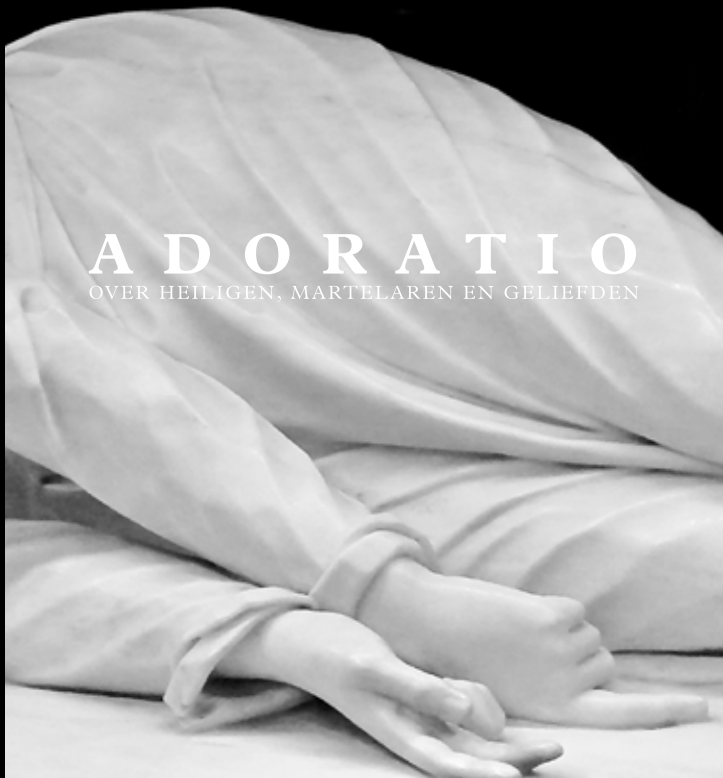

LAUS
POLYPHONIAE
2017

A D O R A T I O
OVER HEILIGEN, MARTELAREN EN GELIEFDEN

18-27 AUGUSTUS
LAUS
POLYPHONIAE
2017

A D O R A T I O
OVER HEILIGEN, MARTELAREN EN GELIEFDEN

Inhoudstafel

Voorwoord Philip Heylen	9
Laus Polyphoniae 2017 dag aan dag	13
Introductie Bart Demuyt	23
Essays	
Verering van de maagd Maria en het Kind in muziek uit de middeleeuwen en de renaissance David J. Rothenberg	29
Romance met de roos: de minnekunst in het middeleeuwse en renaissancelied Jane Alden	125
Een andere Petrarca: Italiaanse renaissancemuziek en Petrarca's poëzie Marc Vanscheeuwijck	195
Trahe me post te: muziek, gemeenschap en devotie in het vroegmoderne katholicisme Daniele V. Filippi	305
Concerten	
VR 18/08/17 20.00 Stile Antico	41
ZA 19/08/17 10.00 IYAP-concertwandeling	53
11.00 Alexandra Aerts, Lieselot De Wilde & Sofie Vanden Eynde	83
16.00 Alexandra Aerts, Lieselot De Wilde & Sofie Vanden Eynde	83
20.00 Patrizia Bovi, Fadia Tomb El-Hage & Friends	85
22.15 Huelgas Ensemble	101
ZO 20/08/17 10.00 IYAP-concertwandeling	53
11.00 Alexandra Aerts, Lieselot De Wilde & Sofie Vanden Eynde	83
16.00 Alexandra Aerts, Lieselot De Wilde & Sofie Vanden Eynde	83
20.00 Cappella Pratensis, Flanders Boys Choir & Wim Diepenhorst	115

MA 21/08/17	13.00	Ensemble Leones	141
	20.00	Mala Punica	151
	22.15	Stile Antico	149
DI 22/08/17	13.00	VivaBiancaLuna Biffi & Pierre Hamon	165
	20.00	Vox Luminis	179
	22.15	Zefiro Torna & Frank Vaganée Trio	205
WO 23/08/17	15.30	Marco Beasley	219
	20.00	Marco Beasley	219
	22.15	Tiburtina Ensemble	233
DO 24/08/17	13.00	RossoPorpora	255
	20.00	Contrapunctus	265
	22.15	Psallentes	277
VR 25/08/17	13.00	Cinquecento	295
	20.00	Huelgas Ensemble	317
	22.15	Sollazzo Ensemble	327
ZA 26/08/17	20.00	Micrologus	339
	22.15	Orlando Consort	357
ZO 27/08/17	11.00	Slotconcert internationale summerschool	369
	17.30	Profeti della Quinta	381
	20.00	Choeur de Chambre de Namur & Ensemble Clématis	395
International Young Artist's Presentation			53
Cantoria			57
Ensemble Ozio Regio			61
Octavie Dostaler-Lalonde & Artem Belogurov			65
Ensemble La Favorita			69
Lux Musicae London			73
El Gran Teatro del Mundo			77

Radio-uitzending, cursussen, lezingen

KlaraLive@LausPolyphoniae	27
Ad tempo taci filmdocumentaire met Marco Beasley	175
Petrarca & music lezing door Marc Van Scheeuwijck	217
Mariadevotie en heiligenverering in de late middeleeuwen cursus	253
Isola Idola muziekvakantie voor kinderen & jongeren	303
Poesie e lettere d'amore marathonlezing van liefdespoëzie met Jean Rondeau & Thomas Dunford	377

Verklarende woordenlijst

Biografieën	408
Uitgevoerde werken	427
Selectieve bibliografie	459
Praktische info	461
Organisatie AMUZ	464
Subsidiënten & partners	465
Stadsplan & adressen	466
Colofon	468

Voorwoord

Met veel trots verwelkomen we u op de 24ste editie van Laus Polyphoniae, dat deze zomer de adoratie laat weerklinken. Het festival voor oude muziek dat in 1994 voor het eerst plaatsvond, bouwde de afgelopen jaren een ijzersterke reputatie op. Het is mij telkens een grote eer een boeiende afwisseling van nieuw talent en gevestigde waarden uit binnen- en buitenland aan u te mogen voorstellen, zoals Huelgas Ensemble, Stile Antico, Mala Punica, Marco Beasley, Micrologus en nog vele anderen.

Met veel ambitie blijft AMUZ ook inzetten op de jonge generatie. Jonge luisteraars zijn opnieuw meer dan welkom. De melodieuze en melancholische voorstelling *Rosalba*, opgebouwd rond de muziek van John Dowland en tijdgenoten, een schilderij van Sandro Botticelli, de fascinatie voor de luit en de dieprode kleur van de granaatappel, zal jong en oud beroeren.

Via het coachingtraject International Young Artist's Presentation (IYAP) willen we jonge talentvolle musici aanmoedigen en hen bekendmaken binnen de internationale muzikscene. Tijdens een dagvullende wandeling met zes concerten hoort u de geselecteerde ensembles op verrassende locaties in Antwerpen.

Mijn dank gaat uit naar het AMUZ-team en de leden van de raad van bestuur voor hun gedrevenheid om opnieuw een boeiend en gevarieerd festival samen te stellen met oog voor dialoog tussen de verschillende kunstvormen. Ook zijn wij bijzonder

dankbaar voor de steun van mediapartner Klara, die een live-uitzending aan het begin van het festival, en de uitzending van enkele concerten voor haar rekening neemt en zo al dat moois tot in duizenden huiskamers brengt.

Al even vooruitkijkend: volgend jaar vieren we groot feest. Laus Polyphoniae zet 25 kaarsjes op de taart en we nodigen u alvast van harte uit om deze mee te komen uitblazen tussen 16 en 26 augustus 2018. In het najaar 2018 zet AMUZ dit feest verder zodat er een grote spanningsboog komt van augustus tot december waarbij *Antwerp Baroque 2018, Rubens as an inspiration* de rode draad vormt. Voor nu: wees welkom en geniet, beste luisteraar, en omarm samen met ons de meest edele der kunsten, de muziek.

Philip Heylen,
Voorzitter AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]
Ereschepen Stad Antwerpen

Foreword

We are very proud to welcome you to the 24th edition of Laus Polyphoniae, which will resound with adoration this summer. The festival of early music, which was first held in 1994, has built up a rock-solid reputation over the years. It is always a great honour for me to present a fascinating mixture of new talent and established names from Belgium and abroad, such as the Huelgas Ensemble, Stile Antico, Mala Punica, Marco Beasley, Micrologus and many more.

Ambitious as ever, AMUZ continues to set its sights on the younger generation. Once again, young listeners are more than welcome. The melodious and melancholy production *Rosalba*, based on music by John Dowland and his contemporaries, a painting by Sandro Botticelli, a fascination with the lute and the deep red colour of pomegranates, will captivate young and old.

With the International Young Artist's Presentation (IYAP) coaching process, we aim to encourage young, talented musicians and help them make a name for themselves on the international music scene. Join our full-day walking tour, including six concerts, to hear the selected ensembles at unexpected locations in Antwerp.

I would like to extend my thanks to the AMUZ team and the members of the board of directors for the passion with which they have put together an exciting and varied festival yet again, with a feel for the dialogue between different art forms. We are also especially grateful for the support of our media partner Klara, which will be

ZATERDAG 19.08.17	
09.00	
10.00	
11.00	IYAP-concertwandeling vertreklocatie: CC Berchem
	Rosalba HETPALEIS
12.00	
13.00	Lunch Foyer AMUZ
14.00	
15.00	IYAP-concertwandeling vervolg
16.00	
17.00	Rosalba HETPALEIS
18.00	Resto Tavolo d'amore
19.00	Concertinleiding AMUZ
20.00	Concert Patrizia Bovi, Fadia Tomb El-Hage & friends AMUZ
21.00	
22.00	
23.00	Concert Huelgas Ensemble St.-Pauluskerk

ZONDAG 20.08.17	
09.00	
10.00	
11.00	IYAP-concertwandeling vertreklocatie: CC Berchem
	Rosalba HETPALEIS
12.00	
13.00	Lunch Foyer AMUZ
14.00	
15.00	IYAP-concertwandeling vervolg
16.00	
17.00	Rosalba HETPALEIS
18.00	
19.00	Concertinleiding St.-Jacobskerk
20.00	Concert Cappella Pratensis, Flanders Boys Choir & Wim Diepenhorst St.-Jacobskerk
21.00	
22.00	
23.00	

MAANDAG 21.08.2017			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00	Concert Ensemble Leones AMUZ	Muziekvakantie St.-Ludgardisschool	
14.00		Lunch Foyer AMUZ	
15.00			Internationale summerschool Centrum Elzenveld
16.00			
17.00			
18.00	Resto Tavolo d'amore Foyer AMUZ		
19.00	Concertinleiding AMUZ		
20.00	Concert Mala Punica AMUZ		
21.00			
22.00			
	Concert Stile Antico St.-Andriesskerk		
23.00			

DINSDAG 22.08.2017			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00	Concert VivaBiancaLuna Biffi & Pierre Hamon AMUZ	Muziekvakantie St.-Ludgardisschool	
14.00		Lunch Foyer AMUZ	Internationale summerschool Centrum Elzenveld
15.00	Filmvoorstelling Ad tempo taci AMUZ		
16.00			
17.00			
18.00			
19.00	Concertinleiding St.-Jacobskerk		
20.00	Concert Vox Luminis St.-Jacobskerk		
21.00			
22.00			
	Concert Zefiro Torna & Frank Vaganée Trio AMUZ		
23.00			

WOENSDAG 23.08.2017			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00	Lezing Marc Vanscheeuwijck AMUZ	Muziekvakantie St.-Ludgardisschool	Internationale summerschool Centrum Elzenveld
14.00		Lunch Foyer AMUZ	
15.00			
16.00	Concert Marco Beasley AMUZ		
17.00			
18.00	Resto Tavolo d'amore Foyer AMUZ		
19.00	Concertinleiding AMUZ		
20.00	Concert Marco Beasley AMUZ		
21.00			
22.00	Concert Tiburtina Ensemble St.-Pauluskerk		
23.00			

DONDERDAG 24.08.17			
09.00			
10.00		Cursus Davidsfonds KU Leuven, Campus Carolus	
11.00			
12.00			
13.00	Muziekvakantie St.-Ludgardisschool	Concert RossoPorpora AMUZ	Lunch Foyer AMUZ
14.00			Internationale summerschool Centrum Elzenveld
15.00		Cursus Davidsfonds KU Leuven, Campus Carolus	
16.00			
17.00			
18.00			
19.00	Concertinleiding AMUZ		
20.00	Concert Contrapunctus St.-Jacobskerk		
21.00			
22.00	Concert Psallentes St.-Andrieskerk		
23.00			

VRIJDAG 25.08.17			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00			
14.00			
15.00			
16.00			
17.00			
18.00			
19.00			
20.00			
21.00			
22.00			
23.00			

ZATERDAG 26.08.17			
09.00			
10.00			
11.00			
12.00			
13.00			
14.00			
15.00			
16.00			
17.00			
18.00			
19.00			
20.00			
21.00			
22.00			
23.00			

ZONDAG 27.08.2017	
09.00	
10.00	Internationale summerschool KU Leuven, Kapel Campus Carolus
11.00	Slotconcert internationale summerschool KU Leuven, Kapel Campus Carolus
12.00	
13.00	Lunch Foyer AMUZ
14.00	
15.00	Poëziemarathon Jean Rondeau & Thomas Dunford Rubenshuis
16.00	
17.00	
18.00	Concert Profeti della Quinta Rubenshuis
19.00	
	Concertinleiding St.-Pauluskerk
20.00	Concert Choeur de Chambre de Namur & Ensemble Clématis o.l.v. Leonardo García Alarcón St.-Pauluskerk
21.00	
22.00	
23.00	

Introductie

Het feit dat u in dit programmaboekje zit te lezen, duidt hoogstwaarschijnlijk op uw liefde voor muziek. Liefde voor composities die in de vele eeuwen voorafgaand aan de barokke 17de eeuw zijn gemaakt met diezelfde liefde en met geduldige hand zijn neergeschreven. En liefde brengt ons naadloos bij adoratie. ADORATIO zien wij zowel hemels als aards, is zowel vreugdevol romantisch als bittere ernst. Vol van liefde of extreem venijn. Tastbaar lichamelijk of onbereikbaar. We spreken over madonna Laura of over God, over de natuur of een religie. Heel wat invalshoeken dus. Het thema is gekozen om u de mooiste bladzijden aan te bieden, ze te leren kennen. Van Lassus en da Palestrina tot onbekende meesters; over het lof en het *Magnificat*, over de hartvorm en de cirkel; over Faenza en Salzannes, over Richard Pygott en Jacobus Vaet en over Petrarca en het *Hooglied*. Niet alledaags, maar uitermate boeiend.

Invetten op de jongste generatie van uitvoerders is meer dan ooit een gegeven waar we met AMUZ ten volle voor gaan. Samen met gevestigde waarden staan ensembles als het Zwitserse Sollazzo Ensemble, het Italiaanse RossoPorpora en het Oostenrijkse Cinquecento tijdens deze 24ste editie van Laus Polyphoniae op verschillende prachtige locaties in de stad. Laat u bij het beluisteren dus ook onderdompelen in de pracht van historische plaatsen als de Sint-Paulus-, Sint-Andries- of Sint-Jacobskerk, van plekken om te koesteren zoals het atelier van Pieter Paul Rubens, of pareltjes die verscholen zitten achter eenvoudige gevels en die ook dit jaar opnieuw de IYAP-ensembles omarmen.

Mijn bijzondere appreciatie en dank aan alle overheden voor hun engagement. Ook een woord van dank aan het AMUZ-team, de bestuursleden, sponsors en andere partners voor hun inzet en vertrouwen. Laten we met ons allen van de schitterende muziek genieten. En verlies daarbij uw adoratie voor eender wie of wat zeker niet uit het oog!

Van harte,

Bart Demuyt

Algemeen & artistiek directeur AMUZ [Festival van Vlaanderen-Antwerpen]

Introduction

The fact that you are reading this programme is most probably a sign of your love for music. Your love for compositions created with a similar love, in the many centuries before the baroque 17th century, and penned with a patient hand. And love brings us to adoration. We see ADORATIO as something both heavenly and earthly, both joyfully romantic and bitterly serious. Full of love or extreme venom. Tangibly physical or beyond reach. The object of adoration may be Madonna Laura or God, nature or a religion. So it is an idea with many facets. We chose this theme as a way to offer you the most beautiful scores and get to know them better ourselves. From Lassus and Palestrina to anonymous masters, to songs of praise and the Magnificat, to the heart shape and the circle, to Faenza and Salzinnes, to Richard Pygott and Jacobus Vaet and to Petrarch and the Song of Songs. None of it is everyday fare, but it is all the more fascinating for that.

More than ever, AMUZ is committing itself fully to the youngest generation of performers. Ensembles such as the Swiss Sollazzo Ensemble, RossoPorpora from Italy and Cinquecento from Austria will perform alongside established names at this 24th edition of Laus Polyphoniae, held at various magnificent locations in the city. So as you listen, don't forget to immerse yourself in the grandeur of historic buildings such as the churches of St. Paul, St. Andrew and St. James, places to cherish such as Pieter Paul Rubens' workshop or architectural gems hidden behind simple façades that will host the IYAP ensembles once again this year.

May I extend my particular appreciation and thanks to all the government bodies involved for the commitment they have shown. I would also like to thank the AMUZ team and the board of directors, sponsors and other partners for their contribution and their trust in us. Let us all enjoy this wonderful music. And be sure not to forget to lose your adoration for whoever or whatever you adore!

With warmest regards,

Bart Demuyt
General & artistic director AMUZ [Flanders Festival-Antwerp]

VRIJDAG
18.08.17

18.00
Liveradio-uitzending

KU Leuven,
Campus Carolus

KlaraLive@LausPolyphoniae

Liveradio-uitzending | *Live radio show (mainly Dutch spoken)*

Liesbet Vereertbrugghen, *producer producer* | Mark Janssens, *presentator radio host*

I.s.m. Klara

De Klara liveradio-uitzending vormt de perfecte opmaat voor Laus Polyphoniae 2017: Adoratio. Over heiligen, martelaren en geliefden. In de middeleeuwen en renaissance was verering en devotie een grote inspiratiebron voor kunstenaars. Voor inhoud en context van deze festivaleditie interviewt Mark Janssens onder meer festivaldirecteur Bart Demuyt, zanger en dirigent Hendrik Vanden Abeele, actrice Sara De Bosschere, Petrarca-specialist Alexander Roose (UGent) en dr. John Arblaster (KU Leuven). Onder anderen Patrizia Bovi, Annelies Van Gramberen en Jurgen De Bruyn zorgen voor livemuziek.

U kunt de radio-uitzending live op Klara beluisteren op vrijdagavond 18 augustus van 18 tot 20 uur. Nadien is de uitzending opnieuw te beluisteren op de website van AMUZ.

The Klara live radio broadcast is the perfect upbeat for Laus Polyphoniae 2017: Adoratio, on saint, martyrs and lovers. During the Middle Ages and Renaissance was adoration and devotion a huge source of inspiration for artists. On this edition's content and context Mark Janssens will be interviewing festival director Bart Demuyt, singer and conductor Hendrik Vanden Abeele, actress Sara De Bosschere, Petrarca specialist Alexander Roose (UGent) and dr. John Arblaster (KU Leuven). Patrizia Bovi, Annelies Van Gramberen and Jurgen De Bruyn will perform live during the radio broadcast.

You will be able to listen to Klara Live broadcast from Laus Polyphoniae on Friday August 18, from 6 to 8 p.m. Afterwards the broadcast will be made available on the website of AMUZ.

Verering van de maagd Maria en het Kind in muziek uit de middeleeuwen en de renaissance

In de middeleeuwen en de renaissance was de Christusverering nauwelijks los te koppelen van de aanbidding van zijn moeder, de maagd Maria. De meest eerbiedwaardige dagen van het kerkelijke jaar waren uiteraard Kerstmis, het feest van de geboorte van Christus, en Pasen, de viering van Christus' verrijzenis. Deze hoogdagen vormden de kern van waaruit het kerkelijke jaar, met zijn veranderlijke feestdagen en zondagen, werd vormgegeven. De adoratie van de maagd Maria was evenwel ook sterk verankerd in de middeleeuwse liturgie en in het middeleeuwse leven. Waar Maria tijdens het vroege christendom werd vereerd als een van de vele heiligen – zij het dan een erg populaire – was ze vanaf de hoge middeleeuwen zonder enige twijfel de meest geliefde van alle heiligen. Ze werd aanbeden en verheerlijkt als de grote bemiddelaarster of mediatrix, die Christus kon verzoeken om genadig te zijn in het laatste oordeel van stervelingen. Een teken van Maria's prominente aanwezigheid in de middeleeuwse cultuur is het grote aantal feestdagen die aan haar werden opgedragen. In plaats van die ene gebruikelijke feestdag op de sterfdag van een heilige, of eventueel de twee feestdagen die de geboorte en het overlijden van een heilige markeren, kreeg Maria in de middeleeuwen en de renaissance wereldwijd minstens vier – en in sommige regio's zelfs tot zeven – feestdagen toebedeeld. Maria verwierf een belangrijke liturgische positie ergens tussen Christus, die goddelijk was, en de rest van de gemeenschap der heiligen, die menselijk waren.

De vier universele Mariafeesten – alle ingesteld voor de tijd van paus Sergius I in de 7de eeuw – waren Maria-Lichtmis (2 februari), Maria-Boodschap (25 maart), Maria-Hemelvaart (15 augustus) en Maria-Geboorte (8 september). Het is opvallend dat de eerste twee initieel Christusfeesten waren, die gebeurtenissen herdachten uit het leven van Christus, zoals opgetekend in het evangelie volgens Lukas. In het verhaal van Maria-Lichtmis (Lukas 2:22-35) brengt Maria de kleine Jezus veertig dagen na zijn geboorte naar de tempel in Jeruzalem voor de reinigingsriten beschreven in het boek *Leviticus* uit het *Oude Testament*. Ze

legt er haar baby in de armen van de oude Simeon, die in het kind de Zoon van de Schepper herkent. Simeon zegt daarop: "Laat nu, Heer, Uw dienstknecht gaan in vrede"; woorden die in de middeleeuwse liturgie werden opgenomen als de lofzang *Nunc dimittis*, het laatste lied van de complete, het avondgebed en de laatste dienst van de dag. Het verhaal van Maria-Boodschap (Lukas 1:26-38) is dat van de aartsengel Gabriël die bij de maagd Maria langskomt en aankondigt dat de Heilige Geest over haar zal komen en ze zo Gods Zoon zal dragen. De woorden die de engel tot Maria richt, "Wees gegroet, vol van genade" (Ave gratia plena), vormden de basis van het *Weesgegroet*, een van de meest gebruikelijke Maria-gebeden, geschikt voor declamatie in zowat elke middeleeuwse context. Behoren deze verhalen nu tot het domein van Christus of dat van Maria? Beide herdenken gebeurtenissen in Christus' prille bestaan waarin Maria ook een hoofdrol speelt. In de vroege middeleeuwen droegen deze feesten een Christologische naam: Presentatio Domini (Presentatie van de Heer) en Annuntiatio Domini (Aankondiging van de Heer). Tegen de hoge middeleeuwen werden ze evenwel vaker Purificatio beatae Mariae virginis (Purificatie van de heilige maagd Maria) en Annuntiatio beatae Mariae virginis (Annunciatie van de heilige maagd Maria) genoemd; een duidelijke klemtoonverschuiving dus van Christus naar de maagd Maria.

Een gelijkaardige verschuiving is meteen zichtbaar in het meest archetypische beeld uit de latere middeleeuwen en de renaissance waarin Christus en de maagd samen figureren: *De Madonna met Kind*. Afgeleid van het Italiaans voor "mijn dame", suggereert het woord Madonna dat Maria een dame is van het aardse leven, en daarnaast ook een heilige behorend tot de hemelse gemeenschap. Het aantal 'Madonna's met Kind' is niet te tellen en er bestaat een bonte reeks varianten van de afbeelding. Er zijn echter twee constanten: de maagd is altijd de grootste figuur van de twee, en steeds de centrale visuele focus van de scène. Ze houdt haar Zoon doorgaans teder vast, haar liefdevolle blik gericht op het Kind, dat haar meestal met eenzelfde tederheid aankijkt. Moeder en Kind adoreren elkaar en de toeschouwer adoreert hen op zijn of haar beurt. De kijker krijgt de geruststellende boodschap mee dat zoals de maagd Maria zorgt voor de Zoon van God, ze zich ook zal ontfemen over christenen die haar en haar Zoon vereren.

De verering van Christus zelf was een complexere en meer indirecte zaak dan die van Zijn moeder. Het geheel van de middeleeuwse kerkelijke liturgie – zo nauwgezet georganiseerd en bemiddeld door de clerus – was de kerndrager van de Christus-

verering. De climax van de kerkdienst was wanneer de hostie (het lichaam van Christus) symbolisch omhoog werd gebracht, zodat elke aanwezige die kon zien. De hostie werd meestal tot zich genomen door de priester (de andere gelovigen ontvingen in de middeleeuwen slechts zelden de heilige communie), maar de elevatie zorgde ervoor dat elke aanwezige het moment ten volle in zich kon opnemen, ook al kon de hostie niet worden geconsumeerd. De Christusverering gebeurde dus indirect, maar intens. In het sacrament van de heilige communie is Christus een hostie opgehouden door de priester die deze heeft gewijd. In de beeldende kunst is Hij een figuur aan het kruis dat boven het altaar hangt of op een van de talloze visuele representaties van de kruisiging. De volwassen Jezus is dus meestal een verre aanwezige, Zijn afstand een direct effect van Zijn goddelijke status. Zijn moeder daarentegen is een toegankelijke, sterfelijke vrouw met wie ook zonder klerikale opleiding een directe interactie mogelijk was. Christus werd het meest benaderbaar als kind, zittend op Zijn moeders schoot. Zijn jonge leeftijd en Maria's moederlijke tederheid benadrukten voor de toeschouwer van de 'Madonna met kind'-afbeeldingen dat Zijn goddelijkheid de nederige vorm van een mens aannam.

Een duidelijke uitzondering op deze ontoegankelijkheid van Christus was het geheel van stichtelijke gebeden, afbeeldingen en diensten specifiek gericht tot Christus aan het kruis. Het was immers precies op het moment dat Hij aan het kruis hing dat Jezus' menselijkheid het duidelijkst bleek: Hij was bereid te sterven voor de zonden van de mensheid en verloste zo de wereld. De meeste programma's van deze editie van *Laus Polyphoniae* omvatten muziek gewijd aan de maagd, maagd en kind en hiermee verwante thema's. Twee programma's spitsen zich specifiek toe op muziek ter verering van het Heilige Kruis. In *Corona spinea* (23.08.2017) wendt Tiburtina Ensemble muziek aan om het spoor te volgen van de doornenkroon – gedragen door Christus aan het kruis – van Constantinopel tot Parijs in 1239, toen de Byzantijnse keizer Boudewijn II de kroon overhandigde aan de Franse koning (en later heilige) Lodewijk IX. Die laatste bouwde in Parijs de daaropvolgende jaren de Sainte-Chapelle (voltooid in 1248) om er dit heiligste relikwie in onder te brengen. Huelgas Ensemble presenteert op zijn beurt *O crux, splendidior* (25.08.2017), een programma met verschillende 16de-eeuwse interpretaties van de titeltekst, die de glorie en de verlossende kracht van het kruis bezingt. Het programma brengt ook andere werken ter verering van het kruis en verschillende settings van *Stabat mater*, een gebed gericht aan de maagd Maria in haar diepste verdriet, staande onder het kruis. In dit gebed konden christenen in de hoop te worden verlost als het ware schouder aan

schouder treuren met de maagd. De muziek in deze programma's rond (de maagd aan de voet van) het kruis behoort tot de mooiste en meest sobere van de renaissance. Ze laat de luisteraar achter met het gevoel dat Christus' diepste lijden (en Zijn moeders diepste verdriet) muzikaal wordt beantwoord met de hoogste graad van intensiteit.

Het *Stabat mater* herinnert eraan dat Maria aanwezig is op zowat alle prominente momenten in het leven van haar Zoon, van Zijn geboorte – gevierd op Kerstmis – en Zijn eerste dagen, over de kruisiging herdacht op Goede Vrijdag tot de verrijzenis van Zijn lichaam op Hemelvaartsdag, veertig dagen na Paaszonndag. Ze is immer liefdevol voor haar Zoon; eerst als de trotse moeder van haar kind, vervolgens als de bedroefde moeder van een overleden zoon en uiteindelijk als een van Christus' trouwste volgers, mee het woord verspreidend dat haar Zoon de Verlosser was. Tot daar voeren de verhalen van het evangelie; middeleeuwse devotie voorzag deze verhalen echter van een vervolg. Maria en Christus werden vereerd als goddelijke geliefden die naar elkaar verlangden met een erotische intensiteit. Later werden ze Koning en Koningin van de Hemel, waar ze na Maria's dood en hemelvaart (jaarlijks herdacht op 15 augustus) opnieuw werden verenigd. Het verhaal van Maria-Hemelvaart werd enkel vermeld in apocriefe evangeliën die onmogelijk als basis voor liturgische gezangen konden dienen. Haar tenhemelopneming wordt in de liturgie dus allegorisch beschreven, met zorgvuldig gekozen passages uit het *Oude Testament*, en meer specifiek *Hooglied*, *Wijsheid* en *Psalms 44*. Het is uit deze selectie van teksten dat de meeste, schijnbaar erotisch getinte Mariagebeden komen. Veel van deze teksten zijn bekend dankzij hun beroemde muzikale verklankingen: *Quam pulchra es* (Hoe mooi ben je) en *Anima mea liquefacta est* (Mijn ziel smelt weg van verlangen) uit het *Hooglied*, of *Diffusa est gratia* (Beminnelijkheid spreekt uit je lippen) uit *Psalms 44*.

De liefde tussen moeder en zoon in de Madonna met Kind-afbeeldingen wordt zo getransformeerd tot een erotisch verlangen in beelden van Maria's hemelvaart, die meestal wordt weergegeven als Maria die door een schare engelen wordt begeleid naar de hemel, waar Christus of de Heilige Drievuldigheid haar opwachten om haar tot de Koningin van de Hemel te kronen. De erotische, maar kuisse liefde tussen Maria en Christus zoals gesuggereerd tijdens haar hemelvaart, weerspiegelt het ideaal van de hooftse liefde die tijdens de middeleeuwen en de renaissance werd beschreven en bezongen in seculiere poëzie en gezangen. Christus en Zijn moeder

zijn als hooftse geliefden in die zin dat hun erotiek veeleer om verlangen draait dan om consummatie; hun liefde wordt net versterkt doordat ze kuis is van aard. Het hooftse lied, met een eerbiedwaardige traditie die teruggaat tot de troubadours van de 12de-eeuwse Provence, wordt meestal vertolkt vanuit de stem van de mannelijke geliefde die een dame aanbidt, haar prijzend om haar schoonheid en deugdzaamheid. De hooftse poëzie en gezangen kennen een strikte vorm, met heldere rijmschema's in de tekst en repetitieve thema's in de muziek. Hun stijl is vaak begrijpelijker dan die van kerkmuziek, net zoals de verering van de maagd Maria toegankelijker is dan de Christusverering. De hooftse geliefde die zijn dame op een voetstuk plaatst, is tegelijk zoals de christen die de maagd Maria vereert én zoals Christus zelf, die zijn moeder bemint, en verlangt haar te verwelkomen als Koningin van het Hemelrijk. De amoureuze, erotische en godsdienstige spanning inherent aan deze gewijde en seculiere relaties verlenen de muziek op deze festivaleditie een bijzondere dramatische kracht.

Het *Hooglied* vormt de inspiratiebron voor vier programma's tijdens editie 2017. *Stile Antico* opent het festival (18.08.2017) met een keur aan motetten van Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525/6-1594) op teksten rechtstreeks overgenomen uit het *Hooglied* en gepubliceerd in 1584. Da Palestrina – tot op vandaag bekend voor zijn bescheiden en beheerste kerkmuziek – etaleert in deze composities een passie zoals die vaak wordt gezien in Italiaanse madrigalen van zijn tijdgenoten. Da Palestrina merkte inderdaad reeds in het voorwoord van zijn motettenbundel op dat de werken die volgden wellicht niet meteen geschikt waren voor de kerk, daarmee vooral doelend op hun erotische karakter. Profeti della Quinta (27.08.17) brengt dan weer een programma met werken uit *Hashirim asher lish'omo* (*De Liederen van Salomon*), een collectie van psalmen en synagogeliederen in hun oorspronkelijke Hebreeuwse tekst, gecomponeerd door de jood Salomone Rossi (1570-1630), die als violist en componist werkte aan het hof van Mantua. Hoewel de teksten niet uit het *Hooglied* komen, is het veelzeggend dat Rossi ervoor opteerde om de collectie te betitelen als *De Liederen van Salomon*, een alternatieve naam voor *Hooglied*. Eerder tijdens dit festival stelt het ensemble Cinquecento een programma samen rond Jacobus Vaets *Missa Ego flos campi* (25.08.17). Vaet (1529-1567) mag dan minder bekend zijn dan sommige van zijn Vlaamse tijdgenoten, toch bekleedde hij een vooraanstaande positie aan het hof van keizer Maximiliaan II in Wenen. Zijn prachtige *Missa Ego flos campi* is een mis gebaseerd op het motet *Ego flos campi* van Jacobus Clemens non Papa (1510/15-1556/6), dat een passage uit het tweede hoofdstuk van het

Hooglied verklankt. De geliefde zegt er: “Ik ben een lelie van de Saron, een wilde lelie in het dal. Als een lelie tussen de distels, zo is mijn vriendin tussen de meisjes.” In dit fragment wordt de blanke lelie, bijna verdrongen door scherpe doornen, de symbolische representatie van Maria’s maagdelijkheid in een wereld vol zonde. Vaet behoudt de zinnelijkheid van Clemens’ motet en versmelt Maria- en Christusdevotie. In het slotprogramma van dit festival verkennen Choeur de Chambre de Namur en Ensemble Clématis muziek van Orlandus Lassus (1532-1594) – een van de bekendste van alle 16de-eeuwse musici – op teksten uit het *Hooglied*. Daarnaast brengen ze ook zijn *Missa Susanne un jour*, een mis geïnspireerd op Lassus’ verklanking van een Frans gedicht van Guillaume Guérout (1507-1569). Het gedicht vertelt het wedervaren van de mooie Susanne, een meisje dat wordt benaderd door twee oude mannen. Ze gaat niet in op hun avances en wil “liever onschuldig sterven dan de Heer te ontstemmen met haar zonde”. Gebaseerd op het verhaal van Susanna uit het *Oude Testament* (Daniël 13), brengen Lassus’ lied en mis erotische thema’s binnen in de liturgie. Ze vormen zo een tegengewicht voor de vele gewijde werken die inspiratie putten uit het *Hooglied*. Het gebruik van een Frans lied in een Latijnse mis weerspiegelt bovendien de traditie van het combineren van seculiere liederen met de godsdienstige adoratie voor Christus en de maagd Maria in gewijde muziek uit de middeleeuwen en de renaissance.

Veel concerten tijdens deze festivaleditie bevatten inderdaad seculiere liederen die de adoratie voor Christus en de maagd Maria in religieuze muziek reflecteren. Orlando Consort presenteert een programma (26.08.2017) van liederen uit *Le Livre dou voir dit* van Guillaume de Machaut (1300-1377). In *Le Livre dou voir dit* (*Het Boek van het ware verhaal*) vertelt de Machaut – eminent dichter en componist uit de 14de eeuw – het kennelijk waar bedoelde verhaal van zijn liefde als oude man voor een jong meisje dat meteen verliefd op hem wordt vanwege de schoonheid van zijn poëzie. De Machaut doorspekt zijn verhaal met liefdesbrieven en muzikale verwijzingen die de thematiek van zijn relaas extra kracht moeten bijzetten. Hij gebruikt en bespot zo tegelijkertijd de gestileerde conventies van de hoofse liefde, net die conventies dus die de hoofse liefde aan de Maria-adoratie linken. Ensemble Leones (21.08.17) focust op 15de-eeuwse liederen uit het chansonnier Cordiforme, een liedboek vervaardigd in de jaren 1470 in Savoye dat zijn faam o.a. ontleent aan zijn hartvormige pagina’s. Deze liederen zijn nog gestileerder en nog meer opgebouwd volgens vaste formules dan de Machauts *Livre dou voir dit*. Bovendien zijn ze vaak geschreven in een taal die heel sterk aanleunt bij het idioom van de Mariadevotie.

Het ensemble brengt onder meer *De tous biens plaine* van Hayne van Ghizeghem (1445-1476/97), misschien wel het populairste lied van de late 15de eeuw, zelfs al kon de faam van de componist niet tippen aan die van zijn lied. De tekst spreekt over de geliefde als “vol van goedheid” en “elk woord van lof waardig als was ze een godin” en roept daarmee heel duidelijke referenties op aan het Weesgegroet waarin Maria “vol van genade” is en “gezegend boven alle vrouwen”. Liederens als *De tous biens plaine* en andere werken tijdens het programma van Ensemble Leones werden doorgaans gebracht in kastelen of tuinen zoals die vaak opdoken in Vlaamse schilderijen van ‘Madonna met Kind’. De Maria en Christus worden er opgevoerd in een hoofse tuin die het paradijs moet voorstellen; vaak worden ze geflankeerd door engelen die een instrument bespelen dat het zachtmoedige karakter van het hoofse lied onderstreept (luit, vedel, harp ...). Ensemble Leones maakt uiteraard instrumentenkeuzes in dezelfde lijn.

Het idioom van de hoofse liefde bereikte zijn hoogtepunt in de poëzie van Francesco Petrarca (1304-1374), wiens gedichten het kader vormen voor twee programma’s op dit festival. Petrarca’s beroemde *Canzoniere* is een collectie van 366 gedichten; 365 daarvan zijn gericht aan zijn geliefde Laura, het laatste is een liefdeslied voor de maagd Maria, *Vergine bella*, eerst op muziek gezet door Guillaume Du Fay (1397-1474) en later door Cipriano de Rore (1515/16-1565) en vele anderen. Hoewel Petrarca bijna exact op hetzelfde moment leefde en werkte als de Machaut, bleek zijn invloed op muziek niet het grootst in zijn eigen tijd, maar pas in de 16de eeuw. Petrarca werd toen de lievelingsdichter van Italiaanse madrigalisten zoals de Rore, die in de dramatiek van Petrarca’s poëzie een krachtige motor zagen voor expressieve muziek. RossoPorpora brengt madrigalen (24.08.17) op teksten van Petrarca door renaissancemeesters de Rore, Lassus, de Wert (1535-1596) en Monteverdi (1567-1643). Zefiro Torna en het Frank Vaganée Trio tekenen voor een programma (22.08.17) dat Petrarca’s poëzie bezingt als een eeuwige katalysator voor het aanwakkeren van muzikale creativiteit. Ze bundelen de krachten voor een avond van gecomponeerde muziek uit de renaissance en later en geïmproviseerde heden-daagse jazz.

Hoewel de muziek ter ere van de maagd Maria en het Kind vaak erg veel dramatiek herbergt, ontsproten veel van deze werken uit de strikte en ogenschijnlijk saai routines van middeleeuwse liturgie en devotie. Deze devotie – van Christus en de maagd Maria voor elkaar en van de toeschouwer voor hen beiden – vormde een

wezenlijk onderdeel van de dagelijkse, de seizoens-, en jaarlijkse cycli van liturgische diensten en gebeden.

Veel van de belangrijkste gebeurtenissen in Christus' leven werden herdacht op specifieke dagen: Zijn geboorte op Kerstdag, de Aanbidding der Koningen op Driekoningen (6 januari), Zijn kruisiging op Goede Vrijdag, Zijn verrijzenis op Paaszondag enz. Ook gebeurtenissen in Maria's leven waren een feestdag waard: haar Geboorte en haar dood en Tenhemelopneming op Maria-Hemelvaart). Het kerkelijke jaar kende ook seizoenen, zoals de advent, die de gelovigen voorbereidde op de geboorte van Christus, of de vastenperiode voor Pasen, die leidde naar de herdenking van de kruisiging op Goede Vrijdag en de feestelijke paastijd met de vreugde van de verrijzenis. Al deze feestdagen en seizoenen voedden componisten met teksten die van noten konden worden voorzien. Hetzelfde gold evenwel voor de dagelijkse gebeden die het religieuze leven van elke dag kleurden met lofbetuigingen aan het adres van Christus en Maria. Het *Magnificat* was de lofzang die elke avond de vespers afsloot. De tekst werd ontleend aan het loflied dat Maria aanhief voor haar nicht Elisabet in Lukas 1:39-56. In het verhaal bezoekt de zwangere Maria haar nicht, die zwanger is van Johannes de Doper. Het kind in Elisabets buik reageert dermate heftig op Maria's bezoek dat ze uitroept dat Maria "gezegend is boven alle vrouwen". Maria antwoordt zingend: "Mijn ziel verheerlijkt de Heer ..." (*Magnificat anima mea Dominum* ...).

Zoals eerder vermeld, sloten de completen – de laatste dienst van elke dag – af met het zingen van *Nunc dimittis*, de woorden uitgesproken door Simeon in het verhaal van de Purificatie, toen die in de kleine Jezus de Verlosser herkende. Na het *Nunc dimittis* volgde nog een Maria-antifoon dat veranderde met het ritme van de liturgische seizoenen: *Alma redemptoris mater* (Verheven moeder van de Verlosser) van het begin van de advent tot 2 februari (Maria-Lichtmis), *Ave regina caelorum* (Wees gegroet, hemelkoningin) van Maria-Lichtmis tot de Heilige Woensdag in de Goede Week, *Regina caeli, laetare* (Koningin des hemels, verheug u) van Paaszondag tot de vrijdag na Pinksteren en *Salve regina* (Wees gegroet, koningin) – het bekendste van de vier – vanaf zondag Trinitatis (de zondag na Pinkeren) tot de zaterdag voor de eerste adventszondag. Deze Maria-antifonen bewieroken Maria als moeder en koningin, met alle vormen van adoratie die deze dubbele identiteit opriep. In de 15de en 16de eeuw evolueerde de nachtelijke Maria-antifoon op veel plaatsen tot een uitvoerige publieke uitvoering van polyfone versies van deze gezangen. Ze werden

gebracht in het schip van de kerk, toegankelijk voor het brede publiek, eerder dan in het koor, waar de liturgie plaatsvond en waartoe enkel de clerus toegang had. Deze dagelijkse vormen van Mariaverering – bekend als salve- of lofdiensten – waren bijzonder gebruikelijk in de Lage Landen, waar deze verering onlosmakelijk verbonden was met een traditie van koorgezangen. Er is inderdaad meer religieuze polyfone muziek opgedragen aan de maagd Maria dan aan eender welke andere figuur, zelfs meer dan aan Christus. Eén blik op Jan en Hubert Van Eycks befaamde *Het Lam Gods* (Sint-Baafskathedraal, Gent) geeft meteen deze sterke band tussen Mariadevotie en koormuziek weer. Als het schilderij open is, tonen de bovenste panelen centraal God de Vader, met Maria aan zijn rechterzijde (links voor de toeschouwer). Maria bidt uit een klein gebedenboek – wellicht een getijdenboek – van het soort dat christenen van vlees en bloed ook gebruikten om tot haar te bidden. Meteen naast Maria, op het linkerzijpaneel, ziet de toeschouwer een engelenkoor dat zingt van een realistisch ogende koorsenaar zoals het publiek ze kende uit de eigen kerk. Wordt het altaarstuk gesloten, dan valt het zijluik van zingende engelen letterlijk dicht op het beeld van Maria. De ommezijde van de zijluiken – zichtbaar als het schilderij gesloten is – tonen de Annunciatie. Deze opstelling van het altaarstuk was de meest gebruikelijke; wanneer er geen liturgische dienst plaatsvond voor het schilderij, werd het immers dichtgeklapt. Maria en Christus konden dus op verschillende manieren worden vereerd, afhankelijk van het moment van de dag. Het gesloten schilderij inspireerde tot stille bezinning; het opengeklapte werk spoorde aan tot actieve participatie aan de liturgische dienst.

Muziek rond de dagelijkse verering van de maagd Maria vormt de kern van drie programma's op dit festival. Cappella Pratensis, met de Flanders Boys Choir en Wim Diepenhorst stellen *O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria* (O genadige, o liefdevolle, o zoete maagd Maria) (20.08.2017) voor. Deze titel ontlene ze aan de slotwoorden van het *Salve regina*, zoals gezegd de Maria-antifoon gezongen na de completen van Pinksteren tot de advent. Dit concert bevat werk uit het archief van de Illustere Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch, een broederschap gewijd aan de maagd Maria die in de 15de en 16de eeuw regelmatig schitterende polyfone uitvoeringen ten gehore bracht tijdens haar diensten. Het hart van dit concert is een reconstructie van een van de vespersdiensten van de broederschap die het publiek zal terugvoeren naar de liturgische setting waarin de beroemde Vlaamse polyfonie oorspronkelijk werd gebracht. Twee andere programma's focussen op muziek uit dagelijkse Mariadiensten in Engeland. De compositiestijl van het eiland wordt meestal gekenmerkt

door een dichtere textuur dan die van de continentale muziek. Denk aan minder gepolijste melodische lijnen en een groter aantal uitvoerders, met een sterke nadruk op partijen voor de hoogste stemmen die oorspronkelijk vaak door jongenssopranen werden gezongen. *Stile Antico* (21.08.2017) brengt polyfone uitvoeringen van de twee dagelijkse Mariagezangen (*Magnificat* en *Salve regina*) zoals die door Robert Fayrfax (1464-1521), Robert Jones (fl. 1520-1535), Robert White (1538-1574) en Richard Pygott (1485-1549) op muziek werden gezet. *Virgin and Child* van Contrapunctus (24.08.2017) stelt iets oudere werken voor ter ere van Maria en Jezus, uit het Engeland van halweg de 16de eeuw, de tijd van koning Hendrik VIII (1509-1547) en zijn dochter Maria I (1553-1558). Deze programma's bewijzen dat de pracht van het magnificat en salve regina – allebei enorm populair in het Engeland van voor de Reformatie – de breuk van koning Hendrik VIII met de Kerk van Rome in 1534 moeiteloos doorstond.

De resolute klemtoonverschuiving van de adoratie van maagd Maria en Kind naar de Mariaverering in de renaissance verontrustte een aantal theologen van die tijd, met Martin Luther (1483-1546) als meest bekende onder hen. Luther tekende bezwaar aan tegen een groot aantal praktijken van de Kerk van Rome in de vroege 16de eeuw, onder meer dus tegen de nadruk op de Mariadevotie ten koste van de verering van Christus. Luther hield niettemin enorm van de religieuze muziek uit zijn tijd, muziek die vaak aan de maagd Maria was gewijd. Hij geloofde dat muziek – en dan vooral de werken van zijn favoriete componist Josquin des Prez (1450/55-1521) – een bijzonder grote godsdienstige en opvoedkundige waarde had. Hij geloofde evenwel ook dat de teksten van bekende composities konden worden aangepast om nog beter te stroken met zijn religieuze prioriteiten. Hij was ook de mening toegedaan dat een goed begrip van de erediensten en participatie in de muziek van deze diensten mee de sleutel vormden tot een geslaagde liturgie. Vroeg-lutherse diensten combineerden dan ook vroeg-16de-eeuwse katholieke muziek in het Latijn met nieuwere liederen of koralen in het Duits. Kerkgangers in Luthers vaderland Duitsland begrepen deze koralen en konden ze ook meezingen tijdens de religieuze diensten. Twee concerten op dit festival illustreren de uiteenlopende aspecten van vroeg-lutherse muziek. Met *De muzikale wereld van Luther* (19.08.2017) brengt Huelgas Ensemble enerzijds Latijnse muziek van componisten met lutherse sympathieën, onder andere Ludwig Senfl (1489/91-1543), Johann Walter (1496-1570) en Michael Praetorius (1571-1621), en anderzijds een aantal seculiere liederen in het Duits en Franse protestantse liederen van de hand van hugenoten uit de late 16de

eeuw. In *Ein feste Burg ist unser Gott* (22.08.2017), presenteert Vox Luminis een programma met 16de-eeuwse lutherse religieuze muziek – het merendeel ervan in het Duits – voor het hele kerkelijke jaar. Het concert ontleent zijn titel aan het meest bekende van alle lutherse koralen: *Ein feste Burg ist unser Gott* (Een sterke Burcht is onze God). Het lied is een adaptatie van *Psalms 46* en werd door Luther zelf gecomponeerd met de bedoeling de kerkgemeenschap tot actief meezingen aan te sporen.

De verering van de maagd Maria en het Kind – samen en apart – was een speerpunt van vroomheid en muziek tijdens de middeleeuwen en de renaissance. De muziek waartoe deze verering inspireerde – zo bewijst ons het programma van deze editie van *Laus Polyphoniae* – is even gevarieerd als ze mooi is. Zelfs Luther – die afkerig stond tegenover de theologische motivaties achter bepaalde van deze muziek – kon gezinszins bezwaren hebben tegen de muziek zelf.

David J. Rothenberg,
hoogleraar musicologie en hoofd van het departement muziek aan de Case Western University, VS. *Hij is de auteur van The Flower of Paradise: Marian Devotion and Secular Song in Medieval and Renaissance Music (Oxford University Press, 2011)*

VRIJDAG
18.08.17

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

St.-Pauluskerk

Stile Antico

Helen Ashby, Kate Ashby, *sopraan soprano* | Cara Curran, Eleanor Harries, Katie Schofield, *alt alto* | Ross Buddie, Andrew Griffiths, Matthew Howard, Tom Castle, *tenor tenor* | Tom Flint, Simon Gallear, Matthew O'Donovan, *bas bass*

Canticum canticorum

Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525/26-1594)

Osculetur me
Trahe me post te
Nigra sum
Vineam meam
Si ignoras te
Pulchrae sunt genae
Fasciculus myrrhae
Ecce tu pulcher es
Tota pulchra es
Vulnerasti cor meum
Sicut lilium inter spinas, à 5
Introduxit me rex
Laeva eius
Vox dilecti mei
Surge, propera amica mea, à 5
Surge, amica mea
Dilectus meus mihi
Surgam et circuibo civitatem
Adiuvo vos
Caput eius aurum
Quam pulchra es
Guttur tuum
Veni, veni, dilecte mi

Canticum canticorum

Giovanni da Palestrina staat bij velen bekend als een van de belangrijkste componisten van religieuze muziek. Zijn oeuvre met honderden missen en motetten is inderdaad indrukwekkend. Na het concilie van Trente was hij in opdracht van zijn broodheer paus Gregorius XIII nauw betrokken bij de hervormingen van de eenstemmige liturgische muziek. Zijn wereldlijke muziek, zoals de madrigalen, hoeft echter aan kwaliteit niet onder te doen. Het vierde boek met vijfstemmige motetten, uitgegeven in 1584 bij Alessandro Gardano, is weliswaar religieus, maar bevindt zich op het snijpunt van het religieuze en het wereldlijke. Deze motetten, opgedragen aan paus Gregorius XIII, zijn namelijk een toonzetting van het oudtestamentische *Canticum canticorum* (*Lied der liederen* of *Hooglied*). In de opdracht geeft da Palestrina zelf aan dat “de stijl iets levendiger is dan deze die hij toepaste in andere religieuze composities”, want hij heeft zijn compositiestijl aangepast aan de tekst. De tekst van het *Hooglied*, liefdesgedichten waarin een man en vrouw ongenueerd hun liefde voor elkaar bezingen, stelde door de haast erotisch geladen inhoud heel wat interpretatieve problemen, waardoor de bijbelse tekst op verschillende manieren werd geïnterpreteerd. Volgens da

Canticum canticorum

Giovanni da Palestrina is known to many as one of the most important composers of religious music. His oeuvre, consisting of hundreds of masses and motets, is indeed impressive. After the Council of Trent, his employer Pope Gregory XIII involved him closely in the reformation of homophonic liturgical music. However his secular music, including many madrigals, is equally fine. His fourth collection, containing five-part motets, was published in 1584 by Alessandro Gardano. It is a collection of religious music, but it flirts with the boundaries of the sacred and the profane. The motets, dedicated to Pope Gregory XIII, are in fact a setting of the *Song of Songs*, the *Canticum canticorum*, from the Old Testament. In the dedication, Palestrina himself notes that “the style is more lively than in my other religious compositions”, because he adapted his style of composition to the text. The words of the *Song of Songs*, love songs in which a man and woman unabashedly sing of their love for each other, raised all kinds of interpretative problems due to its often erotically charged content. The biblical text is interpreted in various ways. In Palestrina’s view, “the songs honour Christ and his most holy mother, the virgin Mary”, an interpretation in which the songs are an allegory for the “divine love of Christ and his bride, the

Palestrina, "eren de liederen Christus en de meest heilige moeder, de maagd Maria", waarbij het hier een allegorie betreft van de 'goddelijke liefde van Christus en zijn echtgenote, de ziel'. De motetten hebben geen liturgische functie. Hoogstwaarschijnlijk werden ze gezongen tijdens een pauselijke maaltijd, of als kamermuziek.

In tegenstelling tot andere motetbundels heeft da Palestrina zijn vierde boek niet als een anthologie opgevat, maar effectief als een grote cyclus. De bundel is opgebouwd volgens vier grote modale segmenten, daardoor voelt de opeenvolging van de motetten aan als een dramatisch opgebouwd verhaal. Elk motet is ook ongeveer even lang. Opvallend zijn de transparantie in de polyfone stemvoering, de vloeiende melodieën, de heldere tekstplaatsing en enkele subtiele expressieve woordschilderingen.

Of de paus met deze motetten tevreden was, zoals da Palestrina hoopte, is niet bekend, maar dat ze al snel geliefd waren, blijkt uit de vele herdrukken die de bundel te beurt viel, zoals in 1605 bij Phalesius in Antwerpen, of zelfs nog in 1650 bij Vitale Mascardi in Rome.

Voor het openingsconcert van het festival maakte Stile Antico een uitgebreide selectie uit Palestina's *Canticum Canticorum*.

soul". The motets do not have any role to play in the liturgy. They were most probably sung at meals hosted by the pope, or as chamber music.

In contrast to other collections of motets, Palestrina did not think of his fourth book as an anthology, but genuinely as one large cycle. The collection is arranged in for large, modal segments, which is why the succession of motets feels like one long story with a dramatic structure. The motets are all about the same length. What is striking is the transparency of the polyphonic lines, flowing melodies, clear placing of the text and a few subtly expressive evocations of words.

We do not know whether the pope was pleased with these motets, as Palestrina hoped he would be, but the collection soon became a widely loved, as is apparent from how often it was reprinted: in 1605 by Phalesius in Antwerp, for example, and as late as 1650 by Vitale Mascardi in Rome.

For the opening concert of the festival Stile Antico has made an extensive selection from Palestrina's *Canticum Canticorum*.

Osculetur me

Osculetur me osculo oris sui,
quia meliora sunt ubera tua vino.
Fragrantia unguentis optimis.
Oleum effusum nomen tuum,
ideo adolescentulae dilexerunt te.

Trahe me post te

Trahe me post te, curremus
in odorem unguentorum tuorum.
Introduxit me Rex in cellaria sua:
exultabimus et laetabimur in te
memores uberum tuorum
super vinum.
Recti diligunt te.

Nigra sum

Nigra sum, sed formosa
filiae Jerusalem,
sicut tabernacula Cedar
sicut pellis Salomonis.
Nolite me considerare,
quod fusca sim,
quia decoloravit me sol:
filii matris meae pugnaverunt contra me
posuerunt me custodem in vineis.

Vineam meam

Vineam meam non custodivi.
Indica mihi
quem diligit anima mea,
ubi pascas!
Ubi cubes in meridie.
Ne vagari incipiam
post greges sodalium tuorum.

Laat hij me kussen met de kussen van zijn lippen, uw borst is beter dan wijn, welriekend als de zachtste parfums en uw naam is als vloeiende olie en daarom geliefd door maagden.

Neem me mee en laat ons vluchten in de geur van uw parfum.
De koning bracht me in zijn kamer, we zullen vreugdevol en vol verrukking zijn, wanneer we denken aan uw borst, beter dan wijn.
Alle rechtschapenen houden van u.

Ik ben zwart, maar welgevormd, dochters van Jeruzalem, zo donker als de tenten van Cedar, als het tentzeil van Salomon.
Maar beschouw me niet als een zwarte, immers de zon heeft mijn huid doen verkleuren: mijn broers waren hard voor mij, ik moest van hen de wijngaard bewaken.

Maar voor mijzelf, mijn eigen wijngaard, heb ik niet gezorgd. Allerliefste, zeg me toch waar jij je kudden laat grazen!
Vertel me waar je 's middags je dieren laat rusten.
Of moet ik langs de kudden van je vrienden gaan om je te zoeken?

Si ignoras te

Si ignoras te, o pulchra inter mulieres,
egredere et abi post vestigia gregum
et pasce hedos tuos iuxta tabernacula
pastorum.
Equitatu meo in curribus Pharaonis
adsimilavi te amica mea.

Pulchrae sunt genae

Pulchrae sunt genae tuae sicut turturis,
collum tuum sicut monilia.
Murenulas aureas faciemus tibi
vermiculatas argento.
Dum esset rex in accubitu suo,
nardus mea dedit odorem suavitatis.

Fasciculus myrrhae

Fasciculus myrrhae dilectus meus mihi,
inter ubera mea commorabitur.
Botrus cypri dilectus meus mihi,
in vineis Engaddi.
Ecce tu pulchra es, amica mea,
ecce tu pulchra es,
oculi tui columbarum.

Ecce tu pulcher es

Ecce tu pulcher es dilecte mi
et decorus.
Lectulus noster floridus,
tigna domorum nostrarum cedrina,
laquearia cupressina.
Ego flos campi
et lilium convallium.

Tota pulchra es

Tota pulchra es, amica mea,

Als je het niet weet, mooiste van alle
meisjes, volg dan de sporen van de
schapen en laat je geiten maar achter bij de
andere herders.
Allerliefste, je bent zo sierlijk als een paardje
voor de wagen van de farao.

Je bent zo mooi, met die oorhangers langs
je wangen, en die parelkettingen om je hals.
Ik zal gouden sieraden voor je maken, met
balletjes van zilver.
Zolang de koning op zijn rustbed lag
verspreidde mijn nardusolie zijn lieflijke geur.

Als een bosje mirre is mijn geliefde,
tussen mijn borsten zal hij verwijnen.
Hij is als een tros hennabloemen
uit de wijngaarden van Engedi.
Wat ben je toch mooi, mijn liefste,
wat ben je toch mooi,
je hebt de ogen van een duif.

Hoe knap ben je toch, mijn liefste
en hoe bekoorlijk.
Ons bed is het bloemenveld,
de balken van onze vertrekken zijn ceders,
de plafonds zijn cipressen.
Ik ben een weidebloem
en een lelietje van dalen.

Alles aan jou is mooi, mijn vriendin,

et macula non est in te;
veni de Libano, veni,
coronaberis
de capite Amana,
de vertice Sanir et Hermon
de cubiliis leonum,
de montibus pardorum.

Vulnerasti cor meum

Vulnerasti cor meum, soror mea,
sponsa: vulnerasti cor meum
in uno oculorum tuorum
et in uno crine colli tui.
Quam pulchrae sunt mammae tuae
soror mea sponsa,
pulchriora sunt ubera tua vino
et odor unguentorum tuorum
super omnia aromata.

Sicut lilium inter spinas

Sicut lilium inter spinas,
sic amica mea inter filias [Adae].
Sicut malus inter ligna silvarum,
sic dilectus meus inter filios.
Sub umbra illius
quem desideraveram sedi
et fructus eius dulcis gutturi meo.

Introduxit me rex

Introduxit me rex in cellam vinariam,
ordinavit in me charitatem.
Fulcite me floribus,
stipate me malis;
quia amore langueo.

er is geen vlekje aan je te bekennen.
Kom mee, weg uit Libanon, kom mee,
ik zal je een krans omhangen;
kom omlaag van de top van de Amana,
van de top van de Sanir en de Hermon,
weg van de leeuwenholen
en de bergen waar panthers zijn.

Je hebt mijn hart getroffen, mijn zusje,
mijn bruid; je hebt mijn hart getroffen met
één blik van je ogen
en met één haarlok om je hals.
Hoe mooi zijn je borsten,
mijn zusje, mijn bruid.
Je borsten zijn heerlijker dan wijn
en de geur van je parfums
is lekkerder dan alle aroma's.

Als een lelie tussen de distels,
zo is mijn vriendin tussen de meisjes.
Zoals een appelboom tussen de bomen van
het woud, zo is mijn liefste onder de jonge
mannen. Onder de schaduw ervan
hunker ik te zitten
en zijn vruchten zijn zoet in mijn mond.

De koning heeft mij binnengeleid in zijn
wijnkamer, hij heeft bij mij liefde opgewekt.
O, versterk mij met honing,
verzadig mij met appels,
want ik kwijn weg van liefde.

Laeva eius

Leva eius sub capite meo
et dextera illius amplexabitur me.
Adiuro vos, filiae Jerusalem,
per capreas cervosque camporum,
ne suscitetis neque evigilare faciatis
dilectam, quoadusque ipsa velit.

Vox dilecti mei

Vox dilecti mei:
ecce iste venit
saliens in montibus,
transiliens colles.
Similis est dilectus meus capreae,
hinuloque cervorum.
En ipse stat post parietem nostrum
respicens per fenestras,
prospiciens per cancellos.
En dilectus meus loquitur mihi:

Surge, propera amica mea

Surge, propera amica mea,
columba mea, formosa mea, et veni.
Jam enim hiems transiit,
imber abiit et recessit.
Flores apparuerunt in terra,
tempus putationis advenit.
Vox turturis audita est in terra nostra,
ficus protulit grossos suos,
vineae florentes dederunt
odorem suum.

Surge, amica mea

Surge, amica mea, speciosa mea, et veni
columba mea, in foraminibus petrae,
in caverna maceriae.

Laat zijn linkerarm onder mijn hoofd zijn
en zijn rechterarm mij omhelzen.
Ik bezweer jullie, meisjes van Jeruzalem,
bij de reeën en de herten op het veld,
wek de liefde niet, wakker haar niet aan
voordat zij eraan toe is.

De stem van mijn liefste!
Kijk, daar komt hij,
springend over de bergen,
huppelend over de heuvels.
Als een ree is mijn liefste,
als een hertenkalf.
Zie, daar staat hij achter onze muur,
kijkend door de vensters,
turend door de spijlen.
Zie, mijn liefste zal tot mij zeggen:

Sta op, haast je, mijn vriendin,
mijn duifje, mijn mooiste en kom mee.
Want de winter is voorbij, de regen
is opgehouden en weggetrokken,
de bloemen verschijnen op het land,
de tijd om te snoeien is aangebroken.
De roep van de tortelduif klinkt over onze
velden, de vijg heeft al knoppen gemaakt,
de bloeiende wijnstokken geven
hun geur af.

Sta op, mijn vriendin, mijn schone, en kom,
mijn duifje dat woont in de spleten van de
rots, in de holten van de bergwand.

Ostende mihi faciem tuam,
sonet vox tua in auribus meis:
vox enim tua dulcis,
et facies tua decora.

Dilectus meus mihi

Dilectus meus mihi, et ego illi,
qui pascitur inter lilia
donec adspiret dies
et inclinentur umbrae.
Revertere, similis esto
dilecte mi capreae,
hinuloque cervorum
super montes Bether.
In lectulo meo per noctes quaesivi,
quem diligit anima mea.
Quaesivi illum et non inveni.

Surgam et circuibo civitatem

Surgam et circuibo civitatem
per vicos et plateas,
quaeram quem diligit anima mea,
quaesivi illum et non inveni.

Adiuro vos

Adjuro vos, filiae Jerusalem,
si inveneritis dilectum meum,
ut nuntietis ei quia
amore languo.
Qualis est dilectus tuus ex dilecto,
o pulcherrima mulierum?
Qualis est dilectus tuus ex dilecto,
quia sic adjurasti nos?
Dilectus meus candidus et rubicundus,
electus ex milibus.

Laat mij je gezicht zien,
laat je stem klinken in mijn oren,
want zoet is je stem
en prachtig je gezicht.

Mijn liefste is van mij, en ik ben van hem
die zijn kudde weidt tussen de lilies;
ik ben van hem tot het dag wordt
en de duisternis wijkt.
Kom terug, mijn liefste,
wees als een ree,
of een hertenkalf
op de bergen van Bether.
's Nachts in bed heb ik hem gezocht,
van wie ik zielsveel houd.
Ik heb hem gezocht en niet gevonden.

Ik zal opstaan en in de stad rondwalen
door de wijken en over de straten,
om hem te zoeken, van wie ik zielsveel houd.
Ik heb hem gezocht en niet gevonden.

Ik bezweer jullie, meisjes van Jeruzalem,
als je mijn liefste tegenkomt,
zeg hem dan
dat ik wegkwijn van liefde.
Wat heeft jouw liefste voor op een ander,
o mooiste onder de vrouwen?
Wat heeft hij meer dan een ander,
dat je ons dit zo bezweert?
Mijn liefste is stralend en blozend;
hij is er één uit duizenden.

Caput eius aurum

Caput eius aurum optimum:
comae eius sicut elatae palmarum,
nigrae quasi corvus.
Oculi eius sicut columbae
super rivulos aquarum,
quae lacte sunt lotae,
et resident iuxta fluentia plenissima.

Quam pulchra es

Quam pulchra es et quam decora,
carissima, in deliciis!
Statura tua adsimilata est palmae,
et ubera tua botris.
Dixi: Ascendam in palmam
et apprehendam fructus eius;
et erunt ubera tua sicut botri vineae
et odor oris tui sicut malorum

Guttur tuum

Guttur tuum sicut vinum optimum,
dignum dilecto meo ad potandum,
labiisque et dentibus
illius ad ruminandum
Ego dilecto meo
et ad me conversio eius.

Veni, veni, dilecte mi

Veni, dilecte mi,
egrediamur in agrum,
commoremur in villis,
mane surgamus
ad vineas,
videamus si floruit vinea,
si flores fructus
parturiunt,

Zijn hoofd is als van puur goud.
Zijn lokken zijn als palmtakken,
zwart als een raaf.
Zijn ogen zijn als duiven
bij een waterstroom,
gebaad als in melk,
en neergestreken bij een volle rivier.

Wat ben je mooi, wat ben je bekoorlijk,
liefde en verrukking, dat ben jij!
Als een palm is je gestalte,
je borsten zijn als druiventrossen.
Ik dacht: Laat ik die palm beklimmen,
en zijn vruchten plukken;
laten jouw borsten als druiventrossen zijn,
en de geur van je mond als die van appels.

Je mond is als de beste wijn,
die waard is door mijn liefste te worden
gedronken, en met zijn lippen en tanden
te worden geproefd.
Ik ben van mijn liefste
en hij is van mij.

Kom, mijn liefste,
laten we het veld in gaan,
laten we overnachten in de dorpen.
Dan trekken we 's ochtends vroeg
de wijngaarden in
om te zien of de wijnstok al bloeit,
of er al knoppen
aan de vruchtbomen komen

si flouerunt
mala punica:
ibi dabo tibi ubera mea.

en of de granaatappelbomen
al in bloei staan:
dan zal ik je mijn liefde geven!

*Vertaling: Brigitte Hermans, Chantal Coppens,
Anton Hendriks, Ben Terstegge, Hanneke Po*

DINSDAG
15.08.17

T/M

ZONDAG
20.08.17

International Young Artist's Presentation

Coaches IYAP 2017

Raquel Andueza | Peter Van Heyghen

Selectiecomité board of selection

Raquel Andueza, coach IYAP 2017 | Herman Baeten, Musica | Paul Craenen, Musica
Bart Demuyt, AMUZ | Peter Van Heyghen, coach IYAP 2017

Organisatiecomité organisation committee

Bart De Vos, Musica | Bianca Van Roosbroeck, Musica | Robin Steins, AMUZ

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

International Young Artist's Presentation

Het concept

In 2010 werd de International Young Artist's Presentation (IYAP) in een nieuw jasje gestoken. De IYAP wil jonge vocale en instrumentale ensembles die zich toespitsen op de historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk een duwtje in de rug geven op de internationale scène. Het repertoire dat kan worden uitgevoerd, gaat tot 1920. Gedurende drie dagen worden de ensembles begeleid en gecoacht door internationale topartiesten. De coaching richt zich hoofdzakelijk op het verhaal dat de ensembles willen vertellen, de programmaopbouw en de publieksinteractie. Op de twee volgende dagen presenteren de ensembles zich op bijzondere locaties in Antwerpen aan het festivalpubliek en aan een comité met internationale vertegenwoordigers uit de oudmuziekwereld (zowel concertorganisatoren, platenlabels als radiostations). Ook zij geven feedback aan de muzikanten. De coaching en de concerten zijn voor de deelnemende ensembles gratis. De International Young Artist's Presentation wil op deze manier jonge musici aanmoedigen en bekendmaken binnen de internationale

International Young Artist's Presentation

The concept

In 2010 we proudly presented an entirely revamped version of the International Young Artist's Presentation (IYAP). The IYAP is eager to advance the international career of young ensembles, both vocal and instrumental, with a focus on historically informed performance. The repertoire that qualifies for execution extends to 1920. For two days the ensembles are tutored and coached by outstanding artists of international renown. The coaching will single out for special consideration the particular story that the musicians feel compelled to tell, the structure of their programme, the interaction that they engage in with the public. On the following two days they present themselves at historical venues all over Antwerp to the festival audience as well as to a committee consisting of internationally recognized exponents of the early music scene (including concert organizers and representatives of record companies and radio stations). Those experts will nurture the ensembles with some extra feedback, too. The coaching and the concerts are free of charge for the participating ensembles. Thus the International Young Artist's Presentation aims at stimulating young musicians, while concurrently raising their visibility on the international music scene.

muziekscène. Nadien worden deze ensembles verder gepromoot.

Gastgezinnen

AMUZ en Musica bedanken de gezinnen die dit jaar onderdak verlenen aan de IYAP-deelnemers: dhr. Berckmoes, fam. De Becker-Van Bavel, fam. De Meulder, fam. Lebacqz-Vandercruyssen, mevr. Leys, mevr. Lysens, mevr. Nolan, mevr. Rijnhout, mevr. Slap, mevr. Stuyven, dhr. Walgrave en fam. Wittevrongel.

Afterwards these ensembles will continue to be sustained by unremitting promotion.

Host families

AMUZ and Musica thank the families that have been so kind as to grant accommodation to the IYAP participants: mr. Berckmoes, mr. & Mrs. De Becker-Van Bavel, Mr. & Mrs. De Meulder, Mr. & Mrs. Lebacqz-Vandercruyssen, Mrs. Leys, Mrs. Lysens, Mrs. Nolan, Mrs. Rijnhout, Mrs. Slap, Mrs. Stuyven, Mr. Walgrave and Mr. & Mrs. Wittevrongel.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IVAP-
concertwandeling

Cantoría

Jorge Losana, *artistieke leiding* artistic director

Inés Alonso, *sopraan* soprano | Samuel Tapia, *contratenor* countertenor | Jorge Losana, *tenor* tenor | Valentin Miralles, *bas* bass

Señora de hermosura	Juan Del Encina (1468-1529)
Con qué la lavaré	Juan Vásquez (ca. 1500-1560)
Teresica hermana	Mateo Flecha 'el Viejo' (1481-1553)
Si la noche haze oscura	Francisco Guerrero (1528-1599) ?
Corten espadas afiladas	Anoniem
Sus, sus, sus (La Trulla)	Bartomeu Cárceres (fl. 1546)
La Bomba	Mateo Flecha 'el Viejo'

La Bomba

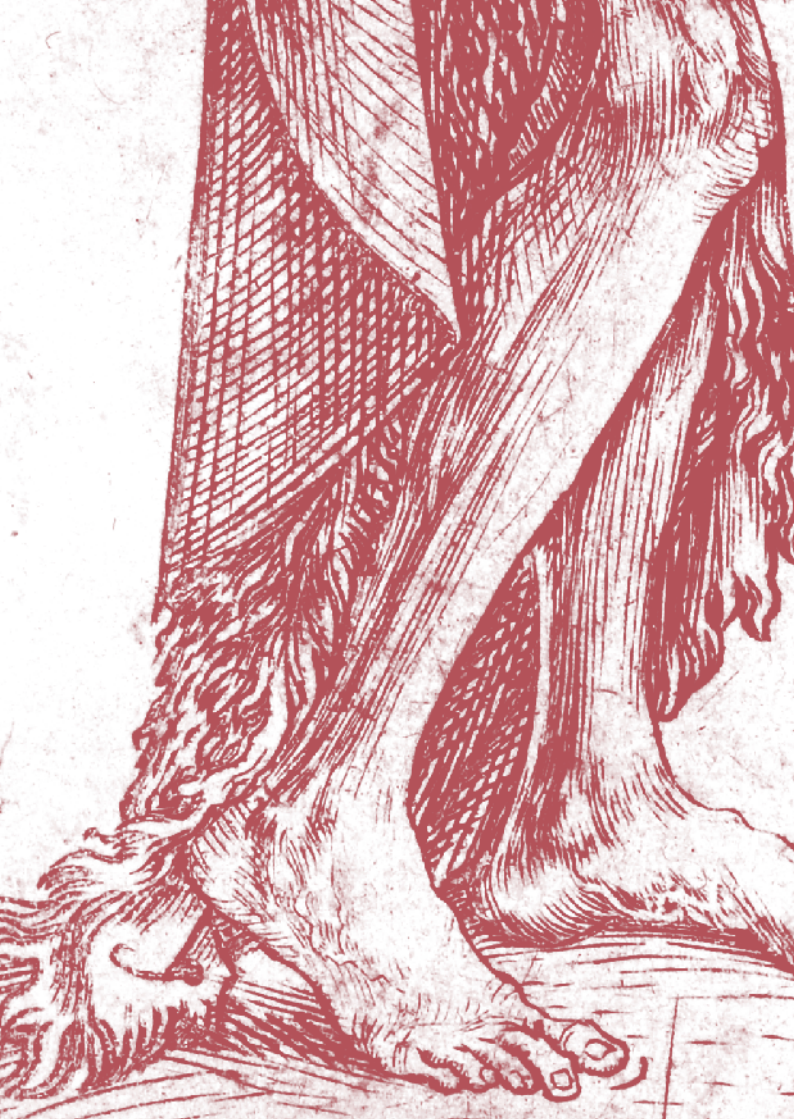
Cantoría gaat op zoek naar de frisheid en originaliteit van de muziek van de Spaanse 'Siglo de Oro' – de Spaanse gouden eeuw die liep van 1550 tot 1660. In die muziek kon het leven van elke dag aan bod komen – de grappen, de emoties en koldereske verhalen – en was een versmelting van het wereldlijke en religieuze alomtegenwoordig. Zo konden van Juan Vásquez' wereldlijke liederen ook versies worden gepubliceerd 'a lo divino' – op de melodie werd dan een religieuze tekst gekleefd. De ensalada's van Mateo Flecha waren enorm populair in zijn tijd, wat blijkt uit de vele bewerkingen die ze kenden en de diverse bronnen waarin ze werden opgenomen. De term ensalada verwijst effectief naar een culinaire mix van ingrediënten, omdat Flecha er heel wat zaken met elkaar mengde: teksten in verschillende talen, polyfonie en homofonie, religieuze en wereldlijke situaties. Het resultaat is echter geen misbaksel, maar een heus unieke taal geworden. Laat het u smaken!

La Bomba

Cantoría takes us in search of the freshness and originality of the music of the Spanish 'Siglo de Oro' – the Golden Age that lasted from 1550 to 1660. This music dealt with everyday life – its jokes, emotions and tall stories – and the merging of the secular and religious was ubiquitous. This is how Juan Vásquez' secular songs came to be published in a version 'a lo divino', with a religious text set to the melody. Mateo Flecha's 'ensaladas' were enormously popular in his time, as is clear from the many adaptations made and the various sources in which they can be found. The term 'ensalada' means exactly what you might think: a culinary mixture of ingredients, because Flecha combined all kinds of elements in his music: words in various languages, polyphony and homophony, religious and secular situations. However the result is certainly not a hotchpotch: the composer has found a genuinely unique language. Bon appetit!

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 53.

This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 53.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IVAP-
concertwandeling

Ensemble Ozio Regio

Sarah Dubus, *cornetto & blokfluit cornett & recorder* | Anaëlle Blanc-Verdin, *viol*
violin | Jean-Baptiste Valfré, *cello cello* | Mathieu Valfré, *klavecimbel harpsichord*

Sonata, à 3	<i>Giovanni Paolo Cima (ca. 1570-1630)</i>
Canzon prima, à 3	<i>Girolamo Frescobaldi (1583-1643)</i>
Sonata nona, à 3	<i>Dario Castello (fl. eerste helft 17de eeuw)</i>
La lucimonia contenta, sonate voor viool solo Sonata vigesimasesta sopra la Prosperina, à 3	<i>Marco Uccellini (ca. 1603/10-1680)</i>
Canzon La superba	<i>Girolamo Frescobaldi</i>
La vendramina Aria sopra la scatola da gli aghi	<i>Marco Uccellini</i>

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 53.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 53.

Sonate concertate

Bij de overgang van de renaissance naar de barok, duikt voor de instrumentale muziek een nieuw begrip op: de sonate. Qua stijl en vorm ligt voor deze sonate echter weinig vast, ze kan net zo goed klinken als de oudere canzone. Dat genre ontstond in Italië dan weer uit geïmporteerde Franse chansons. Typisch voor de canzone en de vroege sonate zijn de verschillende, contrasterende segmenten in maatsoort en tempo, de contrapuntische textuur en de herhaling van de openingssectie op het einde van het werk.

Giovanni Paolo Cima, kapelmeester en organist aan Santa Maria presso San Celso in Milaan, experimenteerde echter graag met de nieuwste compositietrends in zijn instrumentale muziek. Zijn bundel *Concerti ecclesiastici* uit 1610 telt enkele prachtige sonaten voor drie instrumenten (viool, cornetto en viola da gamba of cello) met opvallend virtueuze passages. Ook Dario Castello zag de vernieuwingen in de instrumentale muziek graag komen. In de *Sonate concertate in stil monderno, Libro II* (1629) hanteert hij een principe van de nieuwste vocale muziek: de solozang. De instrumenten dialogeren met elkaar alsof ze een affectvolle monodie zingen, maar tegelijk houdt Castello rekening met de intrinsieke mogelijkheden van

Sonate concertate

During the transition from the Renaissance to the Baroque, a new concept emerged in instrumental music: the sonata. In terms of style and form, however, little is set in stone for the sonata: it can just as easily sound like the older canzone form. That genre emerged in Italy out of chansons that had been imported in turn from France. Typical features of the canzone and early sonata are the different segments with contrasting time signatures and tempi, the contrapuntal texture and the repetition of the opening section at the end of the work.

However Giovanni Paolo Cima, the Kapellmeister and organist at Santa Maria presso San Celso in Milan, enjoyed experimenting with the latest trends in composition in his instrumental music. His collection *Concerti ecclesiastici* from 1610 includes a few magnificent sonatas for three instruments (violin, cornett and viol or cello), with striking virtuoso passages. Dario Castello also welcomed the new changes in instrumental music. In his *Sonate concertate in stil monderno, Libro II* (1629) he applies a principle derived from the latest vocal music: solo singing. The instruments are in dialogue with each other as if they were singing a monody full of affect, but at the same time Castello makes use of

de instrumenten, wat te horen is in de virtueuze solo's en cadensen. Het is Marco Uccellini die in de vroege 17de eeuw een hoogtepunt bereikt op het gebied van de instrumentale virtuositeit. Hij bekleedde twee belangrijke posities als kapelmeester aan het huis Este in Modena en later aan het huis Farnese in Parma. Zijn zeven bundels met instrumentale muziek waren een groot voorbeeld voor componisten na hem. Variaties en herhalingen van motieven in stijgende of dalende trappen komen regelmatig voor in Uccellini's oeuvre. Hij verkent ook voor zijn tijd ongebruikelijke toonaarden en chromatiek en experimenteert met alle mogelijkheden van de viooltechniek (zoals grote sprongen, tremolo's en legatobogen). Een gelijkaardig niveau van vioolspel zal enkele decennia later pas opnieuw door Johann Heinrich Schmelzer en Heinrich Ignaz Biber worden bereikt.

the instruments' inherent possibilities, which can be heard in the virtuoso solos and cadences. It was Marco Uccellini who reached a high point of instrumental virtuosity in the early 17th century. He occupied two important positions, as the Kapellmeister of the Este household in Modena and later the Farnese household in Parma. His seven collections of instrumental music were an important example for the composers who came after him. Variations and repetitions of motifs in ascending or descending steps occur regularly in Uccellini's oeuvre. He also explores keys and chromatic settings that were unusual for his time, experimenting with all the possibilities that violin technique had to offer (such as large jumps, tremolos and slurs). A comparable level of violin playing would only be achieved several decades later, by Johann Heinrich Schmelzer and Heinrich Ignaz Biber.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IYAP-
concertwandeling

Octavie Dostaler-Lalonde & Artem Belogurov

Octavie Dostaler-Lalonde, *cello cello* | Artem Belogurov, *pianoforte fortepiano*

Thema & variaties, opus 50

Bernhard Romberg (1767-1841)

Grande sonate concertante, opus 34

Ignaz Moscheles (1794-1870)

Allegro moderato

Andante doloroso

Allegro molto

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 53.

This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 53.

Cellorepertoire na Beethoven

Repertoire for cello after Beethoven

In navolging van Beethovens eerste variaties voor cello en piano, ontwikkelde dit nieuwe genre zich in de 19de eeuw aanzienlijk verder. Bernhard Romberg was regelmatig met Beethoven in contact en werd een belangrijke figuur voor de ontwikkeling van de cello en zijn repertoire. Zo experimenteerde hij met de vorm van de toets en schreef hij een belangrijke studiemethode voor de cello. Beethovens twee *Cellosonaten, opus 5* voerde hij zelf uit met de componist aan de piano. De Allgemeine Musikalische Zeitung riep hem uit als "de held van alle cellisten, de koning der virtuozen". Zijn *Thema en variaties, opus 50* dateert van 1830 – ongetwijfeld speelde hij het werk zelf op zijn Stradivariuscello. Typisch voor zijn compositiestijl zijn de melodieën die gebaseerd zijn op de vingerzettingen voor de cello.

Componist en pianist Ignaz Moscheles spendeerde het grootste deel van zijn leven in Londen en later in Leipzig. Hij was een beroemd pianovirtuoos en vurig pleitbezorger van Beethovens oeuvre – hij maakte bijvoorbeeld met de goedkeuring van Beethoven een piano-reductie van diens *Fidelio*. Moscheles tourde door gans Europa en rekruteerde getalenteerde muzikanten om in Londen op te treden. Een van zijn beschermelingen was Felix

Following the first examples of variations and sonatas for cello and piano by Beethoven, the genre developed considerably during the 19th century. Bernhard Romberg, who had regular contact with Beethoven, was an important figure in the development of the cello and its repertoire. He contributed to the evolution of the instrument by experimenting with the shape of the fingerboard and wrote an important method for the cello. He performed Beethoven's two *Sonatas opus 5* with the composer himself at the piano. The Allgemeine Musikalische Zeitung called him "the hero of all cellists, the king of all virtuosos". His *Theme and variations, opus 50* dates from 1830 – and doubtless he played the piece himself on his Stradivarius cello. The melodies based on finger positions for the cello are typical of his compositional style.

Composer and pianist Ignaz Moscheles spent most of his life in London and later in Leipzig. He was a leading piano virtuoso and a passionate advocate of Beethoven's music. For example, he wrote a piano reduction of *Fidelio* with Beethoven's approval. Moscheles toured all over Europe and recruited talented musicians to perform in London. Among his protégés was Felix Mendelssohn. He wrote

Mendelssohn Bartholdy. Zijn *Grande sonate concertante, opus 34* (die ook door fagot kon worden uitgevoerd) schreef hij in 1814 en droeg hij op aan een ander beroemd pianovirtuoos, Johann Nepomuk Hummel.

De twee werken op dit programma benaderen de combinatie cello-piano elk vanuit hun eigen perspectief – dat van de cellist en dat van de pianist.

his *Grand sonate concertant, opus 34* (which could also be performed on the bassoon) in 1814 and dedicated it to another famous piano virtuoso, Johann Nepomuk Hummel.

The two works in this programme represent two different approaches to this combination of instruments – one from a cellist's perspective and the other from that of a pianist.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IVAP-
concertwandeling

Ensemble La Favorita

Aldona Bartnik, *sopraan soprano* | Tiziano Teodori, *traverso traverso* | Giulia Zannin, *chalanceau chalanceau* | Lena Rademann, *viool violin* | Amandine Menuge, *cello cello* | Anders Muskens, *orgel organ* | Punto Bawono, *luit lute*

Non v'è pena ne l'amore (cantate)
Aria: Non v'e pena
Recitatief: Lunge dall'idol caro
Aria: Se pur costante

Antonio Caldara (1670-1736)

Partita in g, K 324
Alemanda allegro
Bouree
Aria
Gavotte
Gigue

Johann Joseph Fux (1660-1741)

Lontananza dell'amato (cantate)
Aria: Lontananza dell'amato

Francesco Bartolomeo Conti (1681-1732)

Muziek aan het Habsburgse keizerlijke hof rond 1700

In de decennia voor en na 1700 werden talloze Italiaanse componisten en muzikanten aan het Habsburgse hof in Wenen aangesteld, of ze verbleven er voor langere perioden. Het hoforkest bereikte er een tot nog toe ongezien niveau, en bijgevolg groeide de Oostenrijkse hoofdstad uit tot een Germaans expertisecentrum van de Italiaanse vocale en instrumentale muziek. Ook de 'locals' werden door de muziek van Antonio Caldara of Francesco Conti beïnvloed. De muziek van Johann Joseph Fux, die ook meermaals naar Italië reisde, staat bekend als het culminatiepunt van de Oostenrijks-Italiaanse stijl. Andere Duitstalige componisten hadden ook veel ontzag voor hun Italiaanse collega's. In een brief die Carl Philipp Emanuel Bach op 19 januari 1775 aan Johann Nicolaus Forkel schreef, stonden Caldara en Fux vermeld als componisten die zijn vader Johann Sebastian bewonderde. Er bestaat ook nog een afschrift dat J.S. Bach maakte van Conti's cantate *Languet anima mea*, om er een bewerking van te maken.

Antonio Caldara, geboren in Venetië, was cellist en werd na verschillende aanstellingen in Italië, vanaf 1717 aangesteld als vicekapelmeester aan het Habsburgse hof. Zijn oeuvrecatalogus telt enkele mooie bundels met

Music at the Habsburg imperial court around 1700

In the decades before and after 1700, countless Italian composers and musicians were appointed to the Hapsburg court in Vienna, or stayed there for long periods. The court orchestra reached a level never seen before, with the result that the Austrian capital grew into a Germanic centre of expertise for Italian vocal and instrumental music. The locals were also influenced by the music of composers such as Antonio Caldara and Francesco Conti. Johann Joseph Fux also undertook several journeys to Italy; his work is considered to be the culmination of the Austro-Italian style. Other German-speaking composers also bore a great respect for their Italian counterparts. In a letter that Carl Philipp Emanuel Bach wrote to Johann Nicolaus Forkel on 19th January 1775, Caldara and Fux were mentioned as composers admired by his father Johann Sebastian. There is also a transcript of Conti's cantate *Languet anima mea* that J.S. Bach wrote out in order to make an adaptation.

Antonio Caldara, born in Venice, was a cellist. After occupying various positions in Italy, he was appointed deputy Kapellmeister at the Hapsburg court in 1717. His catalogue of works

instrumentale werken, maar vooral een indrukwekkende lijst van opera's, oratoria en cantaten. Zijn cantate *Non v'è pena ne l'amore* voor sopraan krijgt een verrassende kleur dankzij de chalumeau, een blaasinstrument met enkel riet. De hoofdkapelmeeester aan wie Caldara moest rapporteren – en wiens positie hij ambieerde – was de Oostenrijker Fux. Zijn *Partita in g, K. 324* toont een hoog compositorisch métier zoals we mogen verwachten van een componist die het standaardwerk schreef over het contrapunt (*Gradus ad parnassum*). Francesco Conti was reeds in zijn geboortestad Firenze als virtuoos theorbespeler bekend, voor hij in 1701 een positie kreeg aangeboden in het Weense hoforkest. Bovendien was hij een getalenteerd componist, wat hem ook de titel van hofcomponist opleverde, en daardoor een van de best betaalde muzikanten in Wenen was. Het manuscript van de cantate *Lontananza dell'amato* vonden de muzikanten van La Favorita terug in de Oostenrijkse nationale bibliotheek. Ook hier zien we een opvallende instrumentatie met chalumeau en de liuto francese, een luit in re klein-stemming.

includes several appealing collections of instrumental work, but what stands out is the impressive list of operas, oratorios and cantatas. His cantata *Non v'è pena ne l'amore* for soprano has a surprising timbre thanks to the chalumeau, a wind instrument with a single reed. The head Kapellmeister to whom Caldara reported – and whose job he had his eye on – was the Austrian composer Fux. The latter's *Partita in G minor, K. 324* bears witness to great skill as a composer, as we might expect from the man who literally wrote the textbook on counterpoint (*Gradus ad parnassum*). Francesco Conti was already famous in his home city of Florence as a virtuoso theorbo player before he was offered a position in the court orchestra in Vienna in 1701. He was also a talented composer, which earned him the title of court composer, making him one of the best-paid musicians in Vienna. The musicians of La Favorita found the manuscript of the cantata *Lontananza dell'amato* in the Austrian National Library. Here, too, we see unusual instrumentation including the chalumeau and the liuto francese, a lute tuned in D minor.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IYAP-
concertwandeling

Lux Musicae London

Roberta Diamond, *sopraan soprano* | Daniel Thomson, *tenor tenor* | Sophie Creaner, *blokfluiten recorders* | Mirjam-Luise Muenzel, *blokfluiten recorders* | Harry Buckoke, *viola da gamba viol* | Aileen Henry, *harp harp* | Toby Carr, *luit lute*

Gray's inn	<i>John Coperario (ca. 1575-1626)</i>
Anacreon's ode A boat, a boat	<i>Henry Lawes (1595-1662)</i>
Faronel's ground	<i>John Playford</i>
Ophelia's Walsingham	<i>John Bull (1562-1628)</i>
From the depths of sin	<i>William Byrd (1542-1623)</i>
Down in a dungeon deep	<i>John Playford (1623-1687)</i>
Fantasia & Air No. 10	<i>John Jenkins (1592-1678)</i>
Hero's complaint to Leander	<i>Nicholas Lanier (1588-1666)</i>
In Nomine 'Crye'	<i>Christopher Tye (ca. 1505-1571/73)</i>
Fire, fire	<i>Thomas Morley (1557/58-1602)</i>
Ode on the 5th of November	<i>Thomas Campion (1567-1620)</i>

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 53.
This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 53.

Het nieuwe Troje – een muzikale tocht door Londen zoals je het nog nooit hebt gehoord

De muzikanten van Lux Musicae zijn de geknipte gidsen voor een tocht door het oude Londen – het nieuwe Troje, zoals het volgens sommigen ook werd genoemd. Reeds sinds de middeleeuwen circuleerde de legende dat Londen zou zijn gesticht door nakomelingen van de mythische stad Troje. Muziek uit de vroege barok begeleidt ons op onze schreden. Anacreon brengt een ode aan de oorlog, maar bezingt tegelijkertijd op zijn luit de liefde met muziek door Henry Lawes. We varen op een boot de Theems af, op zoek naar wat vertier. Dat vinden we in de pubs nabij Shakespeares Globe Theatre. We horen niet alleen de horlepiep dansen, maar ook *Ophelia's Walsingham*, een populair lied waarin de protagoniste treurt om haar geliefde die in het heilige land Walsingham op pelgrimstocht is. Het lied werd door meerdere componisten bewerkt, o.a. door William Byrd en John Bull. Aan de overkant van de rivier, aan de Tower of London en het koninklijk paleis, weerklinkt de superbe muziek van Byrd, door zijn tijdgenoten ook de 'Phoenix master of Father of music' genoemd. De muziek wordt echter onderbroken door een ruwe kreet uit de gevangenisgevangenen van de Tower. In het koninklijke hof daarentegen horen we consortmuziek – de intieme kamermuziek die in het

The new Troy – A sonic journey through the London you know as you've never heard it before

The musicians of Lux Musicae are the perfect guides for a tour of old London – or the new Troy, as some have called it. As early as the Middle Ages, there was a legend that London had been founded by the descendants of people from the mythical city of Troy. Music from the early Baroque will accompany us on our tour. Anacreon recites an ode to war, but also sings the praises of love on his lute, with music by Henry Lawes. We sail down the Thames on a boat, in search of entertainment. We find it in the pubs near Shakespeare's Globe Theatre where people are dancing the hornpipe. We also hear *Ophelia's Walsingham*, a popular song in which the protagonist mourns for her lover who is on a pilgrimage in the holy land of Walsingham. The song was adapted by several composers including William Byrd and John Bull. On the other side of the river, by the Tower of London and the royal palace, the superb music of Byrd rings out. His contemporaries called him the Phoenix Master or the Father of Music. The music is interrupted, however, by a hoarse cry from the prison dungeons in the Tower. In contrast, we hear consort music at the royal court – the intimate chamber music popular among

Elizabethaanse Engeland populair was in adellijke middens. We luisteren naar het verhaal van Hero en Leander, het tragische liefdespaar uit de Griekse mythologie, dat door Nicholas Lanier op muziek werd gezet. De componist met Franse roots werd in 1617 door Karel I als 'Master of the King's Music' aangesteld. De grote brand van 1666 legt de volledige stad echter in as. Morley's *Fire, fire* verbeeldt de nood en angst die bij de getroffen bevolking leefde. Gelukkig keert het normale leven ook terug. Thomas Campion's *Ode on the 5th of November* herinnert ons aan de voorbijge gevaren en eert God, de koning, het verleden en de toekomst van de glorieuze stad.

the nobility in Elizabethan England. We listen to the story of Hero and Leander, the tragic lovers of Greek mythology, set to music by Nicholas Lanier. The originally French composer was appointed Master of the King's Music by Charles I in 1617. In 1666, the Great Fire of London reduced the whole city to ashes. Morley's *Fire, fire* portrays the stricken population's desperation and fear. Luckily normality returned. Thomas Campion's *Ode on the 5th of November* recalls of dangers past and honours God, the King, the past and the future of the glorious city.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

10.00-17.00
4 concerten
i.h.k.v. de IYAP-
concertwandeling

El Gran Teatro del Mundo

Johanna Bartz, *traverso traverso* | Mirian Jorde Hompanera, *hobo oboe* | Coline Ormond, *viol violin* | Bruno Hurtado Gosalvez, *viola da gamba viol* | Jadran Duncumb, *teorbe theorbo* | Julio Caballero Pérez, *klavecimbel harpsichord*

Scène I

Heureux qui peut être assuré de disposer de son cœur à son gré! C'est un secret digne d'envie. Mais de tous les secrets, c'est le plus ignoré. (Ph. Quinault)

Ouverture, uit: Roland, LWW 65 *Jean-Baptiste Lully (1632-1687)*

Menuets I & II, uit: L'Europe galante *André Campra (1660-1744)*

Ritournelle, uit: Alcyone *Marin Marais (1656-1728)*

Petit air, uit: Phaëton *Jean-Baptiste Lully*

Air des furies, uit: Sémélé *Marin Marais*

Scène II

Chacun porte en son cœur son plus grand ennemi. (Ph. Quinault)

Prélude pour le premier cavalier espagnol, uit: L'Europe galante *André Campra*

Air pour le deuxième cavalier espagnol, uit: L'Europe galante

---

Air pour les démons et les monstres, uit: Amadis *Jean-Baptiste Lully*

Scène III

Le dépit est plus fort, moins il est apparent, et l'orage est à craindre où le calme est trop grand. (Ph. Quinault)

Prélude, uit: Alcyone *Marin Marais*

Tremblement de terre, uit: Sémélé

Tempête, uit: Alcyone

Scène IV

Mort, le dernier pas qu'on fait, et souvent un faux pas. (Ph. Quinault)

Sommeil, uit: Atys *Jean-Baptiste Lully*

Chaconne, uit: Sémélé *Marin Marais*

Dit concert maakt deel uit van de International Young Artist's Presentation, zie p. 53.

This concert is part of the International Young Artist's Presentation, see p. 53.

L'opéra au salon

Onder Lodewijk XIV, de Zonnekoning, werd Frankrijk een van de belangrijkste Europese grootmachten. Het hof van Versailles, benijd en bewonderd in de rest van de wereld, was een centrum van propaganda ter ere van de koning en het koninkrijk. De tragédie lyrique, gecreëerd door Jean Baptiste Lully en zijn librettist Philippe Quinault, representeert het ideaal van grandeur en absolutisme van 'le grand siècle', waar beeldende kunsten, muziek, theater en dans samenvloeien in een waarachtige Franse kunst.

Die werken werden echter ook geëxporteerd naar andere steden in Frankrijk en daarbuiten, en uitgegeven in luxueuze en praktische 'partitions réduites': bewerkingen voor kleinere (instrumentale) bezettingen, zodat de muziek van de opera's ook thuis of in salons in intieme kring kon worden gespeeld – een tegenwoordig onbekend, maar destijds erg populair fenomeen.

El Gran Teatro del Mundo brengt de belangrijkste expressieve elementen van de tragédie lyrique en comédie ballet opnieuw tot leven in een eigen samenstelling van opeenvolgende dansen en voor instrumentaal ensemble bewerkte aria's. De muzikanten behouden de typische dramatische en retorische patronen van de opera's door te werken met tonale relaties, proporties en affecten.

L'opéra au salon

Under Louis XIV, the Sun King, France became one of the most important powers in Europe. The court at Versailles, envied and admired by the rest of the world, was a centre of propaganda promoting the king and his kingdom. The tragédie lyrique, created by Jean Baptiste Lully and his librettist Philippe Quinault, represented the ideal of grandeur and absolutism of 'le grand siècle', where the visual arts, music, theatre and dance merged into an art that was authentically French.

However these works were also exported to other cities in France and beyond, and published in luxurious and practical 'partitions réduites': adaptations for smaller (instrumental) settings, so that the music of the operas could also be played at home or in salons before a select audience: a phenomenon which is unknown today, but was very popular at the time.

El Gran Teatro del Mundo brings the most important expressive elements of the tragédie lyrique and comédie ballet back to life in its own compilation of a series of dances and arias adapted for an instrumental ensemble. The musicians keep the typical dramatic and rhetorical patterns of the operas by working with tonal relationships, proportions and affects.

Dankzij de partitions réduites kunnen we vandaag in de Franse muzikale wereld van toen duiken en een nieuw verhaal vertellen zonder woorden. De muzikale affecten van elk instrument en elke uitvoerder worden daarbij geaccentueerd. De oorspronkelijke vijf-stemmige orkestpartij werd herleid tot een textuur met twee (of drie) bovenstemmen en basso-continuo-begeleiding. Het resultaat komt dicht bij de kamermuziek van Marin Marais, Jacques Hotteterre of François Couperin.

The partitions réduites allow musicians of today to delve into the French musical world in the time of the Sun King and tell a new story without words. In doing so, the musical affects of each instrument and performer are accentuated. The original five-part orchestral score has been reduced to a texture of two (or three) upper voices and a basso continuo accompaniment. The result comes close to the chamber music of Marin Marais, Jacques Hotteterre or François Couperin.

ZATERDAG
19.08.17

ZONDAG
20.08.17

11.00 & 16.00
Voorstelling

HETPALEIS

Alexandra Aerts, Lieselot De Wilde & Sofie Vanden Eynde

Een muzikale beleving voor kinderen tussen 2,5 en 5 jaar | *A musical experience for children aged 2½ to 5 years old*

Lieselot De Wilde, *zang voice* | Sophie Vanden Eynde, *luit lute* | Alexandra Aerts, *concept concept* | Hendrik Collier, *technisch advies technical advice*

Deze muziekvoorstelling is opgebouwd rond de muziek van John Dowland en tijdgenoten, een schilderij van Sandro Botticelli, de fascinatie voor de luit en de dieprode kleur van de granaatappel. *Rosalba* is als een klank die eeuwig duurt, een melodieuze melancholie, ademt muziek als een donzig deken, als een pluizige pompon, is een oord waar het ochtendgloren troost is en waar verdriet verstilt. Rosalba. Witte roos.

This musical performance is based on music by John Dowland and his contemporaries, a painting by Sandro Botticelli, a fascination with the lute and the deep red colour of pomegranates. Rosalba is like a sound that goes on and on forever, a melodious melancholy; it breathes music like a feather duvet or a fluffly pompon; it is a place where the sunrise brings comfort and sadness falls still. Rosalba. White Rose.

ZATERDAG
19.08.17

19.15
Frederic Delmotte
interviewt Patrizia Bovi

20.00
Concert

AMUZ

Patrizia Bovi, Fadia Tomb El-Hage & Friends

Patrizia Bovi, *artistieke leiding artistic director*

Patrizia Bovi, Fadia Tomb El-Hage, *zang voice* | Ross Daly, *Kretenzische lier Cretan lyre* | Peppe Frana, *luit, ud & citole lute, ud & citole* | Kelly Thoma, *lier lyre* | Francesco Savoretti, *percussie percussion*

Heilige liefde *

Istaniri	<i>Byzantijns gregoriaans</i>
Catholicorum concio	<i>Anoniem, 13de eeuw</i>
Innal Bayara (hymne aan de maagd Maria)	<i>Byzantijns gregoriaans</i>
Sanctus	<i>Lorenzo da Firenze (?-1372/73)</i>

Muwashahat *

Ayuhal Saki Lahen Tayyah Hobbi Zourni Ramani Da'ani	<i>Anoniem</i>
---	----------------

Cantigas de amor *

Poys que vos Deus, amigo, quer guisar	<i>Dom Dinis (1261-1325) / bewerking** : Peppe Frana</i>
A tal estado mi adusse, senhor O que vos nunca cuidei a dizer Senhor fremosa, no posso eu osmar Non sei como me salva a minha senhor	

* De volgorde van de uitgevoerde composities kan nog wijzigen.

* The order of the performed pieces can be changed.

** reconstructie van de ontbrekende partijen op het overgeleverde manuscriptfragment (pergamino Sharrer)

** reconstruction of the missing parts on the surviving manuscript fragments (pergamino Sharrer)

The Eye of the Beloved

De mystieke relatie tussen een minnaar en een geliefde is een passie die het menselijke wezen transformeert. Wie God liefheeft, wordt eveneens meegezogen in het mysterie van de liefde, de openbarende essentiële eenheid die in het hart is verborgen. De 12de-eeuwse Perzische schrijver Nezami beschrijft de liefde in zijn verhaal van Layla en Majnun: "Liefde is de essentie van mijn bestaan. Liefde is vuur en ik ben als hout, verbrand door de vlam. Liefde is in het huis getrokken en heeft het versierd, ik bond mezelf als een bundel samen en vertrok. Je beeldt je in dat je me ziet, maar ik besta niet langer: wat overblijft, is de beminde."

Patrizia Bovi en Fadia Tomb El-Hage vonden eenzelfde mystieke boodschap in muziek van diverse culturele tradities uit de middeleeuwen. Een duidelijke religieuze mystieke liefde wordt bezongen in Byzantijnse (*Istaniri* en *Innal Barry*) of christelijke gezangen, zoals de tweestemmige gezangen *Catholicorum concio* uit de vroeg-14de-eeuwse Spaanse codex Las Huelgas en *Sanctus* van de Italiaanse componist Lorenzo da Firenze.

Uit de Spaans-Arabische traditie komen de Muwashshah; een strofische dicht- en liedvorm die in de 9de eeuw werd geschreven door de blinde dichter Muqaddam ibn Mu'afa al-Qabrī die

The Eye of the Beloved

The mystical relationship between a lover and a beloved is a passion that transforms the human soul. A person who loves God is also drawn into the mystery of love, the revelation of the essential unity concealed in the heart. The 12th century Persian writer Nezami describes love in his tale of Layla and Majnun: "Love is the essence of my existence. Love is fire and I am like wood, burned by the flame. Love has entered the house and adorned it; I tied myself together like a bundle and left. You imagine that you see me, but I no longer exist: what remains is the beloved."

Patrizia Bovi and Fadia Tomb El-Hage discovered a similar mystic message in the music of various cultural traditions in the Middle Ages. A clearly religious mystic love is sung in Byzantine (*Istaniri* and *Innal Barry*) or Christian hymns, such as the two-part *Catholicorum concio* from the early 14th century Spanish codex Las Huelgas and the *Sanctus* by the Italian composer Lorenzo da Firenze. The Muwashshah come from the Spanish-Arabic tradition: a strophic form in poetry and song that was written in the 9th century by the blind poet Muqaddam ibn Mu'afa al-Qabrī who lived in Cabra near Cordoba. These songs became

in Cabra nabij Cordoba leefde. Vanaf de 11de eeuw werden de liederen enorm populair en verspreidden ze zich over de Arabische wereld. Ze zijn nauw verbonden met de vroege troubadoursliederen en getuigen van een bijzonder sterke vorm van mystieke liefde, waar passies en verlangens samensmelten met woorden en muziek. Een constant terugkerend thema is de speer die de geliefden overweldigt. De *Cantigas de amor* zijn eveneens afkomstig van het Spaanse schiereiland en werden geschreven door Dionysius I, koning van Portugal van 1279 tot 1325 – als ‘rei poeta’ ook bekend als Dom Dinis. Aan zijn hof beleefde de Galicisch-Portugese troubadourstraditie een laatste hoogtepunt. Hij schreef honderden gezangen – Patrizia Bovi brengt vanavond de zeven liederen die zijn overgeleverd op een perkament dat door Harvey Sharrer werd ontdekt in het Torre do Tombo-archief in Lissabon. De liefdespijn en het verlangen van de mens komt intens tot leven in deze zeldzame liefdesliederen.

enormously popular in the 11th century and spread across the Arab world. They are closely linked to the early troubadour songs and bear witness to a particularly strong form of mystic love, where passions and desires merge with words and music. A constantly recurring theme is the spear that overwhelms the lovers. The *Cantigas de amor* also originate on the Iberian peninsula and were written by Denis I, King of Portugal from 1279 to 1325, who was also known as Don Dinis the ‘Rei Poeta’ or Poet King. The Galician Portuguese troubadour tradition reached a last climax at his court. He wrote hundreds of songs: Patrizia Bovi will present the seven songs this evening that have been preserved on a parchment discovered by Harvey Sharrer in the Torre do Tombo archive in London. Heartbreak and human desire are intensely vivid in these rare love songs.

Istanari

Catholicorum concio

Catholicorum concio
summo cum gaudio
in hoc sacro sollempnio
solvat laudes Deo
puro corde et animo.
Bene benedicamus Domino!
Laudi fluas atque pias
Deo dicamus gratias.

Innal Baraya

De engel sprak tot de verkozene:
Verheug u, zuivere maagd, ik zeg u:
verheug u, want uw Zoon
is op de derde dag verrezen uit het graf.
Ontvang het licht, nieuw Jeruzalem,
want Gods glorie verlicht u.
Verheug u en jubel, Zion!
En jij, zuivere moeder Gods, verheug u
in de heropstanding van uw Zoon.

Dat de gemeenschap van de katholieken
met de grootste vreugde
in deze heilige plechtigheid
Gods lof mag zingen
met een zuiver hart en kuis gemoed.
Laten we de Heer zegenen!
Laten we God met lofprijzing [...]
liefdevolle dank betuigen.

Omwille van jou, o gezegende,
jubelen de schepping, de engelenscharen
en alle mensen.
O heilige tempel,
sprekende tuin van het paradijs, o Maria.
Jij bent de glorie van maagdelijkheid
door wie God vlees werd en als kind werd
geboren. En Hij is onze God sinds eeuwig.
Hij die Zijn troon bouwde uit jouw schoot,
gastvrijer dan de hemel.
Daarom, gezegende,
jubelt de schepping.
Wees gezegend.

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Ayuhal Saki

O schenker,
onze weeklachten zijn voor jou bestemd.
We aanriepen je, maar je hoorde ons niet.
Ik hield van menig drinkbroer
voor ik zijn lieflijke gezicht zag.
En uit zijn handen dronk ik wijn!
Toen hij ontwaakte uit zijn dronken roes,
bracht hij een nieuwe beker
en ging rechtop zitten.
Vier keer schonk hij me wijn,
uit vier bekers.

O schenker,
de wilgentak buigt voorover;
wie van de twijg hield,
stierf van verlangen.
Met bevend hart,
zijn kracht verzwakt,
hulde hij bij de gedachte
te scheiden.
Rouw om hem die hulde
om iets dat niet gebeurde.

O schenker,
waarom werd ik plots verblind?
Aan jouw zijde,
ontkennen mijn ogen de maneschiijn.
Luister naar mijn verhaal, als je wil:
mijn ogen werden blind
omdat ik te lang hulde.
Een deel van me hulde mee
om een ander.

Lahen Tayyah

O schenker,
ik heb geduld noch doorzettingsvermogen.
Waarvan beschuldigen ze me?
Ze erkennen het verdriet niet
dat ik lijd. Ik ben beklagenswaardig:
verzwakt door wanhoop, vernederd door
passie.

O schenker,
een brandend hart en eindeloze tranen
bekennen een onvergeeflijke fout.
Was weg wat ik bekende.
Mijn liefde voor jou
groeide en groeide,
maar zeg me niet:
"Heb me lief!"

Ongedwongen en trots,
en met een flitsende oogopslag
komt hij monter en met hofmakerij naderbij,
hij die mijn dorstige passies
in vuur en vlam zet.
Ik verlang naar hem
en stem genietend en zingend met hem in,
hij die mijn begeertes in mijn muziek
en mijn gezangen doet temperen.
Onvervalst en monter
met elegantie en schoonheid.
Beseft hij wel wat hij in mijn gedachten
en geest teweegbrengt?
Hij verleidt ze, hij mismeeert ze
opdat ze bezeten zouden worden.
Hij begeert, vervolgens dringt hij
zijn verlangens op

en wijt uiteindelijk het vergrijp
aan de anderen.

Hobbi Zourni

Mijn liefste,
kom zo vaak als je kan naar me toe.
Laat me verdrinken in het grijs van je ogen
en vergeef me, jij met je donkere teint,
ik loochen mijn vernedering niet.
Mijn liefste, mijn liefste,
je zet me in vuur en vlam,
je stelt mijn geduld op de proef.
Ik schreeuw mijn weeklacht uit,
ik wil mijn liefde voor jou
niet meer verhullen.

Ramani

Ze schoot me met de liefdepijl, de jonge
gazelle.
Ik zie haar heel dichtbij,
maar kan haar niet benaderen.
Gratious als een gazelle wanneer ze wandelt;
alle mannenharten neigen naar haar.
Ze doet mijn hart en binnenste smelten,
maar dat is niet erg: het maakt me immers
zo gelukkig van zo'n schoonheid te houden.
Wie weet, misschien brengt geduld me
wat ik wens.
Het maakt me zo gelukkig van zo'n schoon-
heid te houden.

Wist zij, die me afwees, dat er in mijn hart
een andere liefde, een andere passie brandt?
Al heel mijn leven leef ik in illusie,
in een ijdele hoop naar liefde.
Ze is even onbereikbaar als de maan,

even zwak schijnt haar licht op me.
Liefste, heb medelijden met me,
en bevredig mijn verlangen.
We zijn in de zee waar we elke golf voelen
en in het midden van de nacht liederen
zingen.

Zij, die mannenharten charmeerde
met haar schoonheid, werd zelf gecharmeerd.
En nu huilt de schoonheid elke nacht,
overmand door liefde.
De gazelle schoot haar boog,
terwijl ze zachtjes wandelde
en de bloemklokjes deed tingelen.
Maar op een dag schoot ze haar liefdespijl,
en de pijl keerde terug
en raakte haar in het hart.

Da'ani

Celui qui invite à l'amour m'a invité,
il m'a fait boire dans son verre
des chansons dans son regard.
Il m'a invité aux souhaits et à la chanson,
et m'a fait boire des envies et des désirs.

Celui qui invite à l'amour m'a enflammé
par le regard de l'amour,
il m'a jeté dans sa mer.
Je souffre de ma passion et ma
tendresse pour lui
et je transforme mes larmes en
chansons.
Il m'a invité aux souhaits et à la chanson
et m'a fait boire des envies et des désirs.

Hij die verleidt tot de liefde, heeft me
geprikkelde, hij heeft me zijn beker doen
drinken, het lied in zijn blik doen assimileren.
Hij heeft mijn hunkeringen opgewekt,
me tot zingen onthaald, en lust en begeerte
doen consumeren.
Hij die aanspoort tot de liefde
heeft me door zijn liefdesblik verhit,
hij heeft me in zijn zee gestort.
Ik lijd onder mijn passie
en mijn liefde voor hem
en zet mijn tranen om in gezangen.
Hij heeft me verleid tot verlangens
en het lied, en me lust en begeerte doen
drinken.

Poys que vos Deus, amigo, quer guisar

Poys que vos Deus, amigo, quer guisar d'irdes a terra d'u é mia senhor, rogo-vos ora que por qual amor vos hei lhi queirades tanto rogar: que se doia já do meu mal.

E d'irdes i tenh'eu que mi fará Deus gram bem, poila podedes veer; e, amigo, punhad'em lhi dizer, pois tanto mal soffro, gram sazom há, que se doia já do meu mal.

E pois que vos Deus aguisa d'ir i, tenh'eu que mi fez El i mui gram bem; e pois sabede'lo mal que mi vem, pedide-lhi mercee por mi: que se doia já do meu mal.

A tal estado mi adusse, senhor

A tal estado mi adusse, senhor, o vosso bem e vosso parecer que nom vejo de mi nem d'al prazer, nem veerei já, enquant'eu vivo for, u nom vir vós que eu por meu mal vi.

E queria mia morte'e nom mi vem, senhor, porque tamanh'é o meu mal que nom vejo prazer de mim nem d'al, nem veerei já, esto creede bem, u nom vir vós que eu por meu mal vi.

E pois meu feito, senhor, assi é, querria já mia morte, pois que nom vejo de mi nem d'al nulha sazom

Mijn vriend, daar God u wil gunnen te reizen naar de landstreek van mijn vrouwe, verzoek ik u in naam van onze vriendschap dat gij haar toch nadrukkelijk wilt bidden om deernis met mijn smartelijke staat.

Door u daarheen te zenden, doet mijn God mij een groot goed als gij haar daar ontmoet, en haar, mijn vriend, met klem zou willen vragen, gezien de pijn die ik al zo lang lijd, om deernis met mijn smartelijke staat.

En omdat God u gunt daarheen te gaan, meen ik dat Hij mij een groot goed wil doen als gij voor mij om Zijn genade bidt en, daar Hij weet hoe zeer ik lijden moet, om deernis met mijn smartelijke staat.

Met uw gestalte en uw goedheid, vrouwe, heeft u mij tot een staat gebracht waarin ik in mijzelf noch elders vreugde zie en evenmin zal zien zo lang ik leef wanneer ik u niet zie, om wie ik lijd.

Mijn wens is dat ik spoedig sterven mag, want, vrouwe, mijn smarten zijn dusdanig groot dat ik in mij noch elders vreugde zie en nooit meer zien zal, zeg ik op mijn woord, wanneer ik u niet zie, om wie ik lijd.

Omdat het, vrouwe, zo met mij is gesteld, wens ik te sterven, want, geloof mij vrij, geen vreugde zie ik elders of in mijzelf

prazer, nem veerei já, per bõa fé, u nom vir vós que eu por meu mal vi; pois nom havedes mercee de mi.

A que vos nunca cuidei a dizer

O que vos nunca cuidei a dizer, com gram coita, senhor, vo-lo direi, porque me vejo já por vós morrer. Ca sabedes que nunca vos falei de como me matava voss'amor. Ca sabe Deus bem que doutra senhor, que eu nom havia, mi vos chamei.

E tod[o] aquesto mi fez fazer o mui gram medo que eu de vós hei e des i por vos dar a entender que por outra morria – de que hei, bem sabedes, mui pequeno pavor. E des oimais, fremosa mia senhor, se me matardes, bem vo-lo busquei.

E creede que haverei prazer de me matardes, pois eu certo sei que esso pouco que hei de viver que ñeum prazer nunca veerei; e porque são desto sabedor, se mi quiserdes dar morte, senhor, por gram mercee vo-lo [eu] terrei.

Senhor fremosa, no posso eu osmar

Senhor fremosa, nom poss'eu osmar que est aquel em que vos mereci tam muito mal quam muito vós a mi fazedes; e venho-vos perguntar o por que é, ca nom poss'entender, (se Deus me leixe de vós bem achar),

en zal ik ook nimmer kunnen zien wanneer ik u, om wie ik lijd, niet zie, omdat u geen mededogen met mij hebt.

Dat wat ik dacht u nooit te zullen vertellen zal ik u nu, met grote pijn, zeggen, dame, nu ik inzie dat ik ga sterven, door uw toedoen. U weet immers dat ik u nog nooit heb verteld hoe mijn liefde voor u mij velde. En God weet dat er geen andere vrouw was voor mij, hoewel u dat over mij beweerde.

En dit alles deed bij mij de grote angst ontstaan die ik heb voor u, en die leidde ertoe dat u dacht dat ik stierf om een andere vrouw, hoewel ik, zoals u weet, die ander nauwelijks vrees. En vanaf nu, schone dame, geldt dat als u mij doodt, u dat ook echt zo wenst.

U mag geloven dat het mij een genoegen is dat u mij doodt; ik ben er immers zeker van dat ik, de korte tijd die ik nog te leven heb, nooit genot zal ervaren; en omdat ik dat weet zal ik het zien als een grote goedheid van u als u mij de dood wilt schenken, dame.

Schone vrouwe, ik kan niet bedenken wat het is waarmee ik uw welbehagen zou ervaren, na zoveel pijn die u mij heeft aangedaan en nu kom ik u vragen, gezien hoe het is en ik het niet begrijp, (moge God mij uw weldaad laten ervaren)

em que vo-l'eu podesse merecer.

Se é, senhor, porque vos sei amar
mui mais que os meus olhos, nem ca mi,
e assi foi sempre des que vos vi;
pero sabe Deus que hei gram pesar
de vos amar, mais nom poss'al fazer;
e por en vós, a quem Deus nom fez par
nom me devedes i culpa pōer.

Ca sabe Deus que se m'end'eu quitar
podera des quant'há que vos servi,
mui de grado o fezera log'i;
mais nunca pudi o coraçom forçar
que vos gram bem nom houves's'a querer;
e por en nom dev'eu a lazerar,
senhor, nem devo por end'a morrer.

Non sei como me salva a minha senhor

Nom sei como me salv'a mia senhor
se me Deus ant'os seus olhos levar,
ca, par Deus,
nom hei como m'assalvar
que me nom julgue por seu traedor,
pois tamanho temp'há que guareci
sem seu mandad'oir e
a nom vi.

E sei eu mui bem no meu coraçom
que mia senhor fremosa fará
depois que ant'ela for: julgar-m'-á
por seu traedor com mui gram razom,
pois tamanho temp'há que guareci
sem seu mandad'oir
e a nom vi.

waarmee ik u wél zou kunnen behagen.

Als dat komt, vrouwe, doordat ik u veel meer
bemin dan mijn eigen ogen, zelfs meer dan
mijzelf, dan was dat zo vanaf het uur dat ik u
zag; maar God weet dat ik erg lijd vanwege
mijn liefde voor u, maar daar kan ik niets
aan doen, omdat God me daar niet mee laat
stoppen en daarom moet u mij niet de schuld
geven.

Want God weet dat ik dit had willen opgeven,
als ik dat had gekund, sinds het uur dat ik u
dien, en heel graag zou ik dat nog doen;
maar nooit slaagde ik erin mijn hart te
dwingen niet langer uit te zijn op uw welge-
zindheid, en hoewel ik daarom moet lijden,
vrouwe, laat u me daarom toch niet sterven!

Ik weet niet hoe me te rechtvaardigen
tegenover mijn vrouw als God mij weer onder
haar ogen zou brengen want, bij God,
ik heb niets om me te verdedigen om te
voorkomen dat ze me als verrader zou veroor-
delen; het is immers al zo'n lange tijd dat ik
geen schrijven van haar heb ontvangen
en ik haar niet ben gaan opzoeken.

En ik weet in mijn hart heel goed
wat mijn schone vrouwe zal doen
zodra ik voor haar sta: zij zal oordelen
dat ik haar heb verraden, en terecht;
het is immers al zo'n lange tijd dat ik geen
schrijven van haar heb ontvangen
en ik haar niet ben gaan opzoeken.

E pois tamanho foi o erro meu,
que lhe fiz torto tam descomunal,
se mi a sa gram mesura nom val
julgar-m'-á por en por traedor seu,
pois tamanho temp'há que guareci
sem seu mandad'oir
e a nom vi.

E se o juizo passar assi
ai eu cativ'! e que será de mim?

En bovendien was het mijn grote fout dat ik
haar zulk een buitengewoon onrecht aandeed,
dat ik haar grote hoofsheid niet waard ben;
daarom moet ze mij wel veroordelen als haar
verrader; het is immers al zo'n lange tijd dat ik
geen schrijven van haar heb ontvangen en ik
haar niet ben gaan opzoeken.

En als haar oordeel zo zal luiden,
wee mij, wat zal er dan van mij worden?

*Vertaling: Brigitte Hermans, Robin Steins, Marianne
Lambregts*

Het ordinarium van de mis

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Gloria

Gloria in excelsis Deo,
et in terra pax
hominibus bonae voluntatis.
Laudamus te, benedicimus te,
adoramus te, glorificamus te.
Gratias agimus tibi
propter magnam gloriam tuam,
Domine Deus, Rex caelestis,
Deus, Pater omnipotens, Domine Fili
unigenite, Jesu Christe.
Domine Deus, Agnus Dei,
Filius Patris,
qui tollis peccata mundi
miserere nobis,
qui tollis peccata mundi
suscipe deprecationem nostram.
Qui sedes ad dexteram Patris,
miserere nobis,
quoniam tu solus sanctus,
tu solus Dominus,
tu solus altissimus, Jesu Christe.
Cum sancto spiritu
in gloria Dei Patris.
Amen.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,
Gij alleen de Heer,
Gij alleen de allerhoogste, Jezus Christus.
Met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen.

Credo

Credo in unum Deum,
Patrem omnipotentem,
factorem caeli et terrae,
visibilem omnium et invisibilem.
Et in unum Dominum, Jesum Christum,
Filiū Dei unigenitum,
et ex Patre natum
ante omnia saecula,
Deum de Deo, lumen de lumine,
Deum verum de Deo vero,
genitum non factum,
consubstantialem Patri,
per quem omnia facta sunt,
qui propter nos homines
et propter nostram salutem
descendit de caelis.
Et incarnatus est de Spiritu Sancto
ex Mariae virgine,
et homo factus est.
Crucifixus etiam pro nobis
sub Pontio Pilato,
passus et sepultus est,
et resurrexit tertia die
secundum scripturas,
et ascendit in caelum,
sedet ad dexteram Patris.
Et iterum venturus est cum gloria
iudicare vivos et mortuos,
cujus regni non erit finis.
Et in Spiritum Sanctum,
Dominum et vivificantem,
qui ex Patre Filioque procedit,
qui cum Patre et Filio
simul adoratur et conglorificatur,
qui locutus est per prophetas,

Ik geloof in één God,
de almachtige Vader,
Schepper van hemel en aarde,
van al wat zichtbaar en onzichtbaar is.
En in één Heer, Jezus Christus,
eniggeboren Zoon van God,
en voor alle tijden
geboren uit de Vader.
God uit God, licht uit licht,
ware God uit de ware God,
geboren, niet geschapen,
één in wezen met de Vader,
en door wie alles geschapen is,
die voor ons, mensen,
en omwille van ons heil
uit de hemel is neergedaald.
En Hij is ontvangen van de Heilige Geest
uit de maagd Maria,
en is mens geworden.
Hij werd voor ons gekruisigd
onder Pontius Pilatus,
Hij heeft geleden en is begraven.
Hij is verrezen op de derde dag
volgens de Schriften,
Hij is opgevaren ten hemel
en zit aan de rechterhand van de Vader,
Hij zal wederkomen in heerlijkheid
om te oordelen levenden en doden
en aan Zijn Rijk komt geen einde.
Ik geloof in de Heilige Geest,
die Heer is en het leven geeft,
die voortkomt uit de Vader en de Zoon,
die met de Vader en de Zoon
tezamen wordt aanbeden en verheerlijkt,
die gesproken heeft door de profeten,

et unam Sanctam Catholicam
et Apostolicam ecclesiam.
Confiteor unum baptisma
in remissionem peccatorum,
et expecto resurrectionem mortuorum
et vitam venturi saeculi.
Amen.

Sanctus

Sanctus, sanctus, sanctus
Dominus Deus Sabaoth!
Pleni sunt caeli et terra
gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus qui venit
in nomine Domini.
Hosanna in excelsis.

Agnus Dei

Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
miserere nobis!
Agnus Dei,
qui tollis peccata mundi,
dona nobis pacem!

en in één heilige katholieke
en apostolische kerk.
Ik belijd één doopsel
tot vergiffenis van de zonden,
en ik verwacht de opstanding van de doden
en het leven van het komend Rijk.
Amen.

Heilig, heilig, heilig
de Heer, de God der hemelse machten,
vol zijn hemel en aarde
van Uw heerlijkheid,
Hosanna in den hoge.
Gezegend Hij die komt
in de Naam des Heren.
Hosanna in den hoge.

Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons!
Lam Gods,
dat wegneemt de zonden der wereld,
geef ons de vrede!

Vertaling: Brigitte Hermans

ZATERDAG
19.08.17

22.15
Concert

St.-Pauluskerk

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel, *artistieke leiding* *artistic director*

Axelle Bernage, Helen Cassano, Sabine Lutzenberger, Witte Maria Weber, *superius* |
Olivier Coiffet, Adriaan De Koster, Bernd Oliver Fröhlich, Matthew Vine, *tenor* |
Frederik Sjollema, Guillaume Olry, *bassus*

Johann Walter, huiscomponist van Luther

Beati immaculati / Vive Luthere, à 7
Verley uns Friden, à 4

Ludwig Senfl (1490-1543), een intieme vriend van Luther

Mollis inertia, à 4
Non usitata, à 4
Ave Rosa sine spinis, à 5
Ach Elslein, liebes Elselein / Es taget vor dem Walde, à 4

Luther over de grenzen: muziek van de Hugenoten

Pardon et justice (psalm 150), à 4

Noblesse gist au coeur, à 4

De prins van de protestantse muziek: Claude Le Jeune

Cigne ie suis de candeur, à 3 & 5
Povre coeur entourné, à 5

Het legaat van Luther

Salve regina, à 4
Regina coeli jubila, à 3
Übers Gebirg Maria geht, à 4

O wir armen Sünder, BWV 407, à 4

De muzikale wereld van Martin Luther

De reactie van Martin Luther op de wanpraktijken van de Rooms-Katholieke Kerk is welbekend. Vanaf de publicatie van de 95 stellingen in 1517 tot de opstelling van de Augsburgse geloofsbelijdenis in 1530 zou het Europese religieuze landschap onherroepelijk door elkaar worden geschud. De protestanten zouden de liturgie grondig hertekenen, maar muziek bleef essentieel: "Ze is een gave en een geschenk van God, verdrijft de duivel en maakt de mensen vrolijk." Luther had een grote muzikale kennis en was ook een goed zanger. Dichter Hans Sachs noemde hem "de nachtegaal van Wittenberg". Vanaf de winter van 1523-24 werden nieuwe koralen gecomponeerd in de volkstaal, door Luther zelf en door enkele bevriende componisten, onder wie Johann Walter, kapelmeester van keurvorst Frederik de Wijze en later ook de protestantse 'Urkantor' van Torgau. Met de gezangen uit zijn *Geystliche gesangk Buchleyn* (1524), dat meerdere herwerkte edities kende, legde hij de basis voor de verdere ontwikkeling van de protestantse muziek. Hij combineerde de principes van de Franco-Vlaamse polyfonie met die van het Duitse Tenorlied – "Choral mit Fugen ist das Best", beweerde hij. Ook Ludwig Senfl trok de polyfone stijl van Josquin des Prez en Heinrich Isaac

The musical world of Martin Luther

Martin Luther's reaction to corruption in the Roman Catholic Church is well known. From the publication of his 95 Theses in 1517 to the signing of the Augsburg Confession in 1530, the religious landscape of Europe would be shaken up for once and for all. The Protestants would go on to thoroughly rewrite the liturgy, but music remained essential: "Music is a gift and grace of God, not an invention of men. Thus it drives out the devil and makes people cheerful." Luther had considerable musical knowledge and was also a good singer. The poet Hans Sachs called him the "Wittenberg Nightingale". Starting in the winter of 1523-24, new chorales were composed in the language of the people, by Luther himself and composers in his circle of friends, including Johann Walter, the Kapellmeister to Frederick III, Elector of Saxony, and later also the Protestant 'Urkantor' of Torgau. With the hymns in his *Geystliche gesangk Buchleyn* (1524), which would be published in several reworked editions, he laid the foundations for the further development of Protestant music. He combined the principles of Franco-Flemish polyphony with those of the German tenor lied – "Choral mit Fugen ist das Best", he claimed. Ludwig Senfl also continued to develop the polyphonic style of Josquin

verder, maar had ook aandacht voor de nieuwe opvattingen van het humanisme over de tekstdeclamatie. Hij werkte aan het katholieke hof van hertog Willem van Beieren, maar correspondeerde met Luther en was diens nieuwe gereformeerde ideeën genegen. Het koraal was cruciaal basismateriaal voor meerdere generaties componisten; van Michael Praetorius tot Johann Sebastian Bach, en zelfs nog daarna.

De reformatie verspreidde zich ook over Frankrijk, waar de hugenoten een eigen protestantse muziekcultuur ontwikkelden. Net als hun Duitse collega's hadden Franse componisten als Le Jeune, Mauduit en Costeley aandacht voor de tekstdeclamatie, zoals ze bespraken in de Académie de Poésie et de Musique, opgericht door dichter Jean-Antoine de Baïf. In hun 'Musique mesurée à l'antique' evokeerden ze de affecten in de muziek. De psalmen en chansons van Claude Le Jeune volgen nauw het metrum van de tekst. Hij had zich tot het protestantisme bekeerd en genoot bescherming van hoge adel, o.a. van Willem van Oranje. Bij de belegering van Parijs in 1590 konden zijn manuscripten worden beschermd dankzij de tussenkomst van zijn katholieke vriend Mauduit.

des Prez and Heinrich Isaac, but he was also interested in new, humanist theories of text declamation. He worked at the Catholic court of Duke William IV of Bavaria, but corresponded with Luther and was open to his Reformation ideas. The chorale was crucial basic material for several generations of composers, from Michael Praetorius to Johann Sebastian Bach and even the generations that followed Bach.

The Reformation spread to France as well, where the Huguenots developed a Protestant musical culture of their own. Just like their German counterparts, French composers such as Le Jeune, Mauduit and Costeley paid attention to text declamation, discussing it at the Académie de Poésie et de Musique founded by the poet Jean-Antoine de Baïf. In their 'Musique mesurée à l'antique' they evoked the affects in music. The psalms and songs of Claude Le Jeune closely follow the metre of the text. He had converted to Protestantism and enjoyed the protection of high-ranking aristocrats including William of Orange. During the Siege of Paris in 1590, his manuscripts were protected thanks to the intervention of his Catholic friend Mauduit.

Beati immaculati / Vive Luther

Discantus & tenore

Beati immaculati in via
qui ambulat in lege domini.
Beati qui scrutantur
testimonia eius in
toto corde exquirunt eum.

Benedictus es Domine
doce justificationes tuas.
Deduc me in semitam
mandatorum tuorum
quia ipsam volui.

Eructabunt labia mea hymnum,
cum docueris me
justificationes tuas.
Vivet anima mea, et
laudabit te, et judicia tua adjuvabunt me.

Altus

Vivat, vivat, vivat, vivat
Joannes Frederich elector
et dux Saxorum,
defensor veri dogmatis,
pacisque custos pervigil,
vivat per omnia secula.

Bassus

Vive Luther, vive Melancthon,
vivitae nostrae lumina terrae
charaque Christo pectora: per vos
inlyta nobis dogmata Christi
reddita; vestro munere pulsus
nubibus atris prodiit ortu
candidiore dogma salutis.

Gelukkig zij die zonder zonden hun levensweg
bewandelen in de wet van de Heer.
Gelukkig zij die zorgvuldig
Zijn getuigenissen onderhouden:
in heel hun hart zoeken ze Hem.

Gezegend zijt Gij, Heer:
toon Uw rechtvaardigheid.
Leid me op het pad
van Uw geboden,
want dat heb ik zelf gewild.

Mijn lippen zullen in zingen losbarsten,
wanneer U me Uw terechte wensen
openbaart.
Mijn ziel zal leven en U prijzen
en Uw oordelen zullen me helpen.

Leve, leve, leve, leve
Johannes Frederik, keurvorst
en hertog van Saksen,
verdediger van de ware leer,
waakzame hoeder van de vrede,
leef door alle eeuwen heen.

Leve Luther, leve Melancthon,
leve de sterren van onze aarde
en de harten dierbaar aan Christus:
dankzij u is ons de leer van Christus
teruggegeven, door uw gave zijn
de onweerswolken verdreven en is de heils-
leer vanuit een helderder bron opgeweld.

Vivite longos Nestoris annos.
Amen.

Verley uns friden

Verley uns friden
gnediglich her Got zeu unsern Zeiten.
Es ist doch je kein ander nit
der fur uns kunde streyten
on dich unser Got alleine.

Mollis inertia

Mollis inertia cur tantam
diffuderit imis
oblivionem sensibus
pocula Lethaeos ut
si ducentia somnos
arente fauce traxerim.

Candide Maecenas,
occidis saepe rogando:
deus, deus nam me vetat
inceptos olim, promissum carmen,
iambos ad umbilicum adducere.

Non aliter Samio dicunt
arsisse Bathyllo Anacreonta Teium
qui persaepe cava testudine
flevis amore
non elaboratum ad pedem.

Ureris ipse miser,
quodsi non pulcrior ignis
accendit obsessam Iliion
gaude sorte tua: me libertino nec uno
contenta Phryne macerat.

Leef in lengte van jaren als Nestor.
Amen.

Geef ons genadig vrede,
Heer God, in onze tijden.
Er is toch immers geen ander,
die voor ons zou kunnen strijden,
dan U, onze God, alleen.

Waarom heeft een weekmakende loomheid
me in zo'n vergetelheid gedompeld
tot in het diepst van mijn wezen,
als had ik beker na beker,
die een uitpuddende slaap meebrengen,
met mijn droge keel geledigd?

Beste Maecenas,
je wordt nog mijn dood met al je vragen:
een god, ja een god verbiedt me
de al begonnen jamben, het beloofde gedicht
tot het einde af te werken.

Precies zo, zegt men, heeft Anacreon van
Teius gebrand van liefde voor de Samiër
Bathyllos: eindeloos heeft hij op zijn holle lier
zijn liefde beweedend in een ongekunstelde
versmaat.

Jijzelf wordt verschroeid, arme vriend, maar
als geen mooier vuur het belegerde Troje doet
ontvlammen, wees dan blij met je lot: ik, een
vrijgelatene, word afgemat door Phryne die
niet met mij alleen tevreden is.

Non usitata

Non usitata nec tenui ferar
pinna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaeque
maior

urbis relinquam. Non ego pauperum
sanguis parentum, non ego quem vocas
dilecte Maecenas, obibo
nec Styga cohibebor unda.

Iam iam residuum cruribus asperae
pelles et album mutum in alitem
superne nascunturque leves
per digitos umerosque plumae.

Iam Daedaleo notior Icaro
visam gementis Iitora Bosphori
Syrtsique Gaetulas canorus
ales Hyperboreosque
campos.

Me Colchus et qui dissimulat metum
Marsae cohortis Dacus et ultimi
noscent Geloni, me peritus
discet Hiber Rhodanusque
potor.

Absint inani funere neniae
luctusque turpes
et querimoniae
conpesce clamorem ac sepulcri
mitte supervacuus honores.

Op geen alleedaagse of tere vleugels zal ik,
dichter van twee soorten poëzie, door de ijle
lucht zweven; ik zal niet al te lang meer op
aarde vertoeven; groter dan de afgunst
van de stad

zal ik haar achterlaten. Ik, bloed van arme
ouders, ik, die jij 'mijn dierbare' noemt,
Maecenas, ik zal niet sterven; het water
van de Styx zal me niet omsluiten.

Reeds, reeds rimpelt de ruwe huid van mijn
benen, word ik bovenaan wit als een duif
en beginnen donzige haartjes te groeien
op mijn vingers en mijn schouders.

Beroemder al dan Daedalus' zoon Icarus
zal ik zingend als een vogel de kusten van de
kreunende Bosphorus bezoeken, de Syrtische
zandplaten van de Gaetuli en de ijsvlakten in
het hoge noorden.

De Colchiër, en de Daciër die zijn vrees voor
de legerscharen van Mars verbergt, de Ge-
lonen in de uithoek van de wereld zullen me
kennen. De ervaren Spanjaard en de Galliër
die zich aan de Rhône laaft, zullen me lezen.

Weg dus met de treurzangen van een zinloze
begrafenis, weg met het beschamende
rouwvertoon en het geklaag.
Leg uw geschreeuw aan banden en vergeet
de overbodige eerbewijzen aan het graf.

Ave Rosa sine spinis

*Ave rosa sine spinis,
te quam Pater in divinis
majestate sublimavit,
et ab omni vae servavit purgavit.
Maria stella dicta maris,
tu a Nato illustraris
luce clara deitatis,
qua praefulges cunctis datis.*

Gratia plena: te perfecit
Spiritus Sanctus dum te fecit
vas divinae bonitatis
et totius pietatis.

Dominus tecum: miro pacto
verbo in te carne factio
opere trini conditoris:
o quam dulce vas amoris.

Benedicta in mulieribus:
hoc testatur omnis tribus;
coeli dicunt te beatam
et super omnes exaltatam.

Et benedictus fructus ventris tui,
quo nos semper dona frui
per praegustum hic internum
et post mortem in aeternum: Amen.

Tenor

*Ave rosa sine spinis
majestate sublimavit
Maria stella luce clara deitatis
gratia plena
vas totius pietatis.*

*Wees gegroet, roos zonder doornen,
u die de Vader in majesteit
bij de heiligen heeft verheven
en van alle zorgen heeft gevrijwaard.
Maria, ster der zee genoemd,
uw Zoon doet u stralen
in het heldere licht van goddelijkheid,
waarmee u al wat gegeven is vóórlucht.*

Vol van genade: de Heilige Geest
heeft u vervuld, toen hij u maakte tot
een vat van goddelijke goedheid
en één en al gewilligheid.

De Heer is met u: op goddelijke wijze
is het woord in u vlees geworden
door de werkzaamheid van de drie-ene
Schepper: o, wat een zoet vat van liefde!

Gezegend zijt gij onder de vrouwen:
hiervan getuigen alle volkeren;
de hemelen verklaren u zalig
en verheven boven allen.

En gezegend is de vrucht van uw lichaam.
Dat wij hiervan altijd mogen genieten,
hier, door dit innerlijk voorproefje,
en na de dood in eeuwigheid. Amen.

*Wees gegroet, roos zonder doornen,
die de Vader in majesteit heeft verheven,
Maria, ster in het heldere licht van goddelijk-
heid, vol van genade,
vat van louter vroomheid.*

*Benedicta tu in mulieribus
et benedictus fructus ventris tui
per praegustum hic aeternum
et post mortem in aeternum. Amen*

Ach Elsein, liebes Elselein / Es taget vor dem Walde

Ach Elsein, liebes Elselein
wie gern wär ich bei dir!
So sein zwei tiefe Wasser
wohl zwischen dir und mir.

Das bringt mir grossen Schmerzen,
herzallerliebster Gsell.
Red'ich von ganzem Herzen,
hab's für grosz Ungefäll.

Hoff', Zeit werd' es wohl enden,
hoff', Glück werd' kommen drein,
sich in alls Guets verwenden,
Herzliebstes Elselein!

Tenor

Es taget vor dem Walde,
stand úf, Kätterlín!
Die Hasen laufen balde,
stand úf, Kätterlín!
Holder Buehl, heiahô,
du bist mîn, sô bin ich dîn,
stand úf, Kätterlín!

Pardon et justice

Pardon et justice il me plaît de chanter
c'est à toy, Seigneur, que je fais ma
chanson. Tant que vers moy viennes
accord me tiendrait dans le chemin droit.

*Gezegend zijt gij onder de vrouwen
en gezegend is de vrucht van uw lichaam,
hier, door dit innerlijk voorproefje,
en na de dood in eeuwigheid. Amen.*

Ach Elseje, lief Elseje,
wat zou ik graag bij jou zijn!
Maar er zijn wel twee diepe waters
tussen jou en mij.

Dat doet me veel pijn,
allerliefste hartendief.
Ik zeg het met heel mijn hart,
dit is een groot verdriet.

Ik hoop dat de tijd wel verandering zal
brengen, ik hoop dat het geluk nog komt,
en alles zich ten goede keert,
teerbemind Elseje.

Het wordt dag in het bos,
sta op, Kätrientje!
De hazen snellen weg,
sta op Kätrientje!
Beminnend liefje.
Hoezee, jij bent van mij en ik van jou,
sta op, Kätrientje!

Van harte bezing ik vergeving en rechtvaardig-
heid, tot U Heer, richt ik mijn lied.
Zolang U mijn richting uitkomt, zal ik
akkoord gaan om het rechte pad te volgen.

En privé chez moy m'en irai
démarchant toute entière
intégrité de coeur net.
Nul dessein mauvais à mes yeux ne
mettrai pour faire ou penser.
L'oeuvre de pervers dévoyés j'erreraï.
Point ne le leur m'attacher.
Le coeur faux va s'en loin de moi.
Le malin débordé point ne connaîtraï.
J'ôterai celui qui flagorne derrière
contre son voisin.
Le superbe sourcil et le coeur enflé du
méchant ne pourrait souffrir avec moi.
Mais j'aurai les yeux vigilants à choisir
les loyaux et bons de la terre:
avec moi sûr je le ferai.
Qui le bon chemin suit, vienne me servir.
Près de moi, chez moi, ne demeurera
point un qui fait métier de brasser
trahisons: et devant mes yeux
ne se doit arrêter nul homme menteur.
Bien matin j'exterminerai tous les jours
tous les méchants pervers de la terre
raclés pour chasser dehors la cité du
Seigneur, tous qui feront mal.

Noblesse gist au coeur

Noblesse gist au coeur du vertueux,
illustrement conduisant sa fortune,
comme la nef fend la mer importune,
ou comme un roc les vents
impetueux.
Le vertueux comme arbre fructueux,
apporte fruit en saison opportune,
si que le mal, qui les bons importune,
glisse leger au devant de ses yeux.

In mijn eigen leven zal ik
met een zuiver hart
en volkomen integer initiatieven nemen.
Geen enkel plan dat in mijn ogen slecht lijkt,
zal ik op touw zetten of overdenken.
Exploten van perverse delinquenten zal ik
uit de weg gaan. Ik zal me geenszins aan
hen hechten. Een valse inborst staat ver van
mij af. Wat extreem boosaardig is, zal ik me
niet eigen maken. Ik zal mijden wie
zijn buumans hielen likt.
De opgetrokken wenkbrauw, het arrogante
hart van de boosaardige mens zou ik niet
kunnen verdragen. Ik zal nauwlettend en
waakzaam loyalen en goeden op aarde
onderscheiden: ik kan met stip op mezelf
rekenen. Wie het rechte pad volgt,
mag zich bij me aandienen.
Wie vakkundig verraad beraamt, komt
niet in mijn buurt of mijn entourage: en
geen enkele leugenaar moet zich in mijn
omgeving ophouden. Elke dag opnieuw
zal ik alle mogelijke perverse types op aarde
liquideren om allen die kwaad in de zin
hebben uit de stad van de Heer te jagen.

In het hart van de deugdzame mens huist de
voortreffelijkheid die luisterrijk richting geeft
aan zijn bestemming, zoals het zeilschip de
woelige zee doorklieft of een rots de woeste
winden temt.
De verdienstelijke mens is als een vrucht-
bare boom, hij draagt vrucht op het juiste
moment, zodat het kwade dat de goeden
hindert luchtig voor zijn ogen wegglijdt.

Voire et la peur, qui le coeur vil estonne,
y arrivant pour ravir sa personne,
on voit couler comme
la cire au feu.
N'est-ce pas la selon noblesse vivre?
N'est-ce pas la tel homme qu'il faut
suivre, et se lier à luy
d'immortel noeu?

Cigne ie suis de candeur

Cigne ie suis de candeur,
cigne ie meurs, et languï
vostre louange chantant.
Pres de Meandr'en Asi'
haute toujours un oyzeau
blond de pénage par fout,
sans tache, dout la blancheur
semble me nette candeur.
Cigne ie suis et ...
Donque ce gentil oyzeau
quand ce cognoit avance
pres de sa mort atend',
tont de mourir li chaut peu
fait d'une douce chanson
tout le rivage tortu
en se mourant rentendir.
Cigne ie suis et ...

Povre coeur entourné

Povre cceur entourné de tant de passions,
de tant de nouveautés,
de tant de fictions,
outré de tant de maus
que je sens en mes veines,
quelle fin aurons nous un jour
a tant de peines?

En zelfs de angst die een slecht hart doet
verlammen en er binnen sijpelt om het te
overmeesteren, ziet men wegsmelten als
was in het vuur.
Is dát niet de wijze waarop verhevenheid
gedijt? Is dát niet de mens die navolging
verdient? Aan wie men zich
in een onsterfelijk pact moet binden?

Ik ben een blanke zwaan,
ik sterf een zwandood, en verkwiem
terwijl ik uw lof zing.
In de streek van Meandra in Azië
vertoeft altoos een vogel,
met witte pluimen bekleed,
onbevlekt, wiens blanke glans
mijn onschuld weerspiegelt.
Ik ben een blanke zwaan ...
Wanneer dan deze nobele vogel
zijn ondergang nabij weet
en de dood hem besluipt,
laat zijn einde hem zo onberoerd
dat hij stervend een zacht lied
langs de bochtige oever
doet weerklinken.
Ik ben een blanke zwaan ...

Arm hart, omringd door zoveel lijden,
door zoveel opwinding,
door zoveel veinzerij,
jij delft het onderspit tegen alle pijn
die ik in mijn aderen voel,
welk einde wacht ons op zekere dag,
na zoveel verdriet?

Quelle aide maintenant,
quel espoir de guérir?
Quel bon Dieu
qui nous vint a ce coup secourir?
Quel port en ceste mer?
Quelz feus en eest orage?
Et quel autre salut
voulons nous d'avantage?
Nostre ayde, nostre espoir,
nostre Dieu, nostre port,
nos feus, nostre salut
sont ores en la mort.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae.
Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Regina coeli jubila

Regina coeli jubila,
gaude Maria!
Iam pulsa cedunt nubila,
alleluja. Laetare, o Maria.

Quam digna teris gignere,
gaude Maria!

Welke hulp is er nu,
welke hoop op herstel?
Welke goede god
komt ons dadelijk bijstaan?
Welke havens vinden we op deze zee?
Welke rustplaats in dit onweer?
En welk ander heil
zoeken wij eigenlijk nog?
Onze hulp, onze hoop,
onze God, onze haven,
onze rustplaats, ons heil
vinden wij nu in de dood.

Wees gegroet koningin, barmhartige
moeder, hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van
Eva. Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geween tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.
En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Koningin van de hemel, juich,
verheug u, Maria!
De opeengepakte wolken vallen al uiteen,
halleluja. Wees blij, o Maria.

Jij die waardig bevonden bent om Hem op
aarde het leven te schenken, verheug u,

Vivis resurget funere,
alleluja. Laetare, o Maria.

Sunt fracta mortis spicula,
gaude Maria!
Jesu jacet mors subdita,
alleluja. Laetare, o Maria.

Acerbitas solatium,
gaude Maria!
Luctus redonat gaudium,
alleluja. Laetare, o Maria.

Übers Gebirg Maria geht

Übers Gebirg Maria geht
zu der schwangern Elisabeth.
Das Kindlein hüpfet in ihrem Leib:
der heilig Geist durch Wort sie treibt
dass sie des Herren Mutter nannt
Maria ward fröhlich und sang:

Mein Seel den Herrn erhebet
mein Geist sich Gottes freuet
er ist mein Heiland, fürchtet ihn
er will allezeit barmherzig sein.

Was bleiben wir immer daheim ?
Lasst uns auch aufs Gebirge gehn
da eins dem andern spreche zu
des Geistes Gruss das Herz auftu
davon es freudig werd und spring
der Mund in wahrem Glauben sing:

Mein Seel den Herrn ...

Maria! Hij zal levend uit de dood opstaan,
halleluja. Wees blij, o Maria.

De ketenen van de dood zijn verbroken,
verheug u, Maria!
Door Jezus is de dood ontmoedigd en ter-
neergeslagen, halleluja. Wees blij, o Maria.

Verbittering en troost,
verheug u, Maria!
Droefheid genereert vreugde,
halleluja. Wees blij, o Maria.

Over de bergen gaat Maria
naar de zwangere Elisabeth.
Het kind springt op in haar lichaam:
de Heilige Geest maande haar aan
Maria moeder van de Heer te noemen;
Maria werd vrolijk en zong:

Mijn ziel verheft de Heer,
mijn geest verheugt zich in God.
Hij is mijn Heiland, vrees Hem,
Hij zal altijd barmhartig zijn.

Waarom blijven wij altijd thuis?
Laat ons ook de bergen in gaan
waar we elkaar aanmoedigen,
de groet van de geest het hart opent,
waarop het vrolijk wordt en springt,
en de mond in het ware geloof zingt:

Mijn ziel verheft de Heer ...

O wir armen Sünder

O wir armen Sünder unser Missetat,
darin wir empfangen und geboren sind,
hat gebracht uns allen
in solche grosse Not,
dass wir unterworfen
sind dem ewigen Tod.

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

O wij arme zondaars van onze misdaad,
waarin wij ontvangen en geboren zijn,
die ons in zo'n grote nood
heeft gebracht
dat we aan de eeuwige dood
onderworpen zijn.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

*Vertaling: Jeanine De Landtsheer, Brigitte Hermans,
Noël Reumkens, Marianne Lambregts*

ZONDAG
20.08.17

19.15
Concertinleiding door
Sofie Taes

20.00
Concert

St.-Jacobskerk

Cappella Pratensis, Flanders Boys Choir & Wim Diepenhorst

Stratton Bull, *artistieke leiding* *artistic director*

Stratton Bull, Andrew Hallock, *superius* | Pieter De Moor, Lior Leibovici, *altus* | Peter De Laurentiis, Iason Marmaras, *tenor* | Marc Busnel, Pieter Stas, *bassus* | Vic Verhaegen, Tijmen Van Handenhoven, Lieven Demeyer, Jens Vandervreken, Yorben Baeck, Kasper Stas, *jongenssopraan* *treble* | Wim Diepenhorst, *orgel* *organ*

Vespers

Sub tuum presidium	<i>orgelimprovisatie</i>
Sub tuum presidium	<i>Anoniem</i>
Deus in adjutorium Oculi tui (antifoon)	<i>gregoriaans</i>
Dixit Dominus (psalm)	<i>Anoniem</i>
Ave maris stella (hymne)	<i>orgelimprovisatie / Anoniem</i>
Ave maris stella Tota pulchra es (antifoon)	<i>gregoriaans</i>
Magnificat	<i>Matthaeus Pipelare (ca. 1450-ca. 1515)</i>
Dominus vobiscum (collecta) Benedicamus	<i>gregoriaans</i>
Nesciens mater	<i>Jean Mouton (ca. 1459-1522)</i>
Lof	
Salve regina	<i>orgelimprovisatie</i>
Salve regina (motet)	<i>Matthaeus Pipelare</i>
Oremus. Ascendat ad te	<i>gregoriaans</i>
Benedicamus in laude Jesu	<i>Jacob Obrecht (1457/58-1505)</i>
Ego flos campi (motet)	<i>Jacobus Clemens non Papa (ca. 1510/15-1555/56)</i>

O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria

De rijke muziektraditie van de Lieve Vrouwe Broederschap in 's Hertogenbosch, opgericht in 1318, kwam al tijdens meerdere festivalreizen aan bod. De zangers van Cappella Pratensis richten hun pijlen op de corebusiness van de broederschap, namelijk de Mariadevotie. Uit verschillende bronnen weten we dat Maria tijdens de vespers, en meer specifiek het Marialof, gepast werd vereerd met diensten waarin muziek centraal stond. Er werd niet alleen gezongen door het hoogstaande vocale ensemble van de broederschap, maar ook door knaapjes en ze werden begeleid door een orgel. Dit Marialof kan worden beschouwd als een 'concert spiritueel' avant la lettre, waarbij de zangers de ruimte optimaal gebruikten. Zo konden twee knaapjes vanop een balkon zingen, wat een extra theatrale toets aan de liturgie verleende. Stratton Bull, artistiek leider, koos hoofdzakelijk muziek uit het goed gestoffeerde archief van de broederschap, zoals het manuscript 'sHer MS 73, met een collectie van functionele polyfone zettingen voor de dienst (zoals het psalm-antifoon *Oculi tui* of de polyfone verzen van de hymne *Ave maris stella*); de eveneens lokaal geproduceerde Smijers Codex die zowel polyfonie als eenstemmige

O clemens, o pia, o dulcis virgo Maria

The rich musical tradition of the Illustrious Brotherhood of Our Blessed Lady in 's-Hertogenbosch, founded in 1328, has featured in several of our previous festivals. This time the Cappella Pratensis singers have set their sights on the very linchpin of the brotherhood, the Marian Devotions. We know from various sources that Mary was worshipped during vespers, specifically in the Litany of the Blessed Virgin Mary, with services focused on music. The brotherhood's highly esteemed vocal ensemble was joined by choirboys, and the singers were accompanied on the organ. This service of praise to Mary can be considered an earlier form of 'concert spiritueel', in which the singers exploited the space to the full. Two choirboys would sing from up on a balcony, adding an extra, theatrical touch to the liturgy. Stratton Bull, the artistic leader of the ensemble, has mainly chosen music from the brotherhood's dusted-down archive, such as the manuscript 'sHer MS 73, which contains a collection of functional polyphonic settings for the service (including the psalm antiphon *Oculi tui* and the polyphonic verses of the hymn *Ave maris stella*); the Smijers Codex, also produced locally, that contains both polyphonic and homophonic hymns, or

gezangen bevat, of 'sHer MS 72C, een van drie nog bestaande boeken uit het atelier van Petrus Alamire. Opvallend is dat sommige eenstemmige gezangen 'in discantu' werden gezongen, wat 'polyfoon' betekent en dus aantoont hoe luxueus de diensten waren opgevat.

Andere muziek werd gecomponeerd door muzikanten die een nauwe band hadden met de broederschap, zoals Matthaeus Pipelaere, koormeester van 1498-1500, of Jacob Obrecht, kapelmeester van de Maria Broederschap in het naburige Bergen op Zoom, of Clemens non Papa, die in 1550 te gast was in 's Hertogenbosch en zijn motet *Ego flos campi* wellicht aan zijn gastheren cadeau gaf (een aanwijzing hiervoor is de driemaalige herhaling van hun motto "sicut liliū inter spinas").

Uit de rekeningen blijkt dat het orgel tijdens de diensten een belangrijke rol vervulde, maar aangezien er geen enkel werk voor orgel is overgebleven, is de kans groot dat er vooral werd begeleid en geïmproviseerd. Uit een document van 1479 blijkt dat er zes knaapjes hadden gezongen tijdens een Marialof – aanwijzingen die voor deze reconstructie van een dergelijke dienst werden gevolgd. Het is niet duidelijk wat de rol van de jongens was; wellicht zongen ze de eenstemmige gezangen en namen ze slechts op speciale momenten deel aan de polyfonie, met een dramatisch effect tot gevolg.

'sHer MS 72C, one of the three surviving books from the workshop of Petrus Alamire. What is striking is that some of the homophonic hymns were sung 'in discantu', which means 'in polyphony', thus demonstrating how luxurious the services were intended to be.

Other music was composed by musicians who had a close bond with the brotherhood, such as Matthaeus Pipelaere, the choirmaster in 1498-1500, or Jacob Obrecht, kapelmeister of the Maria Brotherhood in the neighbouring town of Bergen op Zoom, and Clemens non Papa, who was invited to 's Hertogenbosch in 1550 and probably gave his motet *Ego flos campi* to his hosts as a gift (evidence of this is in the triple repetition of their motto "sicut liliū inter spinas").

The old account books show that the organ played an important role in the services, but since not a single work for the organ has survived, it is very likely that it was mainly used for accompaniment and improvisation. We know from a document from 1479 that six choirboys sang during a Litany of the Blessed Virgin Mary, instructions that have been followed in this reconstruction of a similar service. It is unclear what the boys' role was; they probably sang the homophonic hymns and only joined the polyphony at important moments, lending it a dramatic effect.

Sub tuum presidium

Sub tuum presidium confugimus,
sancta Dei genitrix.

Nostras deprecationes ne despicias
in necessitatibus nostris,
sed a periculis cunctis libera nos semper,
virgo gloriosa et benedicta.

Deus, in adiutorium

Deus, in adiutorium meum intende:
Domine, ad adiuvandum me festina.
Gloria Patri, et Filio,
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio, et nunc
et semper, et in secula seculorum.
Amen. Alleluia.

Oculi tui

Oculi tui, sancta Dei genitrix,
sicut piscinae in Esebon,
quae sunt in porta filiae multitudinis.
Alleluia.

Dixit Dominus

Dixit Dominus Domino meo:
Sede a dextris meis.
donec ponam inimicos
tuos scabellum pedum tuorum.
Virgam virtutis tuae
emittet Dominus ex Sion.
Dominare in medio inimicorum tuorum.
Tecum principium
in die virtutis tuae
in splendoribus sanctorum.
Ex utero ante luciferum genuit
iuravit Dominus,

Onder uw bescherming nemen wij onze
toevlucht, heilige moeder van God;
verstoot onze gebeden niet
in onze nood,
maar verlos ons altijd van alle gevaren,
o roemrijke en gezegende maagd.

God, laat niet na mij ter hulp te komen.
Heer, haast U om mij te helpen.
Lof aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen.
Amen. Halleluja.

Heilige moeder van God, je ogen
zijn als de vijvers van Hesbon
bij de poort van haar dichtbevolkte dochter.
Halleluja.

De Heer sprak tot mijn Heer:
Zit aan Mijn rechterhand
terwijl ik Uw vijanden
aan Uw voetbank leg.
De Heer van Sion zal de roede
van Uw deugdzaamheid uitzuren.
Heers te midden van Uw vijanden.
Met U is het gezegd
op de dag van Uw verdienste
in de glans van de heiligen.
Uit de moederschoot voor het licht
heb Ik U voortgebracht, zweert de Heer,

et non poenitebit eum:
tu es sacerdos in aeternum
secundum ordinem Melchisedech.
Dominus a dextris tuis
confregit in die
irae suae reges
iudicabit in nationibus,
implebit ruinas
a dextris tuis conquassabit capita
in terra multorum.
De torrente in via bibet
propterea exaltabit caput.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper,
et in saecula saeculorum.
Amen.

Ave maris stella

Sumens illud Ave
Gabrielis ore,
funda nos in pace,
mutans Eve nomen.

Monstra te esse matrem,
sumat per te preces,
qui pro nobis natus
tulit esse tuus.

Vitam presta puram,
iter para tutum,
ut videntes Jesum,
semper collemur.

Tota pulchra es

Tota pulchra es, amica mea,

et hen zal Hem niet berouwen:
Gij zijt priester voor eeuwig
op de wijze van Melchisedech.
De Heer aan Uw rechterzijde
breekt de macht van de koningen;
op de dag van Zijn toorn,
zal Hij oordelen over de volkeren,
zal Hij ondergaan teweegbrengen,
aan Uw rechterzijde zal Hij de hoofden
van velen op aarde verbrijzelen.
Hij zal drinken van een stroom onderweg
en daarom Zijn hoofd verheffen.
Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin en nu en altijd
en tot in eeuwigheid.
Amen.

Gij die dit Ave uit de mond
van Gabriel mocht vernemen,
grondvest ons in de vrede
door de naam van Eva om te keren.

Toon dat gij moeder zijt;
moge Hij, die voor ons is geboren,
en zich heeft verwaardigd uw Zoon te zijn,
door u onze gebeden aanvaarden.

Geef ons een rein leven,
bereid ons een veilige weg,
opdat wij, Jezus aanschouwend,
ons eeuwig samen mogen verblijden.

Wonderschoon zijt gij, mijn vriendin,

et macula non est in te.
Favus distillans labia tua,
mel et lac sub lingua tua,
odor ungentorum tuorum
super omnia aromata.
Iam enim hiems transiit,
imber abiit et recessit.
Flores apparuerunt,
vinee florentes odorem dederunt,
et vox turturis audita
est in terra nostra.
Surge, propera, amica mea,
veni de Libano
veni coronaberis.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna,
qui potens est,
et sanctum nomen eius.
Et misericordia eius
a progenie in progenies,
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis
et divites dimisit inanes.

en er is geen gebrek in u.
Van honing druipen uw lippen;
honing en melk is er onder uw tong:
de geur van je zalven
overtreft elk aroma.
Nu is de winter voorbijgegaan,
de regentijd voorgoed voorbij.
De bloemen in de wijngaard
zijn verschenen en geven hun zoete geur,
en de roep van de duif
is te horen op het land.
Kom, haast u, mijn vriendin,
kom van Libanon,
kom, om te worden gekroond.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid
gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.

Suscipit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae.
Sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini ejus in secula.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper
et in saecula saeculorum. Amen.

Dominus vobiscum

Dominus vobiscum.
Et cum spiritu tuo.
Oremus. Omnipotens sempiterna Deus,
qui immaculatam virginem Mariam,
filii tui genitricem, corpore et anima
ad celestem gloriam assumpsisti:
concede, quesumus,
ut ad superna semper intenti,
ipsius glorie mereamur esse consortes.
Per eundem Dominum nostrum
Jesum Christum filium tuum,
qui tecum vivit et regnat
in unitate Spiritus Sancti, Deus:
per omnia secula seculorum. Amen.

Benedicamus

Benedicamus domino:
Deo gratias.

Nesciens mater

Nesciens mater virgo virum,
peperit sine dolore
salvatore saeculorum,
ipsum regem angelorum;
sola virgo lactabat,
ubere de caelo pleno.

Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaders heeft gezegd,
Abraham en zijn nageslacht voor eeuwen.
Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

De Heer zij met u.
En met uw geest.
Laten wij bidden. Almachtige, eeuwige God,
die de onbevleete maagd Maria,
de moeder van Uw Zoon, naar lichaam en
geest in de hemelse glorie hebt opgenomen:
verleen ons, wij smeken U,
dat wij die immer ijverig de blik naar de
hemel toe richten, waardig worden bevonden
deelgenoot te zijn van haar roem.
Door dezelfde Jezus Christus, Uw Zoon en
onze Heer, die met U leeft en heerst
in de eenheid van de Heilige Geest, God:
door de eeuwen der eeuwen.

Laten we de Heer zegenen:
dank de Heer.

Zonder een man te bekennen
bracht de moeder en maagd
de Heiland der eeuwen voort, zonder pijn;
deze koning der engelen
zoogde zij, de maagd alleen,
haar borsten gevuld door de hemel.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae.
Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Oremus. Ascendat ad te

Oremus. Ascendat ad te, Domine,
nostre devotionis oblatio,
et beatissima virgine Maria in celum
assumpta intercedente,
corda nostra, caritatis igne succensa,
ad te jugiter adspirent.
Per eundem Dominum nostrum
Jesum Christum filium tuum. Amen.

Benedicamus

Benedicamus in laude Jesu,
qui sue matris Marie benedixit
in eternum Domino. Deo Gratias.

Ego flos campi

Ego flos campi
et lilium convallium.
Sicut lilium inter spinas,
sic amica mea inter filias.
Fons hortorum

Wees gegroet koningin, barmhartige moeder,
hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van Eva.
Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweent tot u.
Gij zijt onze voerspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.
En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Laten wij bidden. Dat het offer van onze
toewijding U mag bereiken, Heer,
en dat onze harten die gloeien door het vuur
van de liefde, altijddurend naar U mogen
trachten met de hulp van de gelukzalige
maagd Maria die ten hemel is opgenomen,
door dezelfde Jezus Christus,
Uw Zoon en onze Heer. Amen.

Laten wij U met lofredenen prijzen, Jezus,
die voor eeuwig de Heer van Zijn moeder
Maria heeft gezegend. Dank de Heer.

Ik ben de bloem van het veld
en de lelie der dalen.
Als een lelie tussen de doornen,
zo is mijn liefste onder de jonge meisjes.
Een bron voor de tuinen,

et puteus aquarum viventium
qui fluunt impetu de Libano.

en een put vol levend water,
beken van de Libanon.

Vertaling: Cappella Pratensis, Brigitte Hermans

Romance met de roos: de minnekunst in het middeleeuwse en renaissancelied

Volgens een ‘rubriek’ of nota bij *Dame sans per, tres precieuse image* kan dit gedicht van de Bourgondische hofkroniekschrijver Jean Molinet (1435-1507) “zowel aan de maagd Maria worden gericht als door een minnaar aan zijn dame” (se poeult adreschier soit a la vierge Marie ou pour un amant a sa dame). Die ambiguïteit, dat dubbele doel, is karakteristiek voor veel laatmiddeleeuwse poëzie en muziek. Ook de profane cultuur was immers doordrongen van de christelijke leer en de bijbehorende religieuze symboliek. Verschillende theologen moedigden die identificatie aan: Thomas van Aquino (1224-1274) was van mening dat geestelijke waarheden het best werden uitgelegd aan de hand van allegorieën en metaforen en voor Jean Gerson (1363-1429) vormden onze menselijke ervaringen een model om te contempleren over hogere dingen. *Adoratio*, het thema van *Laus Polyphoniae*, biedt ons ruimschoots de kans om die middeleeuwse verwevenheid tussen goddelijke en wereldlijke liefde ook in de muziek te exploreren. Aan de hand van de invalshoeken die aan bod komen in de verschillende concertprogramma’s tijdens dit festival, tracht ik in dit essay die twee soorten liefde en hun onderlinge wisselwerking te belichten.

Het festival heeft een reikwijdte van 12de-eeuwse troubadoursliederen tot 16de-eeuwse religieuze renaissancepolyfonie; om al die sferen, deelthematieken en invalshoeken te kunnen bundelen, neem ik graag het chansonnier *Cordiforme* als uitgangspunt. Dit 15de-eeuwse hartvormige liedboek werd samengesteld voor de – overigens niet al te vrome – bisschop Jean de Montchenu. Uiteraard reikt het thema van de *adoratio* nog veel verder, over de grenzen van dit festival heen: al meteen bij de 19de-eeuwse herontdekking van de middeleeuwse muziek duikt het immers weer op en bepaalt het, onder meer door de productie van moderne uitgaven en weelderige facsimile’s van middeleeuwse handschriften, mee het imago van de middeleeuwen in onze moderne populaire cultuur.

De goddelijke liefde en de fin’ amor

Omdat Maria, een menselijk wezen, door God werd uitverkoren om het kind Jezus

te dragen, geniet zij een bijzondere status in de christelijke theologie. Als bemiddelaars tussen wereldlijke en hemelse zaken werd ze al spoedig het voorwerp van persoonlijk gebed en van devotie. De maagd Maria symboliseert de tedere, liefhebende moeder, diep getroffen door de dood van haar Zoon, maar ze is tevens de nek, het lichaamsdeel dat het goddelijke hoofd verbindt met het lichaam van de trouwe kerk. Daarnaast breekt zij, koningin van de hemel, een lans voor de redding van de menselijke soort. In volle middeleeuwen zien we een hoge vlucht van de Mariacultus, deels geïnspireerd op de geschriften van Bernardus van Clairvaux (1099-1153), volgens wie Maria de bruid was die ook werd beschreven in het oudtestamentische *Hooglied*, op zich al een prototype van ambiguïteit. Tal van middeleeuwse kerken in heel Europa kregen de naam van Onze Lieve Vrouw of Notre Dame en vele steden kozen Maria als beschermheilige.

In diezelfde tijdsspanne breekt ook een bloeiperiode aan voor de lyrische liefdespoëzie in de volkstaal. Het Occitaans, of de langue d'oc – een taal verwant met het Frans, Italiaans en Catalaans – droeg bij tot de verspreiding van de hooftcultuur in verschillende regio's in Zuid-Europa tijdens de 12de eeuw. Poëzie werd 'gevonden' door 'vindsters' of tro(u)bado(u)r(s); zij lagen overigens aan de basis van een waaijer aan hooftcodes die bleven bestaan tot ver in de moderne tijd. In hooftes liefdesverhalen duikt een minnaar op die zich in de regel lager op de feodale ladder bevindt dan zijn dame of 'domna' die hij nederig en in het geheim dient. Traditioneel was die dame immers gehuwd met een andere man die haar voor lange tijd alleen liet. Deze troubadourstraditie oefende een grote invloed uit op Noord-Italiaanse auteurs, met name op Dante en Petrarca, en smeedde mee de basis voor de literaire en muzikale trecento- en quattrocentokunst uit het Italië van de 14de en 15de eeuw. De liedkunst in de volkstaal bloeide ook aan het Iberische hof van Alfonso X de Wijze, waar gedicht werd in het Galicisch-Portugees. In de 13de-eeuwse *Cantigas de amigo* van Martín Codax bijvoorbeeld (uitgevoerd op 22.08) wacht een jonge Galicische vrouw op het strand tot haar geliefde terugkeert.

Volgens onderzoekster Marisa Galvez kunnen we de literaire productie uit de latere middeleeuwen haast integraal lezen als een bevestiging van het (fictieve) hooftes ridderideaal. In de toenemende drang om zich individueel en creatief te identificeren met de personages uit de liefdesverhalen en er zelfs mee te wedijveren, ziet Galvez een verklaring voor de steile opgang van poëzie in de volkstaal in heel Europa tijdens de 12de en 13de eeuw. In de tweede helft van de 14de eeuw zou Guillaume

de Machaut uiteindelijk zelfs het hooftes auteurschap als dusdanig tot thematiek van zijn literaire scheppen verheffen, zeg maar tot een soort creatief meta-beroep, zoals in *Remede de Fortune* en *Livre dou voir dit*. Amoureuze adoratie nam overigens verschillende gedaanten aan, al naargelang de maatschappelijke klasse en de context. In *Le jeu de Robin et de Marion* bijvoorbeeld, dat met zijn eerste opvoering in 1283 voor zover we weten het oudste Franse toneelstuk is in de volkstaal, zoekt Adam de la Halle naar een volks tegengewicht voor het hoogdravende 'grand chant courtois': hij komt tot een nieuw register, deels gebaseerd op de heroïsche vertellingen van weleer, deels op de erg luchtige pastourelles. Tot een heel eind in de 15de eeuw en zelfs later zou de invloed van dit nieuwe register zich laten gelden.

Ars amatoria: de minnekunst

Parallel met al die liefdesliederen en -gedichten werden ook verschillende traktaten gewijd aan de kunst van het minnen. In de overtuiging dat het accuraat verwoorden van daden en handelingen zou leiden tot persoonlijke praktijkervaring, ambeerden de auteurs het om een ruim publiek deelgenoot te maken van de adoratio. Het standaardmodel voor die traktaten was Ovidius' *Ars amatoria*. Binnen die teksttraditie geniet de Roman de la Rose de ruimste bekendheid. Dit werk is eerder een roman dan een traktaat en werd begonnen rond 1230 door Guillaume de Lorris en tussen 1270 en 1275 afgewerkt door Jean de Meun. Amant, een onervaren minnaar, treedt binnen in de tuin der verrukking, waar hij op zoek gaat naar de roos, het symbool voor de liefde van zijn dame. Hij ontmoet een hele reeks allegorische karakters, die elk een aspect van de beminde dame verklanken én die ook elk een andere houding tegenover hem aannemen. Raison, de Rede, tracht hem de zotternijen van de liefde uit het hoofd te praten, maar toch volgt de minnaar het advies van zijn vriend, Ami, en slaagt hij erin een zoen te ontfutselen aan Bel Accueil, de mannelijke personificatie van de roos. Malebouche (Slechte Roddel) verspreidt het nieuws, wat de woede wekt van Jalousie, die op haar beurt Bel Accueil opsluit in een kasteel waartoe de minnaar geen toegang heeft.

Het tweede deel van de *Roman de la Rose* is van de hand van Jean de Meun en zorgde haast meteen na zijn publicatie voor de nodige ophef. Raison ontpopt zich immers als de vrije en vranke spreekbuis van Jean de Meun zelf, die een hele reeks maatschappelijke en politieke wantoestanden onverholven in het vizier neemt. Die controversie ten spijt blijft de roos evenwel de hele late middeleeuwen door het literaire icoon bij uitstek voor de wereldlijke liefde, min of meer als seculiere

tegenhanger van de heilige graal. Verschillende onderzoekers besteedden de voorbije jaren aandacht aan dit discours van schijnbaar tegengestelde elementen; men haalt dan vaak een passage uit de *Roman de la Rose* van Jean de Meun aan, waarin tegengestelden worden beschreven als 'glossen', of verklarende commentaren van elkaar. Die bijzondere tegenstellingen vormen het thema van het concert van het Sollazzo Ensemble (25.08). Het programma draagt als titel *Nuit et jour* en laveert tussen de wereldlijke en religieuze liefde, met zowel 13de-eeuwse 'laude' als trecentomadrigalen en andere liederen. De praktijk van het lauda-zingen won aanzienlijk aan belang in de middens van Italiaanse broederschappen tijdens de 14de en 15de eeuw. In die praktijk mat men reeds bestaande profane muziek een nieuw, kerkelijk kleedje aan door de tekst lichtjes te wijzigen. Leonardo Giustiniani's bekende *O rosa bella, o dolce anima mia* bijvoorbeeld, gaf aanleiding tot twee laude: *O sacra stella, vergin'umile e pia* en *O diva stella, o vergine Maria*. Sollazzo Ensemble beëindigt zijn programma met het bekende polyfone virelai *Or sus vous dormez trop*, dat op allerlei manieren vogelgezang en doedelzakken imiteert. Te midden van allerlei uitnodigingen om te dansen, staat ook de oproep "Dit is voor u vrouwe, moge God uw bezittingen nog doen toenemen!" (Chest pour vous, dame, a qui Dieu croi se honour). De vogels zingen "chireley, chireley", terwijl Robin slaapt. In dit rurale decor vol hoofse verwijzingen neemt de ironie de bovenhand.

Net als Geoffrey Chaucer en Alain Chartier putte ook Guillaume de Machaut verhaalsstof uit het Middelfranse *Ovide moralisé*. In de Machauts pseudo-autobiografische *Livre dou voir dit* (geschreven tussen 1363 en 1365) is Vrouwe Fortuna alomtegenwoordig, net als de maagd Maria overigens. Orlando Consort brengt daaruit op 26 augustus een selectie. Onderzoekster Anne Walters Robertson ziet een verband tussen Péronne of Toute Belle, de jonge geliefde in de Machauts *Livre dou voir dit* en de maagd Maria, deels op grond van de gelatiniseerde versie van haar naam: *Tota pulchra es* is immers een vaak voorkomend epitheton voor Maria. De natuursymboliek is dan weer erg aanwezig in *Nes que on porroit les estoilles nombrer*, waarin de grootsheid van de natuur parallel loopt met "le grant desir que j'ay de vous veoir".

"Zien wij, moderneren, in de religieuze en de profane sfeer vooral tegengestelden, dan benadert men ze in de middeleeuwse literatuur eerder als complementen", zo stelt Barbara Newman. De religieuze sfeer bepaalde de norm; bovendien was de kerk de grootste en rijkste patroon voor de kunsten. De profane sfeer daarentegen moest zichzelf definiëren tégen die religieuze maatstaf in en kon er als het ware

nooit onafhankelijk van zijn. Het aantal voorbeelden op dit vlak is schier oneindig, maar van wezenlijk belang is dat net de schijnbare tegenstelling van beide sferen hun onderlinge verhouding versterkte. In de 13de-eeuwse, in Dominicaanse middens ontstane *Romans dou Lis* (de *Roman van de lelie*) bijvoorbeeld, wordt het leven van Maria en Jezus voorgesteld als een pseudohoofse romance, in dit geval doorspekt met meditaties op de evangelieteksten en op het *Hooglied*. Was de roos bij Jean de Meun nog een erotisch beladen symbool, dan staat ze in de *Roman van de lelie* voor Christus' blanke kinderlijfje, dat Maria op haar beurt doet terugdenken aan de witte roos uit het *Hooglied* (5:10), die eerst alleen maar "blank" was, maar daarna als bij wonder "blozend" rood kleurde, in dit geval door het bloed van de besnijdenis. Dat laat de Lelie in deze roman refereren aan het net vermelde en erg bekende citaat: "Mijn lief is blank en blozend, onder tienduizend anderen is hij te herkennen."

Religieuze en wereldlijke muziek

Laus Polyphoniae begint en eindigt met zettingen uit het *Hooglied*. *Stile Antico* geeft op 18 augustus het startschot met een cyclus van vijfstemmige motetten die da Palestrina in 1584 opdroeg aan zijn broodheer, paus Gregorius XIII. Tien dagen later sluit Choeur de Chambre de Namur de editie af met uittreksels uit het *Hooglied* door Orlando Lassus. Met uitzondering van het vroege vierstemmige *Audi dulcis [filia] amica mea*, waarin de invloed van Cipriano de Rore en andere Italiaanse madrigalisten zich nog laat gelden, schreef Lassus zijn Hoogliedzettingen vanaf de jaren 1570. Het Choeur de Chambre de Namur besluit zijn programma met het achtstemmige motet *Osculetur me osculo*, dat Lassus later gebruikte als basis voor een meerkerige mis. Die mis horen we niet tijdens dit concert; het ensemble kiest voor de iets oudere *Missa Susanne un jour*, waarin Lassus zijn eigen gelijknamige chanson uit 1567 parodieert. De tekstdichter, de hugenoot Guillaume Guéroult, vertelt daarin het verhaal van de kuise Susanna en de oude mannen (een verhaal dat overigens als apocrief wordt beschouwd, omdat het enkel in het Grieks en niet in het Hebreeuws of Aramees werd overgeleverd). De mooie en vrome Susanna, vrouw van Joakim, weigert in te gaan op de avances van twee oude geilaards, die haar vervolgens valselijk beschuldigen van overspel. Ze houdt haar onschuld staande voor God wanneer ze wordt voorgeleid voor executie. In de Bijbelversie redt de profeet Daniël Suzanna door de twee geilaards onafhankelijk van elkaar te ondervragen en hun leugens openlijk met elkaar te confronteren. Guéroult daarentegen laat zijn gedicht ophouden bij Suzanna's hardnekkige vertrouwen in God. De moraliserende toon van dit verhaal was erg populair bij gereformeerde predikanten. Guéroults tekst

werd alleen al tijdens de tweede helft van de 16de eeuw een slordige dertig keer op muziek gezet en gearrangeerd voor uiteenlopende bezettingen. In de meeste gevallen, ook in dat van Lassus, maakte men gebruik van de melodie in de tenorlijn uit de allereerste zetting: een 'chanson spirituelle' van Didier Lupi uit 1548.

De vroegste verwijzingen naar polyfone miscycli die op een profaan chanson zijn gebaseerd, vinden we terug in twee handschriften uit de jaren 1450 (I-TRmp 88 en TRmp 90): het gaat onder meer om Le Rouges *Missa Soyez aprantz*, gebaseerd op een ballade van Frye; Bedyngams *Missa Dueil angoisseux*, op een ballade van Binchois en Du Fays *Missa Se la face ay pale*. Jennifer Bloxam ontwaart hierin echter een ontwikkeling die reeds langer aan de gang was en waarin de hoofse dame en de maagd Maria substituten zijn voor elkaar. Ook zij verwijst naar de invloed van het *Hooglied* op de hoofse minnelijerik van troubadours en trouvères. De 15de-eeuwse chansonnisme is in die zin het culminatiepunt van die onderlinge verwevenheid tussen Bijbelse en wereldlijke thema's. Geen van beide sferen neemt de overhand: teksten, voorwerpen, betekenissen, symbolen, vormpatronen bestaan simpelweg naast elkaar. Zelfs na de Reformatie bleef de wereldlijk geïnspireerde symboliek van de roos bestaan in composities die aan Maria werden opgedragen. Op 19 augustus laat Huelgas Ensemble ons kennismaken met Ludwig Senfls vijfstemmige *Ave rosa sine spinis*, waarvan de eerste letters van elk vers het acrostichon "Ave Maria" vormen.

Voor al in Engeland scheerde de Mariacultus hoge toppen, wat van de 13de tot de 16de eeuw leidde tot een bloei aan devote poëzie, toneel, kunstobjecten en het cultiveren van pelgrimsoorden. Op 21 augustus zingt Stile Antico aan Maria opgedragen werken uit het Engeland van voor de Reformatie, onder meer van Robert Fayrfax, Robert White en Richard Pygott. Dat thema is erg verwant met het concert van Contrapunctus op 24 augustus, dat in het teken staat van laat-16de-eeuwse Engelse polyfonie van de Saint-Georges Chapel in Windsor. Hun programma heet *Virgin and Child* en exploreert de muzikale beeldvorming van de moeder Gods en van de maagd Maria met haar kind.

Het verweven van Bijbelse, liturgische en profane teksten tijdens één festival zou je al kunnen beschouwen als een vorm van exegese-op-de-bühne, en beantwoordt aan wat in de middeleeuwen gold als een gangbare praktijk. Vinden de onderwerpen die ik aansnijdt in dit essay – de wederzijdse bevruchting van de religieuze en wereldlijke sfeer, de rol van Fortuna en de uitdrukkingsvormen van de hemelse en de aardse

liefde – weerklinkt tijdens de verschillende concerten in dit festival, dan vormt vooral het 15de-eeuwse chansonnier Cordiforme (uitvoering door Ensemble Leones op 21.08) een bijzonder interessante casus, waarin al die themata samenkomen. Het handschrift zelf is al op een buitengewone manier overladen met symboliek. In gesloten toestand zie je een hart; sla je het open, dan krijg je twee met elkaar verbonden harten. Om de inhoud van dit handschrift beter te begrijpen, nemen we even de bredere context onder de loupe van andere liedboeken uit die tijd en van de 15de-eeuwse literaire cultuur.

Zingen met het hart in de hand

In 2014 werd een 15de-eeuws liedboekje ontdekt dat inmiddels in permanente bruikleen werd gegeven aan Alamire Foundation in Leuven. Die ontdekking op zich is al een goed argument om het hele corpus aan kleine chansonniers, grotendeels gewijd aan wereldlijke liederen en bijzonder populair in het derde kwart van de 15de eeuw, nog eens grondig te bestuderen. Zoals veel profane liedboeken uit die tijd opent ook dat van Leuven met een *Ave regina coelorum*, een populaire, maar wel religieuze tekst in het Latijn, in dit geval getoonzet door Walter Frye. Het was in die tijd gebruikelijk om een handschrift met wereldlijke chansons te openen met een stuk, opgedragen aan de maagd Maria: ook hierin zien we andermaal de tendens bevestigd om de hoofse liefde op te krikken door ze met de Mariadevotie in verband te brengen.

Kan je de 15de-eeuwse liedboeken naar hun inhoud makkelijk vergelijken met andere profane manuscripten (bv. verhalen of liefdespoëzie), dan lijken ze uiterlijk, door hun kleine afmetingen, eerder op devotieboekjes: kleine en dus draagbare handschriftjes voor privécontemplatie. Een subsoort daarvan zijn de getijdenboekjes, waarvan de religieuze teksten in de marges vaak worden opgesmukt alsof zij worden omkransd door een bloemenperk. Lezers die vertrouwd waren met de topos van de ommuurde tuin uit de *Roman de la Rose* zouden deze symbolische associatie zeker begrijpen. Een hartvormig manuscript als het chansonnier Cordiforme genoot in zo'n gecultiveerd milieu natuurlijk een extra symbolische betekenis. Omdat het werd ontworpen om in de hand te worden gehouden, is het verleidelijk om het chansonnier Cordiforme te lezen als een handschrift dat meteen ook fungeert als ersatz voor het bezongen object van de adoratie. Het kopiëren van muziek vroeg om een gespecialiseerde hand die men doorgaans vond in klerikale middens, waar men meer dan gemiddeld vertrouwd was met Bijbelse en theologische materie. De

professionalisering van de monastieke scriptoria maakte dat er niet enkel inhoudelijk, maar ook qua visuele vormgeving een stevig verband bestond tussen profane en religieuze teksten.

Misschien lag hoveling en dichter Martin le Franc indirect mee aan de basis van het idee voor een hartvormig boek. In *Champion des dames* (1440-1442) beschrijft hij een scène waarin enkele vooraanstaande ambassadeurs de kapel der Liefde binnentraden, waar dame Charité de eredienst leidde als abdis en de notabelen voor het altaar twee harten presenteerden die op miraculeuze wijze met elkaar verbonden waren. Die twee verenigde harten in het gedicht van le Franc alluderen op het verdrag van Arras (1435), dat de verzoening bezegelde tussen de Franse koning Karel VII en Filips de Goede, hertog van Bourgondië. Hoewel het chansonnier Cordiforme pas tussen 1460 en 1477 werd gemaakt, bleef Martin le Franc ook in die dagen bogen op een aanzienlijke reputatie aan het hof van Savoie en zinderde de symboliek van diens beeldspraak toen nog na.

Het hart kende op dat moment overigens al een eigen literaire en symbolische traditie: volgens allerlei middeleeuwse liefdesdoctrines trof de schoonheid ons via het oog recht in het hart. Het *Livre du coeur d'amour épris* of *Boek van het door liefde bezeten hart*, dat toebehoorde aan René d'Anjou, dateert eveneens uit de periode tussen 1455 en 1477 en drijft de allegorische kijk op het hart tot het uiterste. Het tot persoon verheven hart ondergaat hierin de foltering van een reeks theologische deugden die hun respectievelijke ondeugden trachten te verdrijven. Ondertussen herbeleeft dat allegorische hart een aantal avonturen in Arthuriaanse stijl. De auteur beroept zich voor zijn beeldspraak en verhaallijnen zowel op de *Queste del Saint Graal* als op de *Roman de la Rose*. Ook uit het samensmelten van deze totaal verschillende literaire tradities blijkt andermaal hun hardnekkige dominantie in de 15de eeuw.

Verscheidene liederen in het chansonnier Cordiforme zijn gebaseerd op andere welbekende chansons. Zo'n huldebetoon of adoratio brengt natuurlijk ook meteen een vorm van concurrentie jegens het oorspronkelijke model met zich mee. Het anonieme *Perla mya cara, o dolce amore* bijvoorbeeld lijkt te wedijveren met Leonardo Giustiniani's honderd verzen tellende canzona *Perla mia cara*. De tekst bedient zich van de conventies van de hoofse liefde, met een "dame die mooier is dan ik kan zeggen" (Tu sey pyu bella dona a ce che dir non say) en die "een ander koninkrijk en een andere heer" waardig is (de altro grando regno e grando seignore).

Daarmee staan ook hier de profane en de religieuze beeldspraak zij aan zij. Dat gebeurt ook in de anonieme ballata *Ben lo sa Dio se sum vergine e pura*, net als *Perla mya cara* een unicum in het chansonnier Cordiforme trouwens. Het meisje dat aan het woord is, refereert in haar beeldspraak impliciet aan de maagd Maria: ze wordt valselijk belasterd en ziet zichzelf "machteloos tegen Fortuna's grillen" (non posso contra la Fortuna ria). Ze wil zich evenwel niet wreken, maar stelt dat "de deugd haar verdediging zal zijn" (ché la Vertu sera Ieschusa mya). Delen van dit gedicht duiken op in vroegere en latere zettingen: mogelijk behoorde deze tekst tot een meer volkse literaire traditie. Hoewel de tekst Italiaans is, kiest Du Fay met zijn *Dona gentile he bella come l'oro* voor de typisch Franse rondeauvorm. Ook hier gaan hoofse en religieuze beeldspraak hand in hand: de "nobele dame, schoon als goud" uit de titel "draagt boven anderen de kroon" (che sopra le altre portate corona), maar laat vervolgens haar aanbidder wel "stervend" achter. In volle doodsstrijd beweeft de minnaar zijn "ster" (stella) en "maan" (luna), in de hoop zijn lot dankzij Vrouwe Fortuna vooralsnog te kunnen keren (traquillitate en ver duna Fortuna).

Niet enkel de tekst van het anonieme unicum *Chiara fontana de belli costumi* schrijft zich in in de inmiddels gekende ambigue traditie, ook de muziek van dit tweestemmige stukje is gebaseerd op de aanhef van *J'ay pris amours*, een chanson uit die tijd dat opduikt in meerdere bronnen. De "fontein van hoofse gratie, waarin men alle deugd kan zien" ([C]hiara fontana de belli costume, dentro la quale se vede ogni vertu) verwijst zo goed als zeker naar de fontein uit de *Roman de la Rose*: ook die kan "enkel dood en redding bieden" aan de verteller (sola my poy dare morte e salute). Een gelijkaardige beeldspraak lezen we in *O pelegriana, o luce, o clara stella*, waarin een beklagenswaardige en gekwelde ziel zichzelf vernietigt, kwijnend van verlangen. Het stuk is gemodelleerd op John Bedynghams *O rosa bella*, waarvoor Giustiniani de tekst schreef.

Innerlijk en onuitsprekbaar lijden is een terugkerend thema in de 15de-eeuwse Franse poëzie. Johannes Ockeghems bekende virelai *Ma bouche rit et ma pensee pleure* plaatst op haast theatrale wijze de kenmerken van uiterlijke vreugde naast het innerlijke lijden. De eerste strofe komt al meteen ter zake en richt zich direct tot het hart:

Ha! cuer pervers, faulsaire et mensongier,
dictes comment avés osé songier
de ainsi faulser ce que m'avés promis.

Ach, verdorven, vals en bedrieglijk hart,
laat horen, hoe hebt u het aangedurfd
wat u mij beloofd had tot bedrog te maken

De protagonist smeekt om te worden verlost van het lijden dat zijn hart teweegbrengt en dat hem de dood boven het leven doet verkiezen. In de laatste strofe, niet toevallig op dezelfde muziek als de eerste, klaagt hij dat Wreedheid (rigueur) hem in leven wil houden en dat hij daarom “levend sterft en al levend doodgaat” (ainsi meurs vif et en vivant trespasse). Merk trouwens op hoe Ockeghem aan zijn muzikaal refrein een geheel nieuwe lading geeft: na “de eindeloze pijn” (le mal qui ne se passe) “rest me slechts één manier om mijn lijden te verdringen” (pour couvrir le deul ou je labeure), met name “mijn mond laten lachen en huilen in ‘t diepst van mijn gedachten”. Doordringt de literaire topos van onverzoenbare tegenstellingen Ockeghems gedicht volledig, dan kiest de anonieme dichter-componist van *Ma bouche plaint les pleurs de ma pensee* een minder dubbelzinnige manier om zijn wanhoop te uiten. Van dit chanson kennen we slechts één strofe:

Ma bouche plaint les pleurs de ma pensee,
et la douleur que amours m’a pourchassée;
Mon cuer maudit de mes yeulx l’entreprise,
puis que celle ma loyauté mesprise
et par rigueur mercy a deschassée.

Ik schreeuw mijn miserabele overpeinzing uit,
het leed dat de liefde me heeft aangedaan;
mijn vermaledijde hart is door mijn ogen verleid.
Want zij is het die mijn goede trouw heeft veracht
en onverbiddelijk daardoor mijn mededogen heeft verspeeld.

De componist van *Ma bouche plaint* leende uit Ockeghems model ook het erg opvallende openingsmotief en volgt tevens het algemene melodische verloop ervan op de voet, net als het gebruik van de frygische modus. De, andermaal anonieme, componist van het rondeau *Comme ung homme desconforté* grijpt iets meer in in zijn hommage aan Binchois’ *Comme femme desconfortée*: in plaats van een vrouw is hier een ongelukkige man aan het woord die weliswaar de liefde nog niet mocht ontmoeten, maar wel duidelijk demonstreert hoe vertrouwd hij is met

de allegorische personages uit de *Roman de la rose*.

Helas! n’aray je jamais mieulx biedt andermaal een nieuw voorbeeld. Dit anonieme virelai verwijst losjes naar de tekst (niet naar de muziek) van Robert Mortons rondeau *N’aray je jamais* en stelt een gelijkaardige reeks vragen als het origineel. Creëren 15de-eeuwse componisten in hun virelais doorgaans een opvallend modaal of metrisch contrast tussen het eerste en het tweede deel, dan is dat hier geenszins het geval: zeer subtiel worden de melodische lijnen langer en minder regelmatig, parallel met het zelfonderzoek van de ik-figuur: “Is het zo dat wat me op dit moment zwaar valt, het allerergste is wat ik kan meemaken?” (Est il dit que mon aventure presente et dure me en tiegne la plus dolozeuse?). Uiteindelijk lijkt het hart zelf een antwoord te suggereren:

De ces meschefs me durent tieulx.
La mort depressera en presse
mon cuer qui de crier ne cesse
piteusement: ‘ouvrez les yeulx’.

Deze malheuren houden al zolang aan
dat de dood er met rasse schreden zit aan te komen.
Mijn hart schreeuwt me miserabel
en zonder ophouden toe: “open toch je ogen!”

Ook het wisselspel tussen de liturgische en de wereldlijke sfeer als dusdanig kunnen we in de liederen uit deze periode duiden als een uiting van dat intellectuele rivaliseren met een model. Zo is het plausibel te veronderstellen dat een 15de-eeuws publiek bij het horen van *Terriblement suis fortunee* het citaat uit het gregoriaanse introitus *Terribilis est locus iste* herkende. Misschien droeg de dubbele betekenis ervan wel bij tot de langdurige populariteit van dit chanson, dat op zijn beurt werd geciteerd in Jean Molinets’ *Debat* en werd opgenomen in meerdere drukken uit de 16de eeuw. *Terriblement suis fortunee* is een ongebruikelijke lijst van klachten die een vrouw uit tegenover haar minnaar, nadat hij haar verlaten heeft voor een ander. Acht- en vierlettergrepige versregels wisselen elkaar af. In de korte strofen helpt die afwisseling om de rijmwoorden kracht bij te zetten: wat “mal fait” is kan snel weer “reffait” worden, maar anderzijds blijft van “bien” spoedig enkel nog “rien” over.

Il me semble qu'il a mal fait
s'il a deffait
ung cuer qui luy veult tant de bien:

par luy povoit estre reffait,
mais tant a fait,
que de luy certes n'est plus rien.

Wat mij betreft heeft hij een misstap begaan
als hij een hart dat hem zó goed gezind is
heeft gebroken:

het had nochtans door hem gelijmd kunnen worden
maar hij heeft het zodanig aan boord gelegd
dat van hem alleszins niks meer verwacht moet worden.

De zoete minnestrijd ten spijt waarover zo veel stukken in het chansonnier Cordiforme gaan, ligt de échte macht bij Fortuna, wier immer draaiende rad beslist over eenieders op- of neergang. In Vincenets rondeau *Fortune, par ta cruauté* wordt het lot rechtstreeks aangesproken. Dapper stelt de verteller: "Ik heb zowaar gezanikt om je droefgeestigheid, ben uitgevaren om je verschillend zijn, heb deugd gehad van je nuttigheid, fierheid gevoeld tegenover je kunnen." (J'ay bien maulgré ta malheureté, j'ay ris de ta diversité, j'ay plaisir de ton actavance, j'ay fierté contre ta puissance). Werd het publiek geacht te geloven dat wie een dergelijk boek in de hand hield ook kon triomferen over Fortuna?

Een gelijkaardige boude bewering vinden we in het anonieme *L'autre jour, par ung matin*, dat, zijn plaats in dit weelderige chansonnier én zijn balladevorm ten spijt, verwijst naar de meer volkse traditie van pastourelleachtige Robin en Marionliedjes uit de 13de eeuw. Zelfs het metrum doet erg volks en ietwat archaisch aan. *L'autre jour, par ung matin* telt niet één, maar twee 'openingen', wat de scribent in staat stelde om het aanroepen van Robin prominent in de verf te zetten met een rijklijk gedecoreerde R-initiaal. In tegenstelling tot de rest van het liedboek vertelt *L'autre jour, par ung matin* een duidelijk verhaal. In de tweede strofe biedt de opringerige verteller het herderinnetje zijn 'flageolet' of fluit aan, in de vergeefse hoop dat zij die zou bespelen en hij dan al spoedig het refreintje van Robin zou kunnen jubelen ...

L'autre jour, par ung matin,
esbatre m'en aloye;
je trovay en mon chemin
pastoure simple et coye.
qui chantoit et menoit joye
de ce qu'elle oyt chanter
Robinet amy la voye:
"La triory, lauvredon,
falory dondaine."

Je luy prins a demander,
pourtant que je l'amoye:
"Me vouldries vous point amer?
Et vostre je seroye.
Mon flajol vous donneroye,
ce c'estoit vostre plaisir,
et de cuer je chanteroye:
La triory, lauvredon,
falory dondaine."

"Par ma foy, mon bel amy,
amer ne vous pourroie
ne tous les galans aussi
du pais de Savoye.
Voicy Robin, qui me esjoye:
de son flajolet joly,
veult jouer par sa montjoye,
La triory lauvredon,
falory dondaine."

Onlangs, op een morgen,
ging ik vertier zoeken.
Ik vond op mijn pad
een eenvoudig, bedaard herderinnetje
dat zong, en zich vermaakte
omdat zij hoorde zingen:

"Daar zie ik mijn lieve Robin,
la triory, lauvredon,
falory dondaine."

Ik kwam op het idee haar te vragen,
omdat ik van haar hield:
"Zou je me niet willen beminnen?
En ik zal van jou zijn
en je kan mijn fluit krijgen
mocht je daar zin in hebben.
En van harte zal ik zingen:
la triory ..."

"Voorwaar mijn goede vriend,
jou kan ik niet beminnen,
en alle andere rokkenjagers evenmin
uit de streek van Savoie.
Daar komt Robin, mijn lief,
op zijn mooie fluit,
wil hij spelen voor zijn genoeg:
la triory ..."

Het is onwaarschijnlijk dat de inhoud van deze pastourelle de eerste eigenaar van het chansonnier, Jean de Montchenu, zou hebben gechoqueerd. Montchenu stond immers bekend als een uiterst respectloze en onwaardige bisschop. In een kroniek uit die tijd wordt hij zelfs beschreven als "van beschamend gedrag, onkuis, verachtelijk, losbandig en ondeugdelijk." Maar zelfs een kerkelijk hoogwaardigheidsbekleder bleek niet immuun voor Fortuna's grillen: aan het begin van het manuscript zien we het wapenschild van Jean de Montchenu, meteen onder het dubbele gelaat van Fortuna, balancerend op haar eigen rad.

Envoi

In *Ma bouche rit* vat Ockeghem uitstekend de spanning en angst die kon ontstaan uit de nood om ware gevoelens als hun tegendeel voor te stellen. Misschien is ook dat wel een manier om deze liederen uit het chansonnier Cordiforme te lezen: als een allegorische en zelfs ietwat cynische kijk op de 15de-eeuwse hoofse etiquette.

Zoals alle liefdesuitingen tijdens dit aan de adoratio gewijde festival vallen immers ook deze chansonteksten terug op een troubadouresk model om te beminnen en, bij uitbreiding, te leven in de middeleeuwse maatschappij. De natuur verleent in dit model een blik op de buitenwereld, als weerspiegeling van wat zich diep in het gemoed afspeelt. Door de verschillende eeuwen heen die we gedurende tien dagen bestrijken, worden schilderijen van universeel natuurschoon naast die van de meest persoonlijke emotionele belevingswereld geplaatst. Adoratie of aanbidding is daarbij typisch voor mensen en goden, met een focus op het individu. Aanbidden blijft een proces dat zich voltrekt in de tijd, een beetje zoals een muziekstuk.

*Jane Alden,
Associate Professor of Music and Medieval Studies,
Wesleyan University Connecticut, VS*

MAANDAG
21.08.17

13.00
Concert

AMUZ

Ensemble Leones

Marc Lewon, *artistieke leiding* artistic director

Els Janssens-Vanmunster, Raitis Grigalis, Mathias Spoerry, *zang* voice | Elizabeth Rumsey, *viola d'arco* viola d'arco | Baptiste Romain, *vedel & lira da braccio* fiddle & lira da braccio | Marc Lewon, *luit & viola d'arco* lute & viola d'arco

'Spätwerk' van Du Fay. De Franse chansons behoren tot de meest populaire uit hun tijd, zoals *De Tous bien playne* – een compositie die is opgenomen in dertig andere handschriften – *Ma bouche rit* of *Hélas, n'aray-je jamais*. Andere chansons uit het manuscript zijn gebaseerd op laatmiddeleeuwse evergreens: *Ma bouche plaint* verwijst duidelijk naar *Ma bouche rit* en *Comme ung homme desconforté* parafraseert duidelijk *Comme femme désconfortée* van Binchois.

Over de uitvoeringswijze van de chansons blijven academici en muzikanten discussiëren. Daarom vindt Marc Lewon het interessant om verschillende opvattingen voor te stellen, gaande van a capella tot puur instrumentaal. Mengvormen zijn ook mogelijk, waarbij alle stemmen door de instrumenten worden verdubbeld, of een stem door instrumenten wordt begeleid.

gentile, in contrast, is a sophisticated late work by Du Fay. The French chansons are among the most popular of their time, such as *Tous bien playne* – a composition included in thirty other manuscripts – *Ma bouche rit* and *Hélas, n'aray-je jamais*. Other chansons in the manuscript are based on golden oldies of late mediaeval repertoire: *Ma bouche plaint* is a clear reference to *Ma bouche rit* and *Comme ung homme desconforté* obviously paraphrases Binchois' *Comme femme désconfortée*. Academics and musicians continue to argue about how the songs were performed. This is what has led Marc Lewon to present a range of conceptions of how they should sound, from a cappella to purely instrumental. Combined forms are also possible, with all parts being both sung and played, or with one voice accompanied by instruments.

Ma bouche rit et ma pensee pleure

Ma bouche rit
et ma pensee pleure.
Mon oeil s'esjoye
et mon cuer maudit l'heure
qu'il eut le bien
qui sa sancté dechasse,
et le plaisir
qui la mort luy pourchasse,
sans reconfort
qui m'ayde ne sequeure.

Ha! Cuer pervers,
faulsaire et mensongier,
dictes comment
avés osé songier
de ainsi faulser
ce qu'avés promis.
Puisqu'en ce point
vous vous volés vengier,
Pensés bien tost
de ma vie abregier.
Vivre ne puis au point
ou m'avez mis.

Vostre rigueur veult donques
que je meure,
mais pitié veult
que vivant je demeure;
ainsi meurs vif
et en vivant trespasse.
Mais pour celer le mal
qui ne se passe
et pour couvrir le deul
ou je labeure,
ma bouche rit ...

Mijn mond glimlacht
en mijn binnenste weent.
Mijn ogen zijn verblijd
en mijn hart vervloekt het uur
waarop het de weldaad kreeg
die mijn welzijn sloopt
en het genoegen
waarmee de dood mij opjaagt,
zonder toeverlaat
die mij helpt of steunt.

Ach, verdorven,
vals en bedrieglijk hart,
laat horen,
hoe hebt u het aangedurfd
om wat u mij had beloofd
tot bedrog te maken?
Aangezien u zich op dit punt
wreken wilt,
bedenk dan maar vlug
hoe mijn bestaan te korten:
ik kan niet leven in de staat
waarin u mij bracht!

Uw erbarmen wil dus
dat ik sterf,
maar uw hardvochtigheid
wil dat ik in leven blijf,
zo sterf ik levend
en levend vind ik de dood.
Maar om de kaal die niet overgaat
te verbergen
en om de smart waarmee
ik worstel te bedekken,
glimlacht mijn mond ...

Adieu vous dy l'espoir de ma jonesse

Adieu vous dy l'espoir de ma jonesse,
adieu, adieu, le tresor de liesse,
helas, adieu, mon soulas et deduyt.
Adieu Dijon, ou je me suis deduit
esperant grace de ma chere maistresse.

Quant vers vous n'ay plus
sentier ne adresse
d'aulcung plaisir,
et puis que je vous lesse
Pour le present, puisque ainsi suis
reduit, adieu vous dy ...

Le departir de vous tant fort me blesse
pour la grant joye
donc j'ay trouvé largesse
jouer, galler tout le jour et la nuyt,
faire grant chere tousjours
menant grant bruit.
Mais maintenant, puisqu'il fault que je
cesse, adieu vous dy ...

Chiara fontana de belli costumi

Chiara fontana de belli costumi
dentro la quale se vede ogne virtù,
o clara luce del myo core, tu
sola my poy dare morte et salute.

O pelegrina, o luce, o clara stella

O pelegrina, o luce, o clara stella,
o solo spechioso in cui mia vita jace,
vidi quest'anima afflicta et tapinella
che sol' per te languisse
et se desface.

Vaarwel zeg ik je, illusie van mijn jonge jaren,
adieu, vaarwel, schat van mijn onstuimigheid,
helaas, vaarwel, mijn soelaas en minnespel.
Adieu Dijon waar ik me heb vermaakt
hopend op de gratie van mijn lieve minnares.

Ik zie de weg naar jou toe immers niet meer,
ik ben niet meer bekwaam
tot welk vertier dan ook, en omdat ik zodanig
vernederd ben, laat ik het er vooralsnog
maar bij.
Adieu zeg ik je ...

Je vertrek kwetst me ongelooflijk hard
maar godzijdank
heb ik de weldaad ervaren
om te stoeien en te dollen overdag
en 's nachts, een goede sier te maken
met steevast veel lawaai.
Omdat ik er nu echter noodgedwongen
moet van afzien, zeg ik je ...

Heldere bron van 't goede doen,
waarin je elke deugd kunt zien,
o helder licht van mijn hart,
alleen jij geeft mij dood en leven.

O wonder, o licht, o heldere ster,
o enige grondslag waarop mijn leven rust,
kijk neer op deze beklagenswaardige,
ellendige ziel die kapotgaat,
enkel smachtend naar jou.

Helas, n'aray je jamais mieulx

Helas, n'aray je jamais mieulx?
Seray je tousjours en tristesse?
N'est il moyen que quelque adresse
departist le deul de mes yeulx?

Est il dit que mon aventure
presente et dure
me en tiegne la plus doloieuse?

Faut il que tel meschef j'endure
et vive et dure
paine griefve et langoreuse?

De ces meschefs me durent tieulx,
la mort depressera en presse.
Mon cuer qui de crier ne cesse
piteusement: ouvrez les yeulx.

Helas, n'aray je ...

Ben lo sa Dio se sum vergine e pura

Ben lo sa Dio se sum vergine e pura
che en ben fare spero
che falsa infamia
non remove el vero.

Se jalsia me pon falsa casone,
non posso contra la fortuna rea,
altra vindicta non quero che rasone.
Che la vertu sera l'eschusa mya
ben qu'el pensare, dolore me sya.

El no se passa cussi de legero
a tollere grando suspecto
del mal pensare.

Helaas, zal me ooit nog iets mooiers
overkomen? Zal ik voor altijd somber zijn?
Zou één of andere kunstgreep de rouw uit
mijn ogen niet kunnen doen verdwijnen?

Is het zo dat wat me op dit moment zwaar
valt, het allerergste is
wat ik kan meemaken?

Moét ik deze heftige, zware kwelling
wel blijven ondergaan,
deze hevige en smachtende beproeving?

Deze malheuren houden al zolang aan
dat de dood er met rasse schreden zit aan te
komen. Mijn hart schreeuwt me miserabel
en zonder ophouden toe: open toch je ogen!

Helaas, zal me ooit ...

God weet hoe maagdelijk en zuiver ik ben,
want door goed te doen, dat hoop ik,
en met een valse aanklacht van ondeugd
is de waarheid nog niet verloren.

Als jaloesheid mij valselijk beschuldigt,
dan sta ik machteloos tegen 't lot
en vraag geen ander wraak dan mijn gelijk.
Want deugd alleen is mijn excuus,
al doet 't denken ook wel pijn.

En zo makkelijk is het niet
om 't vermoeden
van slechte gedachten weg te nemen.

Ma solo prego dio justo seignore
que abia pieta de me pura donzela.

Se la natura e dio
m'a fatto bella
leva el sospetto fiero
si ch'io non perda l'onor del mio impero.
Ben lo sa Dio ...

Dona gentile he bella come l'oro

Dona gentile he bella come l'oro,
che supra le altre port[ate] corona
come per l'universo se rasona,
datime secorso stela che yo no moro.

Que più non stago
en chesto purgatoro
tranquillitate en ver di me Fortuna,
Dona gentile ....

Lasso, yo sono de talle martyro
che vivere non posso salvo en una
che my trovo con voy, clara luna,
per sempre servir' chello che yo adoro.
Dona gentile ...

De tous biens plaine est ma maistresse

De tous biens plaine est ma maistresse;
chascum luy doibt tribu de honneur
car assovie est en valeur
autant que jamais fut deesse.

En la voiant j'ay tel lyesse
que c'est paradis en mon cuer.
De tous biens plaine est ma maistresse;

Maar ik bid alleen de rechtvaardige God,
en vraag medelijden voor een zuivere maagd.

Als de natuur en God
mij schoonheid schonken,
wekt dat hoogmoedige argwaan dat
ik mogelijk mijn onschuld al verloren ben,
Maar God weet ...

Edele vrouw, zo mooi als goud,
die boven d' andere de kroon spant,
kom mij, zoals 't heelal als 't erom vraagt,
ter hulp, Stella, opdat ik niet doodga.

Want langer houd ik het niet uit
in dit vagevuur,
eens Fortuna jegens mij bedwaard.
Edele vrouw, ...

Ik ben het lijden moe,
want één leven slechts kan ik leven:
bij jou te zijn, heldere maan,
om haar, van wie ik hou, altijd te dienen.
Edele vrouw, ...

Mijn liefste is een vat vol rijke gaven,
ieder erkent en eert haar,
want zij is van verdiensten verzadigd,
evenzeer als ooit een godin.

Haar zien vervult mij zo met vreugde,
dat mijn hart een paradijs wordt.
Mijn liefste is een vat vol rijke gaven,

chascum luy doibt tribu de honneur.

Je n'ay cure d'aulture richesse
sinon d'estre son serviteur;
et pour ce qu'il n'est rien meilleur
en mon mot porteray sans cesse:
De tous biens ...

Perla mya cara, o dolce amore

Perla mya cara, o dolce amore,
tu sey pyù bella che dir non so,
sola regina del myo core.

Tu sey madona la menta mya:
car de gran tempo, dolce perla bella,
per te languisco he languiroye.

Quanto seray più crudele,
più t'amarò, chè'l mio martire
per ti me pare zucharo e melle.

Fuzi da mi, si tu sai fuzire;
stame inascosa pur, si tu say;
may non starò de ti servire.

Io uedo bene, che non so già
degno d'amare si centil fiore,
nè di seruire a tanta beltà.

Io sono un picciol tho servitore,
ma tu sey degna, a myo parere,
d'altro gran(do) regno e gran(do)
seignore.

ieder erkent en eert haar.

Om andere rijkdom geef ik niet,
tenzij haar te mogen dienen.
En aangezien er niets beters bestaat
zal mijn gedicht steeds zo weerklinken:
Mijn liefste is een vat ...

Dierbare parel, lieve schat,
je bent de mooiste vrouw op aarde,
jij, de koningin van mijn hart.

Je bent de heerseres van mijn geest:
geruime tijd al, fraaie parel,
smacht ik en dorst ik naar jouw liefde.

Ik min je nog meer als je wreed bent,
het lijden waarmee je mij kwelt
smaakt mij zo suikerzoet als honing.

Vlucht van mij weg, als je kunt vluchten,
mijd mij zo vaak als je dat kunt.
Ik zal je altijd blijven dienen.

Ik weet best dat ik het niet waard ben
zo'n edel schepsel te beminnen
of zulk een mooie vrouw te dienen.

Ik ben je nederige dienaar.
Jij bent bestemd voor, dat besef ik,
de vorst van een groot koninkrijk.

Vertaling: Brigitte Hermans, Ike Cialona, Linguapolis

MAANDAG
21.08.17

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

AMUZ

Mala Punica

Pedro Memelsdorff, *artistieke leiding artistic director*

Barbara Zanichelli, Anne-Kathryn Olsen, *sopraan soprano* | Markéta Cukrová, *alt alto* | Gianluca Ferrarini, Raffaele Giordani, *tenor tenor* | Pedro Memelsdorff, *blokfluit recorder* | Helena Zemanová, *vedel fiddle* | Pablo Kornfeld, David Catalunya, *orgel & clavicymbalum organ & clavicymbalum* | Guillermo Pérez, *organetto organetto*

Ordinarium missae

Kyrie [Cunctipotens genitor Deus]
Gloria
Agnus Dei
Benedicamus Domino
Kyrie [Orbis factor]

Anoniem

Cantasi come

Nostr'avocata se' et sempre fosti
Per verità portare
Universi qui te expectant (graduale)
Alleluia

Anoniem

Ad vesperas

Deus in adiutorium meum intende (responsorium)
Hec est regina (antifoon)
Laudate pueri Dominum (psalm)
Ave maris stella (hymne)
Ave regina celorum (antifoon)
Magnificat
Deo gratias

Anoniem

De liturgische muziek van de codex Faenza 1380-1420

De codex Faenza behoort tot de belangrijkste bronnen voor de instrumentale muziek uit de late middeleeuwen. Het manuscript werd samengesteld door vier verschillende scribenten tijdens de eerste decennia van de 15de eeuw, wellicht in Ferrara. In de jaren 1470 bracht de muzikant en theoreticus Johannes Bonadies echter aanpassingen aan – hij schraapte op het perkament noten weg, om er nieuwe werken over te schrijven (het zogenaamde palimpsest). Dankzij moderne digitale scantechnieken kunnen wetenschappers vandaag de weggeschaapte noten opnieuw tevoorschijn toveren.

Het boek bevat vijftig intabulaties van instrumentale diminuties – variaties, bewerkingen of versieringen van andere werken. Minder bekend is echter dat er ook interessante religieuze muziek in is opgenomen, namelijk drie Kyrie-Gloriaparen (o.a. *Cunctipotens genitor Deus*), een Kyrie-vers, twee zettingen van Benedicamus Domino en verschillende segmenten van een uitzonderlijke verzameling Mariavespers. Die laatste zijn trouwens de oudste polyfone vespers die momenteel überhaupt bestaan. Dankzij de digitale restauratie kon bijvoorbeeld het *Kyrie [Orbis factor]* aan het licht komen.

De uitvoering van gezongen polyfonie in

The liturgical music of the Faenza Codex, 1380-1420

The Faenza Codex is among the most important sources of late mediaeval instrumental music. The manuscript was compiled by four different scribes during the first centuries of the 15th century, probably in Ferrara. In the 1470s, the musician and theoretician Johannes Bonadies made alterations to it, however: he scraped notes away from the parchment and wrote new music over the old (the 'palimpsests'). Modern digital scanning techniques have enabled scientists today to reveal the notes that had been scraped away.

The book contains fifty intabulations of instrumental diminutions: variations, adaptations or ornamentations of other works. What is less widely known, however is that the codex also contains fascinating religious music, specifically three Kyrie and Gloria pairs (including *Cunctipotens genitor Deus*), a Kyrie verse, two settings of the Benedicamus Domino and various sections of an exceptional collection of Marian vespers. Incidentally, the latter are the oldest polyphonic vespers that are currently known to exist anywhere in the world. Thanks to digital restoration, works including the *Kyrie [Orbis factor]* have been brought to light.

The performance of sung polyphony

combinatie met instrumentale diminuties tijdens de liturgie was wellicht een meer verspreid fenomeen dan tot nog toe werd aangenomen. Ook het gregoriaans kende meerdere interpretaties; gaande van zuiver eenstemmig tot een versie met polyfone begeleiding, of gaande van zuiver vocaal tot een combinatie van stemmen met instrumenten. Pedro Memelsdorff koos hierbij voor melodie-instrumenten (vedel en blokfluiten) en enkele bijzondere toetseninstrumenten: orgel, het kleinere organetto en het clavicymbalum, een instrument waarbij aan de snaren wordt getrokken door een pennetje dat verbonden is aan de toetsen.

in combination with instrumental diminutions during the liturgy was probably a more widespread phenomenon than was assumed up to now. Gregorian music was also subject to various interpretations, ranging from entirely homophonic to a version with a polyphonic accompaniment, or from purely vocal to a combination of voices and instruments. Pedro Memelsdorff has chosen to combine melodic instruments (the fiddle and recorders) here with a special selection of keyboard instruments: an organ, the smaller organetto and the clavicymbalum, an instrument whose strings are plucked by a small plectrum connected to the keys.

Kyrie [Cunctipotens genitor Deus]

Cunctipotens genitor Deus, eleison.
Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

God, almachtige Vader, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Gloria

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Kyrie [Orbis factor]

Orbis factor, rex eterne,
eleison.
Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Schepper van de wereld, onsterfelijke Koning,
ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Nostr'avocata se' et sempre fosti

Nostr'avocata se' et sempre fosti;
madre di Dio, a te son condotto,
che mi soccorra ver' amor; et sotto.
El demonio m'abraçça ch'i m'arrosti.

Al tuo dolcie figliuol che tu portasti,
Madre, per me ti prego che ritorni;
altri pregon per me: non par che basti,
Reina se' de l'angeli adorni.

Però ti prego che più non soggiorni.
Ora per me al alta maiestate
che da me peccatore abbia pietade.
E fa che con Giesù mi' alm'accosti.

U bent en was altijd onze beschermster,
moeder van God. Ik word naar u geleid
omdat ik steun zoek bij de ware liefde.
De duivel kwelt mij met zijn hete vuur.

Ik smeek u, moeder, dat u voor mij pleit
bij uw geliefde Zoon, Vrucht van uw schoot.
Men bidt voor mij, maar dat blijkt niet
genoeg. U bent door engelen omgeven,

en ik smeek u om mij niet te laten wachten.
Vraag voor mij aan de hoogste Majesteit
om medelijden met een arme zondaar,
opdat mijn ziel bij Jezus rust kan vinden.

Per verità portare

Per verità portare al mondo nacque
Gesù potente; po' tal morte cruda

Om aan de mensheid het geloof te brengen
is Jezus tot ons neergedaald en stierf

sistem' in croce c' al suo padre piacque.

Che sua persona fosse tutta igniuda
et flagellata, e da suo' ochi il velo
portò pel tradimento che fe' Giuda.

Per darci parte del regno del cielo
bebù a la fine amar' aceto e fiele.

Universi qui te expectant

Universi qui te expectant
non confundentur, Domine.

Vias tuas, Domine, notas fac mihi
et semitas tuas edoce me.

Alleluia

Alleluia!
[Ego sum pastor bonus:
et cognosco oves meas,
et cognoscunt me meae].

Deus in adiutorium meum intende

Deus in adiutorium meum intende,
Domine ad adiuvandum me festina.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio
et nunc et semper
et in secula seculorum.
Amen.

Hec est regina

Hec est regina virginum
que genuit regem.
Velut rosa decora virgo,
Dei genitrix per quam reperimus Deum

een wrede dood, zoals Zijn Vader wilde.

Hij werd naakt aan het kruis genageld en
gegeseld en ook bitterlijk gekweld
doordat Hij door Judas was verraden.

Om ons het rijk der hemelen te tonen,
dronk Hij daar aan het kruis azijn en gal.

Dat de wereld die op U wacht
niet in verwarring geraakt, Heer.
Geef me inzage in Uw wegen
en leer me Uw paden kennen.

Halleluja!
Ik ben de goede Herder:
Ik ken Mijn schapen,
en Mijn schapen kennen Mij.

God, kom mij te hulp:
Heer, haast U om mij te helpen.
Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin,
nu en altijd,
en tot in eeuwigheid.
Amen.

Aanschouw de koningin der maagden
die de Koning ter wereld heeft gebracht.
Maagd en moeder van God,
een sierlijke roos als het ware,

et hominem.
Alma virgo [virginum] intercede pro
nobis omnibus.

Laudate pueri Dominum

Laudate pueri Dominum:
laudate nomen Domini.
Sit nomen Domini benedictum:
ex hoc nunc et usque in seculum.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio
et nunc et semper
et in secula seculorum.
Amen.

Ave regina

Ave regina celorum,
ave domina angelorum.
Salve radix sancta
ex qua mundo lux est orta,
gaude gloriosa
super omnes speciosa.
Vale valde decora
et pro nobis semper Christum exora.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum,
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna

door wie wij God en de mens ontdekken.
Verheven maagd [onder de maagden],
spreek voor ons allen ten beste.

Loof de Heer, gij dienaars,
loof de naam des Heren.
Geprezen zij de naam des Heren
van nu af tot in eeuwigheid.

Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin,
nu en altijd,
en tot in eeuwigheid.
Amen.

Gegroet, koningin van de hemelen,
gegroet, meesteres van de engelen.
Gegroet, heilige levensbron,
waaruit het licht van de wereld is
voortgekomen. Verheug u,
kostbaar boven allen.
Gegroet, gij wonderschone,
en wees onze voorspraak bij Christus.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft

qui potens est,
et sanctum nomen eius.
Et misericordia eius
a progenie in progenies
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis,
et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae,
sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini eius in saecula.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper,
et in saecula saeculum. Amen.

Deo gratias

Benedicamus Domino.
Deo gratias.

gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid
gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.
Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaderen heeft gezegd,
Abraham en zijn nageslacht voor eeuwen.

Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Laten wij de Heer zegenen.
Wij danken God.

Vertaling: Brigitte Hermans, Ike Cialona

MAANDAG
21.08.17

22.15
Concert

St.-Andrieskerk

Stile Antico

Helen Ashby, Kate Ashby, Rebecca Hickey, *sopraan soprano* | Emma Ashby, Eleanor Harries, Katie Schofield, *alt alto* | Ross Buddie, Andrew Griffiths, Matthew Howard, *tenor tenor* | Will Dawes, Tom Flint, Matthew O'Donovan, *bas bass*

Salve regina	<i>John Browne (fl. ca. 1480-1505)</i>
Magnificat	<i>Robert Jones (fl. ca. 1520-1535)</i>
Salve regina	<i>Richard Pygott (ca. 1485-1549)</i>
Magnificat, à 6	<i>Robert White (ca. 1538-1574)</i>

Salve regina & Magnificat

De Mariaverering in Europa bracht enkele meesterwerken van de muziekgeschiedenis voort. Vanaf de 11de eeuw werden vier Maria-antifonen gezongen en vanaf de 13de eeuw dagelijks een antifoon tijdens de complete: *Alma redemptoris mater* (van het begin van de advent tot 2 februari); *Ave regina caelorum* (van 2 februari tot de Heilige Woensdag in de Goede Week); *Regina caeli laetare* (van Paaszondag tot de vrijdag na Pinksteren); en *Salve regina* (van zondag Trinitatis tot de zaterdag voor de eerste adventszondag). Dat laatste antifoon kon ook centraal staan tijdens een bijzondere vespersdienst, het Marialof. Het *Magnificat*, de lofzang van Maria, is de tekst die Maria uitsprak wanneer ze haar nicht Elisabet bezocht.

Over John Browne is weinig bekend, maar hij werkte wellicht omstreeks 1490 als kapelaan in het huishouden van John De Vere, graaf van Oxford die een van de meest hoogstaande aristocratische muziekkapellen van zijn tijd had. Zijn tijdgenoten moeten Browne hebben gerespecteerd, want zijn oeuvre krijgt een belangrijke plaats toegekend in het Eton Choirbook. Browne is een van de meest originele componisten van de Engelse 'florid style', gekenmerkt door de vele versieringen en melismen in de melodische lijnen.

Salve regina & Magnificat

The Marian Devotions in Europe produced several masterpieces of music history. Starting in the 11th century, four Marian Antiphons were sung; from the 13th century onwards, one antiphon was sung at compline: *Alma redemptoris mater* (from the beginning of Advent until 2nd February); *Ave regina caelorum* (from 2nd February until Ash Wednesday); *Regina caeli laetare* (from Easter Sunday until the Friday after Pentecost) and *Salve regina* (from Trinity Sunday until the Saturday before the first Sunday of Advent). The last of these antiphons could also be used at a special vespers service, the Litany of the Blessed Virgin Mary. The *Magnificat*, Mary's song of praise, contains the words that Mary spoke when she went to visit her cousin Elizabeth.

Little is known about John Browne, but he was probably a chaplain in about 1490, in the household of John De Vere, Earl of Oxford, who had one of the most prominent aristocratic musical ensembles of the time. Browne must have enjoyed considerable respect among his contemporaries, because his work was given an important place in the Eton Choirbook. Browne is one of the most original composers in the English 'florid style', characterised by its liberal use of ornamentation and melisma in the melodic lines.

Robert Jones was tewerkgesteld als gentleman (muzikant) aan de Chapel Royal van koning Hendrik VIII van ongeveer 1520 tot 1535. Helaas zijn weinig werken van hem overgeleverd – enkel het *Magnificat* en de *Missa Spes nostra*. Het eerste werk is gekopieerd in de Peterhouse Partbooks, maar aangezien enkele tenorboekjes zijn verdwenen, werd die partij door musicoloog Nicholas Sandon gereconstrueerd. Kenmerkend voor Jones' muziek is de ritmische vitaliteit.

Nadat Richard Pygott enkele jaren was verbonden aan de kapel van kardinaal Thomas Wolsey, en daar uitstekend werk had verricht met het kinderkoor, werd ook hij als gentleman aangesteld aan de Chapel Royal, na de dood van Wolsey in 1530. In zijn *Salve regina* beheerst hij de grote structuur dankzij een pienter gebruik van imitatieve technieken, een wisselwerking tussen motieven en contrasten in textuur.

Robert White bekleedde in zijn loopbaan diverse posities als zanger (Trinity College in Cambridge) en koormeester (Ely Cathedral, Chester Cathedral) en bekroonde zijn carrière met de aanstelling in 1570 als koormeester in de prestigieuze Westminster Abbey. Zijn *Magnificat* is wellicht nog een vroeg werk en is stilistisch nauw verwant met de florid style van Taverner.

Robert Jones was employed as a gentleman (i.e. a musician) at King Henry VIII's Chapel Royal, from about 1520 to 1535. Sadly few of his works survive – only the *Magnificat* and *Missa Spes nostra*. The first of these was copied into the Peterhouse Partbooks, but since a few of the tenor books have been lost, that part has been reconstructed by the musicologist Nicholas Sandon. Jones' music is characterised by its rhythmic vitality.

After Richard Pygott had worked for a few years at Cardinal Thomas Wolsey's chapel, doing excellent work with the children's choir, he was also given a position as a gentleman at the Chapel Royal after Wolsey's death in 1530. In his *Salve regina* he controls the overarching structure with a clever use of imitative techniques, an alternation of motifs and contrasts in texture.

Robert White occupied various positions, working as a singer (Trinity College in Cambridge) and choirmaster (Ely Cathedral, Chester Cathedral). The climax of his career was his appointment as choirmaster of the prestigious Westminster Abbey choir in 1570. His *Magnificat* is probably an early work with close stylistic links to Taverner's florid style.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae
vita dulcedo, et spes nostra, salve.

Ad te clamamus exules filii Evae.

Ad te suspiramus, gementes et flentes
in hac lacrimarum valle.

Eia ergo, advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos,
ad nos converte.

Et Jesum
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exilium ostende.

Virgo mater ecclesiae,
aeterna porta gloriae
esto nobis refugium
apud patrem et filium.

O clemens,
virgo clemens, virgo pia,
virgo dulcis, o Maria,
exaudi preces
omnium ad te pie clamantium.

O pia,
funde preces tuo nato crucifixo,
vulnerato et pro nobis flagellato
spinis puncto,
felle potato.

O dulcis Maria,
salve.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum,
et exultavit spiritus meus

Wees gegroet koningin, barmhartige moeder,
hoop van ons leven, gegroet.

Tot u roepen wij, verdreven kinderen van Eva.

Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweent tot u.

Gij zijt onze voerspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.

En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.

Maagd, moeder van de kerk,
eeuwige poort naar de heerlijkheid,
wees voor ons een toevlucht
bij de Vader en de Zoon.

O goedertierene,
genadige maagd, liefdevolle maagd,
zoete maagd, o Maria,
hoor de gebeden van allen,
die vroom tot u roepen.

O vrome,
bid tot uw Zoon die is gekruisigd,
verwond, en voor ons gegeseld,
met doornen gekroond,
die gal heeft gedronken.

O tedere maagd Maria,
gegroet.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd

in Deo salutarī meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna
qui potens est,
et sanctum nomen eius.
Et misericordia eius
a progenie in progenies
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis,
et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae,
sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini eius in saecula.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper,
et in saecula saeculorum. Amen.

Salve regina

Zie boven.

Magnificat

Zie boven.

in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid
gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.
Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaders heeft gezegd,
Abraham en zijn nageslacht voor eeuwen.
Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Vertaling: Brigitte Hermans, Chantal Coppens

DINSDAG
22.08.17

13.00
Concert

AMUZ

VivaBiancaLuna Biffi & Pierre Hamon

VivaBiancaLuna Biffi, *zang & vedel voice & fiddle* | Pierre Hamon, *middeleeuwse fluiten Mediaeval flutes*

Quand'eu vejo las ondas (cantiga de amor)	<i>VivaBiancaLuna Biffi (°1974)</i>
Prelude op het thema van Ondas do mar de Vigo	<i>improvisatie</i>
Ondas do mar de Vigo (cantiga de amigo)	<i>Martín Codax (fl. 1240-1270)</i>
Eerste meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	<i>improvisatie</i>
Mandad'ei comigo (cantiga de amigo)	<i>Martín Codax</i>
Mia irmana fremosa, treides comigo (cantiga de amigo)	
Tweede meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	<i>improvisatie</i>
Interlude op het thema van Quantas sabedes amar amigo	<i>improvisatie</i>
Ay Deus, se sab'ora meu amigo (cantiga de amigo)	<i>Martín Codax</i>
Interlude op het thema van Ondas do mar de Vigo	<i>improvisatie</i>
Quantas sabedes amar amigo (cantiga de amigo)	<i>Martín Codax</i>
Eno sagrado, en Vigo (cantiga de amigo)	<i>VivaBiancaLuna Biffi</i>
Derde meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	<i>improvisatie</i>
Ay ondas que eu vin veer (cantiga de amigo)	<i>Martín Codax</i>
Ūa dona que eu quero gram bem (cantiga de amor)	<i>improvisatie</i>

ONDAS – Cantigas de amigo

De liederen van de Galicische Martín Codax (fl. 1240-1270) bekleden om diverse redenen een belangrijke plaats in het muzikale erfgoed van het Iberische schiereiland. Deze *Cantigas de amigo* vertonen weliswaar gelijkaardige muzikale kenmerken met de contemporaine *Cantigas de Sancta Maria*, het zijn echter de enige wereldlijke middeleeuwse Galicisch-Portugese liederen waarvan zowel de tekst als de melodie is overgeleverd. Het overgeleverde oeuvre is bovendien uiterst beperkt: slechts zeven liederen zijn vandaag bekend, onder andere dankzij het Pergaminho Vindel. Deze perkamenten bifolio uit de 13de eeuw, in 1914 door de Madrileense boekhandelaar Pedro Vindel ontdekt en sinds 1977 in de Pierpont Morgan Library in New York bewaard (MS M.979), bevat zeven cantiga's, waarvan zes met muzikale notatie. De liederen spreken echter nog het meest tot de verbeelding omwille van hun inhoud. In tegenstelling tot de meer courante middeleeuwse literatuur, die vaak vanuit het perspectief van een man is geschreven, horen we in de *Cantigas de amigo* een vrouw die haar gevoelens voor een geliefde man uitdrukt. Ze zingt over haar passie en de pijn die met de liefde gepaard kan gaan, maar de beelden die ze beschrijft, roepen steeds een grote sensualiteit op. De zee is een terugkerend

ONDAS – Cantigas de amigo

The songs by the Galician Martín Codax (active around 1240-1270) occupy an important place in the musical heritage of the Iberian peninsula for several reasons. Although his *Cantigas de amigo* do bear musical resemblances to the *Cantigas de Sancta Maria*, which date from the same period, they are the only secular mediaeval Galician Portuguese songs for which both the words and melody have been preserved. Moreover, very few of his works have survived: only seven songs are known today, partly thanks to the Pergaminho Vindel. This parchment folio dating from the 13th century, discovered by the Madrid bookseller Pedro Vindel in 1914 and held by the Pierpont Morgan Library in New York since 1977 (MS M.979), contains seven cantigas, six of which have musical notation. But what appeals most to the imagination is the songs' content. Unlike more common examples of mediaeval literature, which is often written from a man's perspective, we hear a woman's voice in the *Cantigas de amigo*, expressing her feelings for a man she loves. She sings of her passion and the pain that love can cause, but the images she describes always evoke great sensuality. The sea is a recurrent motif, as a

leitmotief, als symbool voor het klagende verlangen naar die onbereikbare geliefde. Over de componist is weinig geweten. Hij was wellicht een 'jogral' – een minstrel die leefde tijdens de regeerperiode van koning Alfonso III van Portugal. Uit de inhoud van de liederen kunnen we ook vermoeden dat hij leefde in de stad Vigo, waarvan hij de baai aan de Atlantische Oceaan beschreef en de kerk, waar amoureuze afspraakjes plaatsvonden. De structuur van de gedichten is relatief eenvoudig. Codax hanteert de archaische techniek van het parallelisme, waarbij eenzelfde idee wordt herhaald in opeenvolgende strofen, maar de tweede maal met een variatie in een woord op het einde. De strofen konden worden afgewisseld met een refrein, waardoor een AA'B-structuur wordt opgebouwd. De ambitus van de melodieën is vaak niet groter dan een sext. De tekst is hoofdzakelijk syllabisch getoonzet, en de melodie verloopt in kleine intervallen. De fluiten die Pierre Hamon bespeelt, zijn gebaseerd op 13de-eeuwse instrumenten en roepen de 'Ondas do mar' van de poëzie voor de geest.

symbol of lament and longing for her unattainable beloved. Little is known about the composer. He was probably a 'jogral' – a minstrel who lived in the reign of King Alfonso III of Portugal. The content of the songs also lead us to suspect that he lived in the town of Vigo, since he describes the bay on the Atlantic Ocean and the town's church, where lovers met. The structure of the poems is relatively simple. Codax applied the archaic technique of parallelism, in which the same idea is repeated in successive verses, but the second time with a variation in a word at the end of the lines. There was sometimes a chorus between the verses, resulting in an AA'B structure. The ambitus of the melodies is often no larger than a sixth. The text setting is generally syllabic, with the melody progressing in small intervals. The flutes played by Pierre Hamon are based on 13th century instruments and evoke the 'Ondas do mar' in the poetry.

Quand'eu vejo las ondas

Quand'eu vejo las ondas
e la muit'altas ribas
logo mi vêm ondas
al cor, pola velida:
maldito seja'l mare
que mi faz tanto male!
Nunca vejo las ondas
nen'as altas debrocas
que mi nom venham ondas
al cor, pola fremosa:
maldito seja'l mare
que mi faz tanto male!
Se eu vejo las ondas
e vejo las costeiras,
logo mi vêm ondas
al cor, pola bem feita:
maldito seja'l mare
que mi faz tanto male!

Ondas do mar de Vigo

Ondas do mar de Vigo,
se vistes meu amigo?
E ay Deus! Se verra cedo?
Ondas do mar levado,
se vistes meu amado?
E ay Deus! Se verra cedo?
Se vistes meu amigo,
o por que eu sospiro?
E ay Deus! Se verra cedo?
Se vistes meu amado,
por que ei gran coidado?
E ay Deus! Se verra cedo?

Mandad'ei comigo

Mandad'ei comigo,

Wanneer ik golven zie
en steile kliffen,
dan voel ik meteen deining
in mijn hart, vanwege die schone vrouw:
vervloekt zij de zee
die mij zoveel pijn bezorgt!
Ik kan nooit golven zien
en hoge rotsen,
zonder meteen deining te voelen
in mijn hart, vanwege die mooie vrouw:
vervloekt zij de zee
die mij zoveel pijn bezorgt!
Als ik golven zie
en kustlijnen
dan voel ik deining in mijn hart,
vanwege die bevallige vrouw;
vervloekt zij de zee
die mij zoveel pijn bezorgt!

Golven van de zee van Vigo,
zagen jullie mijn geliefde?
Ach, God, zal hij weldra hierheen komen?
Golven van de woelige zee,
zagen jullie mijn geliefde?
Ach, God, zal hij weldra hierheen komen?
Zagen jullie mijn geliefde
naar wie ik hevig smacht?
Ach, God, zal hij weldra hierheen komen?
Zagen jullie mijn geliefde,
hij om wie ik zoveel angstig verdriet voel?
Ach, God, zal hij weldra hierheen komen?

Ik heb een bericht bij mij:

ca ven meu amigo.
E irei, madr' a Vigo!
Comigo'ei mandado,
ca ven meu amado.
E irei, madr' a Vigo!
Ca ven meu amigo
e ven san' e vivo.
E irei, madr' a Vigo!
Ca ven meu amado
e ven viv' e sano.
E irei, madr' a Vigo!
Ca ven san' e vivo
e d'el rei amigo.
E irei, madr' a Vigo!
Ca ven viv' e sano
e d'el Rei privado.
E irei, madr' a Vigo!

Mia irmana fremosa, treides comigo

Mia irmana fremosa, treides comigo
a la ygreia de Vigo, u e o mar salido.
E miraremos las ondas!
Mia irmana fremosa, treides de grado
a la ygreia de Vigo, u e o mar levado.
E miraremos las ondas!
A la ygreia de Vigo, u e o mar salido,
e verra i mia madre e o meu amigo
e miraremos las ondas!
A la ygreia de Vigo, u e o mar levado,
e verra i mia madre o meu amado
e miraremos las ondas!

Ay Deus, se sab' ora meu amigo

Ay Deus, se sab' ora meu amigo
com' eu senneira estou en Vigo

mijn geliefde komt nu aan.
En ik, moeder, zal naar Vigo gaan!
Bij mij heb ik het bericht
dat mijn geliefde nu komt.
En moeder, ik zal naar Vigo gaan!
Mijn geliefde komt nu aan
en hij komt veilig en gezond aan.
En moeder, ik ga zeker naar Vigo!
Nu komt mijn lief aan,
veilig en wel.
En ik ga naar Vigo, moeder!
Nu komt hij veilig en wel aan
en hij is de vriend van de koning.
En ik, moeder, ga naar Vigo!
Hij komt nu levend en wel aan
en geniet de voorkeur van de koning.
En ik, moeder, ga naar Vigo!

Lieftallige zus van me, kom snel met me mee
naar de kerk van Vigo, bij de woelige zee.
Daar zullen we de golven gaan bekijken!
Lieftallige zus van me, kom welgezind mee
naar de kerk van Vigo, bij de hoge zee.
Daar zullen we de golven gaan bekijken!
Bij de kerk van Vigo, bij de woelige zee
en daar, moedertje van me, zal ik mijn lief
zien, en zullen we de golven gaan bekijken!
Bij de kerk van Vigo, bij de hoge zee
daar, moedertje van me, zal mijn lief komen
en zullen we de golven gaan bekijken!

Ach God, als mijn lief nu eens wist
hoe eenzaam ik ben in Vigo

e vou namorada.
Ay Deus, se sab' ora meu amado
com' eu en Vigo senneira manno
e vou namorada!
Com' eu senneira estou en Vigo,
e nullas gardas non ei comigo
e vou namorada!
Com' eu senneira en Vigo manho,
e nullas gardas migo non trago
e vou namorada!
E nullas gardas non ei comigo,
ergas meus ollos que choran migo!
E vou namorada!
E nullas gardas migo non trago,
ergas meus ollos que choran ambos!
E vou namorada!

Quantas sabedes amar amigo

Quantas sabedes amar amigo
treides comig' a lo mar de Vigo.
E bannar nos emos
nas ondas!
Quantas sabedes d'amor amado,
treides comig' a lo mar levado.
E bannar nos emos
nas ondas!
Treides comig' a lo mar de Vigo
e veeremos lo meu amigo.
E bannar nos emos nas ondas!
Treides comig' a lo mar levado
e veeremo' lo meu amado.
E bannar nos emos nas ondas!

Eno sagrado, en Vigo

Eno sagrado, en Vigo
baylava corpo velido.

en hoe verliefd ik ben.
Ach God, als mijn lief nu eens wist
hoe eenzaam ik ben in Vigo,
en vol van liefde!
Hoe eenzaam ik ben in Vigo
en dat ik niemand heb die mij beschermt
en hoe verliefd ik ben!
Hoe eenzaam ik ben in Vigo
en niemand meebracht om voor mij te zorgen
en hoe verliefd ik ben!
Geen hoeders heb ik bij mij,
behalve mijn ogen die wenen om
mijnentwille! En hoe ik vol liefde ben!
Geen hoeders bracht ik mee
behalve mijn ogen, die beide wenen!
En ik ben zo verliefd!

Alle vrouwen die weten hoe een vriend lief
te hebben, kom met mij mee naar de zee van
Vigo. En we zullen een bad nemen
in de golven!
Jullie die weten hoe een geliefde te
beminnen, kom met mij mee naar de
woelige zee. En we zullen een bad nemen
in de golven!
Kom met me mee naar de zee van Vigo
en daar zullen we mijn geliefde zien.
En we zullen een bad nemen in de golven!
Kom met me mee naar de woelige zee
en daar zullen we mijn geliefde zien.
En we zullen een bad nemen in de golven!

Op een heilige plek, in Vigo,
danste een bekoorlijk lichaam.

Amor ei!
En Vigo, no sagrado,
baylava corpo delgado.
Amor ei!
Baylava corpo velido,
que nunca ouver' amigo.
Amor ei!
Baylava corpo delgado
que nunca ouver' amado.
Amor ei!
Que nunca ouver' amigo,
ergas no sagrad', en Vigo.
Amor ei!
Que nunca ouver' amado,
ergas en Vigo, no sagrado.
Amor ei!

Ay ondas que eu vin veer

Ay ondas que eu vin veer,
se me saberedes dizer
por que tarda meu amigo sen min?
Ay ondas que eu vin mirar,
se me saberedes contar
por que tarda meu amigo sen min?

Ūa dona que eu quero gram bem

Ūa dona que eu quero gram bem,
por mal de mi, par Deus,
que nom por al,
pero que sempre mi fez e faz mal
e farà, direi-vo-lo que m'avém:
mar, nem terra, nem prazer, nem pesar,
nem bem, nem mal, nom mi a podem
uitar do coraçom. E que será de mim?
Morto sô, se cedo nom morrer.
Ela já nunca ben mi há de fazer,

Ik ben verliefd!
In Vigo, op een heilige plek,
danste een slank lichaam.
Ik ben verliefd!
Er danste een bekoorlijk lichaam
dat nog nooit een minnaar had.
Ik ben verliefd!
Er danste een slank lichaam
dat nog nooit had liefgehad.
Ik ben verliefd!
Dat nog nooit een minnaar had,
het was op heilige grond, in Vigo.
Ik ben verliefd!
Dat nog nooit had liefgehad,
het was op heilige grond, in Vigo.
Ik ben verliefd!

Ach, golven die ik kom bekijken,
kunnen jullie me zeggen
waarom mijn lief zo lang weg blijft ?
Ach, golven die ik kom aanschouwen,
kunnen jullie me vertellen
waarom mijn lief zo lang uit blijft?

Er is een vrouw die ik zo diep bemin,
tot mijn, maar niet tot háár ongeluk,
die mij altijd pijn heeft gedaan, dat nog
steeds doet en dat zal blijven doen;
ik zal u vertellen wat zij mij doet voelen:
zee noch vaste grond, genot noch pijn,
goed noch kwaad kunnen haar wegnemen
uit mijn hart. En wat zal er van mij worden?
Ik ben al dood, of toch gedoemd dra te
sterven. Zij zal nooit welwillendheid tonen

mais sempre mal
e pero est assi
mar, nem terra, nem prazer, nem pesar,
nem bem, nem mal, nom mi a podem
uitar do coraçom. Ora mi vai peior
ca mi vem dela, por vos nom mentir,
mal se a vej', e mal se a nom vir,
que de coitas mas cuida a maior:
mar, nem terra, nem prazer, nem pesar,
nem bem, nem mal, nom mi a podem
uitar.

jegens mij, maar zal mij altijd pijnigen
en dus is het zo dat
zee noch vaste grond, genot noch pijn, goed
noch kwaad haar kunnen wegnemen uit mijn
hart. Nu vergaat het mij noch slechter,
door haar toedoen, dat kan ik niet ontkennen:
Ik voel pijn als ik haar zie en pijn als ik haar
niet zie, want ik heb haar lief, boven alles:
zee noch vaste grond, genot noch pijn,
goed noch kwaad kunnen haar
wegnemen.

Vertaling: Marianne Lambregts

DINSDAG
22.08.17

15.00
Filmvoorstelling

AMUZ

Ad tempo taci

Filmdocumentaire, ingeleid door Marco Beasley | Film documentary, introduced by Marco Beasley

Anne MacNeil, *regie director* | Mario Piavoli, *cinematografie & montage cinematography & editing* | Marco Beasley, *tenor tenor* | Franco Pavan, *luit lute* | Daniela Ferrari, *archivaris rijksarchief Mantua archivist State Archive Mantua* | Molly Bourne, *historica Syracuse Universiteit Firenze historian Syracuse University Florence*

In het Italië van de renaissance stonden jonge adellijke vrouwen voor twee (opgelegde?) keuzes: het huwelijk of het klooster. Isabella d'Este (1474-1539), opgegroeid aan het cultureel verfijnde hof van Ferrara, huwde in 1490 met Francesco Gonzaga, markgraaf van Mantua. Ze was zich bewust van haar verantwoordelijkheden en voerde een daadkrachtig bewind tijdens de afwezigheden van haar echtgenoot. Als vrouw met een sterke persoonlijkheid en diplomatiek talent, ontmoette ze de belangrijkste protagonisten van de Italiaanse en Europese renaissance uit de politieke en artistieke wereld van de 15de en 16de eeuw.

Het streven naar schoonheid en het leiden van een deugdzaam leven waren haar idealen, wat onder andere tot uiting kwam in de grote kunstcollectie die ze verzamelde en de kostbare privévertrekken die ze liet bouwen, zoals haar 'studiolo' en de fameuze 'grotta'. Dankzij Isabella bereikte het hof van Mantua het toppunt van goede smaak en cultuur – kunstenaars, wetenschappers, schrijvers en muzikanten als Leonardo da Vinci, Titiaan, Baldassare Castiglione, Marchetto Cara en Ludovico Ariosto genoten haar bescherming. Een groot deel van haar uitgebreide correspondentie (28 000 brieven!) kan tegenwoordig online worden gelezen.

In de documentaire *Ad Tempo Taci – Songs for Isabella d'Este*, nemen

In Renaissance Italy, young noblewomen faced – or were forced into – two choices: marriage or the veil. Isabella d'Este (1474-1539), raised at the culturally refined court of Ferrara, married Marchese Francesco II Gonzaga of Mantua in 1490. She was conscious of her duties and ruled with decisiveness when her husband was absent. As a woman with a strong personality and diplomatic talents, she met the most important figures in the political and artistic world of the Italian and European Renaissance in the 15th and 16th centuries.

The quest for beauty and leading a virtuous life were her ideals, expressed for example in the large art collection she assembled and the luxurious private rooms she had built, such as her 'studiolo' and the famous 'grotta'. Thanks to Isabella, the court of Mantua became the epitome of culture and good taste: artists, scientists, writers and musicians including Leonardo da Vinci, Titian, Baldassare Castiglione, Marchetto Cara and Ludovico Ariosto enjoyed her patronage. Much of her extensive correspondence – a staggering 28,000 letters! – can be read online today.

In the documentary *Ad Tempo Taci – Songs for Isabella d'Este*, Marco Beasley and Franco Pavan take you to the palace of Isabella d'Este in Mantua, through different rooms where songs

Marco Beasley en Franco Pavan u mee naar het paleis van Isabella d'Este in Mantua, langs de verschillende kamers waar liederen voor haar werden gezongen. De documentaire, onder supervisie van Anne MacNeil (University of North Carolina at Chapel Hill) is een combinatie van muziek, performance, architectuur, literatuur en historisch onderzoek, passend ingeleid door Marco Beasley, die in de film zelf ook vertelt en zingt.

De documentaire is in het Engels en Italiaans, met Italiaanse en Engelse ondertiteling.

Meer info over onderzoeksprojecten over Isabella d'Este is terug te vinden op het IDEA-platform (Isabella d'Este Archive)
<http://isabelladeste.web.unc.edu>

are sung for her. The documentary, supervised by Anne MacNeil (University of North Carolina at Chapel Hill) is a combination of music, performance, architecture, literature and historical research, suitably introduced by Marco Beasley, the singers and one of the narrators in the film.

The documentary is in English and Italian with Italian and English subtitles.

More information about research projects on Isabelle d'Este can be found at the IDEA platform (Isabella d'Este Archive).
<http://isabelladeste.web.unc.edu>

DINSDAG
22.08.17

19.15
Concertinleiding door
Albert Edelman

20.00
Concert

St.-Jacobskerk

Vox Luminis

Lionel Meunier, *artistieke leiding* *artistic director*

Zsuzsi Tóth, Stefanie True, Victoria Cassano, NN, *sopraan* *soprano* | Jan Kullmann, Barnabas Hegyi, *altus* *altus* | Philippe Froeliger, Olivier Berten, Pieter De Moor, Florian Feth, *tenor* *tenor* | Lionel Meunier, Sebastian Myrus, Bart Vandewege, *bas* *bass* | Bart Jacobs, *orgel* *organ*

Ein feste Burg ist unser Gott (Choral) *Martin Luther (1483-1546)*

Ein feste Burg ist unser Gott *Melchior Frank (ca. 1579-1639)*

Deutsche Messe

Missa super Christ unser Herr
Kyrie – Gloria *Christoph Bernhard (1628-1692)*

Wir glauben all an einen Gott *Johann Walter (1496-1570)*

Deutsche Passion

Die deutsche Passion nach Johannes
Erster Teil – zweiter Teil – dritter Teil *Joachim a Burck (1546-1610)*

O Mensch, beweine deine Sünde groß *Caspar Othmayr (1515-1553)*

Vater unser der du bist im Himmel *Balthasar Resinarius (ca. 1485-1544)*

In memoriam Martin Luther

Mein himmlischer Vater *Caspar Othmayr*

Veni Sancte Spiritus *Thomas Selle (1599-1663)*

Herre, nun lässt du deinen Diener in Frieden fahren *Michael Praetorius (1571-1621)*

Deutsches Requiem

Die mit Tränen säen *Thomas Selle*

Wie lieblich sind deine Wohnungen *Andreas Hammerschmidt (1611/2-1675)*

Selig sind die Toten *Heinrich Schütz (1585-1672)*

Ein feste Burg ist unser Gott

Lionel Meunier en Vox Luminis brengen een tweede festivalprogramma dat het Lutheraanse repertoire verkent. Het koraal, in de volkstaal, was volgens Martin Luther een essentieel onderdeel van de liturgie. Zo schreef hij zelf de tekst en muziek van een aantal koralen (zoals het militaristische *Ein feste Burg ist unser Gott*), maar ook andere componisten zoals Martin Agricola of Johann Walter droegen bij aan de samenstelling van een grote verzameling. De koraalmelodie diende daarenboven als inspiratiebron voor andere (meerstemmige) werken. Opmerkelijk is de grote stilistische diversiteit bij de Duitse componisten, gaande van een meer archaische polyfone stijl (bv. *Wir glauben all an einen Gott* van Walter, of het *Vater unser* van Resinarius in Josquin-stijl), tot de laatste Italiaanse muzikale trends (bv. de meerkorigheid en madrigalisten in Thomas Selles *Veni Sancte Spiritus*). Het Latijn verdween echter niet van de radar. Integendeel, Luther beschouwde het nog steeds als een belangrijke taal in de opleiding van religieuzen en van het volk, en ook in de liturgie bleef het Latijn aanwezig. Componisten bleven Latijnse missen schrijven – weliswaar zonder het Credo. Christoph Bernhard, een leerling van Schütz, baseerde zijn mis op het koraal *Christ unser Herr zum Jordan kam*. De passieverhalen

Ein feste Burg ist unser Gott

Lionel Meunier and Vox Luminis present a second programme in this festival exploring Lutheran repertoire. Martin Luther believed that the chorale, in the language of the people, was an essential part of the liturgy. He wrote the words and music to several chorales himself (including the militarist *Ein feste Burg ist unser Gott*), but other composers such as Martin Agricola and Johann Walter contributed to the creation of a large collection. Moreover, the chorale melody served as a source of inspiration for other, polyphonic works. What is striking is the wide stylistic diversity among the German composers, ranging from a more archaic polyphonic style (e.g. Walter's *Wir glauben all an einen Gott*, or Resinarius' *Vater unser* in the style of Josquin), to the latest Italian musical trends (for example the polychorality and madrigal-like features of Thomas Selle's *Veni Sancte Spiritus*). However Latin had not entirely disappeared. On the contrary, Luther continued to see it as an important language in the education of clergy and congregations, and it was still present in the liturgy. Composers continued to write masses in Latin, be it without the Credo. Christoph Bernhard, one of Schütz' pupils, based his mass on the chorale *Christ unser*

uit de verschillende evangeliën bleken al snel geliefd. *Die Deutsche Passion nach Johannes* van Joachim a Burck is de oudste polyfone zetting (1568) van een evangelie. De pionier van de protestantse muziek, werkzaam in Mühlhausen, behandelt drie passages uit het Johannesevangelie: de arrestatie, de veroordeling door Pilatus en de kruisiging. Een officie voor de doden bleef in het protestantisme bestaan, maar had geen requiemmis met de Rooms-Katholieke tekst. Lionel Meunier vond drie motetten uit de 17de eeuw, met teksten die ook Johannes Brahms gebruikte in zijn beroemde *Deutsches Requiem*. Als hommage aan Luther geldt het motet *Mein himmlischer Vater* van Othmayr, een componist die geen directe contacten had met Luther, maar wel heel veel koraalmelodieën bewerkte. In het motet zingt de eerste tenor de woorden die Luther op zijn sterfbed zou hebben uitgesproken: "In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Redemisti me, Deus veritatis" (In uw handen, Heer, beveel ik mijn geest. Gij hebt ons verlost Heer, God van waarheid.)

Herr zum Jordan kam. The story of the Passion in the different gospels soon became a favourite theme. *Die Deutsche Passion nach Johannes* by Joachim a Burck is the oldest polyphonic setting (1568) of a gospel. This pioneer of Protestant music, who worked in Mühlhausen, takes three passages from St. John's Gospel: the arrest, Pilate's condemnation of Jesus and the crucifixion. There was still a service for the dead in Protestantism, but it did not include a requiem mass with the Roman Catholic text. Lionel Meunier has found three 17th century motets, with the same texts that Johannes Brahms used in his famous *Deutsches Requiem*. Othmayr's motet *Mein himmlischer Vater* is considered to be a tribute to Luther, by a composer who had no direct contact with him but did adapt a very large number of chorale melodies. In the motet, the first tenor sings the words that Luther is said to have spoken on his deathbed: "In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Redemisti me, Deus veritatis" (Into thy hands I commend my spirit: thou hast redeemed me, O Lord, the God of truth.)

Ein feste Burg ist unser Gott

Ein feste Burg ist unser Gott,
ein gute Wehr und Waffen.
Er hilft uns frei aus aller Not,
die uns jetzt hat betroffen.
Der alt böse Feind
mit Ernst er's jetzt meint.
Groß Macht und viel List
sein grausam Rüstung ist,
auf Erd ist nicht seinsgleichen.

Kyrie

Herr, erbarme dich unser.
Christus, erbarme dich unser.
Herr, erbarme dich unser.

Gloria

Ehre sei Gott in der Höhe,
und Friede auf Erden
den Menschen seiner Gnade.
Wir loben dich, wir preisen dich.
Wir beten dich an, wir rühmen dich
und danken dir,
Denn groß ist deine Herrlichkeit:
Herr und Gott, König des Himmels,
Gott und Vater, Herrscher über das All,
Herr, eingeborener Sohn, Jesus Christus.
Herr und Gott, Lamm Gottes,
Sohn des Vaters,
Du nimmst hinweg die Sünde der Welt:
erbanne dich unser;
Du nimmst hinweg die Sünde der Welt:
nimm an unser Gebet;
Du sitzt zur Rechten des Vaters:
erbarme dich unser,
denn du allein bist der Heilige,

Een sterke burcht is onze God,
een goed verweer en wapen.
Hij bevrijdt ons uit alle nood
waarin wij ons bevinden.
De oude, kwade vijand
meent het in alle ernst;
veel macht en talrijke listen
zijn zijn verweer,
op aarde is geen zo slecht als hij.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Eer aan God in den hoge
en vrede op aarde
aan de mensen van goede wil.
Wij loven U, wij prijzen
en aanbidden U, wij verheerlijken U
en zeggen U dank
voor Uw grote heerlijkheid,
Heer God, Hemelse Koning,
God, almachtige Vader, Heer,
eniggeboren Zoon, Jezus Christus.
Heer God, Lam Gods,
Zoon van de Vader,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
ontferm U over ons,
Gij die wegneemt de zonden der wereld,
aanvaard ons gebed.
Gij die zit aan de rechterhand van de Vader,
ontferm U over ons,
want Gij alleen zijt de Heilige,

Du allein der Herr,
du allein der Hochste: Jesus Christus,
Mit dem Heiligen Geist,
zur Ehre Gottes des Vaters.
Amen.

Wir glauben all an einen Gott

Wir glauben all an einen Gott,
Schöpfer Himmels und der Erden,
der sich zum Vater geben hat,
dass wir seine Kinder werden.
Er will uns allzeit ernähren,
Leib und Seel auch wohl bewahren,
allem Unfall will er wehren,
kein Leid soll uns widerfahren.
Er sorget für uns, hüt' und wacht,
es steht alles in seiner Macht.

Die deutsche Passion nach

Johannes

Erster Teil

Höret das Leiden unsers Herrn Jesu
Christi aus dem Evangelisten Johannes.
Jesus ging über den Bach Kidron,
da war ein Garten, darein ging Jesus und
seine Jünger.
Da nun Judas zu sich hatte genommen
die Schar der Hohenpriester,
kommt er dahin mit Fackeln
und mit Waffen.
Jesus aber ging hinaus
und sprach zu ihnen:
Wen suchet ihr?
Sie antworten ihm: "Jesum von Nazareth."
Jesus spricht zu ihnen: "Ich bins."
Da wichen sie zurück und fielen zu

Gij alleen de Heer,
Gij alleen de Allerhoogste, Jezus Christus.
Met de Heilige Geest
in de heerlijkheid van God de Vader.
Amen.

Wij geloven allemaal in één God,
Schepper van hemel en aarde
die Zichzelf als Vader heeft gegeven
opdat wij Zijn kinderen werden.
Hij wil ons altijd voeden,
ons lichaam en onze ziel behoeden,
ieder onheil wil Hij afwerpen,
ons mag geen leed gebeuren.
Hij zorgt voor ons, behoedt en waakt;
alles is in Zijn macht.

Aanhoor het Lijden van onze Heer, Jezus
Christus volgens het evangelie van Johannes.
Jezus ging met zijn discipelen naar de
overzijde van de beek Kidron, waar een hof
was, die Hij met Zijn discipelen binnenging.
Judas, die een afdeling soldaten tot zijn be-
schikking had gekregen van de hogepriesters
kwam voorzien van fakkels en wapens
ook daarheen.
Jezus kwam naar voren
en zei tot hen:
Wie zoekt gij?
Zij antwoordden Hem: "Jezus van Nazareth!"
Jezus zei tot hen: "Dat ben Ik."
Toen deinsden zij terug en vielen ter aarde.

Boden. Jesus sprach zu ihnen:
"Suchet ihr denn mich,
so lasset diese gehen."
Da nahmen sie Jesum und bunden
ihn, und führeten ihn aufs erste zu
Hannas, darnach zu Kaiphas, der den
Juden riet, es wäre gut, daß ein Mensch
stürbe für das Volk.
Simon Petrus aber folgete Jesu nach,
und als er in des Hohenpriesters Palast
kommt, spricht eine Magd zu ihm: "Bist
du nicht auch dieses Menschen Jünger
einer?" Er sprach: "ich bins nicht."
Der Hohenpriester aber fraget Jesum
um seine Jünger und seine Lehre.
Jesus antwortet ihm: "Ich habe frei
öffentlich geredet vor der Welt und habe
nichts im Verborgnen geredt;
was fragete du mich darum?"
Als er solches redet, gab der Diener
einer Jesu einen Backenstreich und
sprach: "Sollst du dem Hohenpriester
also antworteten?"
Jesus antwortet: "Habe ich übel geredt,
so beweise es,
habe ich aber recht geredt,
warum schlägst du mich?"

Zweiter Teil

Da führeten sie Jesum gebunden von
Kaiphas vor das Richthaus,
und Pilatus ging zu ihnen heraus
und sprach: "Was bringet ihr für Klage
wider diesen Menschen?"
Sie sprachen: "Wäre dieser nicht ein
Übeltäter, wir hätten dir ihn nicht

Jezus zei hen:
"Indien gij Mij zoekt,
laat dezen dan heengaan."
Toen namen ze Jezus gevangen, boeiden
Hem, en brachten Hem eerst voor Annas,
en daarna tot bij Kajafas, die de Joden de
raad had gegeven: het is nuttig, dat één
mens sterft ten behoeve van het volk.
Simon Petrus volgde Jezus,
en wanneer hij in het paleis van de hoge-
priester was toegekomen, sprak een maagd
hem aan: "Gij behoort toch ook niet tot de
discipelen van deze man?" Hij zei: "Ik niet!"
De hogepriester vroeg Jezus naar Zijn
discipelen en naar Zijn leer.
Jezus antwoordde hem: "Ik heb vrijuit tot
de wereld gesproken en in het verborgen
heb Ik niets gesproken.
Waarom vraagt gij Mij dit?"
En toen Hij dit zei, gaf een van de
dienaars die erbij stond, Jezus een slag in
het gelaat en zei: "Antwoordt Gij zo de
hogepriester?"
Jezus antwoordde hem: "Indien Ik verkeerd
heb gesproken, geef aan wat verkeerd was,
maar indien het goed was,
waarom slaat gij Mij?"

Zij brachten Jezus van Kajafas
naar het gerechtsgebouw.
Pilatus kwam naar buiten en zei:
"Welke aanklacht brengt gij
tegen deze mens in?"
Zij zeiden: "Indien Hij geen boosdoener
was, zouden wij Hem niet aan u hebben

überantwortet."
Da sprach Pilatus zu ihnen:
"So nehmet ihr ihn hin und richtet ihn
nach eurem Gesetze."
Die Juden sprachen: "Wir dürfen
niemand töten."
Da Pilatus ging wieder hinein in das
Richthaus und rief Jesum:
"Bist du der Juden König?"
Jesus antwortet:
"Mein Reich ist nicht von dieser Welt."
Pilatus spricht zu ihm:
"So bist du dennoch ein König?"
Jesus antwortet: "Du sagst es, ich bin
ein König. Ich bin dazu geboren und in
die Welt gekommen, dass ich für die
Wahrheit zeugen soll."
Spricht Pilatus zu ihm:
"Was ist Wahrheit?" Darnach spricht er
zu den Juden: "Ich finde keine Schuld
an ihm, wollt ihr nun, dass ich euch der
Juden König losgebe?"
Da schrieen sie allesamt:
"Nicht diesen, sondern Barabbam!"
Da nahm Pilatus Jesum und geißelte
ihn. Und die Kriegsknechte flochten
eine Krone von Dornen und setzten
sie auf sein Haupt und legeten ihm
ein Purpurkleid an und sprachen: "Sei
gegrüßet, lieber Judenkönig!"
Und gaben ihm Backenstreiche.
Pilatus führet ihn heraus und sprach:
"Sehet, welch ein Mensch!"
Die Hohenpriester und Diener
schrieen: "Kreuzige! Kreuzige ihn!"
Wir haben ein Gesetz, nach dem soll er

overgeleverd."
Pilatus sprach tot hen:
"Neem Hem mee en beoordeel Hem
naar uw wet."
De Joden antwoordden: "Het is ons niet
geoorloofd iemand ter dood te brengen."
Pilatus keerde terug in het
gerechtsgebouw, riep Jezus en zei tot Hem:
"Zijt Gij de Koning der Joden?"
Jezus antwoordde:
"Mijn koninkrijk is niet van deze wereld."
Pilatus zei:
"Zijt Gij dus toch een koning?"
Jezus antwoordde: "Gij zegt, dat Ik koning
ben. Hiertoe ben Ik geboren en hiertoe ben
Ik op de wereld gekomen, opdat Ik voor de
waarheid getuigen zou."
Pilatus zei tot Hem:
"Wat is waarheid?" Daarna zei hij tot de
Joden: "Ik vind geen schuld in Hem.
Wilt gij dat ik de Koning der Joden
vrijlaat?"
Zij schreeuwden samen:
"Hem niet, maar Barabas!"
Toen nam Pilatus Jezus mee en geselde
Hem. En de soldaten vlochten een kroon van
doornen, zetten die op Zijn hoofd en deden
Hem een purperen kleed om. Zij traden op
Hem toe en zeiden: "Gegroet, beste Koning
der Joden!"
En zij sloegen Hem in het gelaat.
Pilatus kwam wederom naar buiten en zei:
"Zie, de mens!"
De hogepriesters en hun dienaars
schreeuwden: "Kruisigen, kruisig Hem!"
Wij hebben een wet en naar die wet moet

sterben; denn er hat sich selbst zu Gottes Sohn gemacht, und lässt du diesen los, so bist du des Kaisers Freund nicht." Da Pilatus das höret, führet er Jesum heraus und spricht zu den Juden: "Sehet, das ist euer König." Sie schriepen aber: "Weg, weg mit dem, kreuzige ihn!" Spicht Pilatus zu ihnen: "Soll ich euern König kreuzigen?" Die Hohenpriester antworten: "Wir haben keinen König, denn den Kaiser!"

Dritter Teil

Pilatus überantwortet Jesum, dass er gekreuziget würde. Die Juden aber nahmen Jesum und führten ihn hin. Und er trug sein Kreuze und ging hinaus zur Stätte, die da heißet Schädelstätt. Allda kreuzigten sie ihn, und mit ihm zwei andere zu beiden Seiten, Jesum aber mitten inne. Und Pilatus schrieb eine Überschrift auf sein Kreuze: "Jesum von Nazareth, der Juden König." Und die Kriegsknechte nahmen seine Kleider und machten vier Teil, dazu auch den Rock, auf dass erfüllet würde die Schrift: "Sie haben meine Kleider unter sich geteilet und über meinen Rock das Los geworfen." Es stund aber bei dem Kreuze Jesu seine Mutter und der Jünger, den er lieb hatte.

Hij sterven, want Hij heeft Zichzelf Gods Zoon gemaakt. Indien gij Hem loslaat, zijt gij geen vriend van de keizer." Toen Pilatus dit hoorde, liet hij Jezus naar buiten brengen en sprak tot de Joden: "Zie, uw Koning!" Zij schreeuwden: "Weg, weg met Hem! Kruisig Hem!" Pilatus zei tot hen: "Moet ik uw Koning kruisigen?" De hogepriesters antwoordden: "Wij hebben geen koning, alleen de keizer!"

Toen gaf Pilatus Jezus aan hen over om Hem te kruisigen. Zij namen Jezus mee en voerden Hem weg. En Hij, zelf Zijn kruis dragend, ging naar de zogenaamde Schedelplaats. Daar kruisigden zij Hem, en met Hem twee anderen, aan weerszijden één, Jezus in het midden. Pilatus liet ook een opschrift op het kruis plaatsen: "Jesum, van Nazareth, de Koning der Joden". Toen namen de soldaten Jezus' kleding en maakten daarvan vier delen, en zijn onderkleed, zodat het schriftwoord werd vervuld: "Zij hebben Mijn klederen onder elkander verdeeld en over Mijn kleding hebben zij het lot geworpen." Bij het kruis van Jezus stonden Zijn moeder en de discipel die Hij liefhad.

Und Jesus sprach zu seiner Mutter: "Weib, siehe, das ist dein Sohn." Darnach zu dem Jünger: "Siehe, das ist deine Mutter." Als nun Jesus wusste, dass alles vollbracht ward, spricht er: "Mich dürstet." Und sie füllten einen Schwamm mit Essig und Ysopen und hielten ihm dar zum Munde. Da nun Jesus den Essig genommen hatte, sprach er: "Es ist vollbracht", und neiget das Haupt und verschied.

Die Kriegsknechte aber, als sie zu Jesus kamen und sahen, dass er schon gestorben war, brachen sie ihm die Beine nicht, sondern der Kriegsknechte einer öffnete seine Seite mit einem Speer, und alsobald ging Blut und Wasser heraus. Denn solches ist geschehen, dass die Schrift erfüllet würde: "Ihr sollt ihm kein Bein zerbrechen." Und eine andere Schrift: "Sie werden, auf den schauen, in welchen sie gestochen haben." Und der das gesehen hat, der hat es bezeuget, und sein Zeugnis ist wahr, und er weiß, dass er die Wahrheit saget, auf dass ihr auch glaubet. Wir glauben, lieber Herr, mehre unsern Glauben. Amen.

Jezus sprak tot Zijn moeder: "Vrouw, zie, Uw zoon." Daarna zei Hij tot de discipel: "Zie, uw moeder." Hierna zei Jezus, aangezien Hij wist dat alles reeds was volbracht: "Ik heb dorst." Zij staken een spons, gedrenkt met zure wijn, op een hysopstengel en brachten die aan zijn mond. Toen Jezus de zure wijn had gedronken, zei Hij: "Het is volbracht." En Hij boog het hoofd en gaf de geest.

Toen de soldaten bij Jezus waren gekomen en zagen dat Hij reeds was gestorven, braken zij Zijn benen niet, maar een van de soldaten stak met een speer in Zijn zijde en terstond kwam er bloed en water uit. Dit is geschied, opdat het schriftwoord zou worden vervuld: "Geen been van Hem zal worden verbrijzeld." En een ander schriftwoord zegt: "Zij zullen zien op Hem, die zij hebben doorstoken." En hij die het heeft gezien, heeft ervan getuigd en zijn getuigenis is waarachtig en hij weet, dat hij de waarheid spreekt, opdat ook gij gelooft. Wij geloven, lieve Heer, vergroot ons geloof. Amen.

O Mensch, beweijn dein Sünde groß

O Mensch, beweijn dein Sünde groß,
darum Christus seins Vaters Schoß,
äußert und kam auf Erden.

Von einer Jungfrau rein und zart,
für uns er hie geboren ward,
er wollt der Mittler werden.
Den Toten er das Leben gab
und legt dabei all Krankheit ab,
bis sich die Zeit herdrange,
dass er für uns geopfert würd,
trug unsrer Sünden schwere Bürd,
wohl an dem Kreuze lange.

Vater unser der du bist im Himmel

Vater unser, der du bist im Himmel,
geheiligt werde dein Name,
zu komm dein Reich,
dein Wille geschehe
als im Himmel und auf Erden,
unser täglich Brot gib uns heute
und vergieb uns unser Schuld,
als wir verlassen unsern Schuldigern,
und führ uns nicht in Versuchung
sondern erlöse uns von dem Übel. Amen.

Mein himmlischer Vater

Mein Himmlischer Vater,
ewiger, barmherziger
Gott, du hast mir deinen lieben Sohn,
unsern Herrn Jesum Christum
geoffenbaret; den hab ich gelehret,
den lieb ich und den ehr ich
für meinen lieben Heiland und Erlöser,
welchen die Gottlosen verfolgen, schänden.
Nimm mein Seel hin zu dir.

O mens betreur jouw grote zonde,
waarvoor Christus uit Zijn Vaders schoot
op aarde kwam.

Door een reine en tedere maagd
werd Hij voor ons hier gebaard.
Hij wilde de bemiddelaar worden.
Hij bracht de doden weer tot leven
en verdreef alle ziekten,
tot het moment naderde
waarop Hij voor ons werd opgeofferd,
droeg Hij de zware last van onze zonden
langdurig aan het kruis.

Onze Vader, die in de hemel zijt,
Uw naam worde geheiligd,
Uw rijk come,
Uw wil geschiede
op aarde zoals in de hemel.
Geef ons heden ons dagelijks brood
en vergeef ons onze schulden,
zoals ook wij vergeven aan onze schulde-
naren, en breng ons niet in beproeving
maar verlos ons van het kwade. Amen.

Mijn hemelse Vader,
eeuwige, barmhartige
God, U hebt Uw lieve Zoon,
onze Heer Jezus Christus
aan mij geopenbaard; zo heb ik geleerd,
ik heb Hem lief en ik eer Hem,
voor mijn lieve Heiland en Verlosser,
die de goddelozen vervolgen, mishandelen.
Ontferm U over mijn ziel.

Also hat Gott die Welt geliebt,
dass er seinen einigen Sohn
für sie gegeben hat.

Veni Sancte Spiritus

Komm, Heiliger Geist,
und sende vom Himmel her
deines Lichtes Strahl.

Komm, Vater der Armen,
komm, Geber der Gaben,
komm, Licht der Herzen.

Bester Tröster,
süßer Gast der Seele,
süße Erfrischung.

In der Mühe bist du Ruhe,
in der Hitze Mäßigung,
im Weinen Trost.

O seligstes Licht,
erfülle das Herzensinnere
deiner Gläubigen.

Ohne deinen Wink
ist nichts im Menschen,
ist nichts unschuldig.

Wasche, was schmutzig ist,
bewässere, was trocken ist,
heile, was verwundet ist.

Beuge, was starr ist,
wärme, was kalt ist,
lenke, was vom Weg weg ist.

Zoээр had God de wereld lief,
dat Hij Zijn enige Zoon
ervoor heeft gegeven.

Kom, Heilige Geest,
en zend vanuit de hemel
een straal van uw licht op ons neer.

Kom, vader van de armen,
kom, schenker van genade,
kom, licht van de harten.

Beste trooster,
zoete gast van het gemoed,
zoete verkwikking.

Rust in de inspanning,
matiging in de hartstocht,
troost in het verdriet.

O allergelukzaligst licht,
vervul tot in de diepste kern
de harten van uw getrouwen.

Zonder uw goddelijke almacht
blijft alles in het duister,
blijft niets schuldeloos.

Was wat vuil is,
besproei wat dor is,
genees wat ziek is.

Buig wat stram is,
verwarm wat koud is,
recht wat krom is.

Gib deinen Gläubigen,
die auf dich vertrauen,
die siebenfache heilige Gabe.
Gib der Tugend Verdienst,
gib des Heiles Ausgang,
gib beständige Freude.

Herre, nun lässest du deinen Diener

Herre, nun lässest du deinen Diener
in Friede fahren, wie du gesaget hast.
Denn meine Augen haben deinen
Heiland gesehen, welchen du bereitet
hast vor allen Völkern,
ein Licht, zu erleuchten die Heiden
und zum Preise deines Volkes Israel.

Ehre sei Gott dem Vater und dem Sohn
und dem Heiligen Geiste,
wie es war im Anfang,
jetzt und immerdar
und von Ewigkeit zu Ewigkeit. Amen.

Die mit Tränen säen

Die mit Tränen säen,
werden mit Freuden ernten.
Sie gehen hin und weinen
und tragen edlen Samen,
und kommen mit Freuden
und bringen ihre Garben.

Wie lieblich sind deine Wohnungen

Wie lieblich sind deine Wohnungen,
Herr Zebaoth!
Meine Seele verlanget und sehnet sich
nach den Vorhöfen des Herrn;
mein Leib und Seele freuen sich

Schenk uw getrouwen
die op u hun hoop hebben gesteld,
uw heilige zevenvoudige genade.
Schenk de beloning van de deugd,
schenk de bekroning van het heil,
schenk de eeuwigde vreugde.

Herre, laat nu Uw dienaar
in vrede gaan, zoals U hebt gezegd.
Want mijn ogen hebben de Redder
gezien, die U hebt bereid
voor alle volken,
een licht, als openbaring aan de heidenen
en als beloning van het volk Israel.

Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin,
nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Zij die in tranen zaaien,
zullen oogsten met gejuich.
Wie in tranen op weg gaat,
de buidel met zaad dragend,
zal thuiskomen met gejuich,
de volle schoven dragend.

Hoe liefelijk zijn Uw woningen,
Heer der hemelse scharen!
Mijn ziel vergaet van verlangen
naar de voorhoven van de Heer;
mijn hart, ja al wat ik ben,

in dem lebendigen Gott.

Selig sind die Toten

Selig sind die Toten,
die in dem Herrn sterben,
von nun an
Ja der Geist spricht,
dass sie ruhen von ihrer Arbeit;
denn ihre Werke folgen ihnen nach.

het roept tot de levende God.

Zalig zijn de doden
die in de Heer sterven,
van nu af aan.
Ja, de Geest spreekt:
"Ze rusten van hun arbeid,
en hun werken volgen hen."

Vertaling: Noël Reumkens, Linguapolis

Een andere Petrarca: Italiaanse renaissancemuziek en Petrarca's poëzie

Io so forsi parlare qual Musico, ma non armonizzare.
Diremo dunque, secondo nostra sembianza, che il
Marenzio (per parlar de' moderni) sia un'altro Petrarca.

Ik kan misschien wel als musicus spreken, maar ik niet kan componeren.
Laat ons dan maar zeggen dat, volgens ons
Marenzio (om het over de modernen te hebben) een andere Petrarca is.

Torquato Tasso aan het woord in Alessandro Guarini's
dialogo *Il Farnetico savio, ovvero il Tasso* (Ferrara, 1610)

Renaissance en muziek

Wie ooit enige vorm van kunst- of cultuurgeschiedenis onderwezen heeft gekregen, heeft tot vervelens toe moeten leren dat de renaissance een soort wedergeboorte was van de klassieke waarden van de Grieks-Romeinse oudheid, waarin de mens voortaan weer als de maatstaf der dingen centraal werd geplaatst. Het startpunt van dat nieuwe tijdperk werd door 19de-eeuwse literaire en cultuurhistorici – onder wie Jules Michelet (*Histoire de France*; Parijs, 1855) en Jacob Burckhardt (*Die Kultur der Renaissance in Italien*; Bazel, 1860) – al gauw gevonden in de ideeën van een aantal Florentijnse humanisten in de vroege 14de eeuw. Men beschouwde het als een vorm van bevrijding uit de donkere middeleeuwen en van de scholastiek, een wederopstanding uit de complexiteit van een gotische (lees: barbaarse) esthetiek en gedachtegoed, met een terugkeer naar een klare logica, de natuur en de empirische wetenschappen. Dankzij teksten van filosofen en dichters die zich concentreerden op de 'studia humanitatis' (dichtkunst, grammatica, geschiedenis, moraalfilosofie en retoriek) – zoals Niccolò Machiavelli (maar ook Thomas More), Pico della Mirandola, Matteo Palmieri en dichters Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Coluccio Salutati, Poggio Bracciolini – ontstond inderdaad een hernieuwde fascinatie voor klassieke

teksten van Cicero, Livius, Lucretius, Ovidius, Seneca en Quintilianus. Veelbetekend was ook het feit dat die 14de-eeuwse auteurs zich interesseerden voor een terugkeer naar de originele teksten – voor zover dat mogelijk was. Ze wilden zich niet langer baseren op de vele ‘gecontamineerde’ versies die doorheen de voorbije veertien eeuwen waren overgeleverd. Dit betekende in wezen het ontstaan van de filologie als literaire discipline.

Anderzijds hebben recentere cultuurhistorische studies het accent ook teruggebracht op de continuïteit tussen de voorafgaande perioden en het trecento. Het is inderdaad vreemd dat, waar ook in Italië, de aanwezigheid van Grieks-Romeinse oudheden een millennium lang niet zou zijn opgemerkt. Men ziet deze dynamiek nu eerder als een soort pendelbeweging waarbij de interesse en fascinatie voor de oudheid tijdelijk heropleeft en dan weer even verdwijnt, zoals dat vaak gebeurt in cultuurhistorische aangelegenheden. Om dit fenomeen te verklaren, heeft men vaak ook ‘tussen-renaissances’ ingelast, zoals de Karolingische, of de twaalfde-eeuwse renaissance. In de verschillende (stads)staten van het Italiaanse schiereiland heeft men eigenlijk nooit volledig komaf gemaakt met de klassieke oudheid. In Italië is eerder sprake van een culturele continuïteit dan van een fundamentele vernieuwing. De ‘hergeboortezichten’ zijn duidelijk vanuit een Noord-Europees perspectief ontstaan.

Uiteindelijk was het pas met de val van het Byzantijnse rijk, de daaropvolgende immigratie in de Italiaanse hoven en elders van de vele denkers en kunstenaars uit het Oosten, de verspreiding van de boekdrukkunst en de installatie van Lorenzo de’ Medici aan het hoofd van de Florentijnse Republiek in het midden van de 15de eeuw, dat het nieuwe gedachtegoed zich verder over Europa begon te verspreiden. Dat gebeurde vooral aan de grote hoven van de Borgia-paus Alexander VI in Rome, van de Medici in Firenze, de Visconti’s en de Sforza’s in Milaan, de Aragons in Napels, en misschien in een nog meer fundamentele mate in de kleinere Noord-Italiaanse hofhoudingen in Ferrara, Mantua en Urbino, die op cultureel vlak werden gedomineerd door de drie grote dames van de renaissance: Lucrezia Borgia (in het Este-hof in Ferrara), Isabella d’Este (bij de Gonzaga’s in Mantua) en Eleonora Gonzaga (gehuwd in de Montefeltro-familie van Urbino). Deze dames waren in het begin van de 16de eeuw medeverantwoordelijk voor het aantrekken van de beste dichters (Pietro Bembo), wetenschappers en mathematici, politieke filosofen (Niccolò Machiavelli), schilders (Sandro Botticelli), beeldhouwers, architecten (Leon Battista Alberti en Filippo Brunelleschi) en verscheidene musici, of soms van mensen die in al deze

disciplines uitmuntten (Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti). In tegenstelling tot de andere kunstenaars kwamen de musici vaak uit het Noorden, van over de Alpen; ze werden daarom ‘Oltremontani’ genoemd. Zij werden als de beste componisten in Italië aanzien. Met name componisten uit de Lage Landen als Josquin des Prez, Orlandus Lassus en Philippus de Monte verbleven er tijdelijk, terwijl Jachet de Berchem, Jacquet Brumel, Adrian Willaert, Heinrich Isaac, Cipriano de Rore, Jacques Buus en Giaches de Wert er hun hele carrière doormaakten. Ook Fransen, zoals Philippe Verdelot en Jacques Arcadelt speelden een fundamentele rol in de manier waarop de muziek in Italië zou evolueren.

Een belangrijk muzikaal probleem – binnen onze culturele definitie van de renaissance – is en blijft de vraag wat die mogelijke wedergeboorte in de muziek eigenlijk betekende. Van een terugkeer naar de Grieks-Romeinse oudheid is er uiteraard geen sprake in de muziek, maar waar gaat het dan wel om? Een dertigtal jaar geleden heeft musicoloog Claude Palisca zich over die vraag ontfemd in zijn hoofdstuk *An Italian Renaissance in Music?* Hij kwam tot de vaststelling dat de muzikale context in het Italië van de renaissance niet in stilistische, dan wel in culturele termen moest worden uitgedrukt. Muziek in de renaissance kan niet worden beschreven als een reeks compositorische technieken, maar beter via een complex netwerk van sociale condities, van intellectuele stemmingen, attitudes, aspiraties, uitvoeringspraktijken, van systemen van artistiek patronaat, intraculturele communicatie enz. die alle samen een voedingsbodem voor muzikale energie vormden. Palisca’s conclusie was: “The renewal of learning in Italy led to a rethinking of some fundamental issues in music theory and aesthetics that directly affected practice. Questions such as the nature of the modes, the control of dissonance, melody and rhythm in counterpoint, the relation between text and music, and the degree to which the aural sense or mathematics should determine the rules of composition, were argued in letters, discourses, and treatises written in Italy by philosophers, humanists, musical theorists and musicians. Their thinking was intertwined at many points with the general intellectual strands that constituted the very core of the Renaissance spirit.”

Petrarca, petrarkisme en muziek

Maar waar situeren we trecentodichter en humanist uit Arezzo Francesco Petrarca (1304-1374) in dit complex van stellingen over renaissancemuziek en -cultuur? Dat zijn dichtkunst nauw verbonden is met muziek is voor niemand groot nieuws. De manier waarop hij nauwgezet zijn lexicon kiest en de kleur van de klanken (klinkers

én medeklinkers) hebben al een ongelooflijk rijke muzikale relevantie. Hoewel Petrarca zelf nooit echt had voorzien of bedoeld dat zijn poëzie op muziek zou worden gezet, hebben honderden componisten sonnetten en ‘canzoni’ – vooral uit zijn *Canzoniere* – van muziek voorzien, in de eerste plaats binnen het genre van het polyfone madrigaal in de periode van ongeveer 1520 tot 1630. De geboren Toscaan, zoon en kleinzoon van notarissen, werkzaam in Firenze, verhuisde op achtjarige leeftijd (in 1312) samen met zijn familie naar Avignon, waar zijn vader aan het hof van de paus werkte. Hij liep eerst school in Carpentras en vanaf 1316 (!) studeerde hij rechten aan de universiteit in Montpellier en daarna in Bologna, wat meteen ook zijn lange periode van heen- en-weergereis tussen Italië en de Provence inluidde. Na bezoeken aan Rome en zelfs Noord-Europa zou hij pas vanaf 1353 definitief in Italië blijven, waar hij achtereenvolgens in Milaan, Padua, Venetië en opnieuw in Padua verbleef en zich uiteindelijk dichtbij de universiteitsstad definitief in Arquà vestigde. Hoewel men weet dat hij erg van muziek hield en veel musici onder zijn vrienden telde, werd maar één van zijn gedichten (*Non al suo amante più Diana piacque*; *Canzoniere*, nr. 52) tijdens zijn leven op muziek gezet, door Jacopo da Bologna. Slechts een miniem onderdeel van zijn poëzie behoorde tot de zogenaamde poesia per musica (de ‘ballate’ en ‘madrigali’) en het is bijgevolg geen wonder dat zijn sonnetten of ‘canzoni’ niet door zijn tijdgenoten voor muzikale zettingen werden gebruikt.

De interesse van componisten en musici voor Petrarca’s gedichten uit de *Canzoniere* is veeleer een gevolg van het petrarkisme – een stroming in de liefdespoëzie in navolging van Petrarca’s kunst, waarbij het accent wordt gelegd op het platonische verlangen naar de geïdealiseerde vrouw (Laura), het gebruik van allerlei stijffiguren zoals metaforen, antithesen, paradoxen en oxymorons, en de voorkeur voor het sonnet als vorm. In zijn vroeg-16de-eeuwse gedaante werd het ook wel ‘bembisme’ genoemd. Hoewel het petrarkisme zich al vroeg in de renaissance ontwikkelde (met Matteo Maria Boiardo, Angelo Poliziano, Pierre de Ronsard en later Luis de Góngora, John Donne en William Shakespeare), was het vooral de eerste druk van de *Canzoniere* door Aldo Manuzio in 1501 die de hulp van de Venetiaanse humanist, kardinaal en schrijver Pietro Bembo (1470-1547) zorgde voor een waar startschot van deze langdurige literaire beweging. Het petrarkisme kende ook illustere voorbeelden in de Nederlandse literatuur met Hooft, Bredero en Huyghens in de 17de eeuw, en ging zelfs door tot in de 19de eeuw via dichters als Hubert Cornelisz Poot, Rijklof Michaël van Goens en Rhijnvis Feith. Zelfs de zettingen van enkele van Petrarca’s sonnetten voor stem en piano van Liszt zijn nog een late vorm van muzikaal petrarkisme.

Een bijkomend argument voor het kiezen van de term bembisme als we het over 16de-eeuwse muzikale zettingen hebben, is ook het feit dat het Noord-Italiaanse meerstemmige madrigaal precies ontstond rond de periode (1521) waarin Pietro Bembo zijn tractaat *Le prose della volgar lingua* publiceerde, waarin hij het Toscaans (de taal van Petrarca, maar ook van Giovanni Boccaccio en Dante Alighieri) als dé cultuurtaal voor het hele Italiaanse schiereiland voorstelde en verdedigde boven andere, inmiddels goed gevestigde literaire talen zoals het Napolitaans, het Siciliaans of het Venetiaans. Aan de 16de-eeuwse hoven die zichzelf op literair en cultureel vlak respecteerden of wilden profileren, werd dus meer en meer Toscaans gesproken en geschreven – de taal die in combinatie met wat Romeinse invloeden uiteindelijk naar het moderne Italiaans zou evolueren.

Frottole en madrigalen

Deels onder invloed van de polyfone chansons van de Franse, Henegouwse, Brabantse en Vlaamse componisten ontwikkelde zich aan de Italiaanse hoven een aantal nieuwe wereldlijke muziekgenres, waaronder de ‘frottola’ en het madrigaal. Sinds de studie over *The Italian Madrigal* (1949) van Alfred Einstein, werd algemeen aangenomen dat het madrigaal – algemeen gedefinieerd als een polyfone, wereldlijke compositie op een poëtische tekst voor meestal vier of vijf onbegeleide solostemmen, waarvan de muzikale zetting als doel had de betekenis (en later ook de emoties) van de poëzie zo effectief mogelijk uit te drukken – rechtstreeks uit de frottola evolueerde. Dit laatste genre, een sopraan-gedomineerd syllabisch, polyfoon, wereldlijk danslied, gezet op allerlei gangbare poëtische vormen, bevatte gewoonlijk ook twee of drie bijkomende vocale of instrumentale stemmen. De Italiaanse term zelf betekent zowel mop of klucht als leugen of verzonnen verhaal, en hoewel de tekst soms populaire pretenties had, was hij door en door hoofs en vaak gepeperd met sarcasme en ironie. Een recentere studie door Iain Fenlon en James Haar, *The Italian Madrigal in the Early Sixteenth Century* (1988) heeft echter overtuigend uitgewezen dat het madrigaal helemaal niet uit de frottola voortkwam en dat beide genres zelfs een tijdlang naast elkaar bestonden, maar binnen totaal verschillende contexten. Terwijl Einstein zijn thesis uitsluitend op gedrukte verzamelingen madrigalen en frottole had gebaseerd, raadpleegden Fenlon en Haar ook handgeschreven overgeleverde bronnen, waaruit de frottola blijkbaar niet verdween rond 1520, het jaar waarin de eerste madrigalen werden gepubliceerd. Om vermoedelijk commerciële redenen werd de interesse van uitgevers rond die tijd getransfereerd van de frottola naar het madrigaal, maar bleven frottole nog een tien- of vijftiental

jaar verder bestaan in manuscripten, en werden de vroegste madrigalen al rond 1510 in handschriften overgeleverd. Hoewel een chronologisch samenvallen van de twee genres nu een realiteit was geworden, was er nooit een geografische overlapping: het oudere genre van de frottola kende vooral bijval aan de Noord-Italiaanse hoven van Ferrara en Mantua, terwijl het madrigaal aanvankelijk aan het Florentijnse de Medici-hof en aan de Romeinse pauselijke hoven floreerde.

Vanaf het vijfde decennium van de 16de eeuw werd de frottola dan uiteindelijk overal opgegeven ten voordele van het madrigaal, dat zich in de rest van de 16de eeuw en het eerste derde van de 17de eeuw ontwikkelde tot het meest succesrijke wereldlijke genre in Italië. Giulio Caccini, Claudio Monteverdi, Sigismondo d'India en hun tijdgenoten zouden uiteindelijk bijdragen tot de ondergang van het genre met de introductie van de basso continuo, van het solomadrigaal, van de meer epigrammatische Marinistische poëzie, van de stile concertato (andere instrumenten, o.a. violen) en van de stile rappresentativo (het theatrale element) tijdens het eerste kwart van de 17de eeuw. Deze muzikale vernieuwingen en de groeiende complexiteit van de vocaal-technische eisen die het madrigaal aan zijn uitvoerders stelde, transformeerden het genre bovendien van een amateurs- naar een professioneel genre. Het succes van het madrigaal als genre kan a.d.h.v. enkele cijfers worden geïllustreerd: tijdens het decennium 1581-1590 werden in Italië alleen al 367 bundels madrigalen uitgegeven, waarvan 96 herdrukken; verder 261 bundels tussen 1591 en 1600 en 264 tussen 1601 en 1610, waarna het aantal in de daaropvolgende tien jaar daalt tot 175 en tot 54 in 1621-1630. In vergelijking met de 25 'drammi per musica' (vroeg opera's) die tussen 1600 en 1637 werden geproduceerd, zou men in onze overzichten van de vroegbarokke muziekgeschiedenis dus veel meer het accent moeten leggen op de madrigaalproductie dan op opera's.

Conceptie en receptie van het madrigaal

Door de huidige traditionele opzet van concerten en cd's hebben we vandaag eigenlijk een volledig vervormde relatie met het madrigaal. Eerst en vooral waren dergelijke composities tot en met Monteverdi's madrigalen 'in stile rappresentativo' – zoals het *Combattimento di Tancredi e Clorinda* of het *Ballo delle Ingrate* uit het achtste boek – nooit bedoeld als openbare concertstukken, maar wel als 'academische' werken. Academisch staat tussen aanhalingstekens, omdat ik het niet heb over wetenschappelijke of musicologische composities in onze hedendaagse zin, maar over werken die uit de Italiaanse 'accademie' voortsporen. Accademie waren

toen een soort clubs of groepen van mensen – bij voorkeur intellectuelen, edelen en kunstenaars – die een gemeenschappelijke interessefocus hadden, zoals de neoplatonische filosofie, Arcadische neoklassieke poëzie enz. De bekende Camerata Fiorentina van graaf de' Bardi in Firenze was zo een accademia op het einde van de 16de eeuw, die zich als doel had gesteld de oude Griekse tragediën weer tot leven te brengen – en uiteindelijk met de eerste opera's uit de bus kwam. Sommige literaire academie in Noord-Italië stelden zich ook als taak om heel grondig de kwaliteiten van bepaalde gedichten te exploreren, en dat deden ze door deze gedichten op muziek te (laten) zetten. We kunnen ons zeer goed voorstellen, op basis van beschrijvingen van tijdgenoten en academici, dat op een gegeven vergadering de leden – een mix van dichters, filosofen, musici, componisten, wetenschappers en andere intellectuelen – samen beslisten om een gedicht te kiezen dat dan tegen de volgende vergadering door drie verschillende componisten op muziek moest worden gezet. Na een grondige discussie van het sonnet door de 'letterati' zouden vier of vijf leden een muzikale zetting op zicht doorzingen, waarna een uitvoerige discussie volgde over de muzikale kwaliteiten van die bepaalde versie. Daarna zong men een andere zetting, waarna de twee evenzeer grondig werden vergeleken enz. Uiteindelijk werden op die manier op een middag of avond twee of drie madrigalen verscheidene malen in detail bestudeerd en beluisterd, na een diepgaande studie van de poëtische tekst zelf. Zo werden madrigalen dus beluisterd en gezongen door vaak niet-professionelen, rond de vergadertafel van een accademia: dat verklaart ook de term 'madrigale da tavolino'.

Als we vandaag op een concert van anderhalf of twee uur twintig madrigalen te horen krijgen, het ene na het andere en slechts eenmaal, in een vreemde taal en met een approximatieve vertaling, dan kunnen we ons enkel inbeelden hoeveel we van die hoogerrefineerde kunstvorm missen! Uiteraard was dat soort conceptie en receptie niet de enige context voor madrigaaluitvoeringen: daarvoor bestonden er gewoon niet genoeg academie in Italië. De composities werden ook in een huiselijke kring uitgevoerd en bij intieme hoofse aangelegenheden, zoals in de privévertrekken van een hertog of hertogin, of voor een muzikaal moment tussen de gangen van een diner of andere adellijke bijeenkomsten. Uiteindelijk werden sommige van die madrigaalbundels ook ware verzamelobjecten, en in bepaalde gevallen werden ze gebruikt in theatrale 'intermedi' (bv. *La Pellegrina*, 1589), of werd een bundel als een doorlopende komedie geconcipieerd met een sluitend verhaal zoals *L'Amphiparnaso* (1597) van Orazio Vecchi of *Il Festino del giovedì grasso* (1608) van Adriano Banchieri.

Petrarca en het madrigaal

Maar wat zochten die literati in die madrigalen, wat prikkelde hun interesse en wat kon hen urenlang aan de praat houden over een stukje muziek van drie of vier minuten? Zoals vermeld werd eerst een tekst uitgekozen, soms nieuw geschreven, maar binnen de beweging van het bembisme werden meestal oudere teksten gebruikt, en dan vooral gedichten die zich meteen al goed leenden tot een muzikale zetting. Aangezien Petrarca in de 16de eeuw ook vanwege zijn diep-muzikale kwaliteiten de hemel in werd geprezen, zal het geen wonder wezen dat honderden madrigalen op zijn sonnetten en canzoni werden gezet. Door zijn woordkeuze en vooral door de pure klankkwaliteiten van zijn vocabularium, slaagde Petrarca erin om op een sublieme manier een sfeer te scheppen die volledig overeenstemde met de diepere betekenis van de tekst zelf. Laat mij een paar eenvoudige voorbeelden nemen uit de concertreeks: twee welbekende teksten die men te horen zal krijgen tijdens het festival (tijdens het concert van Zefiro Torna & Frank Vaganée Trio, 22.08.17) zijn *Zephiro torna e' l bel tempo rimena* (*Canzoniere*, nr. 310; in de zetting van Claudio Monteverdi) en *Solo et pensoso i più deserti campi* (*Canzoniere*, nr. 35; versie van Luca Marenzio). Zonder hier aan een volledige analyse te beginnen, wil ik enkel de aandacht vestigen op een aantal zuiver muzikale elementen die uit de declamatie van de opening van deze twee sonnetten voortspuiten:

Zephiro torna, e 'l bel tempo rimena,
e i fiori, et l'erbe, sua dolce famiglia,
et garrir Progne, et pianger Philomena,
et primavera candida et vermiglia.

Zephyrus is gekomen met mooi weer,
zodat zijn nakroost – bloem en kruid – gedijt.
Hoor, Procne kwettert, Philomena schreit,
we zien, dieprood en wit, de lente weer.

In het woord 'Zephiro' hoort men al het blazen van de wind, terwijl de mooie e-klanken in de rest van het eerste vers de frisse openheid en het 'groene' van de lente inhouden; het werkwoord 'garrir' klinkt als het kwetterend zingen van Progne, terwijl dat kwetteren perfect door de lange en pijnlijke klanken van 'pianger Philomena' wordt gecontrasteerd. Daartegenover staan dan weer de korte, opgewekte i- en a-klanken van 'candida' en 'vermiglia', klanken die ook uitstekend

de zuivere witte en opgewekt rode kleuren op synesthetische wijze uitdrukken. Hoewel Monteverdi zich in zijn zetting van dit madrigaal nogal synthetisch opstelt en niet elk woord en zijn connotaties in muziek poogt om te zetten (vooral in vergelijking met de meer analytische versie van Marenzio), maakt hij bewust gebruik van de door Petrarca gebruikte woorden en hun klanken om zijn muzikale zetting extra kleur te geven.

Solo et pensoso i più deserti campi
vo mesurando a passi tardi et lenti.

Alleen en in gepeins verzonken ga ik met
trage tred de meest verlaten velden door.

In dit sonnet opent Petrarca met lange gesloten o-klanken op 'solo' en 'pensoso' die de eenzaamheid van de protagonist evoceren; verder wordt de traagheid en de regelmaat van het meten, met trage passen, van de achtergelaten velden geëvoceerd in de regelmaat van de jambische (v—) versvoet in het hendecasyllabische vers. Marenzio zet deze eerste verzen op spectaculaire wijze op muziek door de eenzaamheid uit te drukken in de stijgende en dan weer dalende toonladder op lange notenwaarden van de sopraan, terwijl de andere stemmen de rest van de tekst declameren. In die zin staan Petrarca en Marenzio op eenzelfde lijn wat het begrip van de tekst en zijn inherente muzikaliteit betreft.

Wat de luisteraar-analist van de 16de eeuw dus fascineerde, was de mate waarin en op welke manier de componist eerst en vooral het algemene affect van de madrigaaltekst had behouden en gereproduceerd, of zelfs effectiever geïllustreerd door de keuze van de modus, het ritmische en melodische profiel, en de harmonieën. In een sonnet komt na het achtste vers vaak de zogenaamde volta of wending, die in het daaropvolgende sextet voor een contrasterend affect zorgt ... ideaal dus voor een componist om er muzikaal iets interessants mee te doen. Behalve het respecteren van het ritme en van de declamatorische karakteristieken van de tekst, moest de componist ook de juiste sfeer scheppen en datgene wat men zich überhaupt grafisch kon voorstellen bij bepaalde woorden of concepten in muziek vertalen. Daarbij werd gebruikgemaakt van een verregaande conventionaliteit in de muzikale taal, wat men madrigalisten is gaan noemen, of hypotyposisfiguren in de muzikale of klassieke retoriek. Neem het voorbeeld van het concept van een apotheose, wat in onze geest

gepaard gaat met een stijgende beweging en dat dus een melodisch stijgende lijn zal vergen. Het idee van de dood, of van het sterven wordt zowel met een mineurmodus in muziek uitgedrukt, als met trage ritmen, een dalend melodisch profiel en liefst met diepe stemmen. Pijn wordt in muziek weergegeven met schrijnende dissonanten; een fuga of snelle imitatie tussen de stemmen kan een groep mensen uitbeelden die snel uit elkaar weglopen door verschrikking enz. Welnu, het was precies de manier waarop de componist dat soort elementen in de tekst kon vinden en ze op een kunstzinnige wijze in muziek kon vertalen, die de madrigaal-'consument' in de 16de eeuw fascineerde, en dat vergt dus meer dan één aandachtige luisterbeurt, alsook een diepgaande kennis van de taal. Een concert met madrigalen zou dus idealiter door een grondige tekstanalytische sessie moeten worden voorafgegaan om de volledige esthetische zin van het muzikale genre naar waarde te kunnen schatten.

Kortom, dat soort luistercultuur paste perfect bij de aandacht die de Italiaanse renaissance 'letterato' (geletterde) had voor het filologisch detail en vond in de combinatie van de vernuftige polyfone compositietechnieken van de 'Oltremontani' met de rijke klankpoëzie van Petrarca een ideaal expressiemedium. Hoewel veel van die madrigalen door ons vandaag zuiver op de schoonheid van de toonzetting en soms op de pracht van de dichtkunst kunnen worden beoordeeld, is het belangrijk in te zien hoe diepgaand de tekst en zijn muzikale zetting(en) met elkaar verweven zijn en onderling interageren, en dat voor het eerst in de westerse muziekgeschiedenis. Op die manier kan men eigenlijk naar madrigalen blijven luisteren, met tekst en partituur in de hand om constant nieuwe raffinementen en verborgen pareltjes van vindingrijkheid van een dichter als Petrarca en van de muziek die hij heeft geïnspireerd te kunnen ontdekken. Een eenmalig concert met madrigalen zou voor het publiek een aansporing kunnen zijn om verder naar madrigalen te luisteren met een oog op deze unieke soort van 16de-eeuwse receptie, zodat ook de conceptie van het genre een diepere zin krijgt.

*Marc Vanscheeuwijk,
Professor of Musicology & Coordinator, Collegium Musicum,
departementshoofd Musicology, Ethnomusicology & Historical Performance Practice,
University of Oregon, VS*

DINSDAG
22.08.17

22.15
Concert

AMUZ

Zefiro Torna & Frank Vaganée Trio

Jurgen De bruyn, *artistieke leiding artistic director* | **Frank Vaganée**, *artistieke leiding artistic director*

Annelies Van Gramberen, *zang voice* | Didier François, *nyckelharpa nyckelharpa* | Jurgen De bruyn *teorbe, luit & zang theorbo, lute & voice* | Frank Vaganée, *sopraan- & altsaxofoon soprano & alto saxophone* | Jos Machtel, *contrabas double bass* | Lionel Beuvens, *drums & percussie drums & percussion* | Gyuri Spies, *klanktechniek sound techniques*

Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono	Sigismondo d'India (ca. 1582-1629) / bewerking: ensemble
Mille piagge in un giorno et mille rivi	Els Van Laethem (°1973) / bewerking: Frank Vaganée
Io canterei d'amor sì novamente	Cipriano de Rore (1515/16-1565) / bewerking: Frank Vaganée
Vergine bella, che di sol vestita	Guillaume Du Fay (1397-1474) / bewerking: Frank Vaganée
Una candida cerva sopra l'erba	Els Van Laethem / bewerking: Frank Vaganée
La gola e 'l somno et l'otiose piume	
Een jonge vrouw in 't groen van een laurier	Jurgen De bruyn (°1971) / bewerking: ensemble
Pace non trovo, e non ho da far guerra	Franz Liszt (1811-1886) / bewerking: Frank Vaganée
Non al suo amante piú Diana piacque	Jacopo da Bologna (1340-1386?) / bewerking: Frank Vaganée
Zefiro torna, e'l bel tempo rimena	Claudio Monteverdi (1567-1643) / bewerking: Frank Vaganée
Vago augelletto che cantando vai	

Scattered rhymes, a tribute to Francesco Petrarca

6 april 1327. In een kerkje bij Avignon deed een blik op een vrouw, genaamd Laura de Noves een blijvende passie ontstaan bij de renaissancegedichter en humanist Francesco Petrarca. Zijn 'rime sparse' of uitgestrooide verzen krijgen vorm in 366 sonnetten, later de *Canzoniere* genoemd. Dit songboek staat vol met platonische liefdesbetuigingen en cryptische verwijzingen naar zijn onbereikbare schone, en leest als Petrarca's eigen psychoanalytische notitieboekje. Naast het bezingen van Laura's schoonheid en het klagen over haar onbereikbaarheid, wat het uitgangspunt van de hoofse liefde is, handelen de gedichten over algemene maatschappelijke of politieke thema's. Zo werd het liedboek meer dan een kroniek van Petrarca's liefdesleven. De sonnetten vormen al eeuwenlang een inspiratiebron voor talrijke dichters en werden op muziek gezet door magistrale componisten als de Machaut, Willaert, Lassus, Monteverdi, Schubert en Liszt. Zefiro Torna en de jazzformatie Frank Vaganée Trio slaan de handen in elkaar en trekken de tijdslijn door. Ze bewerken canzone's, ballades en madrigalen en bewijzen hoe Petrarca's poëzie over de eeuwen heen een inspiratiebron blijft voor componisten. Jacopo da Bologna's *Non al suo amante* is de oudste bekende

Scattered rhymes, a tribute to Francesco Petrarck

6th April 1327. In a small church near Avignon, the sight of a woman called Laura de Noves ignited a lifelong passion in the heart of the Renaissance poet and humanist Francesco Petrarck. His 'rime sparse', or scattered rhymes, took the form of 366 sonnets, later christened the *Canzoniere*. This song book is full of platonic declarations of love and cryptic references to his unattainable beauty, and reads like Petrarck's own diary of psychoanalytical notes. As well as praising Laura's beauty and lamenting how unattainable she was, which is the basis of courtly love, the poems also tackle general social or political issues. In other words, the song book is more than a chronicle of Petrarck's love life. The sonnets have been a source of inspiration for countless poets through the centuries, and have been set to music by great composers such as Machaut, Willaert, Lassus, Schubert and Liszt. Zefiro Torna and the jazz formation Frank Vaganée Trio have joined forces to travel through time. They have adapted canzoni, ballads and madrigals, showing how Petrarck's poetry has remained a source of inspiration to composers through the centuries. Jacopo da Bologna's *Non al*

zetting op een tekst van Petrarca – de twee kunstenaars kenden elkaar bovendien. In Du Fay's *Vergene bella*, een driestemmig lied, zien we hoe Petrarca in de ban geraakt van de Mariacultus. Tijdens de renaissance en barok zien we een opvallende populariteitsstijging van Petrarca's gedichten als basis voor meesterlijke madrigalen, gaande van de Rore's vierstemmige zetting van *lo canterei d'amor* (1550) tot de madrigalen van Monteverdi en d'India. *Voi ch'ascoltate in rime sparse* van d'India is een dramatisch monodisch madrigaal. Enkele eeuwen later schrijft Liszt met *Pace non trovo, e non ho da far guerra* een lied dat meer weg heeft van een opera-aria.

Jurgen De bruyn, Els Van Laethem en Frank Vaganée componeerden nieuwe muziek. Polyfone weefsels, obsessieve cadansen, klankchemie, pijnlijke uithalen, woordeloze scating en zalvende harmonieën vormen de elementen van een tijdloos eerbetoon.

suo amante is the oldest known setting of a text by Petrarch: incidentally, the two artists also knew each other. In Du Fay's *Vergene bella*, a three-part song, we see how Petrarch became fascinated by the cult of the virgin Mary. During the Renaissance and Baroque, we see a striking rise in the popularity of Petrarch's poems as a basis for masterly madrigals, from de Rore's four-part setting of *lo canterei d'amor* (1550) to the madrigals of Monteverdi and d'India. D'India's *Voi ch'ascoltate in rime sparse* is a dramatic monodic madrigal. A few centuries later, Liszt composed *Pace non trovo, e non ho da far guerra* a lied that resembles an opera aria.

Jurgen De bruyn, Els Van Laethem and Frank Vaganée have composed new music. Polyphonic fabrics, obsessive cadences, sound chemistry, painful attacks, wordless scat singing and soothing harmonies come together in a timeless tribute to the Italian master.

Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono

Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono di quei sospiri ond'io nudriva 'l core in sul mio primo giovanile errore quand'era in parte altr'uom da quel ch' i' sono.

del vario stile in ch'io piango et ragiono fra le vane speranze e 'l van dolore, ove sia chi per prova intenda amore, spero trovar pietà, nonché perdono.

Ma ben veggio or sì come al popol tutto favola fui gran tempo, onde sovente di me medesimo meco mi vegogno.

Et del mio vaneggiar vergogna è 'l frutto, e 'l pentersi, e 'l conoscer chiaramente che quanto piace al mondo è breve sogno.

Mille piagge in un giorno et mille rivi

Mille piagge in un giorno et mille rivi mostrato m'è per la famosa Ardenna Amor, ch'a' suoi le piante e i cori impenna per fargli al terzo ciel volando ir rivi.

Dolce m'è sol senz'arme esser stato ivi, dove armato fier Marte, et non acenna, quasi senza governo et senza antenna legni in mar, pien di penser' gravi et schivi.

Pur giunto al fin de la giornata oscura, rimembrando ond'io vegno, et con quai piume, sento di troppo ardir nascer paura.

U die in mijn verspreide rijmen hoort hoe 't zuchten klonk waarmee ik mijn hart voedde, toen ik door jeugdig dwalen was ontspoord en wie ik zou zijn, nog maar half vermoedde.

Als ik in wisselende stijl verwoord hoe ik toen ijdel hoopte, ijdel bloedde, verwacht ik van wie zelf ooit is bekoord of meelij, of hij houde 't mij ten goede.

Ik zie nu dat er door de hele stad allang over mij werd gepraat en dat ik mij moet schamen voor mijn vroeger leven.

Schaamte als vrucht van mijn ijfhoofdigheid en wroeging en erkenning van het feit: vluchtige waan is ieder werelds streven.

Elke dag reed ik in de vermaarde Ardenennen langs duizend hellingen en duizend stromen, gestuwd door Amor, die wie tot hem komen bevlugelt met zijn goddelijke pennen.

Ik snelde zonder iemand te bekennen, gespeend van wapens maar vervuld van dromen, stuurloos en blind tussen een zee van bomen naar 't havenlicht dat ik nooit zal ontwennen.

En nu de stormen niet meer om mij woeden en de uren van 't gevaar ten einde raken, is 't mij na al die dreiging bang te moede.

Ma 'l bel paese e 'l difectoso fiume
con serena accoglienza rasecura
il cor già vòlto ov'abita il suo lume.

Io canterei d'amor sì novamente

Io canterei d'amor sì novamente
ch'al duro fianco il di mille sospiri
trarre per forza, e mille alti desiri
raccenderei ne la gelata mente;

e 'l bel viso vedrei cangiar sovente,
e bagnar gli occhi, e più pietosi giri
far, come suol chi de gli altrui martiri
e del suo error quando non val si pente;

Vergine bella, che di sol vestita

Vergine bella, che di sol vestita,
coronata di stelle, al sommo Sole
piacesti sí, che 'n te Sua luce ascose,
amor mi spinge a dir di te parole:

ma non so 'ncominciar senza tu' aita,
et di Colui ch'amando in te si pose.
Invoco lei che ben sempre rispose,
chi la chiamò con fede:

Vergine, s'a mercede
miseria extrema de l'humane cose
già mai ti volse, al mio prego t'inchina,
soccorri a la mia guerra,
bench'ì' sia terra, et tu del ciel regina.

Una candida cerva sopra l'erba

Una candida cerva sopra l'erba
verde m'apparve, con duo corna d'oro,
fra due riviere, all'ombra d'un alloro,

Maar 't mooie land en 't zoet rivierdal maken
dat nu mijn hart, dat zich met onrust voedde,
weer vrede vindt bij 't lang verbeide baken.

Ik wil zo ongehoord van liefde zingen
dat ik in haar gemoed, verstart van kou,
liefde in duizendvoud ontsteken zou,
en duizend zuchten aan haar zou ontwingen.

Vaak zou dan bleekheid haar gezicht door-
dringen, mij toegekeerd, bij haar te laat
berouw om mijn verdriet en haar abus als
vrouw: ze zou haar tranen niet meer lang
bedwingen.

O schone maagd, met zonneschijn bekleed,
gekrond met sterren, die het hoogste Licht
zó hebt behaagd dat u het mocht behoeden:
voor u schrijf ik uit liefde een gedicht,

hoewel ik zonder u 't begin niet weet,
of zonder Hem die u met liefde voedde.
Ik roep tot haar die altijd keert ten goede
wie gelovig tot haar baden;

o maagd, indien genade
voor alle rampen die op aarde woeden
u ooit bewoog, willig mijn bede in:
staat u mijn kampstrijd bij
al ben ik stof, gij hemelkoningin.

In 't groene gras zag ik een blanke hinde
met gouden hoorns, die dicht bij een rivier
's ochtends het lommer zocht van een laurier

levando 'l sole a la stagione acerba.

Era sua vista sí dolce superba,
ch'ì' lasciai per seguirla ogni lavoro:
come l'avarò che 'n cercar tesoro
con diletto l'affanno disacerba.

Nessun mi tocchi – al bel collo d'intorno
scritto avea di diamanti et di topazi:
libera farmi al mio Cesare parve.

Et era 'l sol già vòlto al mezzo giorno,
gli occhi miei stanchi di mirar, non sazi,
quand'io caddi ne l'acqua, et ella sparve.

La gola e 'l somno et l'otiose piume

La gola e 'l somno et l'otiose piume
anno del mondo ogni vertú sbandita,
ond'è dal corso suo quasi smarrita
nostra natura vinta dal costume.

Et è sí spento ogni benigno lume
del ciel, per cui s'informa humana vita,
che per cosa mirabile s'addita
chi vòl far d'Elicona nascer fiume.

Qual vaghezza di lauro, qual di mirto?
Povera et nuda vai philosophia,
dice la turba al vil guadagno intesa.

Pochi compagni avrai per l'altra via:
tanto ti prego piú, gentile spirito,
non lassar la magnanima tua impresa.

bij 't zachte zuchten van de voorjaarswinden.

Omdat haar zoete gratie mij verblindde,
vergat ik wat ik deed en volgde 't dier
net als de vrek die 't uitzing van plezier
zo gauw hij denkt ergens een schat te vinden.

"Raak mij niet aan," stond om haar hals
geschreven in diamanten en topazen steen,
"want God wil mij in vrijheid laten leven!"

En reeds was 't zonlicht over 't zenit heen
en moest mijn oog zich moe gewonnen
geven, toen ik in 't water viel en zij verdween.

Vraatzucht en slaap en lege vadsigheid
hebben van de aarde elke deugd verdreven,
en door de waan der dagen afgeschreven
lijkt de natuur haar spoor volledig kwijt.

Gedoofd is 't sterrenlicht, dat wijd en zijnd
weldoend gestalte gaf aan 's mensen leven,
en spotternij en hoongelach omgeven
wie zich aan schrijven of aan dichten wijdt.

Wie taalt er nog naar mirte of lauwertak?
De op winst beluste massa roept misprijzend:
och Wijsheid, jij bent arm en naakt en zwak!

Edelgestemde geest, jij die al reizend
dikwijls alleen zult zijn, ik wil je vragen
om op je hoge tocht niet te versagen.

Een jonge vrouw in 't groen van een laurier

Een jonge vrouw in 't groen van een laurier, zag ik eens, blanker, koeler nog dan sneeuw, nooit door de zon beroerd in vele jaren; zozeer behaagden mij gezicht en haar en spraak van haar dat ik haar steeds voor ogen blijf zien, in bergland of aan koele rede.

Mijn denken vaart pas naar behouden rede als geen groen blad meer groeit aan de laurier; als 't hart rust vindt en droog blijven mijn ogen, dan wordt het vuur tot ijs, dan gloeit de sneeuw en ik tel minder haren in mijn haar dan 't aantal tot die dag verstreken jaren.

De tijd is snel en vluchtig gaan de jaren die ons doen ijlen naar de laatste rede, hetzij met sneeuw wit of nog donker haar; dus volg ik 't lieve beeld van de laurier, ook bij de felste zon en in de sneeuw, totdat de dood een floers legt op mijn ogen.

Geen mens zag ooit zo luisterrijke ogen in onze tijd of in vervlogen jaren, waardoor ik smelt, zoals bij zon de sneeuw, mijn tranenstroom zal Amor dan verbreden tot onder die hardvochtige laurier met diamanten takken, gouden haar.

Ik ben veranderd van gezicht en haar, vrees ik, eer medelij spreekt uit de ogen van mijn idool, gesneden uit laurier; als ik mij niet vergis is 't zeven jaren dat ik reeds smacht, waar ook mijn voeten treden, bij nacht of dag, bij hitte of bij sneeuw.

Van binnen vuur, van buiten witte sneeuw, zo richt ik (wenend en met grijzend haar, alleen met die gedachten) nu mijn schreden; misschien wek ik wel meelij in de ogen van wie pas leven over duizend jaren, als, goed verzorgd, zo lang leeft de laurier.

Topazen, goud, in zonlicht op de sneeuw, zijn niets bij 't gouden haar dat, met haar ogen mijn jaren meevoert naar hun laatste rede.

Pace non trovo, e non ho da far guerra

Pace non trovo, e non ho da far guerra, e temo, e spero, ed ardo, e son un ghiaccio: e volo sopra 'l cielo, e giaccio in terra; e nulla stringo, e tutto 'l mondo abbraccio.

Tal m'ha in priggion, che non m'apre, né serra, né per suo mi ritien, né scioglie il laccio, e non m'uccide Amor, e non mi sferra; né mi vuol vivo, né mi trahe d'impaccio.

Veggio senz'occhi; e non ho lingua e grido;

Ik voer geen oorlog en ik vind geen vrede, ik hoop en vrees, ik ben van ijs en brand, ik voel mij zweven en lig hier beneden, ik vat de wereld in een lege hand.

Zij sluit mij op, maar blijft doof voor mij bede, zij wil me niet, maar slaakt toch niet de band. Amor doodt niet, maar boeit mijn lijf en leden, ik sterf half, maar mijn kerker blijft in stand.

Ik zie blind, schreeuw zelfs van mijn tong ontdaan,

e bramo di perir, e cheggio aita;
ed ho in odio me stesso, ed amo altrui.

Pascomi di dolor; piangendo rido;
egualmente mi spiace morte e vita.
In questo stato son, Donna, per Voi.

Non al suo amante piú Diana piacque

Non al suo amante piú Diana piacque,
quando per tal ventura tutta ignuda
la vide in mezzo de le gelide acque,

ch'a me la pastorella alpestra et cruda
posta a bagnar un leggiadretto velo,
ch'a l'aura il vago et biondo capel chiuda,

tal che mi fece, or quand'egli arde 'l cielo,
tutto tremar d'un amoroso gielo.

Zefiro torna, e'l bel tempo rimena

Zefiro torna, e'l bel tempo rimena,
e i fiori e l'erbe, sua dolce famiglia,
e garrir Progne, e pianger Filomena,
e primavera candida e vermiglia.

Ridono i prati, e'l ciel si rasserena;
Giove s'allegra di mirar sua figlia;
l'aria, e l'acqua, e la terra è d'amor piena;
ogni animal d'amar si riconsiglia.

Ma per me, lasso!, tornano i piú gravi
sospiri, che del cor profondo tragge
quella ch'al ciel se ne portò le chiavi;

e cantar augelletti, e fiorir piagge,

ik smeeke om hulp en wil het liefst vergaan,
ik haat mijzelf en hoop haar aan te kleven.

Ik leef van pijn en glimlach met een traan;
zoals de dood haat ik mijn eigen leven
en, vrouwe, u hebt mij daartoe gedreven.

Weet dat Diana nooit de man zo kon
bekoren die haar hevig heeft bemind,
toen hij haar naakt zag in een koele bron,

als ik het werd door dat ruw herderskind,
toen zij in 't wasbekken de sluier deed
die haar blond haar beschermde in de wind,

zodat ze mij, al was de zon ook heet,
van een verliefde huiver rillen deed.

Zephyrus is gekomen met mooi weer,
zodat zijn nakroost — bloem en kruid — gedijt.
Hoor, Procne kwettert, Philomena schreit,
we zien, dieproud en wit, de lente weer.

De wei lacht, helder is de atmosfeer,
Jupiter, Venus ziende, is verblijd,
lucht, water, aarde ademen tederheid,
elk creatuur bewijst de liefde eer.

Maar uit mij stijgt de zwaarste liefdesklacht
ooit uit mijn hart omhooggehaald door haar
die er de sleutel van ten hemel bracht.

Vogels die fluiten in een bloemenwei

e'n belle donne oneste atti soavi
sono un deserto, e fere aspre e selvagge.

Vago augelletto che cantando vai

Vago augelletto che cantando vai,
over piangendo, il tuo tempo passato,
vedendoti la notte e 'l verno a lato
e 'l dí dopo le spalle e i mesi gai.

Se, come i tuoi gravosi affanni sai,
cosí sapessi il mio simile stato,
verresti in grembo a questo sconcolato
a partir seco i dolorosi guai.

of mooie vrouwen met hun hoofs gebaar
zijn mij als beesten in een woesteni.

Jij, dwalend vogeltje, je zingt je lied
of klaaglied, want je leven gaat voorbij;
je ziet de nacht en winter al nabij,
terwijl je blijde maanden achterliet.

Als jij je eigen zorgen zo goed ziet,
en daardoor weet hoe 't is gesteld met mij,
vlieg je recht naar mijn boezem, zodat wij
er kunnen delen in elkaars verdriet.

Vertaling: Peter Verstegen

*Francesco Petrarca: Het Liedboek/Canzoniere, vertaald
door Peter Verstegen, uitgeverij Athenaeum - Polak & Van
Gennep, Amsterdam 2008*

WOENSDAG
23.08.17

13.00
Lezing

gratis toegang
free admission

AMUZ

Petrarca & music

lezing (voertaal: Engels) | lecture (English spoken)

Marc Vanscheeuwijck, *docent lecturer*

Deze lezing werpt een nieuw licht op de impact die de zangerige poëzie van Francesco Petrarca had op de ontwikkeling van twee belangrijke muzikale genres in de 16de eeuw aan de hoven in Noord- en Centraal Italië: de frottola en het meerstemmige madrigaal. Beide genres konden ontstaan enerzijds dankzij de inspanningen van de Venetiaanse humanistische kardinaal Pietro Bembo, die de taal in Italië wilde uniformiseren – en daarvoor ook Petrarca's poëzie inzette – wat uitmondde in een linguïstische beweging, het Petrarcisme. Anderszijds door de instroom van componisten uit de Lage Landen in Italië, die in Petrarca de perfecte literaire bron vonden voor de ontwikkeling van enkele van de meest boeiende en wijdverspreide genres van de renaissance.

The lecture will shew light on the impact of Francesco Petrarca's inherently musical poetry for the development of two major genres in 16th-century Northern and Central Italian courts, the frottola and the polyphonic madrigal.

Thanks to the efforts of Venetian humanist cardinal Pietro Bembo to unify Italy linguistically – and to use Petrarch's poetry to partly achieve that goal – we will explore how this literary movement, known as Petrarchism, and in combination with the emigration of composers from the Low Countries to Italy helped develop some of the most fascinating and well-diffused musical genres of the Renaissance.

WOENSDAG
23.08.17

19.15
Concertinleiding
door Elise Simoens

15.30 & 20.00
Concert

AMUZ

Marco Beasley

Marco Beasley, *artistieke leiding* artistic director

Marco Beasley, *zang* chant | Fabio Accurso, *luit* lute | Stefano Rocco, *aartsluit & gitaar* archlute & guitar | Marco Ferrari, *fluiten & rietinstrumenten* flutes & reed instruments | Vito De Lorenzi, *slagwerk* percussion | Lieselotte Volckaert, *dans* dance | Dorothée Wortelboer, *choreografie* choreograph

Su, su, leva alza le ciglia Vale diva mia, va' in pace	<i>Bartolomeo Tromboncino (1470-na 1534)</i>
Vilana che sa tu far? Staralla ben cusi?	<i>Anoniem (16de eeuw)</i>
Saltarello alla Bolognesa	<i>Ioan Maria da Crema (fl. 1540-1550)</i>
Pavana Piana fusi – Gagliarda Gonella – Gagliarda Moneghina – Gagliarda Catacchio	<i>Anoniem (16de eeuw)</i>
Per fuggir d'amor le punte	<i>Marchetto Cara (ca. 1465-1525)</i>
Ostinato vo' seguire Ave Maria Vergene bella	<i>Bartolomeo Tromboncino</i>
Suoni di terra	<i>Vito De Lorenzi (~1977)</i>
Amando e desiando	<i>Benedetto Gareth (ca. 1450-1514)</i>
Pavana alla Veneziana, Saltarello e Piva	<i>Joan Ambrosio Dalza (fl. 1508)</i>
So stato nel inferno tanto tanto	<i>Anoniem (15de eeuw)</i>
Forsi che si, forsi che no	<i>Marchetto Cara</i>
Sera ne lo cor mio dolgia e tormento	<i>Anoniem (15de eeuw)</i>
Sotto un verde e alto cipresso	<i>Antonio Caprioli (fl. 16de eeuw)</i>
Cantai mentre nel cor lieto fioria	<i>Marchetto Cara</i>

Il labirinto di Isabella

Muziek kan net als het leven verrassende tegenstellingen weergeven. De liederen van dit programma zijn krachtig en expressief, maar tegelijk raden ze aan tot stilte en terughoudendheid. Hun uitdrukkingen van liefde, platonisch of net platvloers, tonen hoe fragiel we als mens zijn. De frottole, de precieze naam van het liedgenre dat Marco Beasley tijdens dit programma zingt, getuigen van de afkeer van de Franse dominantie over het Italiaanse schiereiland en de liefde voor de Italiaanse taal. Ze bieden een glimp op de historische banden van Italië met het koninkrijk van Aragon en geven gestalte aan het Italiaanse humanisme. Tegelijk vieren deze liederen het leven en de liefde in alle talloze vormen, van de adoratie voor de maagd Maria, over de ontoelaatbare liefde van een toegewijde hoveling, tot de vieselijke lust van een boerenkinkel voor zijn liefje.

Frottole worden meestal geassocieerd met Isabella d'Este – ze verzamelde gedichten en liet die op muziek zetten. De ideeën en gevoelens van de liederen werden ook gereflecteerd in haar omgeving. Zo was de tekst van een chanson van Johannes Ockeghem in de muur van haar 'grotta' gekerfd. "Prenez sur moi vostre exemple amoureux" verwijst naar het labyrint der liefde, van waaruit het onmogelijk ontsnappen is. Ook Francesco Gonzaga had in het

Il labirinto di Isabella

Music, like life itself, can present us with surprising contrasts. The songs of this programme are powerful and expressive, but they also encourage silence and reticence. The loves they express, whether Platonic or downright earthy, reveal our fragility as human beings. These 'frottole', the genre of songs that Marco Beasley will sing at this concert, express an aversion to the French dominance of the Italian peninsula and a love of the Italian language. They offer a glimpse of the historic links between Italy and the Kingdom of Aragon and give voice to Italian humanism. At the same time, these songs celebrate life and love in all their countless forms, from the adoration of the virgin Mary to the forbidden love of a dedicated courtier or the physical lust of a farmer's boy for his girl.

Frottole are usually associated with Isabella d'Este, who collected poems and had them set to music. The ideas and sentiments in the songs were also reflected in her surroundings. For example, the words to a chanson by Johannes Ockeghem were carved into the wall of her 'grotta'. "Prenez sur moi vostre exemple amoureux" is a reference to the labyrinth of love, from which it is impossible to escape. Francesco Gonzaga also had his palace

paleis decoraties laten aanbrengen die zijn levensopvattingen representeerden. "Forse che si, forse che no", staat er in het labrynt op het plafond in zijn privévertrek. Kunnen we de toekomst voorspellen? "Misschien wel, misschien niet"! En in sommige situaties geldt het motto "spreken is zilver, en zwijgen is goud" – een talent waarin Isabella volgens haar raadsman Mario Equicola uitblonk.

Liefde gaat vaak gepaard met melancholie en de herinnering aan afwezige geliefden en betere tijden. Wanneer Isabella zelf zong, beschreef ze graag dergelijke tedere gevoelens, zoals in december 1514, toen ze *Cantai mentre nel cor lieto fioriva* zong, een frottola van Marco Cara, de kapelmeester in Mantua, op tekst van Baldassare Castiglione. Het is een lied vol nostalgie en edele gevoelens dat ons ook na vijfhonderd jaar nog steeds aanspreekt.

decorated in ways that represented his views of life. "Forse che si, forse che no", is written in the labyrinth on the ceiling of his private room. Can we predict the future? "Maybe so, maybe not"! In some situations, "speech is silver, silence is golden" is an excellent motto – and it reveals a talent at which Isabella excelled in the eyes of her adviser Mario Equicola.

Love is often coupled with melancholy and the memory of absent lovers and better times. When Isabella herself sang, she liked to describe tender feelings like these, as she did in December 1514, when she sang *Cantai mentre nel cor lieto fioriva*, a frottola by Marco Cara, the Kapellmeister of Mantua, with words by Baldassare Castiglione. It is a song full of nostalgia and noble sentiment that still appeals to us after five hundred years.

Su, su leva alza le ciglia

Su, su leva alza le ciglia,
non dormir che non dorm'io.
E se hai caro el viver mio,
apri li ochi e te resviglia.
Su, su leva ...

Lassa il somno et odi il canto
d'un che va per te penando
e che affetto è d'amor tanto,
che per te va quinci errando,
e si forte lamentando
che col strido te resviglia.
Su, su leva ...

Tu riposi et io, qua fora,
per te fo pensier diversi
e l'ardor che cresce ognora
tenmi i spirti in duol sumersi,
tal che con dolenti versi
forza m'è che ti resviglia.
Su, su leva ...

Lassa adonque, o donna, il somno
e pietà ti svegli il core,
che mie forze piu non ponno
riparar a un tanto ardore;
e se hai dramma in te d'amore,
odi il canto e te resviglia.
Su, su leva ...

Vale diva mia, va' in pace

Vale diva mia, va' in pace,
che propitio el ciel te sia.
Tu te parte hor piu che pria,
la memoria nel cor iace.

Toe, kom, sla je ogen op,
slaap toch niet, want ik slaap niet.
En als mijn leven je lief is,
open dan je ogen en ontwaak.
Toe, kom ....

Laat het slapen, hoor het zingen
van iemand die hevig om jou lijdt,
die zo door liefde is aangedaan,
dat hij hier voor jou ronddwaalt,
en zo luid weklaagt,
dat zijn kreet je doet ontwaken.
Toe, kom ...

Jij rust en ik, hier buiten,
koester om jou allerlei gedachten.
En de hartstocht die almaar groeit,
houdt mijn gemoed in verdriet verzonken,
zozeer dat, met mijn droeve verzen,
ik je wel moet doen ontwaken.
Toe, kom ...

Laat dus, o vrouwe, het slapen,
laat je hart door mededogen wekken,
want het ontbreekt mij aan de krachten
om zo'n hartstocht te weerstaan.
En als je een sprankje liefde in je voelt,
hoor dan mijn zang en ontwaak.
Toe, kom ...

Vaarwel, mijn godin, ga in vrede,
dat de hemel je goedgezind mag zijn.
Je gaat nu weg, maar meer dan ooit
ligt jouw herinnering in mijn hart besloten.

Vale diva mia, va' in pace,
che propitio el ciel te sia.

Lieta sia tua dipartita,
lieti sian tutti i toi passi.
Solitaria sia mia vita
sol fra boschi alpèstri e sassi.
Tu te parti e qui me lassi,
fatto sia quel che a te piace.
Vale diva mia ...

El celeste e dolce riso
che me prese el tuo bel sguardo
fatto m'ha da me diviso,
tal ch'ognhor aghiaccio et ardo.
Nel mio cor firmato ha il dardo
Amor pravo et pertinace.
Vale diva mia ...

Se in tuo pecto casto e degno
Amor puo con sua gran forza,
prego lassi qualche segno,
chel mio focho alquanto asmorza.
Vanne, poi che 'l ciel ti sforza,
benche assai mi pesa e spiace.
Vale diva mia ...

Poi che 'l tuo corso fatale
te conduce in altra parte,
non scio dir altro che "Vale!"
benche "Vale!" el cor mi sparte.
Prego voglie ricordarte
del mio amor tanto tenace.
Vale diva mia ...

Vaarwel, mijn godin, ga in vrede,
dat de hemel je goedgezind mag zijn.

Laat jouw vertrek vol vreugde zijn,
vol vreugde al jouw passen.
Laat mij een eenzaam leven lijden,
alleen tussen rotsen en woeste wouden.
Jij gaat weg en laat mij hier achter;
moge geschieden wat jou bevalt.
Vaarwel, mijn godin ...

De hemelse, zoete lach
die mij ving, en jouw mooie ogen
hebben me zó van mijzelf gescheiden,
dat ik voortdurend van vuur en ijs ben.
Hij heeft een pijl in mijn hart gehecht,
de hardnekkige, wrede Liefde.
Vaarwel, mijn godin ...

Als in jouw nobele, kuise hart
de kracht der Liefde iets vermag,
ik smeeek je, laat me dan een teken,
dat het vuur in mij wat dooft.
Ga maar, de hemel spoort je aan,
hoewel dat me bezwaart en spijt.
Vaarwel, mijn godin ...

Nu de loop van 't jou beschikte lot
je voert naar andere streken,
weet ik niets te zeggen dan 'Vaarwel'
al verscheurt dit 'Vaarwel' mijn hart.
Ik smeeek je, wil toch blijven denken
aan mijn zo standvastige liefde.
Vaarwel, mijn godin ...

Vilana, che sa' tu far?

Vilana, che sa' tu far?
So filar e so naspar,
so chusir e so tagiar,
so ballar e so cantar,
so far cachonzelle.
Fe' me de quelle.
Non fero, se non ho
herberine, la farine,
el formaiio, una gallina.
Pesta, pesta, pur ben.
Tantara, tantara.
De pur suso,
alza la gamba,
Exaudi nos.
Kyrie eleyson,
Christe eleyson,
Kyrie eleyson.

Staralla ben cusi?

Staralla ben cusi?
Deh! dimme, anima mia,
dolce signora mia,
la non sta ben cusi!

Staralla ben cusi?
Ahime! Privarmi a torto,
se io son sepolto e morto
la non sta ben cusi!

Staralla ben cusi?
Avendo al collo un laccio
ognhora io me disfaccio,
la non sta ben cusi!

Staralla ben cusi?

Wat kan jij, boerenmeisje?
Ik kan spinnen, ik kan winden,
ik kan naaien, ik kan knippen,
ik kan dansen, ik kan zingen,
en ik maak er liedjes bij.
Zing eens wat voor mij?
Ik zing niet als ik geen
meel en fijne kruiden krijg,
een kippetje, en wat kaas.
Tantara, tantara,
stamp maar, stamp maar goed!
Hop, til op,
omhoog dat been!
Verhoor ons.
Heer, ontferm u,
Christus, ontferm u,
Heer, ontferm u.

Zou het zo goed zijn?
Ach! Zeg me eens, mijn ziel,
zoete vrouwe van mij;
zo is het niets gedaan!

Zou het zo goed zijn?
Ten onrechte ontzeg je me alles,
als dood ben ik, en begraven;
zo is het niets gedaan!

Zou het zo goed zijn?
Met een leiband om mijn nek,
ga ik voortdurend te gronde;
zo is het niets gedaan!

Zou het zo goed zijn?

Senza provare amore,
il cor soffrendo ogn'hore,
la non sta ben cusi!

Staralla ben cusi?
vedendo lo tuo sguardo
nel petto tutto ardo,
la non sta ben cusi!

Staralla ben cusi?
tu m'hai lasciato in lutto
doppo cantato il tutto,
la non sta ben cusi!

Per fuggir d'amor le punte

"Do tienti alora,
tienti alora, ruzelnenta,
tu sarai la malcontenta."

Per fuggir d'Amor le punte
come ingrato e rio tiranno,
vagabondo in piano e in monte
era un giorno in grave affanno;
Quando ahime
ch'io non me inganno
vidi un divo e sacro aspetto
ad amar tutto subietto,
se ne gia cantando allora:

"Do tienti alora,
tienti alora, ruzelnenta,
tu sarai la malcontenta."

lo che mai udito avia
si' soave e dolce canto,
pian pian drieto gli venia

Zonder liefde te ervaren,
en een hart dat almaar lijdt;
zo is het niets gedaan!

Zou het zo goed zijn?
Bij het zien van jouw blik
ontbrandt het vuur in mijn borst;
zo is het niets gedaan!

Zou het zo goed zijn?
Je laat me achter in verdriet
nadat ik alles heb bezongen;
zo is het niets gedaan!

"Oh, voel de bries,
voel de bries, opvliegend meisje,
of jij zult nog ontevreden zijn."

Om Amors pijlen te ontvluchten,
die wrede, ondankbare tiran,
zweif ik over berg en vlakke;
vol zware kwelling was de dag,
toen ik, ach,
want ik vergis me niet,
een goddelijke verschijning zag.
Geheel beheerst door liefde
ging hij rond en zong:

"Oh, voel de bries,
voel de bries, opvliegend meisje,
of jij zult nog ontevreden zijn."

En ik, ik had nog nooit
zo'n zoete, zachte zang gehoord,
langzaam volgde ik hem na,

confortando il duol mio
alquanto;
E da poi, dall'altro canto
per trovare in lei pietade
poi riposta in libertade
se ne gia cantando allora:

"Do tienti alora,
tienti alora, ruzelnenta,
tu sarai la malcontenta."

Ostinato vo' seguire

Ostinato vo' seguire
la magnanima mia impresa.
Fammi Amor qual voi offesa,
s'io dovessi ben morire,
ostinato vo' seguire
la magnanima mia impresa.

Famme ciel, famme fortuna,
bene o male come a te piace.
Ne piacer, ne ingiuria alcuna
per avilirmi o far piu audace.
Che de l'un non son capace,
l'altro piu non po' fuggire.
Ostinato vo' seguire
la magnanima mia impresa.

Vinca o perda io non attendo
de mia impresa altro che onore.
Sopra il ciel beato ascendo
s'io ne resto vincitore.
S'io la perdo alfin gran core
mostrarà l'alto desire.
Ostinato vo' seguire
la magnanima mia impresa.

en vond wat troost
voor mijn verdriet.
Sindsdien, om met mijn lied
in haar mededogen te vinden,
maar in hervonden vrijheid,
ga ik rond en zing:

"Oh, voel de bries,
voel de bries, opvliegend meisje,
of jij zult nog ontevreden zijn."

Standvastig wil ik volharden
in mijn grootmoedig streven.
Liefde, kwets mij wat je wil,
want zelfs al moest ik sterven,
wil ik standvastig volharden
in mijn grootmoedig streven.

Hemel, fortuin, doe mij maar goed
of kwaad, zoals het je bevalt.
Want noch plezier, noch onrecht
kan mij laf of dapper maken.
Tot het één ben ik niet in staat,
voor 't ander kan ik niet vluchten:
standvastig wil ik volharden
in mijn grootmoedig streven.

Of ik nu win of verlies, ik verwacht
van mijn streven niets dan eer.
Boven de hemel rijs ik zalig op,
als ik overwinnaar blij.
Als ik nobel in mijn streven faal,
toont dat toch mijn hoog verlangen.
Standvastig wil ik volharden
in mijn grootmoedig streven.

Ave Maria

Ave Maria, gratia plena,
dominus tecum
benedicta tu in mulieribus
et benedictus fructus ventris tui,
Jesus.
Sancta Maria, mater Dei,
ora pro nobis,
nunc et in hora mortis nostrae. Amen.

Vergene bella

Vergene bella, che di sol vestita,
coronata di stelle, al sommo Sole
piacesti sì che 'n
te sua luce ascose,
amor mi spinge a dir di te parole;
ma non so 'ncominciar
senza tu' aita
e di colui ch'amando in te si pose.
Invoco lei che ben sempre rispose,
chi la chiamò con fede.

Vergine, s'a mercede
miseria estrema de le umane cose
già mai ti volse al mio priego t'inchina;
Soccorri a la mia guerra,
ben ch'ì' sia terra
e tu del ciel regina.

Vergine, quante lagrime ho già sparte,
quante lusinghe
e quanti prieghi indarno,
pur per mia pena e per mio grave danno!
Da poi ch'io nacqui in su la riva d'Arno,
cercando or questa ed
or quell'altra parte,

Wees gegroet Maria, vol van genade
de Heer is met u.
Gezegend zijt gij boven alle vrouwen,
en gezegend is de vrucht van uw lichaam,
Jezus.
Heilige Maria, moeder van God,
bid voor ons,
nu en in het uur van onze dood. Amen.

Schone maagd, gehuld in zonnestralen,
gekroond met sterren, gij die de Hoogste
Zon zozeer behaagde,
dat Hij in u zijn licht verborg:
Liefde spoort me aan u te bezingen,
maar ik weet niet te beginnen
zonder uw hulp, en van Hem
die in liefde in u is neergedaald.
Ik roep haar aan die altijd antwoordt
aan wie met geloof tot haar spreekt:

O maagd, als de diepe ellende
van 't mensenras u ooit bewoog
tot mededogen, verhoor dan toch mijn bede:
verlicht mijn zielestrijd,
al ben ik slechts aarde,
en gij vorstin der hemelen.

Maad, hoeveel tranen heb ik niet vergoten,
hoeveel vleierijen
en vergeefse beden verspijd,
enkel tot mijn ellende en grote schade!
Sinds ik het licht zag aan de oevers van de
Arno, mij nu eens hierheen begaf,
dan weer daarheen.

non è stata mia vita altro ch'affanno;
mortal bellezza, atti e parole m'hanno
ingombrata tutta l'alma.

Vergine sacra ed alma,
non tardar, ch'io son forse
a l'ultimo anno:
i di miei, più correnti che saetta,
fra miserie e peccati
sen son andati, e sol morte n'aspetta.

Il di s'appressa e non pote esser lunge,
sì corre il tempo e vola,
verGINE unica e sola,
e 'l cor or coscienza or morte punge:
raccomandami al tuo Figliuol,
verace Omo e verace Dio,
ch'accolla 'l mio spirito ultimo in pace.

Amando e desiando

Amando e desiando io vivo e sento
la doglia che si sente nel morire.
Amor viver mi fa sempre in tormento
ne mi vol vivo,
ne mi vol finire.
Quanto piu piango, tanto piu contento
di lachryme mi pasco
e di martire.
Godi, crudel, ch'ì' mi lamento e ploro,
i' moro ahime ch'io moro.

So stato nel inferno tanto tanto

So stato nel inferno tanto tanto
che s'eo n'ensese gran mercede seria.
Erami in paradiso sancto sancto
mo mena tracto la fortuna ria.

is mijn leven niets dan kwelling geweest;
Sterfelijke schoonheid, daden en woorden
namen heel mijn geest in beslag.

Heilige, milde maagd,
wacht niet langer, misschien is dit
al mijn laatste jaar:
mijn dagen, nog sneller dan pijlen,
zijn tussen ongeluk en zonde vervlogen,
en mij wacht slechts de dood.

De dag nadert en kan niet ver meer zijn,
de tijd snelt voort en vliegt,
enige, ware maagd,
en dood en geweten bedrukken het hart:
Beveel mij aan bij uw Zoon,
waarlijk Mens en waarlijk God, opdat
Hij mijn laatste adem ontvangt in vrede.

Ik heb lief en verlang, zo leef ik en voel
de pijn die men voelt bij het sterven.
Liefde maakt mijn bestaan tot eeuwig
kwelling, laat me niet leven,
en gunt me geen einde.
Hoe meer ik huil, hoe gelukkiger ik ben,
me verzadigend aan martelaarschap en
tranen.
Geniet, wrede vrouw, hoe ik klaag en ween,
en sterf ... Ach! Ik sterf ...

In de hel verkeer ik al lang, zo lang,
tot mijn grote genade zou ik ontkomen.
Eerst was ik in 't zalige, zalige paradijs,
het wrede lot heeft mij eraan ontruk.

Sta me la morte acanto acanto
amor disdegno dolgia et zelosia.
Sempre me nutriraggio in pianto in pianto
dopo che piace alla signora mia.

Forsi che si, forsi che no

Forsi che si, forsi che no
el tacer nocer non po.
Forsi che no, forsi che si
non sia el mondo ognhor cossi.

Forsi chi ode non intende
questo vario mio disgresso,
che tal spesso altrui riprende
che non pensa de si stesso;
a ciaschun hogi e concesso
de parlar salvo che a mi.
Forsi che si, forsi che no ...

Questo mondo falso errante
horamai e conosciuto.
Pur lamor e lo imperante
dalo ignaro non veduto.
Ogni pel fa amor canuto
poi si vol far anchor fallo!
Forsi che si, forsi che no ...

Va canzon sol da coloro
che dal mondo hanno constrasto.
Chel rubin ligato in oro
per el gallo e tristo pasto.
Chi ha bon vento drizi el trasto
ch'io co i remi i mene vol!
Forsi che si, forsi che no ...

De dood staat nu aan mijn zijde, zijde,
liefde, verdriet, jaloezie en misnoegen.
Altijd voed ik mij met tranen, tranen,
daar het mijn vrouwe aldus behaagt.

Misschien ja, misschien nee,
te zwijgen kan geen kwaad.
Misschien nee, misschien ja,
laat de wereld niet altijd zo zijn ...

Niet ieder hoort en zal begrijpen
mijn bont meanderend betoog,
dat anderen zo vaak berispt,
dat het om zichzelf niet denkt:
aan ieder is het vandaag gegeven
te spreken, behalve aan mij.
Misschien ja, misschien nee ...

Bedrieglijk, vol van dwaling,
zo is de wereld welbekend,
maar liefde is ons aller heerser,
slechts de onwetende ziet dat niet.
Liefde maakt alle haren grijs,
maar wie nog wil: ga je gang!
Misschien ja, misschien nee ...

Ga, mijn lied, alleen tot hen
die met de wereld in strijd verkeren,
want een robijn in goud gevat
is voor de haan een droevig maal.
Heb je een goede wind, houd dan koers,
ik pak de riemen en ga ervandoor!
Misschien ja, misschien nee ...

Sera ne lo cor mio dolgia e tormento

Sera ne lo cor mio dolgia e tormento
poy che privata soy del mio thesoro.
Sera la vita mia in pianto et lamento
po che ma tolto el veder ch'adoro.
Sera el pensier mio [tristo] e sccontento
poy che penando ognihoro [e] puncto moro.
La fe che prometesti sulo memento
cambiata me sera per forza d'oro.

Sotto un verde e alto cipresso

Sotto un verde e alto cipresso
un bel sguardo el cor mi tolse.
S'io restai for di me stesso,
Amor fu che cosi volse.
Ne per questo el cor si dolse,
anzi canta a tutte l'hore:

"E d'un bel matin d'amore
e d'amore che me levava.
Meti la sella al vostro bon ronzin
e doi su la gran zoglia traditora."

L'honorato e lustro crine
che adombrava il sacro volto,
cum le guanze alme et divine
me han dal primo amor disolto.
Però canto, perche avolto
mi ritrovo in ben maiore:

"E d'un bel matin d'amore ..."

Cantai mentre nel cor lieto fioria

Cantai mentre nel cor lieto fioria
de' soavi pensier l'alma
mia spene.

Mijn hart zal vol verdriet en kwelling zijn,
nu ik van mijn schat beroofd ben.
Mijn leven zal vol tranen en weeklacht zijn,
nu het liefste gezicht mij is ontnomen.
Mijn denken zal droevig zijn en misnoegd,
nu ik altijd en ieder moment lijd en sterf.
De trouw die je mij eens beloofde,
zou ik nu voor iedere prijs verruilen.

Onder een hoge, groene cipres
stal een mooi paar ogen mijn hart.
Als ik buiten mijzelf ben geraakt,
was het de Liefde die het zo wilde.
En het hart beklaaft zich niet,
het zingt zelfs, aan één stuk door:

"En op een mooie liefdesmorgen,
op een liefdesmorgen ben ik opgestaan;
ik legde het zadel op je goede ros,
op naar de grote vreugde, verraadster!"

De glanzende, aanbeden lokken
die schaduwden over 't heilig gelaat
met de zoete, goddelijke wangen
deden mijn eerste lief vergeten.
En zo zing ik, daar ik mij omgeven
zie door een groter goed:

"En op een mooie liefdesmorgen ..."

Eens zong ik, terwijl in mijn vrolijk hart
een zachte hoop ontbloede
op zoete gedachten.

Hor ch'ella manca,
e onor crescono le pene
conversa è a lamentar la doglia mia.

Che'l cor, ch'a i dolci accenti
aprir la via solea,
senza speranza homai diviene
d'amaro toscò albergo; onde conviene,
che ciò, ch'indi deriva amaro sia.

Così un fosco pensier
l'alma ha in governo:
che col freddo timor di,
et notte a canto
di far minaccia il suo dolore eterno.

Però s'io provo haver l'antico canto
tinta la voce dal veneno interno
esce in rotti sospiri,
et duro pianto.

Nu zij ontbreekt,
en de pijn immer groeit,
uit mijn verdriet zich in jammerkachten.

Want mijn hart, dat gewoon was weg te
bieden aan zoete klanken,
is zonder hoop verworden
tot de herberg van bitter gif; en zo komt het,
dat al wat eraan ontspruit ook bitter is.

Zo zeer heeft duister denken de ziel
in haar greep,
dat ze dag en nacht vergezeld gaat
van koude angst,
om haar eindeloos verdriet te dreigen.

En zo, wanneer ik mijn oude lied wil zingen,
komt mijn stem, gekleurd door 't innerlijk gif,
naar buiten in gebroken zuchten
en bitter wenen.

Vertaling: Marjolein van Zuylen

WOENSDAG
23.08.17

22.15
Concert

St.-Pauluskerk

Tiburtina Ensemble

Barbora Kabátková, *artistieke leiding artistic director*

Tereza Havlíková, Renata Zafková, *sopraan soprano* | Barbora Kabátková, *sopraan & gotische harp soprano & gothic harp* | Marta Fadljevičová, Anna Chadimová Havlíková, *mezzosopraan mezzo-soprano* | Daniela Čermáková, Kamila Mazalová, *alt alto*

Incipit oratio Jeremiae prophetae *gregoriaans*

Ara pot hom conoisser e proar *Raimbaut de Vaqueiras (1150/60?-1207)*

De kroning van Frankrijk

Occidentem illustrat oriens (responsorium) *gregoriaans*

Conductus Gaude, felix Francia (conductus)

Gallia plaudat canticis (antifoon)

Ahi! Amors dure departie *Conon de Béthune (ca. 1160-1219/20)*

O meriti clari regio (antifoon) *gregoriaans*

Magnificat

De doornenkroon

Iudei viri sanguinum (antifoon) *gregoriaans*

Dixit Dominus (psalm 109)

Bien me deüsse targier *Conon de Béthune*

Altare thymiamatis (responsorium) *gregoriaans*

Scysma mendacis Grece (conductus)

Christe caput ecclesie (antifoon)

Regis et pontificis (prosa)

Het huwelijk

Au tans plain de felonie *Thibaut de Champagne (1201-1253)*

Spinis Christus coronatus (responsorium) *gregoriaans*

Otep myrry *Anoniem*

Adest dies novae laeticiae (antifoon) *gregoriaans*

Unicornis captivatur (conductus)

Corona spinea

De Franse koning Lodewijk IX (1214-1270) voerde tijdens zijn bewind, dat meer dan 43 jaar lang duurde, grote sociale, politieke en economische hervormingen door. Hij stond ook bekend als een uitzonderlijk vrome vorst – slechts enkele decennia na zijn dood werd hij al heilig verklaard (in 1297). Om het heilige land van de moslims te bevrijden en om zijn eigen autoriteit bij zijn onderdanen en de kerk te versterken, organiseerde hij twee kruistochten, waarvan de laatste in 1270 hem fataal werd.

Daarnaast was hij ook, net als andere Europese machthebbers, door relikwieën gefascineerd, als bewijs van zijn vroomheid, en opnieuw om zijn prestige een boost te geven. De lokroep van het Oosten komt tot uiting in het responsorium *Occidentem illustrat oriens*, terwijl de status van Frankrijk als uitverkoren land met de verheven krijgskunst en zijn koene ridders wordt beschreven in de conductus *Gaude, felix francia* en het antifoon *Gallia plaudat canticis*. Dat niet iedereen zo enthousiast is over de kruistocht, laat edelman en troubadour Conon de Béthune horen, in een beklag over het feit dat hij zijn geliefden zal moeten achterlaten. Omstreeks 1240 kon Lodewijk IX enkele van de meest legendarische relikwieën verwerven: een deel van het Heilig Kruis waaraan Jezus stierf, de Heilige

Corona spinea

During his reign of more than 43 years, the French King Louis IX (1214-1270) brought in major social, political and economic reforms. He was also known as an exceptionally devout monarch: he was declared a saint only a couple of decades after his death, in 1297. To liberate the Holy Land from the Muslims and reinforce his own authority with his subjects and the church, he organised two crusades, the second of which resulted in his death in 1270.

Like other European rulers, he was fascinated by relics as a proof of his devoutness, and also because, like the crusades, they boosted his prestige. The lure of the East is expressed in the responsory *Occidentem illustrat oriens*, while the status of France as a promised land with superior arts of war and courageous knights is described in the conductus *Gaude, felix francia* and the antiphon *Gallia plaudat canticis*. That not everyone was equally enthusiastic about the crusade is something we hear from the nobleman and troubador Conon de Béthune, lamenting the fact that he will have to leave his loved ones behind. In about 1240, Louis IX obtained a few of the most legendary relics: part of the Holy Cross on which Jesus died, the Holy Lance with which

Lans waarmee Longinus Jezus doorstak, de Heilige Spons die met azijn was doordrenkt en de doornenkroon die Jezus droeg.

Om die relikwieën een gepaste plaats te geven, bouwde hij in 1242 de Saint-Chapelle in Parijs, een meesterwerk van de hoge gotiek. Het feit dat deze kapel in het koninklijke paleis lag, is niet toevallig; dat versterkte de band tussen de koning en de religieuze wereld. Lodewijk IX schonk een doorn van die kroon dan weer aan de Boheemse koning Ottokar II Prěmysl, waardoor zowel in Frankrijk als in Tsjechië muzikaal repertoire is terug te vinden dat aan de doornenkroon wordt gelinkt. De doornenkroon, die het symbool is van Christus' lijden, geeft het volk de kracht om boven de ellende uit te stijgen (antifoon *Christe caput ecclesie*), en geeft de koning zelfs een goddelijke legitimiteit – hij beschermt zijn volk, net zoals hij de Kerk beschermt (conductus *Scysma mendacis Grecie*). De verbondenheid van de doornenkroon met de Franse troon doet ons trouwens denken aan het huwelijk van Christus met de Kerk, zoals die ook symbolisch kan worden geïnterpreteerd in het *Hooglied*.

Longinus pierced Jesus' side, the Holy Sponge that was soaked in vinegar and the crown of thorns that Jesus wore.

To provide a suitable place for the relics, he built in 1242 the Saint-Chapelle in Paris, a High Gothic masterpiece. The fact that this chapel was located in the royal palace is no coincidence: it reinforced the link between the king and the religious world. Louis IX gave a thorn from the crown to the Bohemian King Ottokar II Prěmysl, which is why music linked to the crown of thorns can be found in both French and Czech repertoire. The crown of thorns, as the symbol of Christ's suffering, gives the people the strength to supersede their misery (the antiphon *Christe caput ecclesie*), and even gives the king divine legitimacy: he protects his people just as he protects the Church (the conductus *Scysma mendacis Grecie*). Incidentally, the connection between the crown of thorns and the French throne reminds us of the marriage of Christ and the Church, which is a possible symbolic interpretation of the *Song of Songs*.

Incipit oratio Jeremiae prophetae

Incipit oratio

Jeremiae prophetae.

Recordare, Domine, quid acciderit nobis,
intuere et respice opprobrium nostrum.

Hereditas nostra versa est ad alienos:
domus nostrae ad extraneos.

Pupilli facti sumus absque patre,
matres nostrae quasi viduae,
aquam nostram pecunia bibimus,
ligna nostra precio comparavimus.

Cervicibus minabamur,
lassis non dabatur requies.

Aegypto dedimus manum
et Assyriis,

ut saturaremur pane.

Patres nostri peccaverunt,
et non sunt:

et nos iniquitates eorum portavimus.

Servi dominati sunt nostri:

non fuit qui redimeret de manu eorum.

In animabus nostris afferebamus
panem nobis,

a facie gladii in deserto.

Pellis nostra, quasi clibanus exusta
est a facie tempestatum famis.

Mulieres in Sion humiliaverunt
et virgines in civitatibus Juda.

Jerusalem, Jerusalem,

convertere ad Dominum Deum tuum.

Ara pot hom conoisser e proar

Ara pot hom conoisser e proar

que de bos faitz rend Dieus bon
guizerdon, c'al pro marques n'a faich
esmend' e don, q'el fai son pretz

Begin van de redevoering
van de profeet Jeremia.

Denk aan wat ons is overkomen, Heer,
kijk naar onze schande.

Vreemden hebben ons gebied in handen,
een vreemde woont in ons huis.

We zijn wezen geworden zonder vader,
onze moeders zijn als weduwen;
we dronken ons water tegen betaling
en kochten ons hout voor goed geld.

Onze hoofden waren bedreigd,
wie moe was, werd geen rust gegund.

We hebben Egyptenaren en Assyriërs
de hand gereikt

om met brood te worden verzadigd.

Onze vaders hebben gezondigd
en zijn niet meer,

en wij dragen hun ongerechtigheden.

Slaven zijn meester over ons geworden
en niemand die ons vrij kocht uit hun hand.

We moesten ons brood met gevaar
voor ons leven halen,
vanwege het zwaard in de woestijn.

Onze huid is zwart geblakerd als een oven
vanwege het geweldige knagen van de
honger. Onze vrouwen zijn vernederd in Sion
en onze meisjes in de steden van Juda.

Jeruzalem, Jeruzalem,
bekeer u tot de Heer, uw God.

Nu kan men weten en bewijzen
dat God beloont, na goede werken;
Hij beloonde de dappere markies
met een gift waardoor hij

sobre.is meillors pojar
tant qe.il crozat de Frans' e de
Campaigna l'an quist a Dieu
per lo meillor de totz
e per cobrar lo sepulcr' e la crotz
on Jhesus fon, q'el vol en sa compaigna
l'onrat marques, et a.il Dieus dat poder
de bons vassals e de terr' e d'aver
e de ric cor per far miels so que.il
taigna.

Dieus si laissez vendre per nos salvar,
e.n soffri mort e.n receup passion,
e l'auniront per nos Juzeu fellow,
e.n fon batutz e liatz al pilar,
e.n fon levatz el trau
q'er' en la faigna
e correjatz de correjas ab noz
e coronatz d'espinas en la crotz:
per q'a dur cor totz hom qe.l dan non
plagna qe.ns fant li Turc
que volont retener la terr' on
Dieus volc mortz e vius jazer,
don nos n'eschai grans
gerr' e grans mesclaigna.

Nostre Senher nos mand' e.ns ditz a
totz qu'anem cobrar lo sepulcr' e la
crotz! E qui volra esser de sa companha
mueira per lui, si vol vius remaner
em paradís,
e fassa som poder
de passar mar e d'aucir la gen canha.
Bels Cavalliers, per cui fatz sos e motz,
non sai si.m lais per vos o.m leu la
crotz, ni sai cum an ni sai comen

de meest gewaardeerde man werd,
zodat de kruisvaarders uit Frankrijk en de
Champagne God hebben gevraagd
dat hij de beste van allen zou zijn
en dat hij het graf zou herwinnen en het
kruis waaraan Jezus is gekruisigd, want Hij
wil de edele markies in Zijn troepen hebben;
en God schonk hem macht, goede strijders,
grondgebied en rijkdom en een sterk hart,
om zijn taak beter te kunnen uitvoeren.

God liet zich verkopen om ons te redden
en Hij stierf en onderging lijden,
en om ons bespotten de goddelozen Jezus
en werd Hij geslagen en aan een pilaar
gebonden en aan de geselpaal gehesen
die in de modder stond, Hij werd gezeseld
met een zweep met knopen, en met een
doemenkroon gekroond aan het kruis:
en daarom heeft eenieder die niet klaagt over
het onrecht dat de Turken ons aandoen een
hart van steen. Die willen immers het land
behouden waar God wilde verblijven, tijdens
Zijn leven en na Zijn dood, en om die reden
moeten wij een grote strijd en oorlog voeren.

Onze Heer beveelt en vertelt ons allen
op weg te gaan om het graf en het kruis te
heroveren. En moge wie deel wil uitmaken
van Zijn leger, sterven voor Hem,
als hij wil leven in het paradijs,
en laat hij alles doen wat hij kan om de zee
over te steken en het hondse volk te doden.
Edele ridder, voor wie ik
muziek schrijf en teksten,
ik weet niet of ik omwille van u al dan niet op

remigna, que tant mi fai vostre bels cors
plazer q'ieu muor s'ie.us vei e, qand no.us
puosc vezer,
cuich morir sols ab tot'
autra compaigna.

Occidentem illustrat oriens

Occidentem illustrat oriens
verum solem nobis adiciens
spem vincendi coronam largiens.

Visitat rex omnium
nostram regionem
et se nobis exhibet
verum salomonem.

Gaude, felix Francia

Gaude, felix Francia,
speciali gaudio!
Felix es militia,
felix es et studio.
Sed precellit omnia.
Tui regis unctio,
quam regnans in gloria
tibi donat,
qui solus in solio regni tonat.
Cuius miseratio in misericordia
te coronat.
Felix regnum Francie,
cuius donat regibus
Rex glorie,
qui tonat in nubibus,
oleum letitie
pre suis consortibus.
Quam coronat hodie
in misericordie miserationibus.

kruistocht moet gaan, ik weet niet hoe te gaan
of hoe te blijven, want uw schoonheid staat
mij zo aan dat ik sterf als ik u zie,
maar als ik u niet kan zien, vrees ik
te sterven in ieder ander gezelschap.

Het Oosten verlicht het Westen,
het brengt ons de ware zon
en schenkt ons hoop, de zegekroon.

De koning van het heeel
bezoekt onze contreien
en toont zich voor ons
een ware Salomon.

Verheug je, gelukkig Frankrijk,
met een speciale vreugde!
Gelukkig ben je om je krijgskunst,
gelukkig ook om je inzet.
Maar de zalving van je koning overtreft alles.
Die [zalving] is je gegeven
door de Heer die heerst in glorie
en als enige dondert
op de troon van Zijn rijk.
Het medelijden van zijn barmhartigheid
kroont je.
Gelukkig koninkrijk van Frankrijk,
aan wiens koningen de
Vorst van de glorie
— die dondert in de wolken —
de olie van de blijdschap
heeft geschonken vóór al zijn lotgenoten.
Vandaag kroont Hij haar
in het medelijden van Zijn barmhartigheid.

Gallia plaudat canticis

Gallia plaudat canticis
rex celi mittit gallicis
signum honoris tropicum
hoc delectatur climate
qui suo diademate
regnum coronat gallicum.

Ahi! Amors dure departie

Ahi! Amors, com dure departie
me convenra faire de la millor
ki onques fust amee ne servie!
Dieus me remaint a li par sa douçour,
si voirement com
j'en part a dolor!
Las! k'ai je dit?
Ja ne m'en part je mie!
Se li cors va servir Nostre Signor,
mes cuers remaint del tot
en sa baillie.

Por li m'en vois sospirant en Surie,
car je ne doi faillir mon Creator.
Ki li faura a cest besoig d'aïe,
saiciés ke il li faura a grignor;
et saicent bien
li grant et li menor
ke la doit on faire chevallerie
ou on conquiert Paradis
et honor et pris et los
et l'amor de s'amie.

Dieus! tant avons esté preus par
huisseuse, or i parra ki a certes iert preus;
s'irons vengier la honte dolereuse
dont chascuns doit estre iriés et

Frankrijk juicht met gezangen;
de Hemelvorst stuurt de Fransen
een trofee als ereteken;
Hij die met Zijn kroon
het Franse koninkrijk kroont
verheugt zich in deze streek.

Ach, Amor, hoe zwaar zal het mij vallen
om afscheid te nemen van de beste vrouw
die ooit werd gediend en bemind!
Moge God mij in Zijn goedheid
terugbrengen naar haar, want heus,
ik verlaat haar met pijn!
Wee mij! Wat zei ik daar?
Ik verlaat haar immers niet echt!
Hoewel mijn lichaam vertrekt om onze Heer
te dienen, blijft mijn hart achter,
geheel in haar macht.

Uit liefde voor haar vertrek ik, klagend,
naar Syrië, want ik mag mijn Schepper
niet teleurstellen. Weet dat hij die Hem in
deze nood niet bijstaat dot Hem niet zal
worden geholpen in grotere nood; en laat
zowel de groten als de eenvoudige mensen
goed begrijpen dat we dáár blij moeten
geven van dapperheid, waar we het paradijs
verwerven, en eer en roem en lof
en de liefde van onze vriendin.

God! We waren zo dapper in het niets doen,
maar nu zal blijken wie echt dapper is;
wij gaan de pijnlijke schande wreken die
in eenieder boosheid en schaamte moet

honteus; car a no tans est perdis
li sains lieus ou Dieu
soffri por nos mort
angoisseuse.
S'or i laissons nos anemis
morteus, a tos jors mais
iert no vie honteuse.

O meriti clari regio

O meriti clari
regio que visa fuisti
digna coronari
sacro diademate Christi
redde redemptori
grates meritisque perora
ut tanto decori
deus augeat huic pociora.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo,
quia respexit humilitatem
ancillae suae.
Ecce enim, ex hoc beatam me dicent
omnes generationes,
quia fecit mihi magna,
qui potens est
et sanctum nomen ejus.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto,
sicut erat in principio
et nunc et semper
et in saecula saeculorum.
Amen.

opwekken; wij hebben immers in onze tijd
de heilige plaatsen verloren waar God
voor ons een pijnlijke dood
heeft moeten ondergaan.
Als we onze doodsvijanden daar nu
ongemoed laten, zal ons leven
voor eeuwig die schande dragen.

O land van verdienste en eer,
waardig bevonden
om te worden gekroond
met de Heilige Kroon van Christus,
betuig dank aan de Verlosser
en bid dat God door Zijn verdiensten
aan deze grote eerbetuyging
nog wat meer toevoegt.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien.
Want zie, van nu af aan zullen
alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij grote dingen voor mij heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.

Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin
en nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Iudei viri sanguinum

Iudei viri sanguinum
spinis coronant dominum
eterni regis emuli
pro nobis dei filius
fit hircus emissarius
ferens peccata populi.

Dixit Dominus (Psalm 109)

Dixit Dominus Domino meo:
sede a dextris meis,
donec ponam inimicos
tuos scabellum pedum tuorum.
Virgam virtutis tuae
emittet Dominus es Sion.
Dominare in medio inimicorum tuorum.
Tecum principium
in die virtutis tuae,
in splendoribus sanctorum;
ex utero ante luciferum genui
te juravit Dominus,
et non paenitebit eum.
Tu es sacerdos in aeternum
secundum ordinem Melchisedech.
Dominus a dextris tuis
confregit in die
irae suae reges;
iudicabit in nationibus,
implebit ruinas,
conquassabit capita
in terra multorum.
De torrente in via bibet
propterea exaltabit caput.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio

Joodse mannen kronen
de Heer met doornen van bloed,
navolgers van de eeuwige koning;
Gods Zoon wordt voor ons
een zondebok
die de zonden van Zijn volk op zich neemt.

De Heer sprak tot mijn Heer:
Zit aan Mijn rechterhand
terwijl ik Uw vijanden
aan Uw voetbank leg.
De Heer van Sion zal de roede
van deugdzaamheid uitsturen.
Heers te midden van Uw vijanden.
Met U is het gezag
op de dag van Uw verdienste,
in de glans van de heiligen;
uit de moederschoot voor het licht
heb Ik U voortgebracht, zo zweet de Heer,
en het zal Hem niet berouwen.
Gij zijt priester voor eeuwig
op de wijze van Melchisedech.
De Heer aan Uw rechterzijde
breekt de macht van de koningen
op de dag van Zijn toorn;
Hij zal oordelen over de volkeren,
Hij zal ondergangen teweegbrengen,
Hij zal de hoofden van velen
op aarde verbrijzelen.
Hij zal drinken van een stroom onderweg
en daarom Zijn hoofd verheffen.
Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin

et nunc et semper,
et in saecula saeculorum.
Amen.

Bien me deüsse targier

Bien me deüsse targier
de chançon faire et de moz et de chanz,
quant je me dai esloignier
de la moillor de toutes les vaillanz.
Et si en puis faire voire ventance
que je fais plus par Deu
que nuls amanz;
si en sui maur endroit l'arme joianz,
mais j'ai dou cors et pitié et pesance.

Ne ja pour nul desirrier
ne remaindrai avecques ces tiranz
qui sont croisié a loier
par dismer clers
et borjois et serjanz;
plus en croisa covoitie que creance.
Et, quant la croiz n'en puet estre garanz,
a telx croisiéz sera Dex
mout soffranz, se ne s'en venge
a pou de demorance.

On se doit bien esforcier
de Deu servir, ja n'i soit li talanz,
en la char veindre et plaissier
qui de pechier est adès desirranz;
adonc voit Dex la double penitence.
Ha las! se nus se doit sauver dolanz,
donc doit estre li merites
mout granz, car si dolanz nus
ne se part de France.

en nu en altijd
en in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Ik zou echt het schrijven van een lied
met woorden en een melodie, moeten laten,
omdat ik ver weg moet gaan
van de beste van alle edele dames.
En dus kan ik met trots laten zien
dat ik meer doe voor God
dan welke minnaar ook
en daardoor ben ik vol vreugde in mijn ziel
maar voelt mijn hart zorgen en verdriet.

Nooit zal ik, om welk verlangen dan ook,
bij deze tirannen blijven, die kruisvaarders
zijn er om geld te maken, door de tiende
penning op te leggen aan religieuzen,
burgers en soldaten; er gingen er meer op
kruistocht uit hebzucht dan uit geloof.
En zolang het kruis daar niet van gevrijwaard
is, kan God voor dergelijke kruisvaarders
welwillend zijn, maar zal Hij zich binnenkort
toch op hen wreken.

Men moet inderdaad trachten
God te dienen, ook als de lust daartoe
ontbreekt, door het vlees dat er altijd op uit
is zonde te overwinnen en te bedwingen:
dan ziet God de dubbele boetedoening.
Helaas! Als men zijn heil moet verdienen
door te lijden, dan moet mijn beloning
wel heel groot zijn, want niemand verlaat
Frankrijk zo ongelukkig als ik.

Altare thymiamatis

Altare thymiamatis
non eget diadematis
quod dicitur aureola
hoc est sanctorum premium
hoc est amoris cremium
aromatis areola.

Homo sacrificium
fructuum duplicium
super illud immola.

Scysma mendacis Grecie

Scysma mendacis Grecie
vexilla Christi deserunt
et ad fidelis Francie
castitatem se transferunt,
ubi sponsus ecclesie
sumendus mediator,
adversus quem non poterunt
perfidorum insidie,
qui sponsam tueatur.
O cuius imperio
paretur a superis
terrenis et inferis!
Quanto beneficio
Franciam prosequeris
pre regnis ceteris!
Iam ornata regio
tota splendet regio,
cum cruce, cum lanceam,
cum coronam scyrepeam,
que subtrahis danais miseris,
ad ipsam miseris.
Quodam presagio
arma, quibus viceris,

Het altaar van wierook
heeft geen koninklijke diadeem nodig;
wat men aureool noemt,
dat is het loon van de heiligen,
dat is het sprokkelhout van de liefde,
een altaartje van geurige kruiden.

Mens, offer hierop
een brandoffer
van twee soorten vruchten.

De vaandels van Christus hebben het
schisma van het leugenachtige Griekenland
verlaten en hebben zich geschaard achter
de eerbaarheid van het trouwe Frankrijk,
waar de bruidegom van de Kerk zich opstelt
als tussenpersoon.

De listen en lagen van de trouwelozen
staan machteloos tegen Hem,
want Hij beschermt zijn bruid.
O, wat in de hemel is, op aarde
en in de onderwereld
gehoorzaamt aan Zijn gezag!
Wat een weldaad
betoont U aan Frankrijk
voor alle andere rijken!
Reeds straalt het ganse land
door het koninklijke ornaat,
omdat U de kruisen, de lans,
de doornenkroon die U
de ellendige Grieken hebt afgenomen
naar Frankrijk hebt gestuurd
vanuit een bepaald voorgevoel,
de wapens waarmee U heeft gezegevierd,

cum sub Pontio
iudicatus fueris.
Quid sibi volunt talia,
Francorum rex catholice,
quod sis inunctus celice,
quod te ditent insignia
passionis dominice,
quod assumis et alia,
cum a supremo iudice
tua pulsantur ostia?
Ne nesciat
ad quem refugiat,
exul ecclesia,
que sic opprimitur,
en a summo pontifice
vocaris ad subsidia.
Illuc confugitur,
ubi Christus diligitur.
Ex his tibi conicitur
deberi monachia.

Christe caput ecclesie

Christe caput ecclesie
qui transfers ad nos hodie
tui coronam capitibus
sic exaudi nos domine
ut in arcto discrimine
coronemur pro meritis.

Regis et pontificis

Regis et pontificis
diadema mysticis
honoremus laudibus.

locundemur tropicis
canticis, angelicis

toen U door Pontius [Pilatus]
werd veroordeeld.
Wat heeft dat alles te betekenen,
katholieke koning van de Fransen,
dat u vanuit de hemel bent gezalft,
dat de symbolen van het lijden
van de Heer u hebben verrijkt,
dat u ook nog andere tekenen
hebt aangenomen, nu de hoogste rechter
aan uw deuren aanklopt?
Dat de Kerk in ballingschap,
die zo wordt verdrukt,
goed zou weten
tot wie ze haar toevlucht zoekt.
Kijk, de paus zelf
roept uw hulp in.
Hij zoekt zijn toevlucht
waar Christus geliefd is.
Hieruit kan men afleiden
dat de monarchie u verschuldigd is.

Christus, hoofd van de Kerk,
U die vandaag de kroon van Uw hoofd
op ons overdraagt,
luister zo naar ons, Heer,
dat we in een benarde situatie
worden gekroond naar onze verdiensten.

Laten we de kroon van
koning en paus eren
met gewijde lofzangen.

Laten we ons verheugen met strofische
gezangen, eensgezind,

concordemus moribus.

In corona Domini
forma datur homini
pulchre necessaria.

Spina mortis stimulus
sed corone titulus
mortis est victoria.

Levitas arundinis
levis casus hominis
cora natura labile.

Fert coronam spineam
spinam arundineam
cor contritum humile.

Spina pungit cor elatum
cor emolit induratum
pungens ex arundine

Orbis orbis est coronae
vel unguentum vitae bonae
fragrans ex dulcedine.

Hanc coronam hodie
suae confert Galliae
rex misericordiae.
Cujus testimonia
vera clamant omnia
mundus et daemonia.

Dilatetur amplius
Civitas Parisius
Galliae gymnasium.

naar het voorbeeld der engelen.

In de kroon van de Heer
wordt een vorm gegeven
die voor de mens heel mooi moet zijn.

De doornen zijn de steken van de dood,
maar het opschrift van de kroon
betekent de zege op de dood.

De lichtheid van het riet
is de lichte val van de mens,
van nature wankel van hart.

Het hart, vermoeid en nederig,
draagt de doornenkroon
en de rietstengel.

De doorn prikt in het verheven hart,
het hart, verhard door de rietstengel,
wordt door die prikken zacht.

De cirkel is de cirkel van de kroon
of de zelf van het goede leven
die een zoete geur uitwasemt.

Deze kroon heeft de Vorst
van erbarmen vandaag
naar Zijn Frankrijk gebracht.
De wereld en de geesten
erkennen luid alle getuigenissen
over Hem als waarachtig.

Moge de stad Parijs,
de leerschool van heel Frankrijk,
zich verder uitbreiden.

Et in sensum spiritus
transeat divinitus
literale studium.

Ludovice, rex Francorum
sub te vigent antiquorum
regum diademata.

Dum corona coronarum
spina crucis, flos spinarum
tua praefert scimata.

O rex regum, qui centenis
sexagenis et tricenis
es corona gloriae

hac corona nos coronas
et illacum per hanc dones
post agonis stadia
beata nobis gaudia.

Au tans plain de felonie

Au tans plain de felonie,
d'envie et de traïson,
de tort et de mesprison,
sanz bien et sans cortoisie,
et que entre nos barons
faisons tot le siecle empirier,
que je voi escomenier
ceus qui plus offrent reson,
lor vueil dire une chançon.

Encor aim mielz toute voie
demorer ou saint païs
que aler povres, chaitis
la ou ja solas n'auroie.

En moge de studie van de letteren
van godswege overgaan
naar het inzicht in de geest.

Ludovicus, koning der Fransen,
onder uw bewind zijn de diademen
van de oude vorsten weer krachtig.

Terwijl de kroon der kronen,
de doom van het kruis, de bloem van doornen
uw symbolen voor zich uitdraagt.

O koning der koningen, die voor honderden,
duizenden, oneindig velen
de kroon der glorie is,

tooi ons met deze kroon
en moge u met haar en door haar
ons zalige vreugde geven
na alle mogelijke leed.

In een tijd vol slechtheid,
afgunst en verraad,
van onrecht en smaad,
zonder goedheid en hoofsheid,
en waarin onze hoge heren
de hele wereld slechter maken,
en waarin ik zie dat zij
die het meest redelijk zijn, worden geëxcom-
municéerd, wil ik een lied brengen.

Ik zou echter nog liever
in het heilige land blijven,
dan berooid en zielig te vertrekken
naar een plek waar ik geen vreugde zal

Phelipe, on doit paradis
conquerre par mesaise avoir,
que vos n'i troverez ja, voir,
bon estre, ne jeux, ne ris,
que vos aviëz apris.

Amors a coru en proie
et si m'en meine tot pris
en l'ostel, ce m'est avis,
dont ja issir ne querroie,
s'il estoit a mon devis.
Dame, de cui biauhez fet oir,
je vos faz or bien a savoir,
ja de prison n'istrai vis,
ainz morrai loialz amis.

Dame, moi couvient remaindre,
de vos ne me quier partir.
De vos amer et servir
ne me soi onques jor faindre,
si me vaut bien un morir
l'amor qui tant m'assaut souvent.
ades vostre merci atent,
que bien ne me puet venir
se n'est par vostre plaisir.

Chançon, va moi dire Lorent
qu'il se gart bien outree ment
de grant folie envahir,
qu'en li auroit faus mantir.

Spinis Christus coronatus

Spinis Christus coronatus
factus est opprobrio.
Torculari crucis pressus
nos purgat a vicio

vinden. Philippe, om het paradijs te
verdiene, moeten we lijden,
je zal er echt geen genoegens,
afleiding of plezier vinden,
zoals je die hier leerde kennen.

Amor was op zoek naar prooi
en neemt me vastgebonden mee
het huis in, waaruit ik, lijkt me,
nooit meer wil ontsnappen,
als het aan mij ligt.
Vrouw, wier schoonheid bekend is,
ik laat u nu weten dat ik deze
gevangenis nooit levend zal verlaten,
maar er zal sterven als uw trouwe vriend.

Vrouw, mij past het te blijven;
ik wil niet weg bij u.
ik zal nimmer nalaten,
u lief te hebben en te dienen.
Dan is de liefde die mij steeds belaaft
mijn sterven waard,
ik wacht onophoudelijk op uw genade;
er wacht mij geen gunst
dan door uw wil.

Lied, ga voor mij aan Laurent zeggen
dat hij er tot het uiterste voor waakt
geen dwaasheid te begaan,
want dan zou hij lelijk tekortschieten.

Christus werd gekroond met doornen,
en een voorwerp van spot.
Gekneld onder het hout van het kruis
zuiverde Hij ons van gebreken;

morte sua singulari
mortem tollens duplicem.

Spinis coronavit mater
impia auctorem
vite qui animam dedit
propter peccata mundi.

Otep myrry

Otep myrry mněť mój milý,
milujeť mě z své všie
síly a já jeho zmilelého,
proňžť netbám nic na jiného.
Mój milý mně biel,
červen, krásen,
jako leteční den jasen.
To dív z diva, žeť sem živa, proňžť
sě mé srděčko znímá.
Vstanúť i pójdu toho dle,
poptám sobě,
proňžť mé srděčko mdlé, řkúc:
"Batíčku, zmilelíčku,
zjev mi svú tvář, sokolíčku.
Jehožť má dušě miluje,
viděli ste, zda kde tu je?
Milost silná, žádost pilná,
k němužť má mysl nemylna."
Když diech právě o puolnoci,
střěť mě jeden z jeho moci,
tak neznámě vzeřev na mě,
vecet: "Přenes mě v svém prámě."
Tehdy já naň vzeřěch z nice,
domněch së svého panice.
Řech: "Kam koho?"
A on: "Toho, jehož ty hledáš přemnoho."

door Zijn uitzonderlijke dood
nam Hij een dubbele dood weg.

Met doornen kroonde
de goddeloze moeder de bron van leven,
die Zijn leven had gegeven
voor de zonden van de wereld.

Mijn geliefde is als een bundel mirre,
hij houdt met heel zijn kracht van mij,
en ik van hem, mijn geliefde,
vandaar dat ik niemand anders aandacht
schenk. Mijn geliefde is wit, rood, mooi,
helder als een zomerse dag.
Het is een wonder onder de wonderen,
dat ik nog leef,
Vandaar dat mijn hartje in brand vliegt.
Ik zal voor hem opstaan en vertrekken,
zal hem vinden, hem, voor wie mijn hartje
zo zwak is. Intussen spreek ik:
"Lieveling, geliefde,
laat me je gezicht zien, valkje,
want mijn ziel heeft lief,
Hebben jullie gezien of hij hier ergens is?
Sterke liefde, dringend verlangen,
mijn gemoed staat hem onwrikbaar bij."
Toen ik vertrok, net om middernacht,
trof ik iemand uit zijn gevolg,
hij keek me zo vreemd aan en zei:
"Breng me in jouw vlot naar de overkant."
Ik bekeek hem van beneden,
herkende mijn jongeling.
Ik zei: "Waarheen, naar wie?"
En hij: "Naar hem, die jij zo zeer zoekt."

Adest dies novae laetitia

Adest dies
novae laetitia
adest dies
immense graciae
adsit nove melodie
cantus.

Aangebroken is de dag
van nieuwe blijdschap,
aangebroken de dag
van onmetelijke genade;
laat nu het gezang
van een nieuwe melodie horen.

Unicornis captivatur

Unicornis captivatur,
aule regum presentatur
venatorum laqueo,
palo serpens est levatus,
medicatur sauciatu
veneno vipereo.

De eenhoorn is gevangen,
wordt voorgesteld aan het koninklijke hof
in de strikken van de jagers.
Hij wist zich kruipend
van de paal te bevrijden, gewond als hij is,
geneest hij zichzelf met het slangengif.

Alleluia canite
agno morienti,
alleluia pangite,
alleluia promite
leoni vincenti.

Zing halleluja
voor het stervende lam,
jubel halleluja,
laat uw halleluja horen
voor de zegevierende leeuw.

Pellicano vulnerato
vita redit pro peccato
nece stratis misera.
Phos fenicis est exusta,
concremanturque vetusta
macrocosmi scelera.

Het leven keert terug naar de gewonde
pelikaan na een ellendige dood in zijn nest
voor de zonden van de wereld.
Het licht van de Phoenix is uitgebrand,
de aloude misdaden van de wereld
zijn helemaal door het vuur verteerd.

Alleluia canite ...

Zing halleluja ...

Ildrus intrat crocodillum,
extis privat, necat illum,
vivid inde rediens;
tris diebus dormitavit leo,
quem resuscitavit

De hydra sluipt de krokodil binnen,
berooft hem van zijn ingewanden,
doodt hem en keert er levend weer uit:
drie dagen lang sliep de leeuw,
tot de koning hem

basileus rugiens.

Alleluia canite ...

wekte met zijn gebrul.

Zing halleluja ...

Vertaling: Jeanine De Landsheer, Marianne Lambregts

DONDERDAG
24.08.17

T/M

ZATERDAG
26.08.17

10.00
Cursus

KU Leuven,
Campus Carolus

Mariadevotie en heiligenverering in de late middeleeuwen

zomercursus | summer course (Dutch spoken)

Ignace Bossuyt, *docent lecturer* | John Arblaster, *docent lecturer* | Ludo Jongen,
docent lecturer

I.s.m. Davidsfonds Academie

In een driedaagse zomercursus van de Davidsfonds Academie wordt het festivalthema uitgediept. Drie specialisten benaderen de 'adoratio' vanuit hun vakgebied. Musicoloog Ignace Bossuyt laat horen hoe verering weerklinkt in de muziek, met bijzondere aandacht voor de Italiaanse madrigalen. Theoloog John Arblaster belicht de traditie van het *Stabat mater* en neemt ook het *Hooglied* onder de loep. En historicus Ludo Jongen toont hoe heiligen een plaats kregen in het middeleeuwse dagelijkse leven en in de kunst en hoe je heiligen kunt herkennen. De cursus wordt afgesloten met een stadswandeling of een rondleiding in museum Mayer Van den Bergh, op zoek naar sporen van de 'Adoratio' in Antwerpen.

A three-day summer course run by the Davidsfonds Academy will explore the theme of the festival in greater depth. Three specialists will look at 'Adoratio' within their own area of specialisation. The musicologist Ignace Bossuyt will show how veneration was expressed in music, with particular attention to Italian madrigals. The theologian Dr John Arblaster will shed light on the *Stabat Mater* tradition and also take a close look at the *Song of Songs*. Finally, the historian Ludo Jongen will show how the saints were incorporated into daily life and art in the Middle Ages, and how you can recognise different saints. The course will end with a tour of the city or a guided tour of Mayer Van den Bergh Museum, in search of traces of 'Adoratio' in Antwerp.

DONDERDAG
24.08.17

13.00
Concert

AMUZ

RossoPorpora

Walter Testolin, *artistieke leiding* artistic director

Paola Valentina Molinari, Lucia Napoli, *sopraan soprano* | Andrès Montilla-Acurero, *altus altus* | Massimo Altieri, Riccardo Pisani, *tenor tenor* | Guglielmo Buonsanti, *bas bass* | Dario Carpanese, *klavecimbel harpsichord* | Jadran Duncumb, *luit & theorbe lute & theorbo*

In vita

Quando fra l'altre donne ad ora ad ora *Adrian Willaert (ca. 1490-1562)*

Solo e penso i più deserti campi
Non vidi mai dopo notturna pioggia *Luca Marenzio (1553/54-1599)*

In qual parte del ciel, in qual idea *Philippus de Monte (1521-1603)*

Per mezz'i boschi inhospiti et selvaggi *Cipriano de Rore (1515/16-1565)*

Grazie ch'a pochi 'l ciel largo destina *Giaches de Wert (1535-1596)*

In morte

Che debb'io far, che mi consigli Amore *Bartolomeo Tromboncino (1470-na 1534)*

Oimè 'l bel viso, oimè 'l soave sguardo *Claudio Monteverdi (1567-1643)*

Amor, quando fioria *Jhan Gero (fl. 1540-1555)*

Fuggito è 'l sonno a le mie crude notti *Luca Marenzio*

Vago augelletto che cantando vai *Giaches de Wert*

Crudel acerba, inexorabil morte *Luca Marenzio*

Benedetto sia 'l giorno e l'ora e 'l punto: madrigalen over leven en dood van Laura

Laura is voor Petrarca als een schaduw die tevoorschijn komt en vervliegt, opkomt en wegzinkt; een ijle leegte, een zuivere en verlaten tombe, een lichaam, een geestverschijning. Ze is alles en tegelijk niets: de hartstochtelijke vreugde van de zalige dag van hun eerste ontmoeting ("Gezegend zij het uur en de seconde, de dag, de maand, het jaargetij, het jaar, het land, de plaats waar mij haar ogenpaar al bij de eerste aanblik had gebonden"), maar ook de hartverscheurende pijn op het moment van haar dood, een pijn die de poëzie onderbreekt en doet verstenen ("Mijn diepe zuchten krijg ik niet op rijm, en voor mijn kwelling bestaat geen enkele stijl.")

Laura kwam aan het begin van de 16de eeuw via het madrigaal opnieuw tot leven, ze werd het symbool van elke vrouw die geliefd en verloren was. Italiaanse én Franco-Vlaamse componisten zetten de meest aangrijpende teksten van Petrarca op muziek, met Tromboncino als een van de eersten in dit programma. *Che debb'io far?* verscheen reeds in 1507 in Petrucci's zevende boek met frottola's – al neigt zijn stijl naar die van het ontluikende nieuwe madrigaalgenre en beïnvloedde hij talrijke componisten die zich aan het madrigaal waagden. Willaert gaat nog een stap verder en zet de toon aan voor

Benedetto sia 'l giorno e l'ora e 'l punto: madrigals on the life and death of Laura

Laura is a shadow that appears and evaporates, flows and is submerged. An airy void, an unsullied, deserted tomb, a body, a wraith. Once again, a body. Once again, a shadow. She is everything and nothing: the heart-wrenching joy of the blessed day ("... and the month, and the year, and the season, and the time and the hour, the very moment, and the beautiful country and the place...") of their first encounter, but also the heartbreaking pain at the moment of her death, a pain that disrupts and petrifies the poetic form ("My heavy sighs find no rhyme and my deep torment is beyond any style").

Laura came back to life in 16th century madrigals, and became the symbol of every woman who has ever been loved and lost. Franco-Flemish composers joined their Italian counterparts in setting the most poignant of Petrarch's texts to music, with Tromboncino as one of the first in this programme. *Che debb'io far?* appeared as early as 1507 in Petrucci's seventh book of frottole, although his style tends towards the emerging new genre of the madrigal and he influenced many of the composers who were to attempt it. Willaert takes things a step further,

alle componisten die na hem volgen. In de madrigalen van de bundel *Musica nova*, gecomponeerd omstreeks 1540, gaat hij subtiel te werk op het gebied van ritme, textuur en tekstdeclamatie om alle nuances van de zinnen en woorden van Petrarca naar boven te halen. De Rore en de Wert schrijven eveneens hoogstaande polyfone madrigalen en verkennen nog verder verrassende chromatische wendingen die de gevoelens in de verf zetten – Monteverdi noemde de Rore trouwens een van zijn grote inspiratiebronnen. Marenzio's madrigalen zijn tegenwoordig misschien minder bekend dan die van Monteverdi, ze moeten qua expressieve kracht alleszins niet in hun schaduw staan. Let bijvoorbeeld op de merkwaardige chromatiek in zijn *Solo e pensoso*. Telkens wanneer Petrarca's woorden over Laura opnieuw klinken, worden ze als opnieuw geboren, en zien we de twee geliefden samen, zoals tijdens hun leven wellicht nooit gebeurde. Want de liefde is sterker dan de dood.

setting the tone for all the composers who followed. In the madrigals in the *Musica nova* collection, composed in about 1540, he takes a subtle approach to rhythm, texture and declamation of the text in order to reveal every nuance of Petrarch's words. De Rore and de Wert also wrote excellent polyphonic madrigals, further exploring surprising chromatic twists that emphasise the emotions in the poems. Monteverdi even named de Rore one of his great sources of inspiration. Marenzio's madrigals are perhaps not as well known today as those by Monteverdi, but they certainly do not stand in their shadow when it comes to their expressive power. Note the unusual chromaticism in his *Solo e pensoso*. Every time voices from this century sing of Laura through Petrarch's words, the two lovers are born again, and we see them now, as they gaze at each other, touch one another, speak and join together, as perhaps they never did in life. For love is stronger than death.

Quando fra l'altre donne ad ora ad ora

Quando fra l'altre donne ad ora ad ora
Amor vien nel bel viso di costei,
quanto ciascuna è men bella di lei
tanto cresce 'l desio che m'innamora.

I' benedico il loco e 'l tempo et l'ora
che sí alto miraron gli occhi mei,
et dico: "Anima, assai ringratiar dêi
che fosti a tanto honor degnata allora.

Da lei ti vèn l'amoroso pensiero,
che mentre 'l segui al sommo ben t'invia,
pocho prezando quel ch'ogni huom desia.

Da lei vien l'animoso leggiadria
ch'al ciel ti s'orge per destro sentero,
sí ch'i' vo già de la speranza altero."

Solo et pensoso i più deserti campi

Solo et pensoso i più deserti campi
vo mesurando a passi tardi et lenti,
et gli occhi porto per fuggire intenti
ove vestigio human l'arena stampi.

Altro schermo non trovo che mi scampi
dal manifesto accorger de le genti,
perché negli atti d'alegrezza spenti
di fuor si legge com'io dentro avampi.

Si ch'io mi credo omai
che monti et piagge
et fiumi et selve sappian di che tempre
sia la mia vita, ch'è celata altrui.

In haar toont Amor al zijn kundigheid.
komt zij met haar vriendinnen naderbij,
dan blijken allen minder mooi dan zij,
zodat ik aan haar alleen mijn liefde wijd.

Dus zegen ik de plaats, de dag, de tijd
waarop ik haar ontmoette. "Wees maar blij
en dankbaar," zeg ik tot mijn ziel, "dat jij
op deze wijze bent gezegend.

Zij zal je met haar voorbeeld inspireren,
als je haar volgt, alles versmadend wat
andere mensen plegen te begeren.

Haar liefde leidt je naar een beter leven.
zij kent daartoe het juiste rechte pad.
verwachtingsvol houd ik het hoofd geheven."

Alleen en in gepeins verzonken ga ik met
trage tred de meest verlaten velden door;
en aandachtig speur ik met mijn ogen, en
vlucht zodra ik een voetspoor vind.

Een andere beschutting vind ik niet tegen
de nieuwsgierige blik van de mensen,
want aan mijn vreugdeloze handelen ziet
men van buiten welke gloed van binnen
brandt.

En zo verkeer ik in de waan dat bergen en
heuvels en rivieren en wouden weten
welke stemming mijn leven beheerst,
verborgen voor de mensen.

Ma pur sì aspre vie né sì selvagge
cercar non so ch'Amor non venga sempre
ragionando con meco, et io co' lui.

Non vidi mai dopo nocturna pioggia

Non vidi mai dopo nocturna pioggia
gir per l'aere sereno stelle erranti,
et fiammeggiar fra la rugiada e 'l gielo,
ch'i' non avesse i begli occhi davanti

ove la stancha mia vita s'appoggia,
quali io gli vidi a l'ombra di un bel velo;
et si come di lor bellezza il cielo
splendea quel di, così bagnati anchora
li veggio sfavillare,
ond'io sempre ardo.

In qual parte del ciel, in quale idea

In qual parte del ciel, in quale idea
era l'exempio, onde Natura tolse
quel bel viso leggiadro, in ch'ella volse
mostrar qua giù quanto lassù potea?

Qual nimpha in fonti, in selve mai qual
dea, ch'ome d'oro si fino a l'aura sciolse?
Quando un cor tante in se vertuti accolse
benchè la somma e di mia morte rea?

Per mezz'i boschi inhospiti et selvaggi

Per mezz'i boschi inhospiti et selvaggi,
onde vanno a gran rischio
uomini et arme,
vo sicuro io, che non pò spaventarme
altri che 'l sol
ch'a d'amor vivo i raggi.

Maar geen weg zo steil of onbegaanbaar
of Amor komt mij op mijn tocht vergezelen,
en praat met mij, en ik met hem.

Nooit zag ik na een nachtelijke regen
sterren door de heldere lucht dwalen,
als vlammen tussen dauw en vorst,
of voor me zag ik weer haar mooie ogen,

in mijn vermoeide bestaan een steun en
zegen, al zag ik ze in de schaduw van haar
sluier. De hemel straalde van hun schoon-
heid, al waren ze die dag van tranen nat,
maar door hun vonken
werd mijn vuur gevoed.

Aan welk deel van de hemel, welk idee
ontleende de natuur het beeld waarnaar
een schoonheid werd gemodelleerd als zij?
Wou ze ons tonen wat ze kon?

En welke bronnimf, welke woudgodin
ontbond ooit in de bries zulk gouden haar?
Welk vrouwenhart bergt zoveel kwaliteiten
dat het totaalbeeld mij noodlottig wordt?

Door het onherbergzame en woeste woud,
waar met groot gevaar
gewapende mannen lopen,
trek ik met gerust gemoed, want niets anders
maakt mij bang, dan de zon
wiens stralen vol van levende liefde zijn.

Et vo cantando
– o penser' mieï non saggi! –
lei che 'l ciel non poria lontana farme,
ch'i' l'ò negli occhi, et veder seco parme
donne et donzelle,
et son abeti et faggi.

Parme d'udirli, udendo i rami et l'òre
et le frondi, et gli augei lagnarsi,
et l'acque
mormorando fuggir per l'erba verde.

Raro un silenzio, un solitario horrore
d'ombrosa selva mai tanto mi piacque:
se non che dal mio sol troppo si perde.

Grazie ch'a pochi il ciel largo destina

Grazie ch'a pochi il ciel largo destina:
rara virtù, non già d'umana gente,
sotto biondi capei canuta mente,
e 'n humil donna alta beltà divina.

Leggiadria singulare et pellegrina,
e 'l cantar che ne l'anima si sente,
l'andar celeste, e 'l vago spirito ardente,
ch'ogni dur rompe et ogni altezza inchina.

E que' belli occhi che i cor' fanno smalti,
possenti a rischiarar abisso et notti,
et tórre l'alme a' corpi, et darle altrui;

col dir pien d'intellecti dolci et alti,
co i sospiri soavemente rotti:
da questi magi trasformato fui.

En ik loop te bezingen
– o onwijze gedachten van mij! –
haar die de hemel niet van mij kan weghalen,
want ik heb haar in mijn ogen, en het lijkt
wel of ik bij haar dames en jonkvrouwen zie,
maar het zijn sparren en beuken.

Het lijkt wel of ik haar hoor, in de takken en
de bries, het gebladerte, en in de kwelende
vogels, en in het water
dat murmelend langs het groene gras vlucht.

Een invallende stilte, een angstgevoel alleen
te zijn in het donkere woud beviel mij zelden
zo sterk: alleen is de afstand tot mijn zon
zo groot.

Meer gratie heeft de hemel nooit geschapen;
geen grotere goedheid is ons bekend;
onder het blonde haar een rijp verstand;
een goddelijke, maar bescheiden schoonheid.

Bekoorlijk op een haast uitheemse wijze;
een zangstem die ons raakt tot in de ziel;
een lichte tred, een fonkelende geest die
hardheid breekt en hoogmoed buigen doet.

En dan die ogen, die een hart verstenen
en die elk soort van duisternis verlichten,
die zielen rooft en aan een ander schenkt;

haar lieve woorden, zinvol en verheven,
soms onderbroken door haar zoete zuchten
– dat alles maakt van mij een ander mens.

Che debb'io far, che mi consigli, Amore?

Che debb'io far,
che mi consigli, Amore?
Tempo e ben di morire,
et o tardato piu ch'i' non vorrei.
Madonna e morta, et a seco il mio core;
et volendol seguire,
interromper conven quest'anni rei,
perchè mai veder lei
di qua non spero, et l'aspettar m'e noia.
Poscia ch'ogni mia gioia
per lo suo dipartire in pianto e volta,
ogni dolcezza de mia vita e tolta.

Oimè il bel viso, oimè il soave sguardo

Oimè il bel viso, oimè il soave sguardo,
oimè il leggiadro portamento altero!
Oimè il parlar ch'ogni aspro ingegno
et fero facevi humile, ed ogni huom vil
gagliardo!
Et oimè il dolce riso, onde uscio 'l dardo
di che morte, altro bene omai non spero!
alma real, dignissima d'impero,
se non fossi fra noi scesa si tardo!

Per voi conven ch'io arda, e 'n voi respire,
ch'i' pur fui vostro; et se di voi son privo,
via men d'ogni sventura altra mi dole.

Di speranza m'empie et di desire,
quand'io parti' dal sommo piacer vivo;
ma 'l vento ne portava le parole.

Wat moet ik doen,
wat raadt de liefde me aan?
Het is het gepaste moment om te sterven;
ik heb al langer gedraald dan ik wou.
Mijn dame is dood en mijn hart met haar,
ik verlang e maar haar te volgen,
het is gepast een eind te maken aan deze
vrede jaren, want er is geen hoop haar
weer te zien en het wachten irriteert me.
Daar al mijn vreugdes
door haar heengaan zijn gesmoord,
is elke tederheid uit mijn leven verdwenen.

Ach mooi gelaat waarin de ogen straalden,
ach tred en houding, sierlijk en vol kracht!
Ach stem die wrede harten heeft verzacht
en 't beste in de mens naar boven haalde!

En ach lieve glimlach die mijn lot bepaalde
en mij een dodelijke wond toebreacht!
Verheven ziel, bestemd tot grote macht
als u in beter tijden naar ons daalde!

U bent de vlam die mij heeft aangedreven,
u bent de adem die mij leven doet,
nooit zal ik dit verlies te boven komen.

De laatste maal dat ik u zag, bij leven,
hebt u mijn hoop met tederheid gevoeld.
De wind heeft onze woorden meegenomen.

Amor, quando fioria

Amor, quando fioria
mia spene, e 'l guidardon di tanta fede,
tolta m'è quella ond'attendea mercede.
Ahi dispietata morte, ahi crudel vita!

L'una m'à posto in doglia,
et mie speranze acerbamente à spente;
l'altra mi tèn qua giù contra mia voglia,
et lei che se n'è gita

seguir non posso, ch'ella nol consente.
Ma pur ogni or presente
nel mezzo del meo cor madonna siede,
et qual è la mia vita, ella sel vede.

Fuggito è 'l sonno a le mie crude notti

Fuggito è 'l sonno a le mie crude notti,
e 'l suono usato a le mie roche rime,
che non sanno trattar altro che morte,
così è 'l mio cantar converso in pianto.
Non à 'l regno d'Amor sì vario stile,
ch'è tanto or tristo quanto mai fu lieto.

Vago augelletto che cantando vai

Vago augelletto che cantando vai,
over piangendo, il tuo tempo passato,
vedendoti la notte e 'l verno a lato
e 'l dì dopo le spalle e i mesi gai,

se, come i tuoi gravosi affanni sai,
così sapessi il mio simile stato,
verresti in grembo a questo sconsolato
a partir seco i dolorosi guai.

Ach Amor, vroeger bloeide
mijn hoop op de beloning van mijn trouw,
voordat zij stierf die mij belonen zou.
Wreed is de dood en wreed is ook het leven!

De dood bracht mij verdriet
en heeft mij ieder vleugje hoop ontnomen,
het leven houdt mij hier, tegen mijn zin,
en ik kan haar niet volgen,

zij die weggegaan is, want dat wil ze niet.
Maar midden in mijn hart
heeft mijn aanbedene een ereplaats.
en van daaruit ziet ze hoe mijn leven is.

De slaap ontvluchtte mijn wrede nachten, de
klank week uit mijn schor geworden rijm dat
over niets anders spreekt dan over de dood
zo wordt mijn zingen nu verstikt door tranen.
Zo'n verschil in stijl – nu even triest als
vroeger vol van vreugde – is Amor vreemd.

Vogeltje dat zingend door de wereld dwaalt
of treurend om voorbijge tijden, beseffend dat
de nacht of de winter in aantocht is en de
dag of de mooie maanden achter de rug;

als je naast je eigen zware verdriet
ook mijn toestand kende, zo gelijk aan de
jouw, zou je deze ellendeling gezelschap
houden en met hem zijn pijnlijke smarten
delen.

l' non so se le parti sarian pari,
ché quella cui tu piangi è forse in vita,
di ch'a me morte e 'l ciel
son tanto avari.

Ma la stagione et l'ora men gradita,
col membrar de' dolci anni et de li
amari, a parlar teco
con pietà m'invita.

Crudel, acerba, inexorabil morte

Crudel, acerba, inexorabil morte,
cagion mi dai di mai non esser lieto,
ma di menar tutta mia vita in pianto,
e i giorni oscuri et le dogliose notti.
I mei gravi sospir' non vanno in rime,
e 'l mio duro martir vince ogni stile.

Ik weet niet of de last gelijk zou zijn
verdeeld, want degene die je beweent,
is wellicht nog in leven, terwijl voor mij de
dood en de hemel zo inhalig zijn.

Maar het seizoen en het weinig aangename
uur, met de herinnering aan de zoete en
bittere jaren, noden mij om in deemoed
met u te spreken.

Jij wrede en meedogenloze Dood,
je laat mij afstand doen van alle vreugde
en biedt mij een bestaan van enkel tranen.
Je maakt mijn dagen triest, mijn nachten
somber. Mijn diepe zuchten kan ik niet
berijmen en voor mijn treurigheid vind ik
geen stijl.

Vertaling: Walter Geerts, Ike Cialona, Linguapolis

DONDERDAG
24.08.17

19.15
Concertinleiding door
Els van Volsem

20.00
Concert

St.-Jacobskerk

Contrapunctus

Owen Rees, *artistieke leiding* artistic director

Amy Carson, Amy Haworth, Alison Hill, Laura Oldfield, *sopraan soprano* | Rory McCleery, *alt alto* | Matthew Venner, *contratenor countertenor* | Tom Robson, Ashley Turnell, *tenor tenor* | Lawrence White, *bariton baritone* | William Gaunt, Giles Underwood, *bas bass*

Gaude gloriosa Dei mater	<i>Thomas Tallis (ca. 1505-1585)</i>
Mater Christi	<i>John Tavener (ca. 1490-1545)</i>
Tota pulchra es	<i>Robert White (ca. 1538-1574)</i>
Magnificat Videte miraculum	<i>Thomas Tallis</i>
Regina caeli	<i>Robert White</i>
Ave Dei Patris filia	<i>Robert Fayrfax (1464-1521)</i>
Verbum caro	<i>John Sheppard (ca. 1515-1558)</i>

Virgin and Child

In de Engelse Tudorperiode (1485-1603) werd prachtige muziek geschreven voor de Mariadevotie. Tijdens de regeerperiodes van de protestantse Edward VI (1547-1553) en zijn zus Elizabeth I (1558-1603) was dergelijke muziek echter verboden. Het is daarom des te opmerkelijker dat talloze polyfone votiefantifonen en Mariamotetten net zijn overgeleverd in handschriften die tijdens de Elizabethaanse periode tot stand waren gekomen, waaronder de Baldwin partbooks. Die werden gekopieerd door John Baldwin, een zanger die lid was van het koor van verschillende koninklijke muziekkapellen. Uit de stemboekjes koos Owen Rees verschillende werken die de grote muzikale diversiteit uit de Tudorperiode aantonen.

Maria wordt negenmaal aanroepen in *Gaude gloriosa Dei mater*, een dramatisch motet waarbij Thomas Tallis veelvuldig varieert op het gebied van ritme, polyfone textuur en harmonie. Ook John Tavener wisselt af tussen verschillende texturen in het gebed *Mater Christi*. Eenvoudige akkoorddeclamatie laat hij contrasteren met rijk vijfstemmig contrapunt dat naar een climax leidt en op die manier de tekstdelen afbakent. Wanneer Jezus' naam wordt aangeroepen, schrijft Tavener aangehouden akkoorden voor – dergelijke vocale acclamatie komt ook voor op de woorden “ave Jesu” in

Virgin and Child

In the English Tudor period (1485-1603), beautiful music was written for the Marian Devotions. During the reign of the Protestant Edward VI (1547-1553) and his sister Elizabeth I (1558-1603), this music was forbidden. This makes it all the stranger that countless polyphonic votive antiphons and Marian motets have been preserved in manuscripts created during the Elizabethan period, including the Baldwin partbooks. They were copied by John Baldwin, a singer who was a member of the choir at various royal chapels. Owen Rees has chosen various works that demonstrate the wide musical diversity of the Tudor period.

Mary is invoked nine times in *Gaude gloriosa Dei mater*, a dramatic motet in which Thomas Tallis varies extensively with the rhythm, polyphonic texture and harmony. John Tavener also alternates between different textures in the prayer *Mater Christi*. He contrasts simple, chord-based declamation with rich, five-part counterpoint used to separate sections of the text in a climactic fashion. Tavener uses sustained chords when Jesus' name is sung – this form of vocal acclamation also occurs on the words “ave Jesu” in Robert Fayrfax' motet *Ave Dei Patris filia*. Fayrfax

Robert Fayrfax' motet *Ave Dei Patris filia*. Fayrfax structureert de verzen door te variëren in onder andere de tessituur. Zo wordt het eerste vers gezongen door de hoge stemmen, het tweede door de lage stemmen, en pas vanaf het derde vers horen we het voltallige ensemble. Verschillende werken zijn een voorbeeld van een compositietechniek waarbij rijk getextureerd contrapunt wordt geweven rondom een ritmisch stabiele cantus firmus, zoals Whites *Tota pulchra es* en *Regina cæli lætare*. Tallis' *Videte miraculum* is een meesterwerk van deze cantus-firmustechniek, met een steeds terugkerende dissonant op het woord "miraculum". In zijn *Verbum Caro* laat John Sheppard de cantus firmus, in een tweeledige maat, contrasteren met de andere stemmen, die tegelijkertijd in een drieledige maat zingen. Helaas ontbreekt de tenorpartij in de Baldwinstembboekjes. Bij gebrek aan concordanties heeft Owen Rees de tenor gereconstrueerd, zoals voor Tallis' *Magnificat*, een Mariamotet met talloze imitatieve inzetten.

structures the verses by varying their tonal range, for example. Thus the first verse is sung by the high voices and the second by the low voices. It is not until the third verse that we hear the full ensemble. Several works are examples of a compositional technique in which richly textured counterpoint is woven around a rhythmically stable cantus firmus, as in White's *Tota pulchra es* and *Regina cæli lætare*. Tallis' *Videte miraculum* is a masterpiece of this cantus firmus technique, with a recurring dissonant on the word "miraculum". In his *Verbum Caro*, John Sheppard contrasts the cantus firmus, in a binary rhythm, with the other voices that are in singing a tertiary rhythm at the same time.

Sadly the tenor part is missing from the Baldwin partbooks. In the absence of concordances, Owen Rees has reconstructed the tenor, for example in Tallis' *Magnificat*, a Marian motet with many uses of imitative techniques.

Gaude gloriosa Dei mater

Gaude gloriosa Dei mater,
virgo Maria vere honorificanda,
quae a Domino in gloria super
choros exaltata adepta
es thronum.

Gaude virgo Maria,
cui angelicae turmae dulces
in caelis resonant laudes:
iam enim laetaris visione
Regis cui omnia serviunt.

Gaude concivis
in caelis sanctorum,
quae Christum in utero
illaesa portasti:
igitur Dei mater digne appellaris.

Gaude flos florum speciosissima,
virga iuris, forma morum,
fessi cura, pes labentis,
mundi lux,
et peccatorum refugium.

Gaude virgo Maria,
quam dignam laude
celebrat ecclesia,
quae Christi doctrinis
illustrata te matrem glorificat.

Gaude virgo Maria,
quae corpore et anima
ad summum provecta es palacium:
et, ut auxiliatrix et interventrix pro nobis
miserrimis peccatoribus, supplicamus.

Verheug u, roemrijke moeder Gods,
maagd Maria, waarlijk alle eer waardig,
die door de Heer in roem verheven
een troon kreeg toebedeeld boven de
engelenkoren.

Verheug u, maagd Maria,
voor wie de zoete lofliederen van de
engelschare weerklinken in de hemel:
want u voelt reeds blijdschap bij het zien van
de Koning, door allen gediend.

Verheug u, medebewoonster
van de heiligen in de hemel,
u die Christus ongeschonden
in uw schoot hebt gedragen: daarom
wordt u terecht Moeder Gods genoemd.

Verheug u, schitterendste van alle bloemen,
roede van het recht, leest van alle zeden,
zorg voor de vermoeide, steun wie wankelt,
licht van de wereld
en toevlucht voor de zondaars.

Verheug u, maagd Maria,
met grote eerbied
door de kerk gehuldigd
die, verlicht door de leerstellingen van
Christus, u, als Zijn moeder, lof toezwaait.

Verheug u, maagd Maria,
die met lichaam en ziel
in het hemelpaleis is opgenomen
en wees een helpster en tussenpersoon voor
ons, diep ellendige zondaars, dat smeken wij.

Gaude Maria,
intercessorum adiutrix
et damnandorum
salvatrix celebranda.

Gaude sancta virgo Maria,
cuius prece omnes
salvamur a perpetuis
inferorum suppliciis
et a potestate diabolica liberati.

Gaude virgo Maria,
Christi benedicta mater,
vena misericordiae et gratiae,
cui supplicamus ut nobis pie
clamantibus attendas,
itaque tuo iuvamine mereamur adesse
caelorum regnum. Amen.

Mater Christi

Mater Christi sanctissima,
virgo sacrata Maria,
tuis orationibus benignum redde filium,
unica spes nostra Maria;
nam precibus nitentes tuis
rogare audemus filium.
Ergo fili decus patris Jesu,
fons fecundissime
a quo vivae fluunt aquae,
rigantes fida pectora.
O Jesu, vitalis cibus
te pure manducantibus,
salutari potu
et cibo pavisti nostra viscera.
Tua pasce animam gracia,
et reple sancto spiritu

Verheug u, Maria,
die moet worden geroemd als helpster van
bemiddelaars en redster
van de veroordeelden.

Verheug u, Heilige maagd Maria:
door uw gebed worden wij allen
gered van de eeuwigdurende
foltering in de hel
en bevrijd van de macht van de duivel.

Verheug u, maagd Maria,
gezegende moeder van Christus,
bron van erbarmen en genade,
tot wie wij bidden, dat u omziet naar ons,
die u vroom aanroepen.
Mogen wij dus dankzij uw hulp een plaats
verdienen in het rijk der hemelen. Amen.

Allerheiligste moeder van Christus,
gezegende maagd Maria,
stem door uw beden uw Zoon welwillend,
Maria, onze enige hoop;
want met de steun van uw gebeden
durven wij tot uw Zoon te smeken.
En dus, Zoon Jezus, sieraad van Uw Vader,
allervruchtbaarste bron waaruit
het levende water vloeit
dat de gelovige harten bevochtigt.
O Jezus, levengevend voedsel
voor wie U met zuiver hart nuttigen,
met Uw heilzame drank en voedsel
hebt U ons lichaam gevoed.
Voed onze ziel met Uw genade
en vul de lichamen die U hebt verkwikt,

quorum refecisti corpora.
quin et nostras, Jesu bone,
mentes illustra gracia,
et nos pie fac vivere
ut dulci ambrosia tuo
vescamur in palacio.

Tota pulchra es

Tota pulchra es amica mea,
et macula non est in te;
favus distillans labia tua,
mel et lac sub lingua tua;
odor unguentorum tuorum
super omnia aromata.
Iam enim hiems transiit,
imber abiit et recessit;
flores apparuerunt,
vineae florentes odorem dederunt,
et vox turturis audita
est in terra nostra.
Surge, propera, amica mea,
veni de Libano,
veni, coronaberis.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum,
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna
qui potens est,
et sanctum nomen eius.
Et misericordia eius

met de Heilige Geest.
Ja, verlicht ook, goede Jezus,
onze geest met Uw genade
en zorg dat we een vroom leven leiden,
om van Uw zoete ambrosijn
te genieten in Uw hemelpaleis.

Wonderschoon zijt gij, mijn vriendin,
en er is geen gebrek in u,
van honing druipen uw lippen;
honing en melk is er onder uw tong:
de geur van je zalven
overtreft alle aroma's:
nu is de winter voorbijgegaan,
de regentijd voorgoed voorbij:
de bloemen in de wijngaard
zijn verschenen en geven hun zoete geur,
en de roep van de duif
is te horen op het land.
Kom, haast u, mijn vriendin,
kom van Libanon,
kom, om te worden gekroond.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid

a progenie in progenies
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbo
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis,
et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae.
Sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini eius in saecula.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper,
et in saecula saeculum. Amen.

Videte miraculum

Videte miraculum matris Domini:
concepit virgo
virilis ignara consortii,
stans onerata nobili onere Maria;
et matrem se laetam cognoscit,
quae se nescit uxorem.

Haec speciosum forma prae filiis hominum
castis concepit visceribus,
et benedicta in aeternum
Deum nobis protulit et hominem.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.

Regina caeli

Regina caeli laetare, alleluia,

gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.
Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaders heeft gezegd,
Abraham en zijn nageslacht voor eeuwen.
Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Zie het mirakel van de moeder van de Heer:
de maagd heeft ontvangen
terwijl zij geen man kende,
Maria staat getooid met haar nobele last;
en ze is blij dat ze moeder is,
zij die zich geen echtgenote weet.

Het wezen dat kostbaarder is dan mensen-
zonen heeft ze in haar kuise schoot
ontvangen, en gezegend in eeuwigheid,
heeft ze God en mens voor ons voortgebracht.

Eer aan de Vader en de Zoon
en aan de Heilige Geest.

Koningin van de hemel, halleluja,

quia quem meruisti portare, alleluia,
resurrexit sicut dixit, alleluia,
ora pro nobis Deum, alleluia.

Ave Dei Patris filia

Ave,
Dei Patris filia nobilissima,
Dei Filii mater dignissima,
Dei Spiritus sponsa venustissima,
Dei unius et trini
ancilla subjectissima.

Ave,
summae aeternitatis
filia clementissima,
summae veritatis mater piissima,
summae bonitatis
sponsa benignissima,
summae Trinitatis
ancilla mitissima.

Ave,
aeternae caritatis
filia desideratissima,
aeternae sapientiae mater gratissima,
aeternae spirationis sponsa
sanctissima,
coaeternae majestatis
ancilla sincerissima.

Ave,
Jesu tui filli dulcis filia,
Christi Dei tui mater alma,
sponsi sponsa sine ulla macula,
Deitatis ancilla
sessioni proxima.

want Hij die gij hebt mogen dragen, halleluja,
is verzezen zoals Hij had voorgezegt, halleluja.
Bid voor ons, God, halleluja.

Gegroet,
alleredelste dochter van God de Vader,
allerwaardigste moeder van Gods Zoon,
allerbekoorlijkste bruid van de Heilige Geest,
allenederigste dienstmaagd
van de ene God en de Drie-eenheid.

Gegroet,
allermildste dochter
van de hoogste eeuwigheid,
allertrouwste maagd van de hoogste
waarheid, allervelwillendste
bruid van de hoogste goedheid,
allenederigste dienstmaagd
van de hoogste Drievuldigheid.

Gegroet,
meest gegeerde dochter
van eeuwige genegenheid,
meest welgevallige moeder van
eeuwige wijsheid, meest heilige bruid
van eeuwige levensadem,
meest oprechte dienstmaagd
van eeuwigdurende majesteit.

Gegroet,
dierbare dochter van uw Zoon Jezus,
verheven moeder van Christus, uw God,
onbezoedelde bruid van uw bruidegom,
meest nabije dienstmaagd
van de zetel Gods.

Ave,
Domini filia, singulariter generosa,
Domini mater singulariter gloriosa,
Domini sponsa, singulariter speciosa,
Domini ancilla, singulariter
obsequiosa.

Ave,
plena gratia, poli regina,
misericordiae mater,
meritis praeclara,
mundi domina,
a patriarchis praesignata,
imperatrix inferni,
a prophetis praeconizata.

Ave,
virgo foeta ut sol,
praelecta,
mater intacta,
sicut luna perpulchra;
salve parens inclita,
enixa puerpera,
stella maris praefulgida,
felix caeli porta.
Esto nobis via recta
ad aeterna gaudia,
ubi pax est et gloria,
o gloriosissima semper virgo Maria.
Amen.

Verbum caro

Verbum caro factum est
et habitavit in nobis.
Cuius gloriam vidimus
quasi unigeniti a Patre,

Gegroet,
dochter van de Heer, enig in uw mildheid,
moeder van de Heer, enig in uw roem,
bruid van de Heer, enig in uw schoonheid,
dienstmaagd van de Heer, enig in uw
volgzzaamheid.

Gegroet,
vol van genade, koningin van de hemel,
moeder van erbarmen,
beroemd door uw verdiensten,
u die heerst over de wereld,
vooraf aangewezen door de patriarchen,
u die zegeviert over de onderwereld,
voorspeld door de profeten.

Gegroet,
maagd, vruchtbaar als de zon,
vooraf uitverkoren,
onbezoedelde moeder,
stralend mooi als de maan;
gegreet, beroemde moeder,
die het kind heeft gebaard,
schitterende ster der zee,
gelukkige hemelpoort.
Wees voor ons het rechte pad naar de
eeuwige vreugde,
waar vrede heerst en roem,
o eeuwig roemrijke maagd Maria.
Amen.

Het woord is vlees geworden
en het heeft onder ons gewoond.
We hebben Zijn roem gezien
als eniggeborene van de Vader,

plenum gratiae et veritatis.

In principio erat verbum
et verbum erat apud Deum,
et Deus erat verbum.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Plenum gratiae et veritatis.

woord vol van genade en waarheid.

In den beginne was het woord,
en het woord was bij God,
en God was het woord.
Eer zij de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Woord vol van genade en waarheid.

*Vertaling: Jeanine De Landtsheer, Jan Gijssel, Brigitte
Hermans*

DONDERDAG
24.08.17

22.15
Concert

St.-Andrieskerk

Psallentes

Hendrik Vanden Abeele, *artistieke leiding artistic director*

Sarah Abrams, Lisa De Rijcke, Lieselot De Wilde, Marion Kreike, Amélie Renglet, Barbara Somers, Sarah Van Mol, Kerlijne Van Nevel, Veerle Van Roosbroeck, *zang chant*

Adventus

Quem terra pontus aethera (hymne) *gregoriaans*
Missus est Gabriel angelus (responsorium)
Ave Maria gratia plena (responsorium)

Andreas

Post Petrum primum principem (hymne) *gregoriaans*
Adoremus victoriosissimum (invitatorium)
Venite exsultemus Domino (psalm)
Post Petrum primum principem (hymne) – vervolg
Andreas Christi famulus (antifoon)
Videns Andreas crucem (antifoon)
Salve crux (antifoon)
Post Petrum primum principem (hymne) – vervolg

Nativitas Mariae

Speciosa facta es (versiculum) *gregoriaans*
Nativitas tua dei genetrix (antifoon)

Ave maris stella (hymne) *gregoriaans / Jacobus Clemens non Papa*
(ca. 1510/15-1555/56)

Agnes

Agnes beatae virginis (hymne) *gregoriaans*
Regem virginum Dominum (invitatorium)
Venite exsultemus Domino (psalm) – vervolg
Agnes beatae virginis (hymne) – vervolg

Agatha

Agatha in Sicilia (lectio) *gregoriaans*
Agathae sacrae virginis (hymne)
Agatha in Sicilia (lectio) – vervolg
Quis es tu qui venisti (responsorium)
Agatha in Sicilia (lectio) – vervolg
Regem virginum Dominum (invitatorium)
Venite exsultemus Domino (psalm) – vervolg
Agathae sacrae virginis (hymne) – vervolg
Mentem sanctam spontaneam (antifoon)

Magnificat (canticum) *gregoriaans / Jacobus Clemens non Papa*

Rochus & Hubertus

Confessor dei venerande (antifoon) *gregoriaans*
Ave Roche sanctissime (antifoon)
O Huberte dedicatam (antifoon)
Benedicta sis maiestas (antifoon)
Plebs fidelis iocundetur (antifoon)

Annuntiatio Mariae

Salve regina (antifoon) *gregoriaans*

Magnificat (canticum) – vervolg *gregoriaans / Jacobus Clemens non Papa*

Salzennes Saints

Het antifonarium van Salzennes werd waarschijnlijk in 1554-1555 vervaardigd in opdracht van Julienne de Glymes, de adellijke priores van de cisterciënzerinnenabdij van Salzennes bij Namen, in het huidige België. Het perkamenten manuscript (240 folio's) bevat de gezongen onderdelen van het officie, met name antifonen, responsoria en hymnen.

Het handschrift is verlucht met kleurrijke gehistorieerde initialen, versierde marges, en vooral paginagrote miniaturen. Opvallend zijn de talloze 'portretten' van de in de 16de-eeuwse abdij levende zusters, die bovendien met naam worden genoemd, soms vergezeld van hun wapenschild.

Het antifonarium werd waarschijnlijk in Frankrijk aangekocht in de jaren veertig of vijftig van de 19de eeuw, door bisschop William Walsh, de eerste aartsbisschop van het aartsbisdom Halifax. Het werd in 1975 gedoneerd aan de Patrick Power Library, Saint Mary's University. Daar bleef het manuscript een tijdje verborgen en anoniem in de afdeling Bijzondere collecties, tot het werd ontdekt en geïdentificeerd door kunsthistorica Judith Dietz. Vanaf dan werd het manuscript voorwerp van onderzoek en van multidisciplinaire projecten, zoals in 2017 de tentoonstelling *Centuries of Silence: The Discovery of the Salzennes*

Salzennes Saints

Commissioned in 1554-1555 by Prioress Dame Julienne de Glymes, the Salzennes Antiphonal originated from the Cistercian abbey of Salzennes near Namur, in present-day Belgium. The manuscript (240 folios) contains sung portions of the Divine Office, including antiphons, responsories and hymns.

Painted in a bright palette in gouache on vellum, the manuscript features full-page illuminations, historiated initials and decorated borders. Of particular significance are the depictions of nuns living in the abbey in the mid-16th century and identified by their names, some with their coats-of-arms.

The Antiphonal was likely acquired in the 1840s or 1850s in France and brought to Nova Scotia by Bishop William Walsh, the first Archbishop of the Archdiocese of Halifax. It was donated to the Patrick Power Library, Saint Mary's University, in 1975. Tucked away in Special Collections, the unidentified manuscript was discovered in 1998 by art historian Judith Dietz. Since then, the Antiphonal has been the subject of research and several multidisciplinary projects, including the 2017 exhibition *Centuries of Silence: The Discovery of the Salzennes Antiphonal*, held at the Art Gallery of Nova Scotia and curated by Judith Dietz.

Antiphonal, gehouden in de Art Gallery of Nova Scotia, met Judith Dietz als curator. Ensemble Psallentes heeft het antifonarium van Salzennes ontgonnen, en presenteert nu een project dat focust op het sanctorale deel van het manuscript – met muziek voor de maagd Maria, en voor heiligen zoals Andreas, Agnes, Agatha, Rochus en Hubertus.

The chant ensemble Psallentes has explored the Salzennes Antiphonal and focuses on the plainchant from the Sanctoral section of the manuscript – with music for the virgin Mary and for saints including St. Andrew, St. Agnes, St. Agatha, St. Roch and St. Hubert.

Hymnus Quem terra ponthus ethera

Quem terra ponthus [et] ethera
collunt adorant predicant
trinam regentem machinam
claustrum Marie baiulat.

Cui luna sol et sydera
deserviunt per tempora
perfusa celi gratia
gestant puelle viscera.

Beata mater munere
cuius supernus artifex
mundum pugillo continens
ventris sub archa clausus est.

Beata celi nuncio,
fecunda Sancto Spiritu
desideratus gentibus
cuius per alvum fusus est.

Laus, honor, virtus, gloria
Deo Patri et Filio
Sancto simul Paraclito
in sempiterna secula.
Amen.

Missus est Gabriel angelus

Missus est Gabriel angelus ad Mariam
virginem desponsatam Ioseph
nuncios ei verbum;
et expavescit virgo de lumine.
Ne timeas, Maria,
invenisti gratiam apud Dominum.
Ecce concipies et paries
et vocabitur altissimi filius.

Hem die de aarde, de zee en de lucht
vereren, aanbidden, verkondigen,
die de drievoudige constructie bestuurt,
houdt Maria in haar schoot geborgen.

Hem die de maan, de zon en de sterren
door de eeuwen dienen,
draagt de maagd onder haar hart,
doordrongen van de hemelse genade.

Gezegend de moeder, door de gave
ligt de hemelse Schepper,
die de wereld in zijn hand houdt,
in de beslotenheid van de moederschoot.

Gezegend door de boodschap uit de hemel,
vruchtbaar door de Heilige Geest,
diegene naar wie de volkeren verlangden,
is door haar lichaam ter wereld gekomen.

Lof, eer, kracht, glorie
zij God de Vader en de Zoon,
samen met de Heilige Trooster,
in de eeuwigdurende eeuwen.
Amen.

De engel Gabriël werd naar de maagd Maria
gezonden, die verloofd was met Jozef,
om haar het woord te verkondigen;
en zij schrok van het licht.
Vrees niet, Maria, gij hebt genade gevonden
bij de Heer. Zie, gij zult zwanger worden
en baren en Hij zal de Zoon van de
allerhoogste worden genoemd.

Ave Maria, gratia plena,
Dominus tecum.

Ave Maria gratia plena

Ave Maria, gratia plena,
Dominus tecum;
Spiritus Sanctus superveniet in te
et virtus altissimi
obumbrabit tibi;
quod enim ex te
nascetur sanctum
vocabitur filius Dei.

Quomodo fiet istud
quoniam virum non cognosco?
Et respondens angelus dixit ei.

Post Petrum primum principem

Post Petrum primum principem
Andreas est apostolus
salutis verbum predicans
in Achaia provincia.

Captus in Patra oppido
traditur diro carceri
ferali pena ceditur
tortor callet vesania.

Dilaniatus ictibus
ligno crucis suspenditur
biduo vivens non cessat
fidem docere populum.

Adoremus victoriosissimum

Adoremus victoriosissimum
regem Christum.

Wees gegroet, Maria, vol van genade,
de Heer is met u.

Wees gegroet, Maria, vol van genade,
de Heer is met u;
de Heilige Geest zal over u komen
en de macht van de allerhoogste
zal u beschermen;
omdat uit u immers het Heilige
zal worden geboren, Hij zal de Zoon
van de allerhoogste worden genoemd.

Hoe zal dit gebeuren,
aangezien ik geen man bekent?
En de engel antwoordde haar.

Na Petrus, de eerste leider,
komt de apostel Andreas,
die de heilsboodschap predikt
in de provincie Achaia.

Gevangengenomen in de stad Patras,
wordt hij in een donkere kerker geleid;
hij ondergaat de doodstraf;
in zijn razernij is de beul meedogenloos.

Door houwen uiteengereten,
wordt hij aan het kruishout gehangen;
tijdens de twee dagen waarin hij leeft,
houdt hij niet op het volk te onderrichten.

Laat ons Christus aanbidden
de meest triomfrijke koning,

Qui victorem per crucis
tropheum coronavit
beatum Andream apostolum.

Venite exsultemus Domino

Venite exsultemus Domino
iubilemus Deo salutari nostro
preoccupemus faciem eius
in confessione
et in psalmis iubilemus ei.

Quoniam Deus magnus Dominus
et rex magnus super omnes deos
quoniam non repellit Dominus
plebem suam
quia in manu eius
sunt omnes fines terre
et altitudines montium
ipse conspicit.

Post Petrum primum principem (vervolg)

Clamor plebis attollitur
carus Deo exposcitur
reddi iustus et innocens
sanctus et bonus queritur.

Fallax ad patibulum
quasi ad solvendum properat;
devotus martyr in peius
orat ne artioribus

loris resolvat impius
divinis indeptus muniis
frater instigat iurgiis
iustisque querimoniis.

die de zalige apostel Andreas
door het zegeteken van het kruis
tot overwinnaar heeft gekroond.

Kom, laten wij ons in de Heer verheugen,
laat ons juichen voor de Heer, onze redding,
laat ons in dankbaarheid
voor Zijn aangezicht komen
en laten wij Hem in psalmen bejubelen.

Want God is een groot Heer
en een koning, machtig boven alle goden,
omdat de Heer Zijn volk
niet zal verstoppen;
want in Zijn hand houdt Hij
alle einden der aarde
en Hij overschouwt zelf
de hoogten van de bergen.

Het volksgeroep heft aan;
God wordt gesmeekt om de dierbare
in zijn rechtvaardigheid en onschuld te her-
stellen; een heilig, goed man staat terecht.

De bedrieger haast zich naar het kruis
als om hem te bevrijden;
de vrome martelaar bidt ten kwade
opdat door strakkere riemen

de ongelovige hem niet zou losmaken
na het aanvatten van de goddelijke taak;
de broeder hitst op met scheldwoorden
en beschuldigingen.

Andreas, Christi famulus

Andreas, Christi famulus,
dignus Deo apostolus,
germanus Petri,
et in passione socius.

Videns Andreas crucem

Videns Andreas crucem cum gaudio
dicebat: "Quia amator tuus semper fui
et desideravi amplecti te,
o bona crux."

Salve crux

Salve crux que in corpore
Christi dedicata es
et ex membris eius tanquam
margaritis ornata.

Post Petrum primum principem (vervolg)

Eant tecum que tua sunt
Egeatha dirissime.
Completa eius passio
devicto hoste callido.

Imploret ergo meritis
suis pro nostris actibus
ut mereamur consequi
sancta in fine premia.

Gloria tibi Domine
gloria Unigenito
una cum Sancto Spiritu
in sempiterna secula.
Amen.

Andreas, dienaar van Christus,
waardige apostel van God,
broeder van Petrus,
en deelgenoot in Zijn lijden.

Toen Andreas het kruis zag, sprak hij met
vreugde: "Omdat ik u altijd heb bemind
en er altijd naar heb verlangd u te omarmen,
o edel kruis."

Gegroet, kruis dat door het lichaam
van Christus is gewijd
en getooid met Zijn ledematen
als waren het edelstenen.

Dat hetgeen met u is, met u gaat,
allerverderfelijkste Egeatha.
Zijn passie wordt voltoid,
nadat de sluwe vijand overwonnen was.

Hij moge dus door zijn verdiensten
een voorspraak zijn voor onze daden,
opdat wij waardig zouden zijn op het einde
de heilige beloning te verkrijgen.

Eer aan u, Heer,
eer aan de Eniggeborene,
samen met de Heilige Geest,
in de eeuwigdurende eeuwen.
Amen.

Speciosa facta es

Speciosa facta es et suavis
in deliciis tuis,
sancta Dei genitrix.

Nativitas tua Dei genitrix

Nativitas tua, Dei genitrix virgo,
gaudium annuntiavit
universo mundo;
ex te enim ortus est sol iusticie
Christus Deus noster
qui solvens maledictionem dedit
benedictionem et confundens mortem
donavit nobis vitam sempiternam.

Ave maris stella

Ave maris stella
Dei mater alma
atque semper virgo
felix celi porta.

Sumens illud ave
Gabrielis ore
funda nos in pace
mutans nomen Eve.

Solve vincla reis
profer lumen cecis
mala nostra pelle
bona cuncta posce.

Monstra te esse matrem
sumat per te precem
qui pro nobis natus
tulit esse tuus.

Gij zijt mooi en lieflijk gemaakt
in uw heerlijkheid,
heilige moeder van God.

Uw geboorte, maagd, moeder van God,
heeft de vreugde aangekondigd
aan de hele wereld;
uit u is immers de zon van de gerechtigheid
ontstaan, Christus onze Heer,
die door de vloek op te heffen, de zegen
heeft gebracht en door de dood te verstoren,
ons het eeuwige leven heeft geschonken.

Wees gegroet, ster van de zee,
voedende moeder van God
en altijd maagd,
gelukkige poort tot de hemel.

Vestig ons in vrede,
door dit 'Ave' te ontvangen
uit de mond van Gabriël
en de naam van Eva te wijzigen.

Maak de boeien van de schuldigen los,
haal licht tevoorschijn voor de blinde,
verdrijf ons kwaad,
vorder voor ons al het goede.

Toon dat gij moeder zijt;
door u moge Hij het gebed aanvaarden,
Hij die voor ons geboren,
uw Zoon wou zijn.

Virgo singularis
inter omnes mitis,
nos culpae solutus
mites fac et castos.

Vitam presta puram
iter para tutum
ut videntes Iesum
semper collemur.

Sit laus Deo Patri
summo Christo decus
virgini Sancto
trinus honor unus.
Amen.

Agnes beate virginis

Agnes beate virginis
natalis est quo spiritum
celo refudit debitum
pio sacra sanguine.

Matura martyrio fuit
matura nondum nuptiis
nutabat in viris fides
cedebat et fessus senex.

Regem virginum Dominum

Regem virginum Dominum
venite adoremus.

Venite exsultemus Domino (vervolg)

Quoniam ipse est mare
et ipse fecit illud
et aridam fundaverunt manus eius

Buitengewone maagd,
te midden van allen zachtzinnig,
maak ons, bevrijd van zonden,
vreedzaam en kuis.

Verzeker ons een zuiver leven,
bereid een veilige weg,
opdat we ons bij het zien van Jezus,
altijd mogen verblijden.

Eer aan God de Vader,
roem aan de hoogste Christus,
aan de Heilige Geest,
één loflied aan de Drieuldigheid.
Amen.

Het is de geboortedag van de
heilige Agnes, de dag waarop
zij haar ziel, verschuldigd aan de hemel,
teruggaf, geheiligd door haar vrome bloed.

Zij was oud genoeg voor het martelaarschap,
niet rijp genoeg voor het huwelijk;
bij de mannen wankelde het geloof
en de vermoede grijsaard zwichtte.

Kom, laat ons de Heer, de koning van de
maagden, aanbidden.

Want de zee behoort Hem toe
en Hij heeft ze gemaakt
en het droge is het werk van Zijn handen;

venite adoremus et procidamus
ante Deum
ploremus coram Domino
qui fecit nos
quia ipse est Dominus Deus noster
nos autem populus eius
et oves pascue eius.

Hodie si vocem eius audieritis
nolite obdurare corda vestra
sicut in exacerbatione
secundum diem tentationis in deserto
ubi tentaverunt me
patres vestri
probaverunt
et viderunt opera mea.

Agnes beate virginis (vervolg)

Metu parentes territi
claustrum pudoris auxerant
solvit fores custodie
fides teneri nescia.

Prodire quis nuptum putet
sic leta vultu ducitur
novas vero ferens opes
dotata sensu sanguinis.

In morte vivebat pudor
vultumque texerat manu
terram genuflexo petit
lapsu verecundo carens.

Gloria tibi Domine
gloria Unigenito
una cum Sancto Spiritu

kom, laten we de Heer aanbidden
en ons voor Hem ter aarde werpen,
laten wij wenen voor de Heer
die ons heeft gemaakt,
want Hij is de Heer onze God,
wij immers zijn Zijn volk
en de schapen van Zijn kudde.

Als jullie vandaag Zijn stem horen,
laat uw harten dan niet verstenen
zoals in de verbittering
op de dag van beproeving in de woestijn,
waar uw vaders
mij op de proef hebben gesteld,
mij hebben gekeurd
en mijn werken hebben gezien.

Haar ouders, bevangen door angst, versterkten de bescherming van haar kuisheid; het geloof dat niet kan worden tegengehouden, opende de deuren die haar bewaakten.

Men zou denken dat ze op weg was naar haar huwelijk, met zo'n blij gelaat werd ze weggeleid, terwijl ze echter nieuwe rijkdommen meebracht, met haar tastbare bloed als bruidsschat. In haar dood bleef haar kuisheid levend en met haar hand bedekte zij haar gelaat; zij zonk ter aarde neer in een kniebuiging, met waardigheid in haar val.

Eer aan U, Heer,
eer aan de Eniggeborene,
samen met de Heilige Geest,

in sempiterna secula.
Amen.

Agatha in Sicilia

Agatha in Sicilia nobilibus parentibus
nata in persecutione Decii
imperatoris Catane
gloriosum martyrium fecit.

Agathe sacrae virginis

Agathe sacrae virginis
diem festum colimus
in quo devicto tyranno
palمام sumit martyrii.

Quintianus tyrannus
consularis Siciliae
audiens famam virginis
fremere coepit invidus.

Agatha in Sicilia (vervolg)

Nam cum Quintianus Siciliae pretor
omnibus modis eius pudicitiam
frustra tentasset Agatha
superstitionis christiane
nomine comprehensa
primum colaphis ceditur,
dein admotis candentibus laminis
in equuleo torquetur,
tum ei mamilla abscinditur.

Quis es tu qui venisti

Quis es tu qui venisti ad me
curare vulnera mea?
Ego sum apostolus Christi.
Nihil in me dubites filia.

in de eeuwigdurende eeuwen.
Amen.

Agatha, in Sicilië geboren uit rijke ouders,
onderging in Catania
tijdens de vervolging van keizer Decius,
het glorierijke martelaarschap.

Wij vieren het feest van de heilige maagd
Agatha, op de dag waarop zij,
na de overwinning op de tiran,
de martelaarspalm in ontvangst neemt.

Wanneer de tiran Quintianus,
consul van Sicilië,
hoort over de faam van de maagd,
begint hij afgunstig te briesen.

Want toen Quintianus, de praetor van
Sicilië, tevergeefs had getracht haar
kuisheid op de proef te stellen,
werd Agatha onder beschuldiging van
christelijke ketterij aangehouden.
Eerst werden haar vuistslagen toegediend,
vervolgens werd zij na het aanbrengen van
witgloeiende platen op het rad gefolterd,
dan werd een van haar borsten afgesneden.

Wie zijt gij, die naar mij komt
om mijn wonden te helen?
Ik ben een apostel van Christus.
Wantrouw mij niet, dochter.

Ipse me misit ad te
quem dilexisti mente
et puro corde.

Agatha in Sicilia (vervolg)

Mox coniecta in vincula
a beato Petro apostolo
noctu ei apparense sanatur.

Regem virginum Dominum

Regem virginum Dominum
venite adoremus.

Venite exsultemus Domino (vervolg)

Quadraginta annis proximus
fui generationi huic
et dixi: "Semper hi errant corde
ipsi vero non cognoverunt vias meas
quibus iuravi in ira mea
si introibunt in requiem meam."

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc
et semper
et in secula seculorum.
Amen.

Agathe sacrae virginis (vervolg)

Sisti iubet martyrem
suis tribunalibus
et eam sic alloquitur
ut diis cervicem flecteret.

Sed dum nil valet

Diegene die gij met uw verstand
en met een zuiver hart bemint,
heeft mij naar u gezonden.

Nadat ze daarop in de gevangenis was
gegooid, werd ze door de zalige apostel
Petrus die 's nachts aan haar verscheen,
gezezen.

Kom, laat ons de Heer, de koning van de
maagden, aanbidden.

Gedurende veertig jaar was ik deze
generatie nabij
en ik zei: "Altijd dwalen ze in hun hart;
ze hebben mijn wegen niet gekend;
ik zweer hen in mijn woede af
als zij in mijn rust zullen binnengaan."

Eer aan de Vader en de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin en nu
en altijd
en in de eeuwen der eeuwen.
Amen.

Hij beveelt de martelares
voor zijn gerecht te verschijnen
en hij spreekt haar zo toe dat
zij het hoofd zou buigen voor de goden.

Maar wanneer niets helpt,

insania in mamma torquet virginem
et testas acutissimas
igni succensas adhibet.

Mentem sanctam spontaneam

Mentem sanctam spontaneam,
honorem Deo,
et patrie liberationem.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna,
qui potens est,
et sanctum nomen ejus.
Et misericordia ejus
a progenie in progenies,
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis
et divites dimisit inanes.

Agathe sacrae virginis (vervolg)

Cuius medendis artubus
sanctus adest apostolus
qui verbo curat vulnera
que tyrannus inflixerat.

martelt hij in razernij de borst van de maagd
en laat hij de scherpste
brandende platen aanrukken.

Zij had een heilige en spontane geest,
betuigde eer aan God,
en bracht haar vaderland bevrijding.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid
gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.

Door haar ledematen te genezen,
staat de heilige apostel haar bij,
die door zijn woord de wonden heelt
die de tiran had toegebracht.

Dehinc ad sepulchrum
veniens iuvenis splendidissimus
mentem sanctam predicat
patrieque salutem plurimam.

Gloria tibi Domine
gloria Unigenito
una cum Sancto Spiritu
in sempiterna secula.
Amen.

Confessor Dei venerande

Confessor Dei venerande
obtinuit in celis deprecatio tua
ut qui deinceps in afflictione sua
devoti ad te clamaverint
ab omni peste epidimie ac mortis periculo
tuis precibus protinus liberentur.

Ave Roche sanctissime

Ave Roche sanctissime
nobilis natus sanguine
crucis signaris stigmatibus
sinistro tuo latere.
Roche peregre
profectus pestifere
curas tactus mirifice
tangendo salutifere.
Vale Roche angelice
vocis citatus fame
obtinuisti deifice
a cunctis pestem pellere.

O Huberte dedicatam

O Huberte dedicatam
aulam a te primitus

Een schitterend stralende jongeling
die vervolgens naar het graf komt,
verkondigt de heiligheid van haar geest
en het grootste heil voor het land.

Eer aan U, Heer,
eer aan de Eniggeborene,
samen met de Heilige Geest,
in de eeuwigdurende eeuwen.
Amen.

Eerbiedwaardige belijder van God,
uw voorspraak in de hemel zorgt ervoor
dat diegenen die u in hun pijn
vroom aanroepen, terstond van elke epide-
mieplaag en van het doodsgevaar worden
bevrijd door uw gebeden.

Wees gegroet, allerheiligste Rochus,
uit edel bloed geboren,
gij zijt gemerkt door het teken van het kruis
op uw linkerzij.
Rochus, vertrokken naar den vreemde,
op wonderbare wijze geraakt,
geneest gij van de pest
door uw heilbrengende hand.
Gegroet, Rochus, aangespoord
door de uiting van de stem van een engel
hebt gij van God het vermogen gekregen
om de pest van allen te verdrijven.

O Hubertus, bescherm eerst
de kerk – door u gewijd,

tue quoque subarratam
sepulture dotibus
et corpore consecratam
serva tuis precibus
atque plebem congregatam
hic in tuis laudibus.

Benedicta sis maiestas

Benedicta sis maiestas
creatoris omnium
que Huberto tuum prestas
hodie palatium
cuius virtus et potestas
non habet initium
in qua nulla sit egestas
sed ubertas omnium.

Plebs fidelis iocundetur

Plebs fidelis iocundetur
hodie Leodii!
Sacrum corpus veneretur
presulis eximii
ut eidem suffragetur
ope patrocinii.

Salve regina

Salve regina,
mater misericordiae,
vita dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus,
exsules filii Hevae.
Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.

bovendien begiftigd
met het geschenk van uw graf,
en geheiligd door uw lichaam –
met uw gebeden
en waak over het volk
hier verenigd in lof aan u.

Gezegend zijt gij, majesteit
die alles heeft geschapen,
die vandaag uw paleis
voor Hubertus heeft bereid,
wiens deugd en kracht
geen begin heeft,
waarin geen gebrek heerst,
maar overvloed aan alles.

Dat het vrome volk zich
vandaag in Luik verheuge!
Laat hen het heilige lichaam vereren
van de eminente bisschop,
opdat hij hen moge bijstaan
door de kracht van zijn bescherming.

Wees gegroet koningin,
barmhartige moeder,
hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij,
verdreven kinderen van Eva.
Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en gewezen tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.

Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Magnificat (vervolg)

Suscepit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae.
Sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini ejus in saecula.

Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper
et in saecula saeculorum. Amen.

En toon ons Jezus,
de gezegende vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaderen heeft gezegd,
Abraham en zijn nageslacht voor eeuwen.

Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Vertaling: Psallentes, Brigitte Hermans

VRIJDAG
25.08.17

13.00
Concert

AMUZ

Cinquecento

Terry Wey, Jakob Huppmann, *contratenor countertenor* | Tore Tom Denys, Achim Schulz, *tenor tenor* | Tim Scott Whiteley, *bariton baritone* | Ulfried Staber, *bas bass*

Ferdnande imperio, à 6	<i>Jacobus Vaet (ca. 1529-1567)</i>
Videns Dominus	<i>gregoriaans</i>
Videns Dominus, à 5	<i>Jacobus Vaet</i>
Missa Ego flos campi, à 6	
Kyrie	
Filiae Jerusalem, à 5	
O quam gloriosum, à 4	
Missa Ego flos campi, à 6	
Gloria	
Reges Tharsis et insulae munera offerent	<i>gregoriaans</i>
Reges terrae congregati sunt, à 5	<i>Jacobus Vaet</i>
Salve regina, à 4 & 5	
Missa Ego flos campi, à 6	
Sanctus	
Continuo lacrimas, à 6	

Jacobus Vaet: Missa Ego flos campi

De Habsburgse dynastie woog niet alleen op politiek vlak op de Europese geschiedenis, ze lieten hun macht ook graag gelden door gereputeerde kunstenaars in diverse disciplines opdrachten te geven. De beste muzikanten werkten aan hun hofkapel.

Een van die muzikanten was Jacobus Vaet, een componist die tegenwoordig onbekend is, maar in het midden van de 16de eeuw een sleutelfiguur was aan het Oostenrijkse hof. Na zijn opleiding als koorknaap in Kortrijk en studies in Leuven werd hij kapelmeester aan het hof van aartshertog Maximiliaan van Oostenrijk. Zijn muzikale nalatenschap getuigt van een gevoel voor harmonisch avontuur en indrukwekkende stilistische veelzijdigheid. Ongetwijfeld zou hij een van de belangrijkste componisten van de 16de eeuw zijn geworden, ware het niet dat hij in 1567 op 37-jarige leeftijd is overleden. Collega-componisten en theoretici schatten hem hoog in en keizer Maximiliaan II vermeldde Vaets dood in zijn dagboek. Paul Melissus, dichter-laureaat van de keizer, schreef naar aanleiding van zijn dood een elegie die alludeerde op de vriendschap tussen Vaet en Lassus.

Om de 450ste verjaardag van de vroegtijdig overleden componist te herdenken, legt Cinquecento zich toe op enkele meesterwerken die

Jacobus Vaet: Missa Ego flos campi

The Hapsburg dynasty had a considerable influence on European political history, but it also made its power felt by commissioning renowned artists in various disciplines. The best musicians of the time worked at the Hapsburg court.

One of these musicians was Jacobus Vaet, a composer who is little known today but was a key figure at the Austrian court in the mid-16th century. After his training as a choirboy in Kortrijk and studies in Leuven, he became the Kapellmeister at the court of Archduke Maximilian of Austria. The music he left us reveals a sense of harmonic adventurousness and impressive stylistic diversity. Doubtless he would have become one of the most important composers of the 16th century, were it not for his death in 1567 at the age of 37. Other composers and theoreticians held him in high esteem, and Emperor Maximilian II recorded Vaet's death in his diary. Paul Melissus, the emperor's poet laureate, wrote an elegy on the occasion of his death that alluded to the friendship between Vaet and Lassus.

To celebrate the 450th anniversary of the composer's premature death, Cinquecento has turned its attention to a few of the masterpieces written

aan het Oostenrijkse hof werden geschreven, zoals de motetten ter ere van de Habsburgse dynastie *Ferdnande imperio* en *Filiae Jerusalem*, een van zijn zettingen van het Maria-antifoon *Salve regina* en een lamento dat hij componeerde naar aanleiding van het overlijden van Clemens non Papa, *Continuo lacrimas*. Als ruggengraat fungeert de *Missa Ego flos campi*, die getuigt van de bewondering die Vaet had voor Clemens non Papa. Vaets mis is namelijk een zogenaamde parodiemis: hij integreert de polyfone structuur van Clemens non Papa's motet *Ego flos campi* in zijn eigen mis. Daarnaast integreert hij in de mis op strategische momenten de motetmelodie op de tekst "Sicut lilium inter spinas" (als een lelie tussen de doornen), zoals in de climax van het *Kyrie*.

at the Austrian court, such as the motets in honour of the Habsburg dynasty, *Ferdnande imperio* and *Filiae Jerusalem*, one of his settings of the Marian antiphon *Salve regina* and a lament that he composed upon the death of Clemens non Papa, *Continuo lacrimas*. The *Missa Ego flos campi* serves as the backbone of the piece, in testament to Vaet's admiration for Clemens non Papa. Vaet's mass is in fact what is known as a parody mass: he integrates the polyphonic structure of Clemens non Papa's motet *Ego flos campi* into his own piece. He also includes the melody of the motet to the words "Sicut lilium inter spinas" (like a lily among thorns) in his mass at strategic points, such as the climax of the *Kyrie*.

Ferdnande imperio

Ferdnande imperio princeps dignissime, summa Ferdnandum referens dexteritate patrem, nil nisi magnanimo meditaris principe dignum, atque tuum felix stat sine labe decus.

Dux Virtus, Fortuna comes, tibi semper adherent. Certatimque favent et tua vota vovent. Vive, diu felix. Mortali corpore terras exuto, et linquas ferus, et astra petas.

Videns Dominus

Videns Dominus flentes sorores Lazari ad monumentum lacrimatus est coram Iudaeis et clamabat: "Lazare, veni foras." Et prodiit ligatis manibus et pedibus, qui fuerat quatuordecim annus mortuus.

Kyrie

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Filiae Jerusalem

Filiae Jerusalem, venite et videte martyrem Maximilianum cum corona, qua coronavit eum Dominus in die solemnitatis et laetitiae.

O quam gloriosum

O quam gloriosum est regnum,

Ferdnandus, allerwaardigste vorst van het keizerrijk, die door uw grote vaardigheid aan uw vader Ferdnandus herinnert, u denkt alleen wat een grootmoedig vorst waardig is en uw gelukkige luister blijft onbezoedeld.

Hertog, deugd en succes zullen altijd uw trouwe gezellen blijven. In strijd begunstigen ze u en koesteren ze uw wensen. Leef lang en gelukkig. Zodra u uw sterfelijke lichaam hebt afgelegd, moge u dan de aarde verlaten en naar de sterren gaan.

Toen de Heer de zusters van Lazarus zag wenen bij zijn graf, weende ook Hij en in aanwezigheid van de Joden riep Hij: "Lazarus, kom naar buiten." En hij kwam tevoorschijn, zijn handen en voeten in doeken gewikkeld; hij was al vier dagen gestorven.

Dochters van Jeruzalem, kom en zie de martelaar Maximiliaan met de kroon waarmee de Heer hem heeft gekroond op deze dag van plechtige vreugde.

O, hoe heerlijk is het rijk

in quo cum Christo
gaudent omnes sancti,
amicti stolis albis,
et sequuntur Agnum,
quocumque ierit. Alleluia.

Gloria

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Reges Tharsis et insulae munera offerent

Reges Tharsis et insulae
munera offerent:
reges Arabum et Saba
dona adducunt:
et adorabunt eum omnes reges terrae,
omnes gentes servient ei.

Reges terrae congregati sunt

Reges terrae congregati sunt,
convenerunt in unum dicentes:
"Eamus in Judaeam et inquiramus:
Ubi est qui natus est Rex magnus,
cujus stellam vidimus?"
Alleluia.

Et venientes invenerunt puerum
cum Maria matre ejus,
et procedentes adoraverunt eum,
offerentes ei aurum, thus et myrrham.
Alleluia.

Salve regina

Salve regina, mater misericordiae,
vita dulcedo et spes nostra, salve.
Ad te clamamus, exsules filii Hevae.

waarin samen met Christus
alle heiligen zich verheugen,
gekleed in witte gewaden,
en het Lam volgen,
waarheen het ook gaat. Halleluja.

De koningen van Tharsis en de eilanden
zullen geschenken offeren,
de koningen van de Arabieren en Saba
zullen hun gaven brengen.
En alle koningen zullen Hem aanbidden,
alle volkeren zullen Hem dienen.

De koningen der aarde verzamelden zich;
ze kwamen bijeen en zeiden:
"Laat ons naar Judea gaan en vragen:
waar is de grote Koning die is geboren,
Wiens ster we hebben gezien?"
Halleluja.

Ze kwamen en vonden het Kind
samen met Maria, Zijn moeder.
Ze traden naar voren en aanbaden Hem,
offerden Hem goud, wierook en mirre.
Halleluja.

Wees gegroet koningin, barmhartige moeder,
hoop van ons leven, gegroet.
Tot u roepen wij, verdreven kinderen van Eva.

Ad te suspiramus, gementes
et flentes in hac lacrimarum valle.
Eia ergo advocata nostra,
illos tuos misericordes oculos
ad nos converte.
Et Jesum,
benedictum fructum ventris tui,
nobis post hoc exsilium ostende.
O clemens, o pia,
o dulcis virgo Maria.

Sanctus

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Continuo lacrimas

Continuo lacrimas cantores, fundite
fluxu, nam periit vestri lausque
decusque chori.
Est nimis inclemens vis ac
violentia fati, quae tam clementi
parcere dura negant.

Clementem tamen omnipotens Deus
ipse iuvabit ut mortem vincat,
qui nece victus erat.
Requiem aeternam dona ei Domine
et lux perpetua luceat ei.

Vanuit dit tranendal richten wij
ons gesteun en geweun tot u.
Gij zijt onze voorspraak,
vestig dan uw barmhartige ogen
op ons.
En toon ons Jezus,
de gezegende Vrucht van uw schoot, na
ons bestaan in dit aardse verbanningsoord.
O genadige, o liefdevolle,
o tedere maagd Maria.

Geef uw tranen volop de vrije loop, zangers,
want hij die de lof en het sieraad was
van uw koor is gestorven.
Het is de al te wrede kracht en het geweld
van het lot, dat beslist weigerde
zo'n minzaam man te sparen.

Toch zal de almachtige God zelf Clemens
helpen om de dood te overwinnen,
wiens slachtoffer hij werd.
Geef hem de eeuwige vrede, Heer,
en moge het eeuwige licht over hem schijnen.

Vertaling: Jeanine De Landtsheer, Brigitte Hermans

VRIJDAG
25.08.17

16.00
Toonmoment

gratis toegang
free admission

St.-Andrieskerk

Isola Idola

Toonmoment muziekvakantie voor kinderen en jongeren Showcase music holiday
for children and youngsters

Emma Rekers, Astrid Vanhees, Sarah Rulli, *muziekdocent music teacher* | Sandra
Delgadillo, *dansdocent dance teacher* | m.m.v. i.c.w. Jurgen De bruyen, *coach coach*

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

Welkom op dit eiland van aanbidding: een plek waar iedereen opkijkt naar iedereen. Met muziek en dans vallen we in adoratie voor elkaar. Een scherp oor, een priemende blik en hartelijke hulpvaardigheid tillen ons over het eigen kunnen heen. Want om elkaar te aanbidden, is alleen de knapste muziek goed genoeg. Met zonnige sonnetten overgoten. Pak je ransel en teken in voor deze blijde bedevaart. Op naar Isola Idola, eiland der fantasie.

Kinderen tussen 6 en 14 jaar genieten een week lang van zingen en musiceren onder leiding van kunstenaars-docenten. Ook andere kunstvormen ontbreken niet: er zijn uitstapjes naar dans, beweging en beeldende kunst. En ook dit jaar is de Musica-muziekvakantie gelinkt aan de thematiek van Laus Polyphoniae. Het resultaat van deze boeiende week ziet en hoort u hier.

Welcome to this island of adoration: a place where everyone admires everyone else. We worship each other with music and dance. An attentive ear, an eagle eye and a helpful heart take us beyond the boundaries of what we thought we could do. After all, if we really want to adore each other, only the best music will do. Drenched in sunny sonnets: Isola Idola, the island of imagination.

Children between ages 6 and 14 for all of a week enjoy singing and making music under the guidance of artists-instructors. Other art forms aren't forgotten either: excursions are made to dance, movement and the visual arts. Also this year the Musica music holidays are linked to the themes of Laus Polyphoniae. See and hear the results of this exciting week here.

Trahe me post te: muziek, gemeenschap en devotie in het vroegmoderne katholicisme

De paradox van vele hedendaagse concerten en festivals is bekend: hun programma's bevatten werken die geenszins bedoeld waren als concertrepertoire. Deze werken waren veeleer geconcipeerd als spreekbuis voor een gemeenschap: als verklanking van haar spiritualiteit, om haar rituelen kracht bij te zetten of de belangrijkste momenten en ruimten van haar bestaan uit te dragen. Die gemeenschap kon een congregatie zijn, een kloosterorde, de inwoners van een dorp, een parochie of een volledige stad. Zij kon een besloten, selecte groep zijn van mensen toegelaten tot een private, aristocratische eredienst, maar net zo goed een heterogenere broederschap. De sacrale en spirituele repertoires van het vroegmoderne tijdperk uitgelicht tijdens deze editie van Laus Polyphoniae ontstonden in de schoot van dergelijke gemengde groepen.

Hedendaagse studies legden reeds het complexe aandeel van geluid, lawaai en stilte in menselijke samenlevingen en activiteiten bloot. Stilaan daagt echter het besef dat akoestische factoren ook een beslissende rol spelen in het bepalen van identiteit en het bewerkstelligen van externe relaties, zelfs in ver vervlogen tijden zonder massamedia die we vandaag gewoon zijn. In de confessionele confrontaties die grote gebieden van het 16de- en 17de-eeuwse Europa kenmerkten, werden liederen bijvoorbeeld volop ingezet door de verschillende geloofsgemeenschappen om de kernelementen van hun geloof uit te drukken, het gemeenschapsgevoel te versterken en zelfs om tegenstanders te bekritisieren en ridiculiseren. In een omgekeerde beweging fungeerden liederen en andere composities soms als een brug naar andere geloofsgemeenschappen en als een stap naar open communicatie met botsende en concurrerende groepen.

Het groeiende besef van de bijzondere en rijke waarde van muziek in de geschiedenis – ver voorbij haar puur esthetische kwaliteiten – dwingt musicologen en uitvoerders om verder te kijken dan de louter 'museale' betekenis van historische muziek. In plaats van deze werken te isoleren van hun ontstaanscontext en ze te

bestuderen als niet-tastbare meesterstukken, proberen we ze nu te interpreteren als levende en vitale elementen van een cultuur en een maatschappij. We richten ons dus – zowel in studies als in uitvoeringen – op het reconstrueren van de originele ontstaanscontext, de multizintuiglijke ervaringen en de culturele en spirituele weerklanken die hun uitvoering en perceptie inluidden, vergezelden en omlijstten. Geen inspanning is ons te groot om de oorspronkelijke context op te sporen van manuscripten en gedrukte bronnen, die veel meer zijn dan louter een drager van poëtische en muzikale tekst. Daarnaast hechten we ook steeds meer belang aan de uitgesproken relevantie van en het brede palet aan niet-neergeschreven en geïmproviseerde muzikale uitingen.

Deze nieuwe benaderingswijzen doen schijnbaar vaste, afgebakende categorieën daveren. Bekijken we bijvoorbeeld de eenstemmige kerkmuziek. Niet enkel nieuwe polyfone werken, maar ook nieuwe monofone gezangen werden gecomponeerd ter ere van belangrijke gebeurtenissen, zoals heiligverklaringen en de daaruit volgende gebeden in het officie. Onderhevig aan herzieningen, aanpassingen, lokale variaties en verschillende uitvoeringswijzen, was monofone muziek dus zonder twijfel een levend repertoire en in geen geval een metahistorisch monolithisch blok zoals 19de- en 20ste-eeuwse interpretaties vaak doen uitschijnen.

De klanken van een gewijde wereld

Zoals geloof en devotie werden geuit via materiële objecten en diverse plaatsen, zo werd het universum van het vroegmoderne katholicisme ook gekenmerkt door multimediale ervaringen, gezangen, muziek en soundscapes. Gemeenschappen van buitenlandse immigranten brachten hun geestelijke repertoire mee en voerden het uit bijvoorbeeld in de nationale kerken die in Rome werden gerund door verschillende groepen inwijkelingen. Kloeken en muziekinstrumenten werden al snel erg bruikbaar bevonden door katholieke missionarissen in het buitenland, in het bijzonder bij de franciscanen en jezuiten in Latijns-Amerika. Toen Guglielmo Gonzaga, hertog van Mantua, in de jaren 1560 de opdracht gaf tot het bouwen van de paltsbasiliek van Santa Barbara, voorzag hij reeds dat een bijzondere liturgie met haar eigen gezangen en een nieuw gecomponeerd polyfoon repertoire zou weerklanken onder de elegante gewelven van het heiligdom. Componisten als de Wert, Gastoldi en da Palestrina werden aangeschreven. Een gelijkaardig voorbeeld vinden we bij de inwijding van de nieuwe jezuitenkerk van Sint-Michaël in München, opgetrokken op vraag van hertog Willem V van Beieren. Keizerlijk kapelmeester Philippus de Monte luisterde

de opening op met speciaal voor de gelegenheid gecreëerde spirituele madrigalen gebaseerd op Italiaanse teksten van jezuitenvaders.

Waarom was muziek zo belangrijk in het vroegmoderne christendom? Ten eerste bleek muziek in de joodse leer al een aparte status te hebben verworven binnen de kunsten. Getuige daarvan het *Oud Testament* en specifiek nog de psalmen waarin muziek de essentiële drager vormt voor het menselijke aandeel in de universele lofzang op God door de ganse schepping. Het *Nieuw Testament*, de kerkvaders en middeleeuwse schrijvers zetten in een tweede beweging de stap naar een nog radicalere 'heiliging' van muziek in de christelijke wereldbeschouwing. Muziek behoort niet enkel tot het aardse, vergankelijke leven, maar weerklinkt ook in de 'waarachtigere wereld' van de hemel, waar engelen en heiligen hun rol opnemen in een eeuwig muzikale liturgie (denk vooral aan de scènes uit de *Apocalyps* zoals die vaak worden weergegeven in middeleeuwse miniaturen en bas-reliëfs). Dit laat-13de-eeuwse traktaat onderstreept krachtig het bovenstaande:

"[Muziek] is zonder twijfel de uitmuntende koningin van de vrije kunsten, de enige die de andere zes kunsten overstijgt en reikt tot aan de rechtersstoel van de Almachtige. Zij is de oppervrouw die God in de kerk strijdlustig en triomfantelijk eert met haar zoete klanken ... Want de heiligen in de hemel, de engelen en aartsengelen, de tronen en de heerschappijen, en de hele heerscharen van de hemelse gastheer gaan eeuwig door met hun dagelijkse hymne: "Heilig, heilig" enzoverder. Ook op aarde zongen de engelen: "Eer aan God in den hoge" [Lukas, 2: 14]. Engelen zijn noch geïnteresseerd in literatuur, noch onderlegd in logische disputaties." (*Amerus, Practica artis musicae*, 1271)

Missen, vespers, samenkomsten van broederschappen, processies, pelgrimstochten, publieke eucharistievieringen en andere spirituele gebruiken: deze collectieve bijeenkomsten en hun bijbehorende muziek bepaalden voor de vroegmoderne christenen het steeds terugkerende ritme van dagen, weken, maanden en seizoenen. Hetzelfde gold voor bijzondere gelegenheden als het bezoek van een religieuze of wereldlijke leider, een nieuwe heiligverklaring, een militaire overwinning, het tekenen van een vredesverdrag of het einde van een epidemie. Maar ook voor gangbare overgangsrutuelen in een mensenleven, in het bijzonder het huwelijk, een begrafenis of het intreden in een religieuze orde. Daarnaast was

religieuze en gewijde muziek ook aanwezig in scholen – op welk niveau dan ook: van lagere scholen, over scholen gewijd aan het bestuderen van de christelijke leer, tot colleges, universiteiten en seminaries –, in de huiskamer en in ziekenhuizen. In het Santo Spiritoziekenhuis in Rome werd muziek gespeeld op het kruispunt van de twee centrale vleugels van het gebouw om het leed te verzachten en het gemoed van de zieken te verlichten.

Een compendium van de effecten van muziek

Muziek moest meestal een tekst overbrengen (puur instrumentale muziek zou pas later belangrijker worden) en bewerkstelligde vaak een interpretatie van die tekst; zo werd muziek dus soms een gesofisticeerde, diverse – jawel – polyfone, vorm van exegese. Muziek vergemakkelijkte bovendien het memoriseren van gebeden en geestelijke geschriften, en ook het aanhouden van focus en tempo tijdens processies. De plechtstatigheid en grandeur van een feest of viering konden worden afgemeten aan de muziekselectie. Documenten uit archieven van Spaanse kathedralen illustreren rijkelijk hoe de status van een welbepaalde liturgie werd gereflecteerd in het muzikale repertoire dat werd uitgevoerd; van monofone muziek over semi-geïmproviseerde polyfonie tot uitgebreide composities. Muziek gaf de sleutelmomenten aan in rituelen en verduidelijkte ook de sociale rollen en verhoudingen van de deelnemers – bijvoorbeeld door verschillende groepen alternerend aan het (gezongen) woord te laten. De emotionele kracht van muziek tijdens rituelen en vieringen was eveneens cruciaal: ze schonk genot en temperde de verveling. Allerhande symbolische elementen waren zozeer ingebed in muzikale uitvoeringen en de associatie tussen muziek en een staat van paradijselijke gelukzaligheid was dermate alomtegenwoordig in de vroegmoderne cultuur dat muzikale verrukking bijna altijd werd gepercipieerd als een voorsmaakje van het hemelse leven.

"Aanbidden wij de Heilige Geest," schreef de 17de-eeuwse Franse priester Louis Tronson, "die de kerk niet enkel inspireerde tot het instellen van ceremoniën om uiting te geven aan onze meest verheven mysteries, maar ook tot het gebruik van gezangen en psalmen om mensen naar de vieringen te lokken. Deze gezangen beroeren hun hart, bewegen hen tot devotie en stellen hen in staat om Zijn gratie in overvloed te ontvangen." Muziek was met andere woorden een essentieel instrument in de 'retorica divina' die – zoals Marc Fumaroli subliem aantoonde (*L'École du silence*, 1994) – alle aspecten van het vroegmoderne katholieke leven terugvoerde

tot een herinterpretatie van het klassieke driedelige motto: docere, delectare, movere (onderrichten, verrukken, ontroeren).

Het symbolenwoud der mystieke liefde

Zoals muziek en liefde universeel hand in hand gaan, vond ook mystieke liefde een afspiegeling in enkele van de meest indrukwekkende muzikale creaties van het vroegmoderne tijdperk. Giovanni Pierluigi da Palestrina's motettenbundel *Motectorum quinque vocibus liber quartus* uit 1584, gebaseerd op teksten uit het *Hooglied* is hiervan een uitmuntende illustratie [concert van 18/08]. Musicologe Jessie Ann Owens wees erop dat da Palestrina zich hier profileert "als een lezer" van een van de meest poëtische, fascinerende en mysterieuze bijbelboeken. Het *Hooglied* telt nauwelijks 1200 woorden, maar sommige commentaren erop, uit dezelfde periode als de creatie van da Palestrina's motetten, zijn tot wel duizend pagina's lang. Deze disproportie spreekt boekdelen wat het gigantische exegetische werk betreft dat werd verricht rond dit enigmatische en passionele verhaal van menselijke en goddelijke liefde. Da Palestrina verwerkte in zijn 29 vijfstemmige motetten een aanzienlijk en representatief deel van het *Hooglied*. Inspelend op het bijzondere karakter en de uitdrukingskracht van de tekst, opteerde hij voor een aparte stijl, een middenweg als het ware tussen de levendige en beweeglijke natuur van een madrigaal en de meer beheerste, statige inborst van een motet. "Sic enim rem ipsam postulare intellegebam" (Volgens mij vroeg het onderwerp om deze stijl), schreef de componist in de opdracht van de motetbundel aan paus Gregorius XIII. De grens tussen het seculiere en het religieuze lijkt te vervagen, zowel in de brontekst als in da Palestrina's schitterende muzikale interpretatie. Deze observatie geldt trouwens ook voor talloze andere uitingen van vroegmoderne cultuur, waarin het verschil tussen beide dimensies minder strak lijkt dan we zouden verwachten. Veel polyfone liturgische werken uit de 15de en 16de eeuw ontlenuen hun naam en hun muzikale grondstoffen aan seculiere modellen. Denk bijvoorbeeld aan Lassus' *Magnificat super Ancor che col partire*, dat is gebaseerd op Cipriano de Rore's gevierde madrigaal, of zijn *Missa Susanne un jour*, gemodelleerd naar het gelijknamige Franse chanson [concert van 27/08].

Via dezelfde techniek van 'polyfone parodie' wordt de buitengewoon briljante zevenstemmige contemplatie uit Clemens non Papa's *Ego flos campi* (opnieuw een tekst uit het *Hooglied*) ingebed in de structuur van Jacobus Vaets mis met dezelfde titel [concert van 25/08]. In het verlengde van onze observaties over de nauwe band tussen vroegmoderne composities en de gemeenschappen en instituties waarvoor ze werden

gecreëerd, is het zinvol even stil te staan bij een aantal bijzonderheden van Clemens' *Ego flos campi*. Zoals musicoloog Willem Elders suggereerde, is de ongebruikelijke zevenstemmigheid wellicht een verdoken numerologische allusie op de maagd Maria. Belangrijker nog is de voorkeursbehandeling van de passage "sicut liliū inter spinas" (als een lelie tussen doornen). Clemens herhaalt deze woorden driemaal, telkens homoritmisch, voor verschillende stemgroepen. Hij plaatst ze in sterk contrast met de omliggende passages in deze opmerkelijk complexe (en – afgezien van deze ene passage – ononderbroken) polyfonie. De verklaring voor het prominent uitlichten van deze woorden is te vinden in het feit dat de beklemtoonde passage het motto vormt van de Mariabroederschap in 's Hertogenbosch waar Clemens in 1550 werkte. Volgens Elders was het motet Clemens' afscheidsgeschenk aan de fraterniteit.

Complexe, meerlagige processen van symbolische codering, van transformatie en herinterpretatie vormden de motor voor het creëren van nieuwe liturgische muziek door het parodiëren van reeds bestaande werken. Zo voedden en inspireerden de woorden van het *Hooglied* en Clemens' vertoning ervan ook Vaets muzikale creativiteit en zorgden ervoor dat hij extra betekenislagen aan het bijwonen van het misritueel toevoegde. Deze extra lagen waren meestal slechts decodeerbaar voor een selecte groep die amper verder reikte dan de muzikale en religieuze 'inner circle' van de opdrachtgever van het werk. Was dit echter iets nieuws? Was het niet zo dat ook de diepere betekenis van de ontelbare kunstwerken en figuratieve details in kerkgebouwen de doorsneegelovige ontging, en enkel bedoeld was voor de geprivilegieerde kerkganger en – uiteraard – 'tot grotere glorie van God'?

Gewijde intimiteit

Het rijk van de mystieke liefde kan abstract lijken en daardoor enkel toegankelijk voor de vrome happy few. Vroegmoderne devotie – en haar muziek – kon evenwel ook bijzonder concreet zijn, vaak toegespitst op plaatsen, beelden en materiële objecten. Het passieverhaal vormde zonder twijfel de kern van deze concrete devotie. De relikwieën die met dit verhaal worden geassocieerd – van splinters van het kruis tot de doornenkroon van de Verlosser – wekten de diepste verering op en werden vaak een muzikale creatie toebedeeld. Middeleeuwse gezangen voor de doornenkroon, zijn reis van Constantinopel naar Parijs (en Praag) en de rituelen waartoe de kroon aanzette, komen aan bod tijdens dit festival [concert van 23/08]. Een ander relikwie dat componisten inspireerde, vinden we in het Milaan van de late 16de eeuw. De duomo herbergde er – overigens tot op vandaag

– een nagel van Christus' kruis, de zogenaamde 'Santo Chiodo'. De nagel wordt er bewaard op het hoogste punt van de apsis en wordt slechts een keer per jaar naar beneden gebracht, ter gelegenheid van de Verheffing van het Kruis op 14 september. Tijdens de vreselijke pestepidemie die Milaan teisterde in 1576-1577, droeg aartsbisschop Carolus Borromeus de nagel in een processie door de stad, waarna dit relikwie ook het sleutelobject werd van speciale eredielen. Lothar Schmidt betoogde reeds dat *O sacro santo aventuroso chiodo* (O meest heilige en gezegende nagel), het vijfstemmige spirituele madrigaal van de hand van de Milanese organist Gasparo Costa uit 1581, een treffende synthese vormt van de theologische waarde en de helende kracht die Borromeo aan het relikwie toeschreef. Nog in het laat-16de-eeuwse Milaan organiseerden de barnabieten jaarlijks een spectaculaire processie op Goede Vrijdag. 's Nachts werden sculpturen rondgedragen die de verschillende scènes van het passieverhaal uitbeeldden. In de diverse kerken die de processie aandeed, brachten groepen zangers polyfone motetten, vooral net voor en aansluitend op de preken. De interactie tussen de muziek, de met toortsen verlichte sculpturen, de nachtelijke setting, de sermoenen en passages uit de Heilige Schrift en de bijzondere sfeer die de somberste dag van het liturgische jaar kleurde, moeten bij de deelnemers zonder twijfel een diepe indruk hebben nagelaten.

Een gelijkaardige interactie tussen diverse media en verschillende zintuiglijke stimuli (de zintuigen werden traditioneel beschouwd als de vensters van de ziel) kenmerkte ook vele andere uitingen van vroegmoderne devotie. Blijven we nog even hangen bij het passieverhaal, dan kunnen we niet voorbij de zogenaamde *Oraties van de heilige Gregorius*. Deze cyclus van zeven gebeden, allemaal openend met de aanroeping "O Domine Jesu Christe", werd vaak opgenomen in getijdenboeken en andere godsdienstige publicaties uit de late middeleeuwen en de renaissance. De gebeden gingen vaak vergezeld van het beeld van de *Man van Smarten* (Jezus, met zichtbare wonden, omringd door elementen uit het passieverhaal) of van het beeld van de *Mis van de heilige Gregorius* (zijnde de Man van Smarten die verschijnt aan paus Gregorius de Grote terwijl die de mis opdraagt). Fragmenten uit de cyclus werden verklankt als polyfone motetten door renaissancecomponisten als des Prez, da Palestrina en de Victoria. De krachtige expressie van de motetten stoelde meestal op dominerende homoritmische structuren. De interactieve lagen (de populaire gebeden, de beelden die hen vaak flankeren en de muziek) verenigden het passieverhaal met de misviering, en dan in het bijzonder met het meest centrale

katholieke dogma: dat van de werkelijke aanwezigheid van de Verlosser in het brood en de wijn geconsacreerd tijdens het eucharistisch gebed.

Sinds de late middeleeuwen vormt de elevatie (letterlijk: het opheffen) van de hostie en de kelk met wijn een climax tijdens de eucharistie: ze bood ook de doorsneegevolgelingen, zelfs als hij niet ter communie ging, een visueel bewijs van Gods nabijheid. Hoewel het katholieke missaal geen aparte gebeden voor de elevatie voorzag, suggereren devotieboeken toch dat de gelovigen werden aangemoedigd om het 'lichaam en bloed' van Christus te vereren met korte litanieën en gebeden als *O Domine Jesu Christe, O salutaris hostia* of *Ave verum corpus*. Dat deze verering ook muzikale luister werd bijgezet, was vrij evident. Vanaf de 15de eeuw ontstond een rijke traditie van liederen en motetten ter ere van de elevatie. Een boekje genaamd *Devoti ac pii rhythmi in sacrificio Missae ante vel post elevationem . . . vel dicendi vel canendi* (Devote en vrome verzen om te reciteren of te zingen tijdens de eucharistieviering, voor of na de elevatie), uitgegeven in 1579 door de Beierse orde aan de Tegernsee, is een interessante getuige van deze verering. De elevatie-motetten onderscheidden zich door indrukwekkende passages van lang aangehouden akkoorden, zoals geïllustreerd in de 'motetti missales' geschreven door Loyset Compère, Gaspar van Weerbeke en Franchinus Gaffurius tussen 1470 en 1490-1500. Gelovigen die de Latijnse formuleringen van de priester niet hoorden of begrepen, werden dus via muzikale signalen (belgerinkel, trompetgeschal, het zingen van polyfone motetten) aangespoord om hun aandacht te richten op de climax van de elevatie. Muziek verhoogde de betrokkenheid bij het ritueel, niet zozeer door zich te beroepen op het intellect van de gelovige, maar door een appel te doen op diens emoties en andere "vermogens van de ziel". Deze aanpak volgde de theologische opvattingen die de objectieve waarde van het ritueel onderstreepten, of de gelovige nu al dan niet de intellectuele capaciteiten had om de woorden en daden van de priester te vatten.

De dramaturgie van het gebed

De verering van het Heilig Kruis gebeurde niet enkel op speciale feestdagen en tijdens de passietijd, maar ook op een dagelijkse basis: in gebeden, de aanroeping van het kruisbeeld en andere devote gebruiken. Van de verschillende votiefmissen opgenomen in handgeschreven en gedrukte getijdenboeken uit de 15de en 16de eeuw, genoot vooral het zogenaamde klein officie van het Kruis een grote populariteit. De hymne *Patris sapientia, veritas divina* was de kern van dit gebed. De hymne *Patris sapientia, veritas divina* vormt het meest substantiële deel van dit officie: meer bepaald, de indi-

viduele 'uren' (gelabeld als de corresponderende uren van het Officie: metten, lauden, enz., om te besluiten met de completen) bestaan elk uit slechts een vers van de hymne, vergezeld met enkele versregels, een antifoon en een collecte.

De Frans-Vlaamse componist Loyset Compère concipieerde de hymne – samen met haar antifoon *Adoramus te Christe* en voorafgegaan door het thematisch verwante introitus *In nomine Jesu* – als een cyclus van negen vierstemmige motetten [concert van 25/08]. De hymne werd opgenomen in *Motetti de passione, de cruce, de sacramento, de beata virgine et huiusmodi, B* (1503), een van de befaamde Venetiaanse collecties uitgegeven door Ottaviano Petrucci, de pionier van de muziekdruk. Zoals wel vaker is ook hier niet meteen duidelijk voor welke gelegenheid Compère de cyclus precies componeerde. We weten echter dat het klein officie van het Kruis niet enkel in de private devotie werd gevierd, maar ook tijdens groepsvieringen van broedersschappen. Bovendien verklappen andere bronnen uit die tijd dat het volledige klein officie vaak achtereenvolgens werd uitgevoerd, van pseudo-metten tot en met pseudo-completen. We kunnen hieruit dus afleiden dat Compères motettencyclus tijdens zulke gemeenschappelijke vieringen in zijn geheel werd gezongen en zelfs het volledige klein officie van het Kruis uitmaakte.

Giovanni Pierluigi da Palestrina's *O crux ave spes unica*, uitgelicht uit de voortreffelijke toonzetting van de hymne *Vexilla regis* (uit de bundel *Hymni totius anni* uit 1589) is een ander schitterend voorbeeld van de muzikale aanbidding van het Heilige Kruis. De hymne belichaamt de briljante soberheid van da Palestrina's stijl: terwijl hij in de hoogste stem de eenstemmige melodie parafraseert, zoekt hij in de andere stemmen een nieuwe dimensie op door polyfonie. Met een beperkt arsenaal aan muzikale middelen creëert hij op die manier een bijzonder intense expressiviteit. We kunnen niet anders dan hier vaststellen dat strenge, sobere religieuze gezangen dankzij de kracht van renaissancepolyfonie worden geïnjecteerd met verse energie die culmineert in de creatie van een sterke gebedsdramaturgie.

Plechtigheden namen in de vroegmoderne tijd vaak verrassende vormen aan, zoals blijkt uit volgend voorbeeld op de grens tussen liturgie en devotie. Op Stille Zaterdag 9 April 1583 voerde de fraterniteit van San Pietro in Modena een geheel eigen versie op van het passieverhaal. Volgens een ooggetuige werd het decor "verfraaid met jeneverbessstruiken, cipressen en andere struiken, met paleizen en torens met kantelen, met huizen en straten" die zo meesterlijk waren gebouwd dat een blik op het podium "niet

enkel verrukking maar zelfs diep ontzag" opriep. De cast bestond uit een astroloog, een herder, twee sibillen (orakels), de heilige Johannes, de heilige maagd, twee Maria's en een engel. Het passiespel omvatte drie akten die telkens werden gevolgd door een "tussenspel in de vorm van een gezongen nocturne uit het getijdenboek". Op het einde "viel het doek en werd de gekruisigde Christus getoond als afronding van alle voorafgaande mysteries. Dit beeld riep bij het publiek de meest tedere godsvrucht op en bewoog het tot tranen toe." U las het goed: de nocturnes van de paasmetten werden ingezet als intermedi in een 'sacra rappresentazione'!

Heiligen en zondaars, sub specie aeternitatis

Een ander kenmerk van katholieke devotie en het gemeenschapsleven in het vroegmoderne tijdperk was de bloeiende vereringscultus van heiligen en martelaren. De cultus van de heilige maagd Maria laten we hier even buiten beschouwing aangezien die het onderwerp vormt van een andere bijdrage in dit programmaboek. Lokale groepen aanbaden de patroonheiligen van hun eigen kerk, kapel, dorp of parochie. Ambachtstlui en andere beroeps categorieën vereerden de beschermheilige van hun gilde of broederschap. Oude en nieuwe religieuze ordes bewezen hun eerbied aan stichters en andere heiligverklaarde ordeleden. Heiligen werden tegelijkertijd gezien als rolmodellen en als machtige bemiddelaars; toegang tot hen kwam tot stand door relikwieën, afbeeldingen, altaren en schrijnen. Processies, pelgrimstochten, festivals en plechtige (para)liturgische vieringen werden te hunner eer opgezet. Kon muziek ontbreken in een dergelijk belangrijk en creatief luik van de katholieke verering? Uiteraard niet: heiligen werden glorieus bezongen in mono- en polyfonie [concert van 24/08]. Vooral vieringen rond de overbrenging van relikwieën of – zeker in een latere periode – nieuwe heiligverklaringen bleken erg betekenisvol. Ook in deze gevallen werden de gelovigen multimediale ervaringen voorgeschoteld. Sacrale uitbeeldingen en allegorische stukken werden opgevoerd, processies met praalwagens georganiseerd, tijdelijke installaties en apparatuur opgezet, feestgedichten en liederen in de volkstaal geschreven, dorpsmaaltijden bereid en vuurwerk de lucht ingeschoten. Polyfone muziek kleurde missen, vespers en de belangrijkste staties van processies.

Muziek was een essentieel onderdeel van het streven van de gelovige om (soms zelfs vrij letterlijk) in contact te komen met het heilige, zoals de Britse historicus Eamon Duffy zo overtuigend beschreef (vooral dan in *The Stripping of the Altars*, tweede editie, 2005). De studie van vroegmoderne testamenten en fondsen wees uit dat katholieken – van Catalonië tot Lombardije en van Frankrijk tot Engeland – in

het nauwgezet plannen van hun begrafenis niet enkel dachten aan het branden van kaarsen, het uitdelen van giften of het oprichten van een kapel of monument te hunner nagedachtenis. Ze gingen verder dan dat: ze voorzagen in hun nalatenschap ook geld voor de zangers die hun uitvaart en herdenkingsdiensten moesten opluisteren. Sommigen preciseerden zelfs de stukken die deze zangers moesten brengen. In de bovenste lagen van de bevolking speelde dit fenomeen een belangrijke rol in de promotie en de verspreiding van polyfone gezangen, vooral dan in Noord-Europa. Bij minder bemiddelde klassen waren het vaak koorknapen of vakbroeders die elegieën of monofone gezangen aanhieven; hun aanwezigheid versterkte zo eens te meer het collectieve karakter van deze gebeurtenissen.

Envoi

Muziek kan op oneindig veel manieren een stem geven aan sacrale liefde. Ze kan de intieme gevoelens van de gelovige verwoorden, maar evenzeer helpen bij het uitdrukken van een collectieve verering. Ze kan speciale gebaren van adoratie bevatten, zoals in de majestueuze homoritmische akkoorden van veel elevatie-motetten, of de gedaante van een seculier liefdeslied aannemen, zoals spirituele madrigalen en canzonetta's dat vaak doen. Bovenal echter is polyfone muziek een unieke spreekbuis voor het uiten en beschrijven van die aspecten van de liefde die in geen enkele taal te vatten zijn. De motetten met teksten uit het *Hooglied* zijn hiervan een perfecte illustratie. Naast de eerder vernoemde werken van da Palestrina en Lassus die op dit festival worden uitgevoerd, is ook een motet als de Victoria's sublieme *Trahe me post te* uit 1583 een van de rijpste en zoetste vruchten van de vroegmoderne spirituele muziek. Herschapen tot een polyfoon verzoek klinkt het bijbelse motto "Neem mij mee, jou achterna" haast als een mystieke uitnodiging tot een dans. "In de vroegmoderne tijd," zo schreef cultuurhistoricus Jean Delumeau, "werd muziek een synoniem voor geluk [...] en de onontbeerlijke partner voor de liefde" (*Que reste-t-il du paradis?*, 2000). De werken uitgevoerd tijdens dit festival en de voorbeelden aangehaald in deze beschouwing onderschrijven Delumeau's observatie: muziek was voor de katholieke christenen inderdaad de essentiële deelgenoot van spirituele liefde, zowel in haar dagelijkse gedaante als in haar meer uitzonderlijke bestaansvormen.

Daniele V. Filippi,

wetenschappelijk onderzoeker (www.selvarmonica.com),

Schola Cantorum Basiliensis,

University of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland, Bazel, Zwitserland

VRIJDAG
25.08.17

19.15
Concertinleiding door
Elise Simoens

20.00
Concert

St.-Pauluskerk

Huelgas Ensemble

Paul Van Nevel, *artistieke leiding* *artistic director*

Axelle Bernage, Helen Cassano, Sabine Lutzenberger, *superius* | Witte Maria Weber, *altus* | Olivier Coiffet, Adriaan De Koster, Bernd Oliver Fröhlich, Tom Phillips, Matthew Vine, *tenor* | Frederik Sjollema, Romain Bockler, Guillaume Olry, *bassus*

O crux splendidior, à 5	<i>Francisco Guerrero (1528-1599)</i>
Stabat mater, à 8	<i>Orlandus Lassus (1532-1594)</i>
Officium de cruce, à 4	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Crucem sanctam subiit, à 5	<i>Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525/26-1594)</i>
O crux splendidior, à 6	<i>Orlandus Lassus</i>
Stabat mater, à 1, 2 & 3	<i>Anoniem (Italië, ca. 1500)</i>
Stabat mater, à 5	<i>Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)</i>
O crux splendidior, à 5	<i>Pierre de Manchicourt (1510-1564)</i>
O crux ave spes unica, à 4 & 5	<i>Giovanni Pierluigi da Palestrina</i>

O crux splendidior

De kruisverering was in de 15de en 16de eeuw een wijdverspreide traditie. Paul Van Nevel concentreert zich op de teksten van verschillende thema's waarvoor talloze componisten gepaste muziek schreven. De tekst van *Stabat mater* dateert uit de 13de eeuw en beschrijft het droevige, meest menselijke beeld van de wenende Moeder aan het kruis. Vanavond worden drie verschillende zettingen gezongen: een vroege, onbekende meerstemmige Italiaanse versie, maar ook de bekende composities van Josquin des Prez en Orlandus Lassus. Voor zijn *Stabat mater* baseert des Prez zich niet, tegen de verwachtingen in, op de eenstemmige *Stabat mater* melodie, maar verwerkt hij de tenor van Binchois' chanson *Comme femme desconfortée* als cantus firmus in zijn zesstemmige motet. De klacht van Maria krijgt bij Lassus nog monumentalere proporties. In zijn achtstemmige motet dialogeren twee vierstemmige groepen met elkaar. *O crux splendidior* is een antifoon dat werd gezongen bij het *Magnificat* van de eerste vespers van het feest van de Kruisvinding op 3 mei. Volgens de legende had Helena van Constantinopel omstreeks 325 tijdens een reis naar Palestina het graf van Christus gevonden en ook het kruis waaraan Hij was gestorven. Dat het antifoon in diverse

O crux splendidior

The adoration of the cross was a widespread tradition in the 15th and 16th centuries. Paul Van Nevel has focused on texts on various themes that have been set to music by countless composers. The words to the *Stabat mater* date back to the 13th century and describe the sorrowful, deeply human image of the weeping mother beside the cross. It will be sung in three different settings at this concert: an early, anonymous, polyphonic version from Italy, along with the famous compositions by Josquin des Prez and Orlandus Lassus. Contrary to expectations, Josquin did not base his *Stabat mater* on the homophonic *Stabat mater* melody, but incorporated the tenor of Binchois' chanson *Comme femme desconfortée* as the cantus firmus in his six-part motet. With Lassus, Mary's lament gained even more monumental proportions. His eight-part motet has two four-part groups in dialogue with each other. *O crux splendidior* is an antiphon sung with the *Magnificat* at the first vespers on the Feast of the Cross on 3rd May. According to legend, Helen of Constantinople travelled to Palestine in about 325 AD, where she found the tomb of Christ and the cross on which he died. It is clear from the versions of the

regio's in Europa werd gezongen, blijkt uit de versies van de Manchicourt, Guerrero en Lassus, die respectievelijk in Frankrijk, Spanje en Beieren werkten. Da Palestrina componeerde meerdere sonore versies van *O crux ave spes unica*, een fragment van de mystieke hymne *Vexilla regis*. Die tekst werd in de 6de eeuw geschreven door Venantius Fortunatus, bisschop van Poitiers, maar kende door de eeuwen heen meerdere aanpassingen. De hymne werd voor het eerst gezongen tijdens een processie in 569, toen een relikwie van het Heilig Kruis werd overgedragen van Tours naar de abdij van Sainte-Croix in Poitiers. Later werd ze dagelijks gezongen tijdens de vespers van de zaterdag voor Passiezondag tot Witte Donderdag, de vespers voor het feest van de Kruisverheffing (14 september) en het feest van de Kruisvinding (3 mei).

antiphon by Manchicourt, Guerrero and Lassus, who worked in France, Spain and Bavaria respectively, that this antiphon was sung in different parts of Europe. Palestrina composed several musical versions of *O crux ave spes unica*, a fragment from the mystic hymn *Vexilla regis*. The text was written in the 6th century by Venantius Fortunatus, the bishop of Poitiers, but was altered several times over the course of the centuries. The hymn was first sung during a procession in 569 AD, when a relic of the Holy Cross was brought from Tours to the Abbey of Sainte-Croix in Poitiers. Later it was sung daily during vespers on Saturdays between Passion Sunday and Maundy Thursday and at the vespers for the Feasts of the Cross on 3rd May and 14th September.

O crux splendidior

O crux splendidior cunctis astris
quae sola fuisti digna
portare talentum mundi.
Dulce lignum, dulces clavos
dulcia ferens pondera,
salva presentem catervam
in tuis laudibus hodie congregatam.
Alleluia.

Stabat mater

Stabat mater dolorosa
juxta crucem lacrymosa,
dum pendebat Filius.
Cujus animam gementem,
contristantem et dolentem
pertransivit gladius.
O quam tristis et afflicta
fuit illa benedicta
mater Unigeniti.
Quae moerebat et dolebat,
et tremebat, dum videbat
nati poenas inclyti.
Quis est homo qui non fleret,
Christi matrem si videret
in tanto supplicio?
Quis non posset contristari,
piam Matrem contemplari
dolentem cum filio?
Pro peccatis suae gentis,
vidit Jesum in tormentis,
et flagellis subditum.
Vidit suum dulcem natum
morientem desolatum,
dum emisit spiritum.
Eia mater, fons amoris,

O kruis, schitterender dan alle sterren,
als enige waardig bevonden om
het gewicht van de wereld te torsen.
Zoet hout, zoete nagels,
die een zoete last dragen,
red de menigte hier aanwezig,
hier vandaag verenigd tot uw eer.
Halleluja.

In smarten stond de moeder
naast het kruis, wenend,
waar haar Zoon hing.
En haar zuchtende hart,
bedroefd en treurend,
werd door een zwaard doorboord.
O hoe droevig en treurig
was die gezegende
moeder van de Eniggeborene.
Ach, hoe treurde en leed
die goede moeder, terwijl ze
de smarten van haar roemrijke Kind zag.
Wie is de mens die niet zou wenen,
als hij de moeder van Christus zou zien
in zulk een beproeving?
Wie zou geen medelijden hebben
bij het aanschouwen van de moeder van
Christus lijdend met haar Zoon?
Voor de zonden van Zijn volk
zag zij Jezus in pijn
en aan geselingen overgeleverd.
Ze zag haar geliefde Kind,
bij Zijn sterven geheel verlaten,
terwijl Hij de geest gaf.
Gij, moeder, bron van liefde,

me sentire vim doloris
fac, ut tecum lugeam.
Fac ut ardeat cor meum
in amando Christum deum,
ut sibi complaceam.
Sancta Mater istud agas
crucifixi fige plagas
corde meo valide.
Tui nata vulnerati
iam dignati pro me pati
poenas mecum divide.
Fac me vere tecum flere
crucifixo condolere
donec ego vixero.
Juxta crucem tecum stare
te libenter sociare
in planctu desidero.
Virgo virginum praeclara,
jam mihi non sis amara,
fac me tecum plangere.
Fac, ut portem Christi mortem,
passionis ejus sortem,
et plagas recolere.
Fac me plagis vulnerari,
ob amorem filii.
Inflammatum et accensus,
per te virgo sim defensum
in die judicii.
Fac me cruce custodiri,
morte Christi praemuniti
conferri gratia.
Quando corpus morietur
fac ut animae donetur
paradisi gloria.
Amen.

maak dat ik de grootheid van uw smart voel,
zodat ik samen met u treur.
Doe mijn hart branden
van liefde voor Christus,
om Hem te behagen.
Heilige Moeder, doe dit:
prent de striemen van de gekruisigde
stevig in mijn hart.
Van uw gewonde Zoon,
die zo liefdevol voor mij leed,
wil ik ook de smarten delen.
Doe mij waarlijk met u wenen,
mede lijden met de gekruisigde,
zolang ik leven zal.
Naast het kruis met u te staan,
en één zijn met u
in rouwklacht, dat verlang ik.
Stralende maagd der maagden
wees mij thans niet bitter,
laat mij met u treuren.
Laat mij Christus' dood dragen,
maak mij deelgenoot aan Zijn lijden,
doe mij Zijn striemen overdenken.
Laat mij verwond worden door Zijn striemen,
maak mij dronken van het kruis,
wegens de liefde van uw Zoon.
Als ik door vlammen word verbrand, laat mij
dan door u, maagd, worden beschermd
op de dag des oordeels.
Laat het kruis mij beschermen,
Christus' dood mij wapenen,
laat mij mezelf koesteren in Zijn genade.
Als mijn lichaam sterven zal,
maak dan dat mijn ziel het geschenk
ontvangt van de glorie van het paradijs.
Amen.

Officium de cruce

In nomine Jesu omne genuflectatur
caelestium, terrestrium, et infernorum,
quia Dominus factus est pro nobis
oboediens usque ad mortem,
mortem autem crucis.

Adoramus te Christe
et benedicimus tibi,
quia per sanctam crucem tuam
redemisti mundum.
Qui passus es pro nobis,
misereere nobis.

Hora prima ductus est Jesus ad Pilatum,
et a falsis testibus multum accusatum,
colaphis percutiunt
manibus ligatum,
vultum Dei conspuunt
lumen caeli gratum.

Hora sexta Jesus est in cruce
clavatus et est cum latronibus
morti deputatus.
Praetormentis sitiens felle saturatus,
agnus crimen diluens
sic ludificatus.

Hora nona Dominus Jesus expiravit,
Heli clamans, spiritum patri
commendavit.
Latus eius lancea miles perforavit,
terra tunc contremuit
et sol obscuravit.

Hora completorii datur sepulturae,

Voor de naam van Christus buigt alles
de knie in de hemel, op aarde, in de onder-
wereld, want de Heer is voor ons
gehoorzaam geworden tot aan de dood,
de kruisdood.

Wij aanbidden U, Christus,
en verheerlijken U,
omdat U door Uw Heilige Kruis
de wereld hebt vrijgekocht.
U, die voor ons heeft geleden,
heb medelijden met ons.

In het eerste uur werd Jezus naar Pilatus
geleid en door valse getuigen herhaaldelijk
beschuldigd; Zijn handen gebonden
sloegen ze Hem met vuistslagen
en bespuwden het gelaat van God,
het dierbare licht van de hemel.

In het zesde uur werd Jezus aan het kruis
genageld en met de rovers
ter dood bestemd.
Dorstig van Zijn folteringen is Hij met gal
verzadigd, het Lam dat de zonden wist,
is zo tot spot gemaakt.

In het negende uur is de Heer gestorven,
"Eli!" roepend, vertrouwde Hij Zijn geest
toe aan zijn vader.
Een soldaat doorboorde met een lans Zijn
zijde; daarop beefde de aarde
en verduisterde de zon.

Op het einde van de dag werd het edele

corpus Christi nobile,
spes vitae futurae
conditur aromate:
complentur Scripturae.
Lugis sit memoria
mortis mihi curae.

Crucem sanctam subiit

Crucem sanctam subiit
qui infernum confregit
accinctus est potentia
surrexit die tertia. Alleluia.

O crux splendidior

O crux splendidior cunctis astris
mundo celebris hominibus
multum amabilis,
sanctior universis:
quae sola fuisti digna
portare talentum mundi.
Dulce lignum, dulces clavos
dulcia ferens pondera
salva praesentem catervam
in tuis laudibus congregatam. Alleluia.

Stabat mater

zie boven.

O crux splendidior

O crux splendidior cunctis astris
quae sola fuisti digna
portare talentum mundi.
Dulce lignum, dulces clavos
dulcia ferens pondera.
Salva praesentem catervam
in tuis hodie laudibus consecratam.

lichaam van Christus, hoop op eeuwig leven,
aan het graf toevertrouwd.
Hij werd met geurige kruiden gezalfd:
de Schriften werden vervuld.
Moge de herinnering eeuwig zijn,
Zijn dood mij ter harte gaan.

Het Heilige Kruis heeft Hij op zich genomen,
Hij die de onderwereld heeft gebroken.
Hij heeft zich bekleed met macht
en is verzezen op de derde dag. Halleluja.

O kruis, schitterender dan alle sterren,
dan de wereld, dan de meest geprezen
mensen, uiterst beminlijk,
verhevener dan het universum,
gij alleen werd waardig bevonden
om het gewicht van de wereld te torsen.
Zoet hout, zoete nagels,
die een zoete last dragen,
red de menigte hier aanwezig,
hier vandaag verenigd tot uw eer. Halleluja.

O kruis, schitterender dan alle sterren,
als enige waardig bevonden
om het gewicht van de wereld te torsen.
Zoet hout, gewillige nagels,
die een lieflijke last dragen.
Red de menigte die hier vandaag
tot uw eer is verenigd.

Nobile lignum exaltatum
super omnia ligna cedrorum
in quo vita mundi pependit.
Christus triumphavit
et propria morte
mortem omnium superavit.
Salva praesentem catervam
in tuis hodie laudibus consecratam.

O crux ave spes unica

Salve ara salve victima
de passionis gloria
qua vita mortem pertulit
et morte vitam reddidit.

O crux ave spes unica
hoc passionis tempore.
Auge piis justitiam
reisque dona veniam.

Te summa Deus Trinitas
collaudet omnis spiritus
quos per Crucis mysterium
salvas rege per saecula.

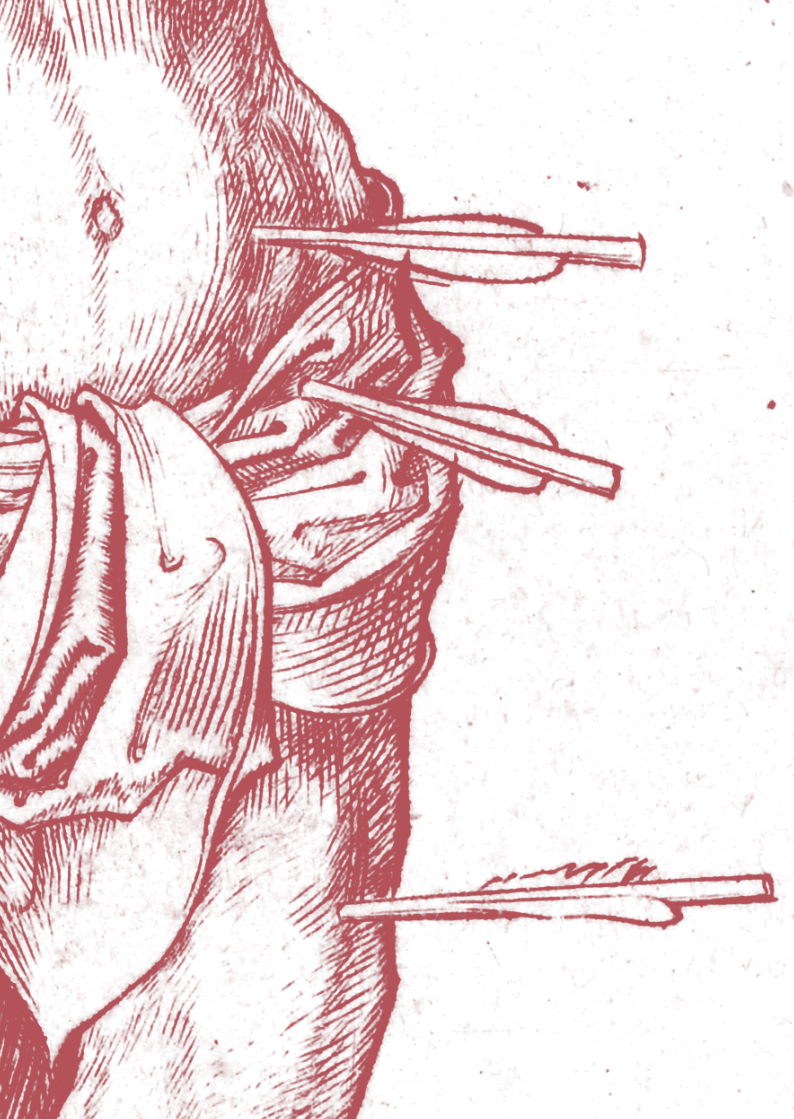
Edel hout, verheven
boven alle cederhout, waaraan het leven
van de wereld te kijk heeft gehangen.
Christus heeft gezegevierd
en door Zijn eigen sterven
de dood van allen overwonnen.
Red de menigte die hier vandaag
tot uw eer is verenigd.

Gegroet altaar, gegroet offerlam
van de glorieijke passie waarop
het leven de dood heeft geduld en
door de dood het leven heeft teruggegeven.

O kruis, gegroet enige hoop
in deze passietijd.
Doe voor de gelovigen rechtvaardigheid
toenemen en geef de zondaars vergiffenis.

Moge, hoogste goddelijke Drie-eenheid,
elk levend wezen U prijzen,
U redt hen door het mysterie van het Kruis;
heers over hen door de eeuwen heen.

Vertaling: Jan Gijssels, Jeanine De Landsheer, Brigitte Hermans

VRIJDAG
25.08.17

22.15
Concert

AMUZ

Sollazzo Ensemble

Anna Danilevskaia, *artistieke leiding* artistic director

Perrine Devillers, Yukie Sato, *sopraan soprano* | Vivien Simon, *tenor tenor* | Anna Danilevskaia, Sophia Danilevskaia, *vedel fiddle* | Vincent kibildis, *harp harp*

Dal traditor non si può l'uom guardare	<i>Andrea da Firenze (?-ca. 1415)</i>
Va fortune	<i>Anoniem</i>
Hont peur	<i>Anoniem naar Guillaume de Machaut (ca.1300-1377)</i>
Pour che je ne puis	<i>Anoniem</i>
Perchè vendetta	<i>Paolo da Firenze (ca. 1355-1436)</i>
En ce gracieux tamps	<i>Jacob de Senlèche (fl. 1382-1395)</i>
Laude novella Magdalena degna da laudare La bonne et belle	<i>Anoniem</i>
Ligiadra donna	<i>Johannes Ciconia (ca. 1370-1412)</i>
La bella stella	<i>Giovanni da Cascia (fl. 1340-1350)</i>
Dame d'honour	<i>Matteo da Perugia (fl. 1400-1416)</i>
Or sus, vous dormés trop	<i>Anoniem</i>

Nuit et iour – amoreuze obsessie in het repertoire van de ars nova

“Verus amans assidua, sine intermissione, coamantis imaginatione detinetur.” (Een ware geliefde wordt in de ban gehouden door de voortdurende, ononderbroken voorstelling van zijn medegeliefde.)

Andreas Capellanus was een van de eersten om de middeleeuwse opvattingen over de liefde zwart op wit (in zijn tractaat *De Amore*) op papier te zetten. Tegelijk is deze 12de-eeuwse auteur ook de meest realistische en cynische, want met zijn gebod definieert hij een van de essenties van de middeleeuwse liefde; een constante adoratie, die men gerust obsessief mag noemen.

In het eerste deel van dit programma staat het liefdesverdriet centraal. Die pijn wordt zelden rechtstreeks veroorzaakt door de geliefde – beschermd door een grenzeloze admiratie – en de minnaar verkiest om de oorzaak af te schuiven op verraders (*Dal Traditor non si può l'uom guardare*), kwaadsprekers (*Pour che que je ne puis*) of zelfs het lot (*Va, Fortune*). Wanneer de geliefde toch de pijn veroorzaakt, neemt de dichter vlug een sarcastische toon aan en verbergt hij zich in de spot over de hoorndragers, een beproefd recept in de humor, van de middeleeuwen tot vandaag (*En ce gracieux tamps*).

De religieuze adoratie komt in het tweede

Nuit et iour – amorous obsession in ars nova repertoire

“Verus amans assidua, sine intermissione, coamantis imaginatione detinetur.” (A true lover is constantly, unceasingly captivated by the image of the beloved.)

Andreas Capellanus was one of the first to set down mediaeval ideas about love in writing, in his treatise *De Amore*. This 12th century author is also one of the most realistic and cynical, because his axiom defines an essential tenet of mediaeval love: a constant adoration that might easily be called obsessive.

The first part of the programme focuses on heartbreak. This pain is seldom caused directly by the beloved – who is protected by boundless admiration – and the lover prefers to shift the cause to traitors (*Dal Traditor non si può l'uom guardare*), slanderers (*Pour che que je ne puis*) or even fate (*Va, Fortune*). When it is the beloved who causes heartbreak, the poet is quick to adopt a sarcastic tone and resort to mockery of the cuckolds, a tried and tested recipe for humour from the Middle Ages to the present day (*En ce gracieux tamps*).

Religious adoration is addressed in the second part of the programme,

deel aan bod, met twee lauda's uit het Cortona-manuscript. Die eenstemmige liederen die tijdens ritën door leken werden gezogen, ontaarden na een tijd in fanatisme (zoals dat van de flagellanten). De gezangen drukken een bijzonder hartstochtelijke vroomheid uit; hun eenvoud, geassocieerd met een vertellend en theatraal aspect, lijkt op een muzikaal sermoen. *La bonne et belle*, een ballade uit de Cyprus codex, ligt op het raakvlak van de religieuze en wereldlijke liefde. Op omfloerste wijze wordt zowel een dame als de maagd Maria aangesproken. Als laatste domineren galanterie en courtoisie. Een hoopvolle minnaar wil met al zijn lyrische kunnen zijn geliefde overtuigen, ofwel met de meest flatterende metaforen (*La bella stella*), of met een discours dat men vandaag als emotionele chantage zou beschouwen (*Dame d'honneur*). *Or sus, vous dormez trop* is een catalogus van typische strategieën in middeleeuwse overredingskunst. In één stuk brengt de auteur op virtueuze manier de grillen van de middeleeuwse adoratie naar boven.

with two laude from the Cortona manuscript. These homophonic songs that were sung by lay people during religious rites degenerated after a time into fanaticism (such as that of the Flagellants). The hymns express a particularly passionate piety; their simplicity, associated with a narrative and theatrical aspect, is reminiscent of a musical sermon. *La bonne et belle*, a ballad from the Cyprus Codex, is on the very cusp of religious and worldly love. In veiled terms, it addresses both a lady and the virgin Mary. Gallantry and courtliness dominate the last part of the programme. A hopeful lover tries to win over his beloved with his lyrical talents, either with the most flattering of metaphors (*La bella stella*), or with arguments that today seem nothing short of emotional blackmail (*Dame d'honneur*). *Or sus, vous dormez trop* is a catalogue of typical strategies in the mediaeval art of persuasion. In a single piece, the author reveals the quirks of mediaeval adoration with virtuoso skill

Dal traditor non si può l'uom guardare

Dal traditor non si può l'uom guardare
che mostri buona faccia
con sagaci costumi e falsa traccia.

Pessima pestilenza certamente
familiar nimico
e sopra tutte l'altr'aspre mortale.
Questa malvagia torma frodolente
fece gia per antico
a molti buoni non pensato male.
Simile a Giuda un traditor cotale
pien d'infinita laccia
tradito m'ha con dimostr ar bonaccia.

Però si guardi ciascun com' si fida
e come crede altrui,
bench'altri el parlar abbia pien di mèle!
Che tal si finge amico e par che rida.
Dicendo: "I' sono e fui
e sarò sempre servidor fedele."
Che poi ascoso vento a le suo vele
e con inganni allaccia
chi più sicuro dorme in le suo braccia.

Va fortune

Va, Fortune, trop as vers moy grant tort,
que lons temps a chascun jorn m'es
contrayre;
car il n'est nul qui creüst de confort,
qu'il mon trist cuer as fet soffrir detrayre
et fais tous jours: mes se ire m'a
meiblonie.
La mort m'atent, las!
Je me garde le nie.

De mens kan zich niet hoeden voor
verraders, die slimme huichelaars
met hun brave gezichten en manieren.

Ze komen op de wereld heel veel voor,
een walgelijk soort mensen
en boven alle anderen gevaarlijk.
Deze verraderlijke, snode schare
heeft ook in het verleden
veel goede mensen heel veel kwaad
berokkend. En zo'n verrader, ja, zo'n ware
Judas, is er met zijn schurkenstreken
in geslaagd mij in de val te lokken.

Ik raad u aan om hem niet te vertrouwen
en uit zijn buurt te blijven,
al zijn z'n praatjes nog zo honingzoet!
De schurk beweert uw beste vriend te zijn.
Hij zegt: "Ik ben en was
en zal altijd je trouwe dienaar zijn."
Daarna blaast hij een stormvlaag in uw
zeilen en stort u in het verderf,
u die veilig denkt te slapen in zijn armen.

Hoepel op, Fortuna, je staat heel erg bij mij
in 't krijt: gedurende lange tijd heb je me
immers dagelijks tegengewerkt.
Op generlei wijze heb je bijgedragen tot mijn
welzijn, dag in, dag uit heb je mijn droevige
hart vernederd en doen lijden:
dat struikelblok heeft me verblind.
De dood is nakend, helaas!
Mij rest niets meer.

Pour che je ne puis

Pour che je ne puis mie
demourez en douls payis
ou vous manes, douche amie,
pour les mesdisans hayis,
je m'en depars trop envis:
mais puis qu'en sus de vous me trais,
au departir de mon cuer vous lais.

Perchè vendetta

Perchè vendetta far or non si pò,
aspetto tempo ch'ì' farla potrò.
Di tal che da me senpre ben senti,
el contrario farò di quel ch'ì' fù.
Perchè lla sua alla mie fè menti
con, minacciandò farmi quell'o più.
Dunque non guarderò all'esser su
di sopra'n rota ch'ì' pur si farò.

En ce gracieux tamps

En ce gracieux tamps joli
en un destour, là ò'ay oÿ
si douchemant
et plus tres ioli[emant]
'onques ne vi
– le rosignolz liemant
canter: "Oci, oci, oci
oci, oci, oci, oci."

Mais d'autre part il y avoit
un oysel que toudris crioit
à haute vois:
"Cocu, cocu, cococu, cocu."
Salliant de buison en buison.
Ne point tarre ne se voloit,
maiz toudris plus fort cantoit

Omdat ik niet kan blijven
in het zoete land waar u vertoeft,
lieve zoete vriendin;
omdat kwaadsprekers mij haten,
moet ik met tegenzin vertrekken; maar,
als u mij niet trouw blijft, bedenk dan
dat ik bij het afscheid mijn hart bij u
achterlaat.

Omdat ik nu helaas geen wraak kan nemen,
wacht ik geduldig tot ik dat zal kunnen.
Voor hem die ik met goedheid heb bejegend,
word ik het tegendeel van wat ik was,
omdat hij mijn vertrouwen heeft beschaamd
en mij op vele wijzen heeft bedreigd.
Dus als ik boven hem zit op het rad
van Fortuin, dan neem ik zeker wraak.

Toen ik bij dit mooie weer
een ommetje maakte, heb ik
o zo zachtjes
en ongelooflijk mooi
zoals ik nooit tevoren had meegemaakt
– de nachtegaal vrolijk
horen zingen: "Oci, oci, oci
oci, oci, oci, oci."

Maar aan de andere kant zat er een
vogeltje dat de hele tijd
en met een hoog stemmetje kweelde:
"Cocu, cocu, cococu, cocu."
Het wipte daarbij van struik naar struik.
Hij wou niet onder doen,
integendeel, het zong altijd maar luider

dedens [li] bois:
"Cocu, cocu, cococu, cocu."
Et non dissoit autre canson.

Adont tan tost ye m'en parti
et me n'alay sans nul detri
avertemant
vers le rosignolz bel et iant
que ye troÿ
et l'ascoutoy galdemant
dissant: "Oci, oci, oci
oci, oci, oci, oci."

En ce gracieux tamps joli ...

Laude novella

Laude novella sia cantata
a l'alta donna incoronata!
Fresca vergene donzella,
priomo fior, rosa novella,
tutto 'l mondo a te s'apella;
nella bon'or fosti nata,
tu se' verga, tu se' fiore,
tu se' luna de splendore:
voluntà avemo e core
de venir a te, ornata!
Tu se' rosa, tu se' gillio,
tu portasti el dolce fillio,
però, donna, si m'enpillio
de laudar te, honorata.
(...)

Magdalena degna da laudare

Magdalena degna da laudare!
Sempre degge Dio per nos pregare.
Ben è degna d'essare ladata

vanuit het struikgewas:
"Cocu, cocu, cococu, cocu."
Het tsjilpte geen enkel ander liedje.

Daarom ben ik meteen,
zonder dralen
en zonder schroom teruggekeerd
naar de lieflijke, nobele nachtegaal
die ik in 't vizier had gekregen
en blij had horen zingen:
"Oci, oci, oci,
oci, oci, oci, oci."

Toen ik bij dit mooie weer ...

Laat ons een nieuwe lofzang zingen
op de maagdelijke vrouwe,
hoog verheven op haar troon!
Pas ontloken rozenknop,
heel de wereld roept u aan.
U, terechtertijd geboren,
bent de staf en bent de bloem,
puur en stralend als de maan:
wij zijn van de wil vervuld
om naar u te stijgen, vrouwe!
U, de lelie, u, de roos,
hebt ons ooit uw Zoon geschenken.
Daarom, vrouwe, heb ik lust
om steeds weer uw lof te zingen.

Laat ons tevens Magdalena loven!
Zij bemiddelt ook bij God voor ons.
Zij is zeker ook een lofzang waard,

kè foe precatrice nominata;
par servire fo ben meritata:
lesu Cristo volse sequitare.
Con molta humilitate lo seguio
et cum perfecta fede senza rio.
Quando Cristo predicare audio,
del suo amore prese ad infiammare.
Lo suo peccato pianse cum dolore
e del mondo volse uscire d'errore,
et a Cristo cum verace amore
in sue mani si volse commendare.
Molto desprezzo la sua grandezza
per ciò ke se vedea in tanta bassezza:
lo suo corpo molto lo disprezza,
ke non se credea pietà trovare.

La bonne et belle

La bonne et belle sans per
je veuil/devons de fin cuer servir
qui, certes, la drite mer
de tout bien est; sans mentir
sa grace devons querir
vrai[ement] en toute place,
car elle est pleine de grace.
Tres bien pleine est, sans fausser,
de tout bien et tout plaisir,
puis que Dieu vost habiter
en elle – pour redimir
tous nous et de mal garir;
servons la de lie face,
car elle est pleine de grace.

La bella stella

La bella stella che suo fiamma tene
accesa sempre nella mente mia
– lucida, chiara già del monte uscia

ook al was ze ooit een zondares,
want als boetedoening voor haar zonden
heeft ze Jezus Christus willen volgen.
Zeer ootmoedig heeft ze Hem gevolgd
en Hem daarna immer trouw gediend.
Toen ze Jezus Christus hoorde spreken,
is haar hart voor Hem ontvlamd in liefde,
en ze heeft haar zonden zo betreurd
dat ze uit de wereld wilde vluchten.
Dus heeft zij zich met oprechte liefde
aan zijn goede zorgen toevertrouwd.
*[De volgende regels zijn niet zinvol te
vertalen.]*

Voorwaar, ik wil/wij moeten met een zuiver
hart ten dienste staan van wie zonder
twijfel de waarachtige moeder
van al het goede is.
Wij moeten werkelijk alom
streven naar haar goedgunstigheid
want zij is vol van genade.
Zij is ongetwijfeld geheel vervuld
van al wat goed is en van alle vreugde.
God wou immers in haar wonen
om ons allen te verlossen en voor het
kwade te behoeden.
Laten we haar met blijdschap van dienst
zijn, want zij is vol van barmhartigheid.

De wonderschone ster die met haar licht
altijd het duister uit mijn geest verjaagt,
steeg helder stralend op achter een berg,

quando mi parv' in sogno esser conducto
per un gran sire in bel giardino addorno
di bianchi gigli di sotto et d'intorno.
Et poi per uno che sopra bianchegiava
fisso mirai mutossi in una rosa –
bianca et vermiglia sopr' ogn' altra cosa.
Maraviglio mi assay ma' l signor grande
dice, nostra virtù tal acqua spande.

Dame d'honneur

Dame de honour plesant et gracieuse,
Vostre beauté fet mon cuer rejoïr
Et penser nuit et jour coment servir
Vous poroye, flour belle et amoreuse.
Ne enver de moy pour ce soyés honteuse,
S'en vous amer j'ay mis tout mon desir.

Dame de honour ...

Bien me complainde de Fortune envieuse,
Que si briefment de vous me fet partir
Et deslongier ma joye et mon plaisir,
Que mener me fasoit vye joyeuse.

Dame de honour ...

Et combien la partie soit dolereuse,
Je me confort de mon brief revenir.

Dame de honour ...

Aylors, dame, serés de moy piteuxe
Et metrés fin a mon greveux martir,
Pour cui souvent ye suy près du morir,
Quant vous véoir ne puis,
très gracieuse.

Dame de honour ...

toen het mij voorkwam dat ik in een droom
door iemand in een tuin werd rondgeleid,
waar onder en rond mij lelies bloeiden.
Toen zag ik hoe een lelie langs mijn pad
traag de gedaante aannam van een roos
en gaandeweg van wit naar rood verkleurde.
Ik zag het aan, verbaasd, maar mijn geleide
zei dat de deugd der mensen zulks vermocht.

Achtenswaardige dame, charmant en ele-
gant, uw schoonheid doet mijn hart verblij-
den en doet me dag en nacht piekeren over
hoe ik u, mooie, tedere bloem, van dienst zou
kunnen zijn. Wil daartoe niet beschroomd
zijn tegenover mij, u liefhebben is immers het
enige wat ik verlang.

Achtenswaardige dame, ...

Ik heb bijzonder te klagen over de afgunstige
Fortuna. Ze heeft me kortelings bij u doen
weggaan en me mijn vreugde en vermaak die
me een vrolijk leven verschaffen, ontnomen.

Achtenswaardige dame, ...

En hoe pijnlijk het afscheid ook, toch troost
ik me met mijn kortstondige terugkeer.

Achtenswaardige dame, ...

Daarom, mevrouw, wil me genadig zijn
en een einde maken aan mijn penibele
kwelling, want meermaals kijk ik de dood in
de ogen als ik u, die me zo bekoort,
niet kan aanschouwen.

Achtenswaardige dame, ...

Or sus, vous dormés trop

Or sus, vous dormés trop,
ma dame jolie,
il est jours, levés sus,
escoutés l'aloete:
"Que dit Dieu, que te dit Dieu,
il est jours, jours est, si est."

Dame sur toutes en biauté
souverayne,
pour vous jolis et gays
ou gentil moys de may
suy et seray
et si vuil metre payne.

Or tost, naqueres,
cornemuses, sonnés:
"Lire, lire, liliron, lire; tititon tititon."
Compaignon, or alon
et danson liement:
"Tititon, tititon, ton."
C'est pour vous, dame,
a cui Diex croisse honour.

Si vous supli qu'avec nous
jouer venés:
"Lire, lire, liliron, lire; tititon tititon."
Or sonnon et baton
et tornon gayement:
"Tititon, tititon, ton."
C'est doulce vie;
il n'est point de meillour.

Car je vif en espoir
d'avoir joye parfayte;
chantés, melle et maulvis

Kom op, u slaapt te veel,
mijn knappe vrouwe,
het is al dag, sta toch op,
en luister naar de leeuwerik
die zegt: "God", die tegen u zegt: "God,
het is al dag, het is dag, voorwaar."

Dame die alle anderen in schoonheid
overtreft,
om u ben ik vol vuur en opgewekt,
in de mooie meimaand,
zo zal ik blijven
en me daarvoor inzetten.

Nakers (= kleine trom), doedelzakken,
klink nu, snel:
"Lire, lire, liliron, lire, tititon tititon."
Makkers, laten we nu gaan
en vrolijk dansen:
"Tititon, tititon, ton."
Dit is voor u vrouwe, moge God
uw bezittingen nog doen toenemen!

Hierbij smee ik u met ons
te komen spelen:
"Lire, lire, liliron, lire, tititon tititon."
Laten we schallen en trommelen
en vrolijk draaien in het rond:
"Tititon, tititon, ton."
Het leven is aangenaam;
er bestaat niets mooiers.

Ik leef immers in de hoop
de volmaakte vreugde te kunnen beleven:
zing, merel en zanglijster

avec la cardonnete:
"Chireli, fait il chaut;
Robin dort, il est mort,
endormi est."
Or dansons seurement:
"Coqu, coquin a son desir;
cha du lait, or sus."

De vous que j'aime sur toute
creature humaine
ay fait cest virelay,
dame, resonetz l'ay,
car en cuer vray vous sers
d'amour certaine.

Or sus, vous dormés trop ...

samen met de distelvink:
"Chireli," zegt het gezang,
"Robin slaapt, hij beweegt niet meer,
hij is ingeslapen."
Nu kunnen we veilig dansen:
"Die hoomdrager en schurk is nu vernederd;
er ligt nu een mooie kans: sta nu op!"

Over u, die ik boven alle menselijke
wezens liefheb,
heb ik dit virelai gemaakt
vrouwe, en heb het laten weerklinken
want vanuit een oprecht hart
dien ik met u met standvastige liefde.

Kom op, u slaapt te veel ...

*Vertaling: Ike Cialona, Brigitte Hermans, Marianne
Lambregts*

ZATERDAG
26.08.17

19.15
Concertinleiding door
Elise Simoens

20.00
Concert

AMUZ

Micrologus

Patrizia Bovi, *artistieke leiding* artistic director

Patrizia Bovi, *superius & harp superius & harp* | Simone Sorini, 'cantore al liuto', *tenor & luit tenor & lute* | Enea Sorini, *tenor tenor* | Guglielmo Buonsanti, *bas bass* | Goffredo Degli Esposti, *fluit, schalmei, eenhandsfluit & trom flute, shawm, pipe & tabor* | Gabriele Russo, *vedel & rebec fiddle & rebec* | Gianni La Marca, *viola da arco viola da arco* | Gabriele Miracle, *percussie percussion* | Leah Stuttard, *harp harp* | Crawford Young, *luit lute*

Le son tre fantinelle tutte e tre da maritare	<i>Marchetto Cara (ca. 1465-1525)</i>
Ballo delle fantinelle da marito	<i>Anonim / bewerking: Micrologus</i>
Io son Maestro Barileto Berricuocoli e confortini	<i>Anonim</i>
Danse 'De'confortini'	<i>Anonim / bewerking: Micrologus</i>
Lo mio padre e la mia madre In questo ballo Voltati in za Rosina Amor que t'ò fat hio Una vecchia sempiternosa Voca la galiera La vida de Culin	<i>Anonim</i>
Nous sommes de l'ordre de Saint Babouyn	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>
Rostibolly	<i>Domenico da Piacenza (ca. 1445-1518)</i>
Chi la castra la porcella Chiave chiave	<i>Anonim</i>
A la pesca	<i>Jannes Plice (fl. 16de eeuw)</i>
Ai Maroni	<i>Bartolomeo Tromboncino (1470-na 1534)</i>
Noi siam qui per buractar De mia farina fo le mie lasagne Pan de miglio Che mangerà la sposa? Alle stamegne donne	<i>Anonim</i>

Le repas de la mariée

Micrologus nodigt ons uit op een heus huwelijksfeest met alles erop en eraan: een ruim gedekte tafel, de beste wijn, en veel dansen en muziek. De muzikanten brengen geen Duitse liederen onder het motto *Wein, Weib und Gesang*, maar wel Franse en Italiaanse chansons, dansen en frottola's uit de 15de en 16de eeuw die Patrizia Bovi ontdekte in diverse handschriften en drukken in Parijs, Rome, Firenze en Montecassino. Gaat de liefde door de maag? En garandeert het recept voor een geslaagde lasagne ook een gelukkig liefdesleven? Iedereen komt tijdens het feest aan het woord, van de bruid zelf, de geestdriftige geliefde, tot de kok, de molenaar, de bakker en Lorenzo I de' Medici, Il Magnifico (vermomd als een Florentijnse patissier). Zoals de traditie het wil, wordt er wel eens te diep in het glas gekeken, en komen (halve) waarheden (on)verhuld aan het licht – de gierige Colin die de schone schijn ophoudt, of de ondraaglijke stank die een oude vrouw verspreidt. De liederen en dansen zijn vrolijk, speels, grotesk of zelfs erotisch, maar onderhuids valt ook een kritiek te lezen op de machthebbers of de hypocrisie van de Kerk. Het Italië van de renaissance lijkt misschien op het

Le repas de la mariée

Micrologus invites us to attend a real wedding feast with all the trimmings: a heavily laden table, the best wines and plenty of music and dancing. The musicians will not be performing German songs under the banner of *Wein, Weib und Gesang*, but rather French and Italian chansons, dances and frottole from the 15th and 16th centuries, which Patrizia Bovi has discovered in various manuscripts and prints in Paris, Rome, Florence and Montecassino. Is the way to a lover's heart through their stomach? And does the recipe for a successful lasagne also guarantee a blissful love life? Everyone has their say at the feast, from the bride and her eager lover to the cook, the miller, the baker and Lorenzo I de' Medici, Il Magnifico himself (disguised as a Florentine pastry maker). As tradition dictates, people have a bit too much to drink at the party and more than one truth or half truth is hinted at or brutally revealed, whether it is miserly Colin who tries to keep up appearances or an old woman who spreads an intolerable stench. The songs and dances are cheerful, playful, grotesque or even erotic, but an underlying criticism of those in power or the hypocrisy of the Church can also be discerned. Renaissance Italy might

eerste gezicht vroom, spot en kritiek
hadden er evengoed hun plaats.

seem pious at first, but mockery and
criticism were never far away.

Le son tre fantinelle

Le son tre fantinelle
tutte e tre da maritare.
Tandan dan dan daritondella
tan daridundella.
Le son tre fantinelle
tutte e tre da maritare.

Ch'andavan a lo giardino
a lo giardino per amor.
Tandan dan ...

Le son tre fantinelle
tutte e tre da maritare.
Et per coglier le rose
le rose con li fiori.
Tandan dan ...

Le son tre fantinelle
tutte e tre da maritare.
Per far un cappelletto
al suo caro fin amor.
Tandan dan ...

E da portar le feste
e le feste principale.
Tandan dan ...

Et per quella di Pasqua
e quella di Nattale.
Tandan dan ...

Io son Maistro Barileto

Io son Maistro Barileto
che scio fare un bon brodeto.

Er waren eens drie meisjes
die dolgraag wilden trouwen.
Tandan dan dan daritondella,
tan daridundella.
Er waren eens drie meisjes
die dolgraag wilden trouwen.

Ze gingen naar de tuin,
naar de tuin der liefde.
Tandan dan ...

Er waren eens drie meisjes
die dolgraag wilden trouwen.
Ze gingen bloemen plukken,
de bloemen van de roos.
Tandan dan ...

Er waren eens drie meisjes
die dolgraag wilden trouwen.
Ze vlochten van die rozen
hoedjes voor hun geliefden.
Tandan dan ...

Hoedjes voor de zondag
en hoedjes voor een feest.
Tandan dan ...

Voor het feest van Pasen
en voor dat van Kerstmis.
Tandan dan ...

Ik ben Baas Tonnetje
en maak een lekker bouillonnetje.

Quand'io sono a la cucina
bevo a bon'ora la matina.
Per potere studiare
le vivande del patrone
schrumo el lavezo e fomi
supa del bon boglione.

Io mi fo de bona supa,
del bon vim e de bon chiaro
e sto forte ad ogne zuffa
et al mondo non ho paro.
Io son il cucinare,
inanci che beva vo mangiare

E a lecto a riposare,
nel mortalo vo pistare.
Il mio sapore stemperare
e lo brodeto aconzare,
ove specie a meschid'are
garofali, canela cum pevére.

Non se creda, il mesere,
che m'inganna a dire il vere;
el mestere del cucinare
poca gente lo sa fare.
Venite da Barileto:
dolce vivande e bon saporeto.

Gentil arosto cum figadeto,
sa condure e sa xonare.
Belle tripe e bone torte,
suffitente in ogne corte;
zeladia dolze, e forte
peverata, e supe, informaiare.

In tavola del mesere

Wanneer ik in de keuken sta
drink ik vroeg in de ochtend een glas.
Om het menu van de baas
samen te stellen maak ik eerst
de ketel schoon en prepareer dan
een soepje van een goede bouillon.

Ik maak dus een lekker soepje,
kies een goed wijntje en bij elke
strubbeling in de keuken sta ik mijn man:
in de hele wereld heb ik mijn gelijke niet.
Over koken wil ik alles weten
en vóór ik drink, ga ik eten.

Rusten doe ik in mijn bedstee,
maar nu moet ik fijn stampen in de vijzel
Om de smaken op elkaar af te stemmen,
en om het bouillonnetje af te maken
meng ik erin: kruidnagel, kaneel én een
snuijfe peper.

Dat hij maar niet veronderstelt, het
heerschap, dat ik het mis heb
of de waarheid niet spreek; weinigen
kennen de stiel van het koken.
Kom naar Baas Tonnetje:
lekkere gerechten voor het tongetje.

Een subliem braadstuk met vijgenbrood
maakt hij klaar en brengt op tafel.
Uitgekozen ingewanden en lekkere taarten,
genoeg voor elk gezelschap;
ijstaarten en een goed afsmakende peper-
bereiding, en soep, met de nodige kaas erbij.

Wat de tafel van mijn heer betreft,

so il tuto a non falare.
Gentilhomini e cittadini,
castelani et contadini,
non vi valeran vostri fiorini
se non havete el Barileto

cum soi saporì e brodeto,
savio e docto e discreto.
Ai vostri conviti,
feste e nozze che voi farite,
se Barileto chiamarite,
grand'honore haveritj.

Spetie, [gjelato] e confecto,
aquarosa cum effecto,
per un matrimonio perfetto!

Berricuocoli e confortini

*Noot: Dit lied gaat over straatventers die
zoetigheden verkopen en kaartspelers die
voorbijgangers tot een spel uitnodigen. De
tekst speelt voortdurend met twee lagen van
betekenis: de letterlijke én de gecodeerde
betekenis, in dit geval de seksuele. Hetzelfde
geldt, in enkele hierna volgende liederen, voor
een hele reeks beoefenaars van beroepen die
hun 'kunnen' aanprijzen: ketellappers, mes-
senslijpers, hengelaars, kastanjeverkopers,
molenaars, pastamakers, bakkers.*

Berricuocoli, donne, e confortini!
Se ne volete, i nostri son de' fini.

Non bisogna insegnar come si fanno,
ch'è tempo perso, e 'l tempo è pur gran
danno;

ben ik over alles op de hoogte om niet tekort
te schieten. Edellieden en stedelingen,
patriciërs en landlui,
al uw floriijnen dienen tot niets
als je Baas Tonnetje niet hebt

met zijn aroma's en bouillonnetje,
met kennis van zaken en inzicht.
Bij al uw genodigden,
op feesten en bruiloften die u organiseert,
vergaart u grote eer,
zodra u Tonnetje laat komen.

Vergeet het niet, ijsroom en suikerbonen,
rozenwater dat smaak heeft,
voor een geslaagd bruiloftsfeest.

Honingkoekjes, dames, en andere snoepjes!
Indien u ze wenst, de onze zijn de lekkerste.

Aanleren hoe ze worden gemaakt, heeft geen
zin, dat is tijdverlies; verloren tijd is slecht en
wie tijd verspeelt,

e chi lo perde, come molte fanno,
convien che facci poi de' pentolini.

Quando 'gli è 'l tempo vostro, fate fatti,
e non pensate a impedimenti o imbratti:
chi non ha il modo, dal vicin l'accatti;
e' preston l'un all'altro i buon' vicini.

Il far quest'arte è cosa da garzoni:
basta che i nostri confortin' son buoni.
Non aspettate ch'altri ve li doni:
convien giucare e spender bei quattrini.
Chi si trova al di sotto, allor si cruccia,
scontorcisi e fa viso di bertuccia,
ché 'l suo ne va; straluna gli occhi e
succia,
e piangon anche i miseri meschini.

Chi vince, per dolcezza si gavazza,
dileggia e ghigna, e tutto si diguazza;
credere alla Fortuna è cosa pazza:
aspetta pur che poi
si pieghi e chini.

Questa "bassetta" è spacciativo giuoco,
e ritto ritto fassi, e in ogni loco;
e solo ha questo mal, che dura poco;
ma spesso bea chi ha
bicchier' piccini.
"Trai" è mal giuoco,
e 'l "pizzico" si suole
usare, e la "diritta" a nessun duole:
chi ha le carte in man,
fa quel che vuole,
s'è ben fornito di grossi e fiorini.

zoals vele dames doen,
die moet maar terugvallen op het kannetje.

Wanneer uw moment daar is, ga dan tot de
actie over, en pieker niet over belemmeringen
of vizigheid: wie niet anders kan, gaat
bij de buur te rade; goede burenen lenen toch
vaak aan elkaar, nietwaar?

Het beoefenen van deze kunst is zaak van
flinke knapen: onze lekkernijen zijn in orde,
méér hoef je toch niet te vragen.
Van anderen krijg je niet dezelfde kwaliteit:
spelen is de boodschap en centjes laten
rollen. Wie onderaan zit, die heeft het lastig,
die kronkelt en trekt apesnuiten; het gaat
immers over zijn geld; hij laat zijn ogen rollen
en slikt; huilt soms, de arme sukkelaar.

Wie wint, die is dol van geluk en vreugde,
grinnikt en gooit de armen in de lucht;
maar rekenen op Fortuna is gewoon krank-
zinnig: wacht maar tot het geluk omslaat en
je de rug toekeert.

Zo'n 'laag-bij-de-grondje' is een spelletje van
één, twee, drie; het wordt rechtopstaand
gespeeld en kan op elke plek; enig nadeel
is dat het niet lang duurt, maar wie kleine
volumetjes heeft, is dan weer voldaan.
'Trekertje' is geen goed spel,
'knijpertje' is banaal,
en 'rechtstandje' doet niemand pijn:
wie de kaarten in de hand heeft,
doet helemaal zijn zin
als hij maar goed voorzien is van vacaten
en floriijnen.

Lo mio padre e la mia madre

Lo mio padre e la mia madre,
la falala diridella, la falala diridà,
non hann' altra figlia che me,
Rundella,
la falala diridella, la falala diridè,
non han altra figlia che me.

In questo ballo

In questo ballo c'è una fanciulla
coi suoi begli'occhi che la mi trastulla.
Nel resto poi la non me vuol far nulla
e sempre mai mi dice di no
chiovoli chiovoli chiò.

Amor que t'ò fat hio

Amor que t'ò fat hio che me dai guerra
daime tormento senza alcun riposo?
Del pianto la mia bocca mai non serra,
un tiglio del mio mal serra pietoso.
Oimé, che so' ferito e mai non sferra;
oimè, che el ferro fo troppo focoso.
Presto la vita mia varrà per terra,
poi che contra de me si' forioso.

Una vecchia sempiternosa

Una vecchia sempiternosa
piena de puzze 'ngrata
trista bruta doloroxa
zenza nisuna verità
si va cacchando qua e là
credendo che nesun la guarda.
Ella se chiama Tarsia
c'a gh'è sangue a la so' barba.

E son mari Jannin Cornet

Mijn vader en mijn moeder,
falderi, faldera,
hebben geen andere dochter dan ik,
Rundella,
falderi, faldera,
geen andere dochter dan ik.

Op dit feestje is er een meisje
dat mij met haar mooie ogen verleidt.
Voor het overige gunt ze mij niets
en zegt alsmaar nee,
tralali, tralalee.

Amor, wat heb ik je misdaan dat je me nooit
loslaat en me zonder respijt blijft folteren?
De weeklachten spalken mijn mond en zelfs
een tijger zou meelij tonen met mijn smart.
Ach mij, gekwetst ben ik en het zwaard zit
vast in mijn hart; ach mij, ze gloeiend is dat
zwaard. Algauw zak ik dood in elkaar,
want te erg is voor mij jouw vijandschap.

Een heel erg oud wijf
dat stinkt en ondankbaar is
triestrig, lelijk en pijnlijk om te zien,
zonder enige waarheid
loopt ze her en der te kakken
en ze denkt dat niemand haar ziet.
Ze heet Tarsia
want er hangt bloed aan haar baard.

En haar man Jantje Hoom

le quel se dist de Cremona,
un bec cornu pour dire net
cescun de lui en rasone.
En malan che dieu li donne
car di et not i fa la guarda
... nesun de Verone.

La vida de Culin

La vida de Culin
no dura quatro iorn
chi nante se governa
so gentil compagno. Ho, ho, ho!
Hora, hora Guiglielmin,
Guiglielmin le pres l'affan
la selva la randa la ran
dan duf dan din dan duf!

Andava a la taverna
con grande devozion
no porta né danare
né voreza né pignon. Ho, ho, ho!
Vivi ridere vinacree
come povere marsant.
Guiglielmice triciavavus,
Guiglielmici del bon vin,
Guiglielmici del bon pan.

La vida de Culin
no dura quatro iorn
chi nante se governa
so gentil compagno ho, ho, ho!

Nous sommes de l'ordre de Saint Babouyn

L'ordre ne dit mye de lever matin
dormir jusqu'a prime

naar eigen zeggen, geboren in Cremona,
een achterlijke vent, eerlijk gezegd,
waar iedereen over praat.
God heeft hem met die miserie opgezadeld,
want er is om haar dag en nacht in het oog
te houden . . . toch niemand van Verona.

Het leven van Colin
blijft niet duren;
hoe gedragen
zijn edele makkers zich toch. Oh, oh, oh!
Oh! Nu is het Willem
die door ziekte wordt overvallen
larandarandaranduf
tarararari danduf danduf!

Hij ging naar de taverne
met grote toewijding;
hij brengt niets en offreert niets
ook geen onderpand. Oh, oh, oh!
Met azijn moet hij het stellen
als een arme koopman.
Willempje het gierige baasje,
Willempje van de lekkere wijn,
Willempje van het lekkere brood.

Het leven van Colin
blijft niet duren;
hoe gedragen
zijn edele makkers zich toch. Oh, oh, oh!

De orde vraagt niet om vóór de metten op
te staan, maar te slapen tot de lauden

et boire bon vin
et din din din ...
et dire matines sur un pot de vin.
A nostre diner le beau chapon gras,
la soupe au jounet comme au mardi gras,
la pièce de boeuf et le gras mouton
et don don don ...
Et voila la vie que nous demandons.

A nostre gouter le bon vin clairret,
la belle salade au harenc soret,
pastés de pigeons si-sont de saison
et don don don ...

A nostre souper les connys rotis,
faisans et butor et aussi perdrix,
poussins a l'eau rose et force chapons
et don don don ...
Et après souper le beau hypocras,
la tourte sucrée au fromage gras,
les poires confites en plusieurs façons
et don don don ...

A notre coucher nous aurons blancs
draps et la belle fille entre nos deux bras,
les tetins poignans, la motte du con et
don don don ...

Et quand ce vint l'eure
qu'on sonne minuit
et fille s'éveille pour prendre déduit
le compagnon saute chassant a son con
et don don don ...

A notre lever les beaux instruments
trompettes et clairons, tambourins

en goeie wijn te drinken
en din din din ...
en de metten te zingen boven een kan met
wijn. Bij ons diner een lekkere vette kapoen,
soep met eigeel erin zoals bij vastenavond,
een stuk rundvlees en vetgemest schaap
en don don don ...
Dat is zowat het leven dat wij claimen.

Bij het vieruurtje een smakelijke, lichtrode
wijn, een lekkere sla met gerookte haring,
pâté van duif in het seizoen
en don don don ...

Bij het souper gebraden konijn,
fazant en roerdomp en patrijs,
piepkaukens in rosé en stevige kapoenen
en don don don ...
En ná het souper een heerlijke kruidenwijn,
een suikerzoete taart met vette kaas
en verschillende soorten geconfijte peren
en don don don ...

Om te slapen willen we blankwitte lakens,
een mooi meisje in onze armen,
de tepels spits vooruit, de welvung van haar
schede en don don don ...

En als het meisje rond middernacht
wakker wordt om aan het minnespel te
beginnen; springt haar gezel liefkozend op
om haar avances te beantwoorden
en don don don ...

En bij ons ontwaken klinken mooie instru-
menten, trompetten en klaroenen, zilveren

d'argent, enfants sans soucis
jouant du bedon
et don don don ...

Chi la castra la porcella

Chi la castra la porcella?
Su, su za za ferri acuti
per tagliar siam pronti tuti
che bon mastro ognun s'apella.

Chi la castra la porcella, o consalavez!
Chi la castra, la porcella?

Nostre bolze ben fornite postiam
star al parangone.
Se de noi bisogno avete
pianterem nostro pongione.
Poi cum gran discretione
conzaremo vostra padella.

Chi la castra la porcella, o consalavez!
Chi la castra, la porcella?

Vi daremo un bel coperchio
di lavezi, fermo e sodo.
Se poi rotto haveti el cerchio
conzarenlo cum bon modo
cum inzegno e cum tal chiodo
che quadrato ha sua capella.

Chi la castra la porcella, o consalavez!
Chi la castra, la porcella?

Horsù za, se gli è rotto
testi o altri che s'incapa
vi metiem, senz'altro motto,

tamboerijnen en onbezorgde kinderen
spelen op een grote trom
en don don don ...

Wie snijdt het varkentje aan?
Hop, hop, zac, zac, goed geslepen messen,
en voor het snijden staan we allen klaar
want elk van ons is een prima vakman.

Wie snijdt het varkentje aan? Kruid het naar
behoren! Wie snijdt het varkentje aan?

Onze goed voorziene 'zakken' kunnen
elke vergelijking doorstaan.
Heeft u ons nodig,
dan planten we onze 'paaltjes'.
Daarna zullen we met grote vakkennis
uw 'pan' in orde brengen.

Wie snijdt het varkentje aan? Kruid het naar
behoren! Wie snijdt het varkentje aan?

Voor ketels maken we mooie deksels,
stevig en goed passend.
Is het blad van de keukenstoof gebroken,
dan herstellen we dat op correcte wijze,
met verstand en met het soort pin
dat het wederom vierkant maakt.

Wie snijdt het varkentje aan? Kruid het naar
behoren! Wie snijdt het varkentje aan?

Komaan zeg, is de vispan stuk
of iets anders naar de maan,
dan plaats en we, zonder gedoe,

quatro ponti in una chiapa;
se per tempo poi se schiapa,
sarem pronti a pontar quella.

Chi la castra la porcella, o consalavez!
Chi la castra, la porcella?

A la pesca

"A la pesca, ogn' homo a la pesca.
Da la parte del signore,
mètive in puncto, pescadori.
Sona la trombeta, sona lo trombon."
"Tantaridom, tantaridom,
tantaridom, tantaridom."

"Dove andremo, allora bona?"
"A la pescera de madona."
"Carga le rete, rete, rete."
"Portate li bastoni in mane."
"Porta lo vino."
"Porta lo pane."
"Porta lo sale."
"Et porta l'oglio."

"O, quanti ne vego!"
"Sì, di ranochij."
"Son pesci, per sancta Rocca!"
"Mete, mete, toca, toca
il fondo cum il bastone:
là stano li carpione."

"Viva, viva, viva!
Lo pesce è pigliato!
Tra' le rete a riva!"

"O Dio, quante trote,

vier overbruggingen in een oogwenk;
gaat het dan weer kapot,
dan overbruggen we het opnieuw.

Wie snijdt het varkentje aan? Kruid het naar
behoren! Wie snijdt het varkentje aan?

"Naar de vislijn, allen naar de vislijn!
Bevel van de heer,
maak jullie klaar, hengelaars.
Speel de klaroen, speel de klaroen."
"Tantaridom, tantaridom,
tantaridom, tantaridom."

"En waar trekken we naartoe, mooie meid?"
"Naar de visvijver van onze Dame."
"Neem het net mee, net, net."
"Breng ook de stokken mee."
"En de wijn."
"En het brood."
"En het zout."
"En ook de olie."

"O, hoeveel zie ik er wel!"
"Kikkers, bedoel je?"
"Nee, 't zijn vissen, bij de heilige Rocca!"
"Werp het net uit,
tast de bodem af met de stok:
dàár zitten de karpers."

"Hoera, hoera, hoera!
De vis is gevangen!
Haal het net naar de kant!"

"Verdraaid, hoeveel forellen,

trote, trote, trote,
porta a monsignore
porta al vescovo!"

"O, quante mugielle
per le damixele
e li cephaloni;
e le tinche fresce
cum bona ventresca
son per li compagnoni;
e tute l'anguille,
bille, bille, bille,
son per li giotoni."

"Tantaridom, tantaridom,
tantaridom, tantaridom."

Ai maroni

Ai maroni ai bei maroni
ai maroni o donne care!
Chi ve voglia a nui comprare
ne darem de grossi e boni
de' grossi e boni.

Ai maroni ...

I maron ventosi sono
e sgonfiar il ventre fanno.
Se son cotti è pasto bono,
e bon nutrimento danno.
Gli serbamo in tutto l'anno
e i vendemo a tempi soi.
E ciachun de nui n'a doi
che tenem per parangoni.

Ai maroni ...

forellen, forellen, forellen,
brenge ze naar de heer,
brenge ze naar de bisschop!"

"O, zoveel harders
voor de jongedames,
en nog een grotere soort ook;
en verse zeelt
met nogal wat vlees aan de buik;
die zijn voor de gezellen;
en al die paling,
'kip' 'kip' hoera,
die zijn voor de smulpapen."

"Tantaridom, tantaridom,
Tantaridom, tantaridom."

Hier moet je zijn voor kastanjes, voor mooie
kastanjes, kastanjes, lieve dames!
Wie ze bij ons koopt,
die krijgt er stevige en van goede kwaliteit,
stevige en van goede kwaliteit.

Hier voor de kastanjes ...

Kastanjes zorgen voor wind
en doen je buik zwellen.
Gepoft zijn ze lekker
en voedzaam.
We leveren ze het hele jaar door
en verkopen ze in elk seizoen.
Ieder van ons heeft er twee
die elke vergelijking doorstaan.

Hier voor de kastanjes ...

Noi siam qui per buractar

Noi siam qui per buractar
Donne mie vostre farine.

Abbiam tutti bone schine
e siam a presti a lavorare
questo nostro el bel mistero (mestiere).
Ma ben fare ognun non sa
tucto el mio facto sta
in saperne contentare.

Nui siam qui ...

Per la prima pur convene
aver longo e gran buracto
et menar multo bene.
Ne siam stanchi al primo tracto
che forzo e che le sta facto
s'il buracto po' durare.

Nui siam qui ...

Quando l'arca à el buso grande
mal potiamo haver honore.
La farina ne se spande
et questo e el nostro dolore.
A nui certo crepa el core
de vederla andare a male.

Nui siam qui ...

De mia farina fo' le mie lasagne

De mia farina fo' le mie lasagne.
E de queste ne godo
perché le fo a mio modo.
Quando vo molle quando vo stagne

Wij zijn hier om uw meel
te ziften, dames.

Wij hebben allemaal prima zeefmateriaal
en willen graag flink doorwerken
want mooi is toch ons vak.
Niet iedereen is goed in deze stiel;
onze kunst is het
u tevreden te stellen.

Wij zijn hier ...

Eerst en vooral moet je
een lange en flinke zeefpijp hebben
die goed haar werk kan doen.
Wij zijn ook niet meteen vermoeid,
want het is een onomstotelijk feit
dat het zeven soms lang kan duren.

Wij zijn hier ...

Als de 'haak' een grote 'schacht' heeft,
is het moeilijk om eer van het werk te halen.
Het meel wordt verspild
en dit doet ons zo'n verdriet.
Voorwaar ons hart bloedt
bij 't zien van al dat verloren meel.

Wij zijn hier ...

Ik maak mijn lasagne van eigen meel.
En ik geniet ervan
want ik maak ze op mijn manier.
Zacht of hard,

de mia farina fo' le mie lasagne.

Pan de miglio

Pan de miglio caldo, caldo,
donne mie, a chi ne vòle.
Le man, presto, al le guarnole!
Sù, sù, sù che questo è caldo!

Orsù, donne, comperati
del mio pan caldo de miglio,
fa star tutti innamorati,
fresche e belle come un ziglio;
vi farà color vermiglio,
se 'l gustati cusì caldo.

lo so ben e vi prometto,
se 'l mio pan voi gustareti
tal dolceza in vostro petto
con piacer e festa hareti
con effecto voi direti
benedecto che l'è caldo.

Orsù presto, donne care
le man presto nel mio cesto!
Comenzate hormai gustare,
non l'abiati già a molesto;
se son tropo a voi molesto,
qui amor mi fa star saldo.

Che mangerà la sposa

Che mangerà la sposa?
Una fagiana grigia.
Che mangera la sposa la prima sera?
Una radice, un arrosto, un fagiano, una
pernice.

mijn lasagne maak ik op mijn manier.

Warm roggebrood, lekker warm,
dames, voor wie er zin in heeft.
Snel de jasjes aan!
Haast jullie, want nu is het nog warm!

Vooruit, dames, éénmaal
mijn warm roggebrood gekocht,
is ieders hart verkocht,
en word je fris en mooi als een lolie;
een felle rode kleur bezorgt het je,
maar alleen als je het warm eet.

Ik weet maar al te goed, en ik beloof jullie:
wanneer je mijn brood zal smaken,
krijg je zo'n zoet gevoel in je hart;
en ook leute en jolijt,
gezegend zou je haast zeggen,
omdat het warm is.

Komaan, lieve dames,
snel met jullie handen in mijn mandje!
Begin er maar aan te proeven,
je hoeft het helemaal niet lastig te vinden;
en als ik wat hinderlijk overkom,
vergeet dan niet dat ik hier uit liefde sta.

Wat zal de bruid eten?
Een grijze fazantenhen.
Wat zal de bruid de eerste avond eten?
Een raap, een gebraad, een fazantenhaan,
een patrijs.

Che mangerà la sposa la seconda sera?
Due colombelle van volando,
una radice, un arrosto, un fagiano, una
pernice.

Che mangerà la sposa la terza sera?
Tre anatroccoli van nuotando,
due colombelle van volando,
una radice, un arrosto, un fagiano,
una pernice.

Che mangerà la sposa la quarta sera?
Quattro galli dalla cresta scura,
tre anatroccoli van nuotando,
due colombelle van volando,
una radice un arrosto, un fagiano,
una pernice.

Che mangerà la sposa la quinta sera?
Cinque buoi dalla pelle dura,
quattro galli dalla cresta scura,
tre anatroccoli van nuotando,
due colombelle van volando,
una radice un arrosto, un fagiano,
una pernice.

Che mangera la sposa la sesta sera?
Sei piatti d'insalata ben condita e ben
oliata,
cinque buoi dalla pelle dura,
quattro galli dalla cresta scura,
tre anatroccoli van nuotando,
due colombelle van volando,
una radice un arrosto, un fagiano,
una pernice.

Wat zal de bruid de tweede avond eten?
Twee duifjes vliegen in de lucht,
een raap, een gebraad, een fazantenhaan,
een patrijs.

Wat zal de bruid de derde avond eten?
Drie eendjes zijn aan 't zwemmen,
twee duifjes vliegen in de lucht,
een raap, een gebraad, een fazantenhaan een
patrijs.

Wat zal de bruid de vierde avond eten?
Vier haantjes met een donkere kam,
drie eendjes zijn aan 't zwemmen,
twee duifjes vliegen in de lucht,
een raap, een gebraad, een fazantenhaan,
een patrijs.

Wat zal de bruid de vijfde avond eten?
Vijf ossen met harde huid,
vier haantjes met een donkere kam,
drie eendjes zijn aan 't zwemmen,
twee duifjes vliegen in de lucht,
een raap, een gebraad, een fazantenhaan,
een patrijs.

Wat zal de bruid de zesde avond eten?
Zes borden sla, van kruiden en olie
voorzien,
vijf ossen met harde huid,
vier haantjes met een donkere kam,
drie eendjes zijn aan 't zwemmen,
twee duifjes vliegen in de lucht,
Een raap, een gebraad, een fazantenhaan,
een patrijs.

Che mangera la sposa la settima sera,
Sette file di buon pane per sfamare la
sua fame,
sei piatti d'insalata ben condita e ben
oliata,
cinque buoi dalla pelle dura,
quattro galli dalla cresta scura,
tre anatrocchi van nuotando,
due colombelle van volando,
una radice un arrosto, un fagiano,
una pernice.

Alle stamegne

Alle stamegne donne!
Alle bone stamegne!
Chi vole stamegnare?
Io so stamegnatore,
e si fo bona farina.
E stamegno a tucte l'ore,
de sera e de matina,
s'e' nulla vicina
che voglia stamegnare.

Alle stamegne donne!
Alle bone stamegne!
Chi vole stamegnare?

Wat zal de bruid de zevende avond eten?
Zeven rijen lekker brood om haar honger
te stillen,
zes borden sla, van kruiden en olie
voorzien,
vijf ossen met harde huid,
vier haantjes met een donkere kam,
drie eendjes zijn aan 't zwemmen,
twee duifjes vliegen in de lucht,
één raap, braadvlees, een fazantenhaan,
een patrijs.

Op naar de ziften, dames!
Naar die ouwe trouwe ziften!
Wie wil er wat zeven?
Ik ben een zifter,
en zo maak ik goed meel.
Ik zift op alle uren,
's avonds en 's ochtends;
zodra er maar iets in de buurt komt
dat wil ziften.

Op naar de ziften, dames!
Naar die ouwe trouwe ziften!
Wie wil er wat zeven?

Vertaling: Walter Geerts, Brigitte Hermans

ZATERDAG
26.08.17

22.15
Concert

St.-Andrieskerk

Orlando Consort

Matthew Venner, *contratenor countertenor* | Charles Daniels, Angus Smith, *tenor tenor* | Donald Greig, *bariton baritone*

Ploures, dames, ploures vostre servant   *Guillaume de Machaut (ca. 1300-1377)*
Dame, se vous n'avez aperceü
Nes que on porroit
Sans cuer, dolens de vous departiray
Le lay de bonne esperance
Dix et sept, cinq, trese, quatorse et quine
Quant Theseus, Hercules et Jason / Ne quier veoir la biaute d'Absalon
Se pour ce muir qu'amours ay bien servi

Guillaume de Machaut – Le Livre dou voir dit

De naam van Guillaume de Machaut rijst boven de middeleeuwse muziek. Deze 14de-eeuwse Franse clericus is vandaag het best bekend voor één enkel werk, de buitengewone *Messe de Nostre Dame*. In zijn eigen tijd was hij in gans Europa gevierd en gerespecteerd voor zijn diverse talenten. Orlando Consort demonstreert de lyrische pracht, de sensuele beelden en de harmonische genialiteit die het werk van deze grote dichter en componist kenmerken.

Voor dit programma zingen de zangers de acht chansons die zijn opgenomen in het immens lange narratieve gedicht *Le Livre dou voir dit (Het Boek van het ware verhaal)*. Men neemt aan dat het een autobiografisch verhaal is waarin de Machaut vertelt over zijn liefde voor de veertig jaar jongere 'Toute belle' (wellicht Péronne d'Armentières), gebaseerd op een briefwisseling tussen de twee geliefden. De Machaut schreef de tekst omstreeks 1363-1365, het is een boeiend document over de gebeurtenissen tijdens die jaren – met details over de reizen naar verschillende plaatsen – de productie van zijn eigen werk, zijn zelfbewustzijn en vooral zijn eigen werkproces. Zo blijkt dat hij in de meeste gevallen eerst de tekst schreef en daarna de muziek componeerde, maar in sommige gevallen kwamen

Guillaume de Machaut – Le Livre dou voir dit

The name of Guillaume de Machaut towers over mediaeval music. Today this 14th century French cleric is best-known for a single work, the extraordinary *Messe de Nostre Dame*. However, in his own era Machaut was celebrated throughout Europe for his wide-ranging skills. The Orlando Consort's programme demonstrates the full lyrical beauty, the sensual imagery and the inspired harmonic brilliance that lies in the work of this truly great poet and composer.

For this programme, the singers will perform the eight chansons included in the immensely long narrative poem *Le Livre dou voir dit (Book of the True Tale)*. This supposedly autobiographical tale relates the ageing composer's recent love affair with a lady some forty years his junior, the 'Toute belle' (probably Péronne d'Armentières). It is based on the correspondence between two lovers. Machaut wrote the text in about 1363-1365: it is a fascinating account of the events in the years – including details of journeys to various places – as well as the production of his own work, his self-awareness and, above all, his own working process. It appears that he usually wrote the words first and then composed the music, but sometimes the words and music were written

tekst en muziek tegelijkertijd tot stand, naargelang van de gevoelens die een bepaalde situatie oproep. De chansons uit *Le Livre dou voir dit* tonen in elk geval het meesterlijke talent van de Machaut als een componist van chansons, gaande van het eenvoudige eenstemmige *Le lay de bon esperance*, tot complexe en verfijnde drie- of vierstemmige ballades als *Plourés, dames, plourés vostre servant* of *Quant Theseus, Hercules et Jason / Ne quier veoir la biaute d'Absalon*. Korte voorgelezen tekstfragmenten plaatsen de bekende chansons in de context van een door oorlog verscheurd Frankrijk waarin het begin en einde van de amoreuze historie zich aftekent.

together, depending on the feelings that a given situation evoked. The songs in *Le Livre dou voir dit* showcase Machaut's outstanding talent as a composer of chansons, ranging from the simple, monophonic *Le lay de bon esperance* to complex and refined three and four-part ballads such as *Plourés, dames, plourés vostre servant* or *Quant Theseus, Hercules et Jason / Ne quier veoir la biaute d'Absalon*.

Short readings set these beautiful and captivating songs in the context of war-torn France where the relationship between the two lovers blossomed and then withered again.

Ploures, dames, ploures vostre servant

Ploures, dames, ploures vostre servant,
qui ay toudis mis mon cuer et m'entente,
corps et desir et penser en servant
l'onneur de vous que Dieus gart et
augmente. Vestes vous de noir pour mi,
car j'ay cuer teint et viaire pali
et si me voy de mort en aventure
se Dieus et vous ne me prenez en cure.

Mon cuer vous lais et met en vo commant,
et l'ame a Dieu devotement presente,
et voist ou doit aler le remenant,
la char aus vers, car c'est leur droite
rente. Et l'avoir soit departi
aus povres gens. Helas! en ce parti,
en lit de mort sui a desconfiture
se Dieu et vous ne me prenez en cure.

Mais certains sui
qu'en ous de bien a tant
que dou peril ou je sui sans attente
mi geterez, se cuer en plourant,
priez a Dieu
qu'a moy garir s'assente
et pour ce je vous depri;
ou paier criens le treu de Nature,
se Diex et vous ne me prenez en cure.

Dame, se vous n'avez aperceu

Dame, se vous n'avez aperceu
que je vous aim de cuer, sans decevoir,
essaies le,
si le sares de voir.

Ween, vrouwen, beween uw dienaar,
die steeds zijn hart en vertrouwen gaf,
lijf en hart en denken om uw eer te dienen
die God moge bewaren en vermeerderen.
Kleed u in het zwart voor mij, want
gekwetst is mijn hart en mijn aangezicht
verbleekt en ik zie mij stervend, plots,
als God en u mij geen verzorging brengen.

Mijn hart laat ik u en ik geef het aan uw wil
over, en de ziel bied ik God deemoedig aan.
En zie waar de rest naartoe moet gaan:
het vlees naar de maden, dat is hun volle
recht, en de bezittingen worden verdeeld
onder de arme lieden. Helaas, in deze
toestand op mijn sterfbed ben ik verloren,
als God en u mij niet willen verzorgen.

Maar ik weet zeker
dat uw goedheid zo groot is
dat u mij zonder dralen uit het gevaar zal
halen waarin ik verkeer, als u maar
wenend tot God bidt dat Hij ermee instemt
mij te genezen.
En daarom smeek ik het u;
zo niet vrees ik de afrekening van Natura,
als God en u mij niet willen verzorgen.

Vrouw, als u niet heeft gemerkt
dat ik u oprecht bemin, vrij van bedrog,
stel mijn hart dan maar op de proef,
dan weet u het zeker.

Vo grant biaute m'aroit trop deceu
et vo douceur,
qui trop me font doloir.
Dame, se vous n'avez aperceu
que je vous aim de cuer, sans decevoir.

Car mon cuer ont si tres fort esmeu
a vous amer que ne puis concevoir
que ja mais bien doie
ne joie avoir.

Dame, se vous n'avez aperceu
que je vous aim de cuer, sans decevoir.
essaies le,
si le sares de voir.

Nes que on porroit les estoilles nombrer

Nes que on porroit les estoilles nombrer
quant on les voit luire plus clerement,
et les gouttes de pluie et de la mer,
et la greve sur coy elle s'estent,
et compasser le tour
dou firmament
ne porroit on penser ne concevoir
le grant desir que j'ay de vous veoir.

Et si ne puis par devers vous aler
pour Fortune qui le vuet et deffent,
dont maint souspir me couvient estrangier
quant a vous pense et je sui entre gent;
et quant je sui par moy secretement,
adont me fait tous meschies recevoir,
le grant desir que j'ay de vous veoir.

Car il me fait compleindre et dolouser

Uw grote schoonheid zou mij wel erg hebben
misleid, en dat geldt ook voor uw vriendelijk-
heid en dat doet mij hevig pijn.
Vrouw, als u niet heeft opgemerkt
dat ik u oprecht bemin, vrij van bedrog.

Want die hebben mijn hart er zozeer toe
gebracht u lief te hebben, dat ik niet kan
inzien dat mij nooit iets goeds
of vreugdevols te wachten zou staan.

Vrouw, als u niet heeft gemerkt
dat ik u oprecht bemin, vrij van bedrog,
stel mijn hart dan maar op de proef,
dan weet u het zeker.

Evenmin als men de sterren kan tellen
wanneer men die zeer helder ziet blinken,
of de regendruppels en de druppels van
de zee, of het zand waarboven die zee
zich uitstrekt, of men de omvang van het
firmament kan meten,
evenmin kan men zich voorstellen
hoezeer ik er naar verlang u te zien.

En ik kan nu niet naar u toe gaan
omdat de wens van Fortuna dat verhindert,
zodat ik menig zucht moet wegslikken,
wanneer ik, te midden van anderen, aan u
denk; en als ik helemaal alleen ben,
voel ik me volstrekt ongelukkig worden
door mijn grote verlangen u te zien.

Want daardoor ga ik weeklagen en treuren

et grereter vostre viaire gent
et vo bonté souverainne et sans per
et la tres grant douceur qui en descent;
einsi me fait languir piteusement,
mon cuer esprent et esteint mon espoir,
le grant desir que j'ay de vous veoir.

Sans cuer, dolens de vous departiray

Sans cuer, dolens de vous departiray.
et sans avoir joie
jusqu'au retour.
Puis que mon corps dou vostre a partir
ay sans cuer, dolens de vous departiray;
mais je ne scay de quelle part yray
pour ce que pleins de dolour et deplour.
sans cuer, dolens de vous departiray
et sans avoir joie
jusqu'au retour.

Le lay de bonne esperance

Longuement me sui tenus
de faire lais,
car d'amours estoie nus;
mais dès or mais
feray chans et virelais:
g'i sui tenus,
qu'en amours me sui rendus
a tous jours mais.
S'un petit ay esté mus,
je n'en puis mais,
car pris sui et retenus
et au cuer trais
tout en un leu de ij trais
d'un yex fendus,
varis, dous, poingnans,

en verlang ik naar uw lieve gezicht
en naar uw ongeëvenaarde, grote goedheid
en naar de tederheid die daaruit voortvloeit;
en zo kwijn ik deerniswekkend weg,
ontvlamt mijn hart en dooft mijn hoop
door mijn grote verlangen u te zien.

Zonder mijn hart zal ik u verlaten, met
weeklagen, en ik zal geen vreugde kennen
tot mijn terugkomst.
Aangezien ik van u moet scheiden,
verlaat ik u zonder mijn hart, met weeklagen;
maar ik weet niet waar ik heen zal gaan,
omdat ik u vol smart en leed,
zonder mijn hart, met weeklagen
zal verlaten en geen vreugde zal kennen
tot mijn terugkomst.

Al lange tijd heb ik afgezien
van het schrijven van gedichten,
omdat ik geen geliefde had;
maar vanaf nu zal ik
liederen schrijven en virelais:
daar moet ik me aan houden,
want ik ben ingetreden in de liefde,
voor eeuwig.
Ik ben weliswaar een tijdje stil geweest,
maar dat kan niet zo blijven,
want ik ben gepakt en gevangen,
en in mijn hart geraakt,
op één plek, met twee pijlen,
door een paar grote ogen,
glanzend, lief, offensief,

ses et agus,
rians et gais.
Car ma dame, que Diex gart,
par un dous riant regart,
d'ardant desir fist un dart
et un d'esperence.
Mais mort m'eüst, sans doubance,
desirs, et sans deffiance,
s'espoirs où j'ay ma fiance
ne fust de ma part.
Quar quant je senti l'espart
dou regart qui mon cuer art,
ne perdi, à tiers n'à quart,
sens et contenance,
mais tout: maniere et puissance.
Lors me fist penre plaisence
en ma jolie souffrence
espoirs par son art.
Mais ce durement m'esmaie,
que ne say
se ceste amoureuse plaie
qu'au cuer ay
vient d'amours ou de cuer vray,
car dous regards maint cuer plaie,
qu'ailleurs dame amy a gay.
S'en murray,
s'einsi m'est; mais d'amour vraie
l'ameray.
Ne voloir que m'en retraie
ja n'aray
pour douleur que mes cuers traie,
eins seray
vrais et de cuer serviray
ma dame plaisant et gaie,
et quant mes jours fineray,
sans delay mon cuer,

bevallig en scherp
lachend en vrolijk.
Want mijn vrouw, moge God haar behoeden,
maakte van een vriendelijke, lachende blik
een pijl van brandend verlangen
en een andere van hoop.
Maar verlangen zou mij ongetwijfeld
hebben gedood, dat staat vast,
als hoop, waarin ik vertrouwen stel,
niet aan mijn kant stond.
Want toen ik de vonk voelde
van die blik die mijn hart in vuur en vlam zet
verloor ik niet slechts een deel van mijn
verstand en kalmte, maar mijn totale
gewone gedrag en zelfbeheersing.
En toen verschaftte hoop
mij door haar toverkunst
genot, in mijn zoete lijden.
Maar ik ben erg ongerust
omdat ik niet weet
of deze liefdeswond
die ik in mijn hart heb, van de liefde komt,
of anders toch van een oprecht hart,
want zoete blikken verwonden menig hart,
terwijl de dame elders een lieve vriend heeft.
En ik zal eraan sterven
als het mij ook zo vergaat, maar ik zal haar
beminnen met ware liefde.
Ik zal me hieruit nooit
willen losmaken
hoeveel pijn mijn hart ook moet verduren,
maar ik zal oprecht zijn en
mijn lieflijke en opgewekte vrouw
eerlijk dienen
en als mijn leven eindigt,
zal ik zonder aarzelen mijn hart,

que s'amour deplaie,
li laray.

Dix et sept, cinq, trese, quatorse et quinse

Dix et sept, cinq, trese,
quatorse et quinse
m'a doucement de bien amer espris.
Pris ha en moy une amoureuse prise.
Dix et sept, cinq, trese,
quatorse et quinse,
pour sa bonte que chascuns loe
et prise et sa biaute
qui sur toutes ont pris.
Dix et sept, cinq, trese,
quatorse et quinse
m'a doucement de bien amer espris.

Quant Theseus, Hercules et Jason / Ne quier veoir la biaute d'Absalon Triplum

Quant Theseus, Hercules et Jason
cercherent tout, et terre et mer parfonde,
pour accroistre leur pris et leur renon
et pour veoir bien tout l'estat dou monde,
moult furent dignes d'onneur.
Mais quant je voy de biaute l'umble flour,
assevis sui de tout, si que, par m'ame,
je voy asses, puis que je voy ma dame.

Car en veant sa biauté,
sa facon et son maintieng,
qui de douceur seuronde,
j'y preng assez bien
pour devenir bon,
car le grant bien de li en moy redonde

dat door mijn liefde voor haar steeds
wordt gekwetst, aan haar nalaten.

Zeventien, vijf, dertien,
veertien en vijftien heeft zoetjes aan
in mij een ware liefde doen ontvlammen.
Zij heeft vat op mij gekregen door mijn
liefdesgevoelens. Zeventien, vijf, dertien,
veertien en vijftien,
door haar goedheid die ieder prijst en
waardeert en door haar schoonheid;
in beide overtreft zij alle vrouwen.
Zeventien, vijf, dertien,
veertien en vijftien heeft zoetjes aan
in mij een ware liefde doen ontvlammen.

Toen Theseus, Hercules en Jason
uitgebreid rondtrokken over land en zee
om hun buit en hun roem te vergroten,
en de toestand van de wereld te zien,
was dat erg lovenswaardig.
Maar als ik schoonheids eenvoudige bloem
zie, heb ik genoeg bereikt, want, voorwaar,
ik zie voldoende, ik zie immers mijn vrouw.

Want als ik haar schoonheid zie,
haar manier van doen
en haar houding die boven alles liefvallig is,
dan ontleen ik daar genoeg kracht aan
om sterk te worden,
want haar gave wordt sterker in mij

par grace de fine amour,
qui me constraint a hair deshonnour
et tout vice.
Si puis dire sans blame:
je voy assez, puis que je voy ma dame.

Veoir ne quier la doree toison
ne les Yndes ne de Rouge Mer onde,
n'aus infernaus penre guerre
ou tencon pour eslongier
le regart de la blonde
dont me vient joye et boudour
et doulz penser; si tieng pour le millour
que, a tout conter et bien peser
a drame, je voy asses,
puis que je voy ma dame.

Motetus

Ne quier veoir
la biaute d'Absalon
ne de Ulixes le sens
et la faconde,
ne esprouver la force de Sanson,
ne regarder que Dalila le tonde,
ne cure n'ay par nul tour
des yeux Argus
ne de joie gringnour,
car pour plaisance
et sans aide d'ame
je voy asses, puis que je voy ma dame.

De l'ymage que fist Pymalion
elle n'avoit pareille ne seconde:
mais la bele
qui m'a en sa prison
cent mille fois est plus bele et plus

door haar gunst en door de zuivere liefde
die mij ertoe dwingt me ver te houden
van slechte dingen en van ondeugd,
zodat ik vrij van blaam kan zeggen:
ik zie voldoende, ik zie immers mijn vrouw.

Ik hoef het Gulden Vlies niet te zien
of Indië of de golven van de Rode Zee,
ik hoef niet ten strijde te trekken tegen
de hel, want dan zou ik ver van de blikken
van de blonde vrouw zijn
die mij vreugde en vervoering verschaft
en zoete gedachten; daarom denk ik dat ik,
alles welbeschouwd en goed overwogen
het beste af ben nu ik voldoende zie,
aangezien ik mijn vrouw zie.

Ik hoef de schoonheid van Absalom
niet te zien,
noch Odysseus' verstand
en welbespraaktheid,
ik wil Samsons kracht niet voelen,
of toezien als Dalilah hem knipt,
ik geef helemaal niets
om de ogen van Argus,
noch om heftiger vreugde,
voor mijn genoegen
en zonder hulp van gevoelens,
zie ik genoeg, ik zie immers mijn vrouw.

Er was niets dat ook maar in de verste
verte de schoonheid had van het beeld dat
Pygmalion maakte; maar de schoonheid
die mij in haar gevangenis houdt,
is honderdduizendmaal mooier

monde:
c'est uns drois fluns de doucour
qui peut et scet garir toute dolour;
dont cils a tort qui de dire me blame:
je voy assez,
puis que je voy ma dame.

Si ne chaut dou sens
de Salemon,
ne que Phebus entermine
ou responde,
ne que Venus s'en mesle ne Mennon
que Jupiter fist muer en aronde,
car je di, quant je l'aour,
aim et desir, ser et crieng
et honnour,
et que s'amour seur toute rien
m'enflame,
je voy asses, puis que je voy ma dame.

Se pour ce muir qu'Amours ay bien servi

Se pour ce muir qu'Amours ay bien servi.
y fait mauvais servir si fait signour.
Car je n'ay pas mort d'amours desservi
pour bien amer
de tres loyal amour.
Mais je croy bien que fine sont mi jour.
quant je congnoy et voy tout en appert
qu'en lieu de bleu, dame,
vous vestes vert.

Helas, dame, je vous ay tout chier
en desirant
de merci la doucour,
que je n'ay mais scens ne pooir en my,

en zuiverder:
zij is een ware stroom van liefde
die iedere pijn kan genezen;
dus heeft diegene die mij berispt
om mijn woorden ongelijk:
ik zie voldoende als ik mijn vrouw zie.

Ik heb geen belangstelling
voor de wijsheid van Salomon,
het kan me niet schelen
dat Phoebus beveelt of reageert
of dat Venus optreedt of Memnon,
die door Jupiter in een zwaluw werd
veranderd, want ik zeg, terwijl ik haar vereer,
liefheb, naar haar verlang, haar dien,
vrees en eer,
en dat, als mijn liefde voor haar
mij in vuur en vlam zet,
ik voldoende zie als ik mijn vrouw zie.

Als ik sterf omdat ik de liefde goed heb
gediend, dan is het slecht om een dergelijke
heer te dienen. Ik heb immers niet verdiend
te sterven door liefde, door een
zeer trouwe liefde te beminnen.
Maar ik geloof echt dat mijn dagen geteld
zijn, nu ik weet en zelf heel duidelijk zie
dat u in plaats van blauwe kleding,
groene draagt, vrouwe.

Ach vrouw, ik heb u zo liefgehad,
terwijl ik verlangde
naar de zoetheit van uw genade,
dat ik nu geen geestelijke en lichamelijke

tant m'ont mine
mi souspir et mi plour
et m'esperance est morte sans retour
quant Souvenirs me moustre a decouvert
qu'en lieu de bleu, dame,
vous vestez vert.

Pour ce maudi les yeus dont je vous vi
l'eure, le jour et le tres cointe atour
et la biaute qui ont mon cuer ravi
et le plaisir
enyvre de folour.
Et si maudi Fortune et son faus tour
et Loyaute que sueffre et a souffert
qu'en lieu de bleu, dame,
vous vestes vert.

krachten meer heb, zozeer hebben mijn
verzuchtingen en tranen mij ondermijnd.
En mijn hoop is vervlogen en keert niet
weer, op het moment dat mijn herinnering
mij duidelijk laat zien dat u in plaats van
blauwe kleding, groene draagt, vrouw.

Daarom vervloek ik de ogen waarmee ik
u zag, het uur, de dag en uw gracieuze
voorkomen en de schoonheid die mijn hart
hebben gestolen en mijn lusten bedweld
met dwaze ideeën.

En dus vervloek ik Fortuna en haar valse rad,
en Trouw die heeft gedooogd en het nog
steeds goed vindt dat u in plaats van
blauwe kleding, groene draagt, vrouw.

Vertaling: Marianne Lambregts

ZONDAG
27.08.17

11.00
Concert

gratis toegang
free admission

KU Leuven,
Kapel Campus Carolus

Slotconcert internationale summerschool

Stratton Bull, Pieter Stas, Andrew Hallock, *docent coach* | **Valerie Horst, Niels Berentsen**, *gastdocent guest coach*

Vocaal consort 1

Hadewych De Meester, Anna Czerninová, *superius* | Susanne Zippe, *altus* | Fabio Maciel, *tenor* | Martin Popp, Nicolas Cornia, *bassus*

Vocaal consort 2

Katrien De Keyser, Maria Jager, Ellina Fesenko, Chris Magnus, Hilde Foncke, Sanja van Wieringen, Vera Stessel, Hilde Laureys, Els Spanhove, Inge Wouters, Elisabeth Smulders, *superius* | Wiske Dumon, Lies Fortuin, Ilse vande Weghe, Sarah De Smedt, *altus* | Wil Lensen, Alastair Jenkins, Sander De Winne, Gerard van Vuuren, *tenor* | Tobias Sing, Marc Symoens, Fynn Liess, Louis Nuyts, Christopher Gray, *bassus*

I.s.m. Musica, Impulscentrum voor Muziek

In hydraulis	<i>Antoine Busnoys (ca. 1430-1492)</i>
Missa Ecce ancilla domini Kyrie	<i>Johannes Regis (ca. 1425-ca. 1496)</i>
Gloria	<i>Guillaume Du Fay (1397-1474)</i>
Sancte Philippe	<i>Alexander Agricola (1446-1506)</i>
Missa de Sancto Donatiane Agnus Dei	<i>Jacob Obrecht (1457/58-1505)</i>
Alma redemptoris mater	<i>Johannes Ockeghem (ca. 1410-1497)</i>
Nymphes des bois	<i>Josquin des Prez (ca. 1450/55-1521)</i>
Omnium bonorum plena	<i>Loyset Compère (ca. 1445-1518)</i>

Omnium bonorum plena

Wanneer we de Lage Landen de voedingsbodem mogen noemen van polyfonie in de 15de eeuw, dan was Cambrai het epicentrum, met een muzikale traditie waar kathedraalen en hoven in heel Europa jaloers op konden zijn. De namen van de componisten die verbonden waren aan de kathedraal van Cambrai leest als een 'Who is Who' van de muzikale grootheden van de eeuw, waaronder Du Fay, Ockeghem, Compère, Agricola en Obrecht. En dankzij enkele overgeleverde bronnen, zijn we in het bezit van een schat aan repertoire uit deze stad.

Als motto voor dit concert kozen we de titel van Loyset Compères motet *Omnium bonorum plena* – “vervuld van alle goeds”. In het motet verwijzen deze woorden naar de maagd Maria, maar ze zijn evengoed toepasbaar op het concertprogramma, dat een rijke selectie uit de polyfone toonkunst uit de tweede helft van de 15de eeuw laat horen. In het motet worden meerdere componisten vermeld die verbonden zijn met Cambrai, en in het programma voorkomen.

Statton Bull, Pieter Stas en Andrew Hallock van Cappilla Pratensis begeleiden deze cursus van een week, waarbij de deelnemers rechtstreeks uit de koorboeken met mensurale notatie leerden zingen. Gastdocenten Valerie Horst en Niels Berentsen vulden hen

Omnium bonorum plena

If the Low Countries may be called the breeding-ground of polyphony in the 15th century, Cambrai was its epicentre, with a musical tradition that was the envy of cathedrals and courts throughout Europe. The names of the composers associated with this city's cathedral read like a who's who of the musical giants of the century, including Du Fay, Ockeghem, Compère, Agricola and Obrecht. And thanks to a number of sources that have come down to us, we possess a treasure-trove of repertoire associated with the city.

We have taken as our motto the title of Loyset Compère's motet *Omnium bonorum plena* – “Full of all good things”. In the motet the words describe the virgin Mary, but they also apply to this program, which offers a rich array of the polyphonic art in the second half of the 15th century. The motet is also noteworthy for its list of musicians associated with Cambrai – several of whom are represented on this program.

Stratton Bull, Pieter Stas and Andrew Hallock of the ensemble Cappella Pratensis have lead this week-long course, working directly from facsimiles of the sources, with mensural notation notated in choirbooks. Guest teachers Valerie Horst and Niels Berentsen

aan met sessies over muzieknotatie en improvisatie. Tijdens het toonmoment hoort u het resultaat van een intensieve week.

gave specialist sessions on notation and improvisation. During this concert you'll hear the result of all participants week-long hard work.

In hydraulis

In hydraulis quondam Pythagora
admirante melos phtongitates
malleorum secus is equora
per ponderum inequalitates
adinvenit muse quidditates.

Epitritum ast hemioliam
epogdoum duolam nam perducunt
tessaron menthe convenientiam
nec non phtongum et pason adducunt
monochordi dum genus conducunt.

Hec Ockeghem cunctis qui precinis
Galliarum inregis latria
practiculum tue propaginis
arma cernens quondam per atria
Burgundie ducis in patria.

Perme Busnoys illustris comitis
de Chaurolis indignum musicum
saluteris tuis pro meritis
tanquam summum Cephaz tropidicum.
Vale verum instar Orpheicum!

Kyrie Gloria

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Sancte Philippe

Sancte Philippe,
Appostole domini,
qui ab omnipotenti deo
unigenito dei patris filio,
eundem patrem tibi,
et consociis tuis ostendi petisti,

Toen Pythagoras het klinken van de hamers van het waterorgel bewonderde, niet eentonig door hun ongelijke gewicht, kwam hij tot de essentie van de muziek.

Want epitritum, hemiola, epogdoum en dupla leiden naar de harmonie met tessaron en penthe, maar eveneens naar phtongum en pason, en verbinden deze met de aard van het monochord.

Ockeghem, gij die aan het hof van de koning der Galliërs de belangrijkste voorspeler zijt, gij bezit de kracht van uw generatie wanneer gij vertoeft in het atrium van de hertog van Bourgondië in uw vaderland.

Door mij, Busnois, onwaardig musicus van de beroemde hofhouding van Karel, wordt gij gegroet omwille van uw verdienstelijkheid, als het ware zoals Cephaz, de allergrootste. Het ga u goed, waarachtig evenbeeld van Orpheus!

Heilige Philippus, apostel van de Heer, die van de almachtige God, de eniggeboren Zoon van God de Vader, heeft gevraagd dat dezelfde Vader Zich zou openbaren aan uzelf en aan uw

te miser ego peccator
omnibus sordibus,
quis juste mereor et ab damnatione
et a ventura ira liberus,
et lampadibus ornatum,
et laetum regem gloriae perducas.
Amen.

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Alma redemptoris mater

Alma redemptoris mater
quae pervia caeli porta manes
et stella maris, succurre cadenti
surgere qui curat populo.
Tu quae genuisti natura mirante
tuum sanctum Genitorem
virgo prius ac posterius
Gabrielis ab ore sumens illud Ave
peccatorum miserere.

Nymphes des bois

Nymphes des bois,
deesses de fontaines,
chantres experts de toutes nations,
changez vos voix tant clères et
haultaines
en cris trenchans et lamentations,
car Atropos, tres terrible satrappe,
a vostre Ochghem atrappé en sa trappe,
vray tresorier de musique et chief
d'oeuvre, doct, elegant de corps
et non point trappe;
grant dommaige est
que la terre le couvre.

vrienden, bevrijd u van alle onreinheid die
ik, arme zondaar, terecht verdien,
bevrijd u van het oordeel
en van de woede die op komst is,
en verhef in de heerlijkheid, getooid
met fakkels, een vreugdevolle koning.
Amen.

Milde moeder van de Verlosser,
gij die altijd de open toegangspoort van de
hemel zijt en ster der zee, kom het volk helpen
dat uit zijn zondeval probeert op te staan.
Gij die tot de verbazing van heel de natuur
uw Heilige Schepper hebt voortgebracht
en maagd waart vóór en na,
gij die uit Gabriëls mond het Ave mocht
vernemen, heb medelijden met de zondaars.

Bosnifmen,
watergodinnen,
kundige zangers uit alle landen,
verruil uw heldere en luide stem
voor snerpende kreten
en lamentaties:
want de verschrikkelijke Atropos
heeft uw Ockeghem gevangen in haar val;
die ware hoeder van muziek
en meesterwerk, geleerd, elegant van
lichaam en verre van grof:
hoe vreselijk is het
dat hij nu bedekt is met aarde.

Tenor

Requiem eternam dona eis Domine
et lux perpetua luceat eis.
Acoutres vous d'habits de doeuil,
Josquin, Pierson, Brumel, Compere,
et pleures grosses larmes d'oeil,
perdu aves vostre bon pere.
Requiescant in pace.
Amen.

Omnium bonorum plena

Omnium bonorum plena,
virgo parensque serena,
que sedes super sidera,
pulchra prudens et decora.

Assistens a dextris Patris,
caeli terre plasmatorius,
In vestitu de aurato
nullius manu formato.

Nullus tibi comparari
potest certe nec equari,
cui voce angelica
dictum est "Ave Maria".

Turbata parum fuisti,
sed consulta respondisti:
"Ecce ancilla Domini
sicut refers fiat mihi."

Dulcis fuit responsio
data caelesti nuntio,
per quam statim concepisti
natum Dei et portasti.

Heer, geef hun eeuwige rust
en laat het eeuwige licht voor hen stralen.
Tooi u met rouwkleeding,
Josquin, Pierson, Brumel, Compère,
en ween bittere tranen:
u hebt uw goede vader verloren.
Moge hij rusten in vrede.
Amen.

Vervuld van alle goeds,
gij, lieve maagd en moeder,
die troont boven alle sterren,
schoon, wijs en stralend.

Gij zetelt aan de rechterhand van de Vader,
de Schepper van hemel en aarde,
gehuld in een gulden gewaad
door geen mensenhand vervaardigd.

Geen mens kan zich met u vergelijken,
evenmin u evenaren;
tot u weerklonk uit engelenmond
het woord "Ave Maria".

Een weinig waart gij geschrokken
maar na kort beraad hebt gij geantwoord:
"Ziehier de dienstmaagd van de Heer,
mij geschiede naar uw woord."

Zoet was het wederwoord
van de hemelse bode,
terstond hebt gij ontvangen
en waart gij zwanger van Gods Zoon.

Illum nec non peperisti
et post partum permansisti
virgo pura et nitida,
virgoque immaculata.

Omnium bonorum plena
peccatorum medicina,
cuius proprium orare
est atque preces fundare,

pro miseris peccantibus
a Deo recedentibus
funde preces ad filium
pro salute canentium.

Et primo pro G. Dufay
pro quo me, mater, exaudi
luna totius musicae,
atque cantorum luminae.

Pro Jo. Dussart, Busnois, Caron,
magistris cantilenarum
Georget de Brelles, Tinctoris,
cimbalis tui honoris,

ac Okeghen, Des Pres, Corbet,
Hemart, Faugues et Molinet
atque Regis omnibusque
canentibus simul et me.

Loyset Compere orante
Pro magistris puramente,
quorum memor virgo vale
semper Gabriellis ave. Amen.

Hem hebt gij gebaard
en na de geboorte zijt gij gebleven
zuivere, schitterende maagd,
onbevleete maagd.

Vervuld van alle goeds,
redding van de zondaars,
onze voorspreekster
en de waarborg van onze gebeden,

als wij zondigen in onze ellende
en ons afkeren van God,
spreek dan ten beste bij uw Zoon
voor de redding van hen die dit lied zingen,

en allereerst voor Guillaume Du Fay,
voor hem, moeder, aanhoor mij;
hij is de maan van heel de muziek
en het licht van de zangers.

Voor Jean Dussart, Busnoys, Caron,
meesters van het lied,
Georget de Brelles, Jean Tinctoris,
herauten van uw roem;

en Ockegem, des Prez, Corbet,
Hemart, Faugues en Molinet,
en alle zangers van de koning,
zo ook voor mij.

Loyset Compère, de man met rein gemoed,
bid voor mijn meesters, blij hen indachtig,
o maagd, die werd begroet
met het Ave van de engel Gabriel. Amen.

Vertaling: Jan Gijssel, Chantal Coppens, Marianne Lambregts

ZONDAG
27.08.17

13.00-17.00
Concert

Rubenshuis

Poesie e lettere d'amore

Bekende stemmen lezen de mooiste liefdesgedichten en -brieven voor

Jean Rondeau, *klavecimbel harpsichord* | Thomas Dunford, *luit lute*

De volledige lijst sprekers wordt bekendgemaakt in de loop van het festival. Alle details vindt u dan terug op www.amuz.be. The complete list of people reading poetry will be announced during the festival, check www.amuz.be for all the details.

I.s.m. Cultuurmarkt Vlaanderen

Poesie e lettere d'amore

Liefdeslyriek is van alle tijden. Van de verzen van Sappho, het *Egidiuslied* uit het Gruuthusehandschrift, de *Canzoniere* van Petrarca, de sonnetten van William Shakespeare of gedichten van John Keats of Khalil Gibran. In elke cultuur, elke tijd, werden de facetten van de liefde met woorden bezongen. Van de prille verliefdheid, het verlangen naar de aanbestede, het bezingen van zijn of haar schoonheid of inborst, de extase van de liefdesbeleving tot de pijn die gepaard gaat met onbeantwoorde liefde, een gebroken hart of het gemis van de ander.

AMUZ vroeg een aantal bekende en minder bekende Vlamingen om op de slotdag van Laus Polyphoniae hun favoriete liefdesgedicht(en) of -brief te komen voorlezen in het Rubenshuis, doorlopend van 13.00 tot 17.00 uur.

Tussen de lezers door wordt de middag opgeluisterd met muzikale intermezzi op klavecimbel en luit door Jean Rondeau en Thomas Dunford. De twee jonge muzikanten zijn niet alleen meesters in het spelen van muziek uit vervlogen eeuwen, ze improviseren ook met grote virtuositeit. Voor Rondeau is improviseren namelijk fundamenteel in de muziek en helpt het om nog beter de partituren van andere componisten te begrijpen. In hun improvisaties zullen ze zich laten inspireren door de poëzie, of er net

Poesie e lettere d'amore

Love poems are universal. From Sappho's verses to the *Egidiuslied* from the Gruuthuse manuscript, Petrarch's *Canzoniere*, William Shakespeare's sonnets or poems by John Keats or Khalil Gibran: in every time and culture, the different facets of love are sung in words, whether they express the first stirrings of love, desire for the beloved, praise for his or her beauty or disposition, the ecstasy of consummated passion or the pain of unrequited love, a broken heart or missing an absent lover.

AMUZ asked people from all over Flanders, both famous and lesser-known, to come and read their favourite love poems or letters in the Rubens House on the last day of Laus Polyphoniae in an ongoing performance from 13.00 to 17.00.

Jean Rondeau and Thomas Dunford will liven up the afternoon between the readers, with musical intermezzi on the harpsichord and lute. Besides being accomplished performers of the music of centuries gone by, these two young musicians are also virtuoso improvisers. As Rondeau sees it, improvisation is fundamental to music and deepens his understanding of other composers' scores. They will allow themselves to be inspired by the poetry they hear, or perhaps comment on it,

een commentaar op geven, en daarbij alle registers van hun instrumenten opentrekken. Het klavecimbel en de luit werden in de renaissance en barok beschouwd als perfecte instrumenten voor de improvisatie, omdat ze polyfoon konden spelen. Tijdens de poëzienamiddag gaan ze elk afzonderlijk aan de slag, of dialogeren ze met elkaar. De rode draad is daarbij de verrassing – want net zoals in de liefde is er geen vooraf uitgetekend plan.

exploiting the full potential of their instruments. The harpsichord and lute were considered perfect instruments for improvisation in the Renaissance and Baroque because they could play polyphonically. During this poetry afternoon, the two musicians will sometimes perform separately and sometimes in dialogue. The constant theme is that of surprise – because just like love itself, their improvised music isn't planned out in advance.

ZONDAG
27.08.17

17.30
Concert

Rubenshuis

Profeti della Quinta

Elam Rotem, *artistieke leiding* artistic director

Doron Schleifer, Roman Melish, *cantus cantus* | Lior Leibovici, Dan Dunkelblum, *tenor tenor* | Elam Rotem, *bas & klavecimbel* bass & harpsichord | Ori Harmelin, *luit* lute

Lamnatséah 'al hagítit (psalm 8)
Elohim hashivénu (psalm 80: 4, 8, 20)

Salomone Rossi (1570-ca. 1630)

Cor mio, deh non languire
Udite, lacrimosi spirti d'averno

Shir hama'alót (psalm 128)
Hashkivénu (gebed)

Passacaglia

Alessandro Piccinini (1566-ca. 1638)

Tirsi mio, caro Tirsi
Rimanti in pace

Salomone Rossi

Mizmór letodá (psalm 100)
Haleluyáh, Haleli nafshi 'et 'adonái (psalm 146)
'Al naharót bavél (psalm 137)

Kol dodí hineh-zéh bá (Hooglied 2:8-13)
Hinach yafa rayati (Hooglied 4:1-7)
Shchora ani ve'nava (Hooglied 1:5-7)
Messaggier di speranza

Elam Rotem (~1984)

Yitgadál veyitkadásh

Traditioneel / Kaddish gebed

Salomone Rossi: Songs of Solomon

Salomone Rossi: Songs of Solomon

Profeti della Quinta en Elam Rotem verkennen de vele gezichten van Salomone Rossi, tegenwoordig een minder bekende componist, maar destijds een groot vernieuwer voor instrumentale en joodse liturgische muziek.

Als Joods componist en muzikant was Rossi nauw verbonden met het katholieke hof van Mantua, een stad waar nog andere beroemde componisten waren tewerkgesteld, zoals Lodovico Viadana en bovenal Claudio Monteverdi, die in roem boven Rossi zou uitstijgen. Centraal in zijn muzikale output staan diverse boeken met instrumentale muziek (sonaten, sinfonia's en galliarden) en vocale seculiere muziek – zoals zes madrigalenbundels, een boek met canzonetta's, een boek met "Madrigaletti per cantar a due soprani o tenori" en een uitgave met joodse religieuze muziek. Die laatste bundel werd in 1623 uitgegeven door Pietro en Lorenzo Bragadini in acht stemboekjes met als titel *Hashirim asher lish'lomo (Lied van Salomon)* en bevat 33 gezangen voor drie tot acht stemmen. Wellicht begon Rossi reeds in de jaren 1610 met het componeren ervan. De titel zet ons echter op een verkeerd spoor. De teksten die Rossi selecteerde, komen niet uit het bijbelse *Lied van Salomon* of *Hooglied*, maar zijn andere bijbelse teksten, zoals psalmen. Met 'Salomon' verwijst hij dus naar zichzelf. In het voorwoord beschrijft

Profeti della Quinta and Elam Rotem explore the many faces of Salomone Rossi, a lesser-known composer today, but a great innovator of instrumental and Jewish liturgical music in his time. As a Jewish composer and musician, Rossi was closely linked to the Catholic court of Mantua, a city where other famous composers were employed, such as Lodovico Viadana and, above all, Claudio Monteverdi, whose fame would greatly exceed that of Rossi. Central to his musical output were various books of instrumental music (sonatas, sinfonias and galliarden) and secular vocal music, including six collections of madrigals, a book of canzonettas, a book of "Madrigaletti per cantar a due soprani o tenori" and a collection of Jewish religious music. The latter was published in 1623 by Pietro and Lorenzo Bragadini in eight partbooks, entitled *Hashirim asher lish'lomo (Song of Solomon)*. It contains 33 hymns for three to eight voices. Rossi probably started composing it sometime between 1610 and 1620. However the title is misleading. The texts that Rossi chose are not from the Biblical *Song of Solomon* or *Song of Songs*, but are other biblical texts such as psalms. 'Solomon', in fact, is a reference to himself. In the preface, he describes

hij de muziek als 'iets nieuws in het land'. Vernieuwend is de muziek alleszins: Rossi is de eerste die joodse polyfone muziek componeert in de contrapuntische stijl van zijn Italiaanse en Franco-Vlaamse collega's. Hij ontwikkelt ook een eigen notatiestijl om het Hebreeuws, dat van rechts naar links wordt gelezen, te laten samenvallen met de muzieknotatie die van links naar rechts verloopt. In plaats van aparte lettergrepen, noteert hij de volledige woorden die met het begin en einde van een muzikale cel moeten samenvallen. Daarbij kan het bij langere cellen voor de uitvoerders een uitdaging zijn om de tussenliggende lettergrepen op de juiste manier te laten samenvallen met de juiste noten. Het *Lied van Salomon* (Rossi) kon thuis worden uitgevoerd, maar voor belangrijke feesten ook in de synagoge. In het voorwoord vermeldde Rossi bovendien dat ouders deze liederen gerust aan hun kinderen mochten aanleren.

Elam Rotem combineert in dit programma de werken van Rossi met nieuwe composities die hij zelf schreef in een vroegbarokke stijl, op teksten van het *Hooglied*.

the music as 'something new to the country'. And new it certainly is: Rossi was the first to compose Jewish polyphonic music in the contrapuntal style of his Italian and Franco-Flemish counterparts. He also develops a new style of notation to enable Hebrew, which is written from right to left, to be read with the musical notation that runs from left to right. Instead of separate syllables, he notes the entire words that are intended to correspond to the beginning and end of a musical unit. In longer units, it can be a challenge for the performers to get the intermediate syllables to correspond correctly to the right notes. Rossi's *Song of Solomon* could be performed in the home, but also in the synagogue for important festivals. Rossi also announces in the preface that the songs were also perfectly suitable for parents to teach their children. In this programme, Elam Rotem combines Rossi's work with new compositions he has written himself in an early baroque style, to the words of the *Song of Songs*.

Lamnatséach 'al hagitit

Lamnatséach 'al hagitit
mizmór ledavíd.

Adonái adonéinu
ma adír shimkhá bekhól ha'árets
ashér tená hodekhá 'al hashamáyim.
Mipi 'olelim veyonekím yisáda 'oz
lemá'an tsooreréka lehashbí't 'oyév
umitnakém.

Kí er'é shamékha ma'asé
etsbe'otékha yaréach
vekhokhavim ashér konánta.

Ma enósh kí
tizkerénu uvén
adámi kí tifkedénu.

Vatechaseréhu me'át me'elohím
vekhavód vehadár
te'ateréhu.

Tamshiléhu bema'aséi yadékha kol
sháta tachat ragláv.

Tsoné va'alafím kulám vegám
bahamót sadái.

Tsipór shamáyim udgéi hayám
'ovér orchót yamím.

Adonái adonéinu ma adír
shimkhá bekhól ha'árets.

Elohim hashivénu

Elohim hashivénu
veha'ér panékha
venivashé'a.

Elohim tseva'ót hashivenu
veha'ér panékha venivashé'a.

Adonái 'elohim tseva'ót hashivenu
veha'ér panékha venivashé'a.

Voor de leider van het koor. Op de manier van de 'gittit'. Een lied van David.

Heer, onze Heer, de hele aarde laat zien hoe geweldig U bent! Aan de sterrenhemel is te zien hoe geweldig U bent.

Kleine kinderen en baby's weten hoe ze U moeten prijzen. Zo legt U Uw vijanden het zwijgen op, U snoert hen daarmee de mond. Als ik zie hoe mooi de sterrenhemel is, als ik kijk hoe prachtig U dan van en de sterren heeft gemaakt, dan vraag ik mij af: "Hoe kan het dat U aan de mens denkt? Hoe kan het dat U Zich met hem bezighoudt?"

U heeft hem een iets lagere plaats gegeven dan de engelen. Maar U heeft hem ook grote eer en macht gegeven.

Hij mag van U heersen over alles wat U heeft gemaakt. U laat hem over alles heersen: de schapen en koeien, de wilde dieren, de vogels in de lucht, de vissen in de zee en alle andere dieren die daar leven. Heer, onze Heer, de hele aarde laat zien hoe geweldig U bent!

God, zorg er alstublieft voor dat het weer goed gaat met ons! Wees weer goed voor ons, dan worden we gered.

Heer, God van de hemelse legers, zorg er alstublieft voor dat het weer goed met ons gaat. Wees weer goed voor ons, dan worden we gered.

Cor mio, deh non languire

Cor mio, deh non languire!
Che fai teco languir ranima mia.
Odi i caldi sospiri a te gl'invia
la pietat'e'l desire.
S'i ti potessi dar morendo aita,
morrei per darti vita.
Ma viv'ohimè ch'ingustamente more,
chì vivo tien nel altrui petto il core.

Udite, lacrimosi

Udite, lacrimosi
spirti d'Averno, udite
nova sorte di pene e di tormento!
Mirate crudo affetto
in sembiante pietoso:
la mia donna crudel più de l'inferno,
perchè una sola morte
non può far satia la sua ingorda voglia.
E la mia vita è quasi
una perpetua morte:
mi comanda ch'io viva,
perchè la vita mia
di mille mort'il di ricetta sia.

Shir hamma'alót

Shir hamma'alót,
'Ashréi kol yeré
'adonái haholékha
bidrakháv.
Yegia' kappékha ki tokhé!
'ashrékha vetóv lakh.
'Eshtekhá kegéfen
poriyyá beyarketéi
veitékha;
banékha kishtiléi

Mijn hart, kwijn niet weg! Want je doet
mijn ziel samen met jou wegwijnen.
Luister naar de warme zuchten:
medelijden en verlangen sturen ze naar jou.
Als ik jou kon helpen door te sterven,
zou ik het doen, om jou het leven te geven.
Maar jij leeft, ach mij; en die sterft onrecht
die het hart in een anders borst levend houdt.

Luister, betraande schimmen
die in de hel verblijven
naar mijn verhaal van nieuwe martelingen!
Zie hoe de wreedheid schuilt
in schijnbaar mededogen:
mijn vrouwe is nog wreder dan de hel,
want mij slechts eenmaal doden
biedt haar immense bloeddorst geen soelaas.
Ze maakt mijn leven tot
een eeuwigdurend sterven:
ze eist dat ik blijf leven,
opdat ze mij kan kwellen
door mij wel duizend keer per dag te doden.

Het is heerlijk voor je om diep ontzag
voor God te hebben. Het is heerlijk voor je
als je Hem in alles gehoorzaamt.
Want dan zal je kunnen leven van het werk
dat je handen hebben gedaan.
Je zal gelukkig zijn en het zal goed met je
gaan. Je vrouw zal zijn als een wijnstruik
vol druiventrossen tegen de muur van je huis:
ze zal je veel kinderen geven.
Er zullen net zoveel zonen en dochters

zeitím savív
leshulhanékha.
Hinné khi khen
yevórákh
gáver yeré 'adonái.
Yevarekhekhá
'adonái mitsiyyón,
ur'é betúv
yerushaláyim
kol yeméi hayékha.
Ur'é vanim levanékha;
shalóm 'al yisra'él.

Hashkivénu

Hashkivénu 'adonái
'elohéinu leshalóm
veha'amidénu malkénu
lechayím ulshalóm
ufrós 'aléinu sukát
shelomákh.
Vehagén ba'adénu
vetakenénu be'etsá tová milefanékha
vehoshi'énu lemá'an shemékha.
Vehasér me'aléinu
oyév déver vechérev
vera'áv veyagón va'anachá
ushvór satán
milefanéinu ume'acharéinu.
Ushmór tseténu uvo'énu
me'atá ve'ád 'olám
ufrós 'aléinu sukát shelomákh.
Barúkh atá 'adonái
haporés sukát shalom
'aléinu ve'ál kol 'amó yisra'él
ve'ál yerushaláyim.

rond je tafel zitten als dat er druiventrossen
hangen aan een wijnstruik
en olijven aan een olijfboom.
Zó goed zal de Heer voor je zijn
als je diep ontzag voor Hem hebt.
De Heer die in Jeruzalem woont,
zal goed voor je zijn.
Je zal je leven lang genieten
van de welvaart van Jeruzalem.
Je zal lang genoeg leven
om je kleinkinderen te zien.
Ik wens Israël vrede toe!

Leg ons neer, Heer onze God,
om in vrede te slapen
en laat ons opstaan, onze Koning,
tot het leven en de vrede,
en spreid over ons de beschutting
van Uw vrede uit.
En bescherm ons
en geef ons Uw goede raad
en red ons ten behoeve van Uw naam.
En verwijder van ons vijand,
plaag en zwaard
en honger en doodsangst en zucht,
en breek Satan
voor ons en achter ons.
En bescherm ons gaan en ons komen,
vanaf nu en voor eeuwig en spreid over ons
de beschutting van Uw vrede uit.
Gezegend bent U, Heer,
die de beschutting van vrede over ons
uitspreidt en over Zijn gehele volk Israël
en over Jeruzalem.

Tirsi mio, caro Tirsi

Tirsi mio caro Tirsi
e tu ancor m'abbandoni?
Così morir mi lasci e non mi aiti.
Almen non mi negar gl'ultimi baci!
Ferrirà pur duo petti un ferro foco
verserà pur la piaga
di tua Filli il tuo sangue.
Tirsi un tempo sì dolce e caro nome
ch'invocar non solevi indarno mai
Soccorri a me tua Filli
che come vedi da spietata sorte
condotta son a cruda et empia morte.

Rimanti in pace

"Rimanti in pace", alla dolente e bella
Fillida, Tirsi, sospirando, disse:
"Rimanti; io me ne vò, tal mi prescisse
Legge, empio fato e sorte aspra
e rubella."
Ed ella, hora da l'una e l'altra stella
Stillando amaro umore,
i lumi affisse nei lumi del suo Tirsi,
e gli traffisse Il cor
di pietosissime quadrella.
Ond'ei, di morte la sua faccia impressa,
disse:
"Ahi, come n'andrò senza il mio Sole?
Di martir in martir, di doglie
in doglie?"
Ed ella, da singhiozzi
e pianti oppressa,
Fievolmente formò queste parole:
"Deh, cara anima mia,
chi mi vi togliè?"

Thyrsis, mijn lieve Thyrsis,
waarom heb jij me in de steek gelaten?
Je drijft me in de dood en troost me niet.
Gun mij tenminste een paar laatste kussen!
Eén wapen zal ons allebei verwonden,
één wapen zal jouw bloed
vergieten op de wonde van je Phyllis.
Thyrsis was ooit een lieve, zoete naam
die ik nog nooit vergeefs heb geroepen.
Kom snel je Phyllis helpen,
die, naar je zien kunt, door het lot gedreven
een gruwelijke, wrede dood gaat sterven.

"Blijf in vrede", zo sprak zuchtend Thyrsis tot
de treurende, mooie Phillida. Zuchtend zei hij:
"Blijf in vrede! Ik ga weg zoals mij voorge-
schreven door de wet, het onmenselijke lot
en de bittere tegenspoed."
En daarop richtte zij vanuit haar beide sterren,
bij het storten van bittere tranen,
haar ogen op die van haar Thyrsis
en zij doorboorde op meelijwekkende wijze
zijn hart met een brede naald.
Waarop hij met een door de dood getekend
gelaat zei:
"Ach! Hoe kan ik gaan zonder mijn zon?
Van foltering naar foltering, van smart
naar smart."
En zij, door snikken
en tranen bedrukt,
vormde zachtjes deze woorden:
"Ach, mijn lieve ziel,
wie neemt jou van mij weg?"

Mizmór letodá

Mizmór letodá.
har'ú l'adonái,
kol ha'árets.
'Ivdú 'et 'adonái besimhá,
bó'ú lefanáv birnaná.
De'ú ki 'adonái hu 'elohím,
hu 'asánu veló 'anáhnu,
'ammó vetsón mar'itó.
Bó'ú she'aráv betodá,
hatsetotáv bithillá,
hodu lo,
barekhú shemó.
Ki tov 'adonái,
le'olám hasdó
ve'ad dor vadór 'emunató.

Haleluyáh, Haleli nafshi 'et 'adonái

Haleluyáh, Haleli!
Nafshi 'et 'adonái.
'Ahalelá 'adonái behayyái;
'azammerá lelohái be'odi.
'Al tivtehú vindivim,
beven 'adám she
'éin lo teshu'á.
Tetsé ruhó,
yashúv le'admató;
Bayyóm hahú 'avedú e'shtonotáv.
'Ashréi she'él ya'akóv be'ezró;
Sivró 'al 'adonái 'eloháv.
'Osé shamáyim va'árets,
'et hayyám ve'et
kol 'asher bam;
Hashomér 'emét le'olám.
'Osé mishpat lá'ashukim,
notén léhem lare'evim;

Alle mensen op aarde,
juich voor de Heer!
Dien de Heer met blijdschap.
Kom vrolijk zingend naar Hem toe.
Geef toe dat de Heer God is.
Hij heeft ons gemaakt en wij zijn van Hem.
We zijn Zijn volk, Zijn schapen,
en Hij is onze Herder.
Ga met een danklied zijn poorten binnen.
Kom met een danklied
naar het plein van Zijn heiligdom.
Prijs de Heer! Dank Hem!
Want de Heer is goed.
Zijn liefde duurt voor eeuwig.
Zijn trouw houdt nooit op.

Halleluja, prijs de Heer!
Ik zal de Heer prijzen, mijn leven lang.
Zo lang ik leef, zal ik voor Hem zingen.
Vertrouw niet op koningen,
op sterfelijke mensen.
Zij kunnen je niet redden.
Als je je laatste adem uitblaast,
word je weer stof.
Dan komt er een einde aan al je plannen.
Het is heerlijk als de God van Jakob
je Helper is, als je vertrouwt op je Heer God,
die de hemel en de aarde heeft gemaakt
en de zee met alles wat daarin is.
Hij is trouw, voor altijd en eeuwig.
Hij komt op voor mensen in nood.
Hij voedt mensen die honger hebben.
Hij bevrijdt de mensen die gevangen zitten.
Hij maakt dat blinde mensen weer kunnen

'adonái mattir 'asurím.
'Adonái pokéah 'ivrim,
'adonái zokéf kefufum;
'adonái 'ohév tsaddikim.
'Adonái shomér
'et gerim,
yatóm ve'almaná
ye'odéd
vedérekh resha'im
ye'avvét.
Yimlokht 'adonái le'olám,
'eloháiyikh tsiyyón ledór vadór:
Haleluyáh.

'Al naharót bavél

'Al naharót bavél
sham yashávu gam bakhinu
bezokhrénu et tsiyon.
'Al 'aravím betokháht talínu kinorotéinu.
Ki sham she'elúnu shovéinu
divrei shir vetotaléinu
simhá shíru lánu
mishír tsiyón.
Eikh nashír et shir
adonái 'al admát nekhár.
Im eshkahékh yerushaláyim
tishkáh yeminí.
Tidbák leshoní lehikí
im lo ezkerékhí
im lo a'alé
et yerushaláyim
'al rosh simhati.
Zekhór adonái livnéi edóm et yom
yerushaláyim ha'omerim
'áru 'áru 'ad hayesód bah.
Bat bavél hashedudá

zien. Hij troost de bedroefde mensen.
De Heer houdt van de mensen
die leven zoals Hij het wil.
Hij beschermt de vreemdelingen
in het land.
Hij zorgt voor de weeskinderen en de
weduwen.
Maar als mensen zich niets van Hem
aantrekken, zorgt Hij ervoor
dat er van hun plannen niets terecht komt.
De Heer is Koning, voor eeuwig.
Sion, jouw God is Koning voor eeuwig en
altijd. Halleluja!

We woonden in Babel langs de rivieren.
We zaten daar en huilden als we aan
Jeruzalem dachten.
We hingen onze citers daar aan de bomen.
We wilden geen muziek meer maken.
De mensen die ons gevangen hielden,
wilden dat we voor hen zongen. Ze zeiden:
"Zing eens een lied uit Jeruzalem voor ons."
Maar hoe zouden we in een vreemd land
een lied voor de Heer kunnen zingen?
Als ik jou ooit zou vergeten, Jeruzalem,
dan mag mijn rechterhand verlamd raken.
Als ik ooit niet meer aan jou zou denken,
jou niet meer zou prijzen als de mooiste stad,
dan mag mijn tong vastkleven in mijn mond.
Heer, neem wraak op het volk van Edom
voor wat het Jeruzalem heeft aangedaan
op de dag dat Babel Jeruzalem veroverde
en de vijanden schreeuwden:
"Breek die stad af! Tegen de grond er mee!"
En jij, Babel, zal ook worden verwoest.

ashréi sheyeshalém lakh
et gemulékh shegamált lánu.
Ashréi sheyohéz venipéts
et 'olaláiyikh el hasála'.

Kol dodí hineh-zéh bá

Kol dodí hineh-zéh bá,
medalég al-heharím,
mekapézt al-hageva'ót.
Doméh dodí litzví o le'ófer ha'ayalím,
hineh-zéh oméd achár kotlénu
mashgíach
min-hachalonót, metzítz min-
hacharakím.
Anáh dodí ve'ámar lí:
Kúmi lách ra'yatí yafatí ulchi-lách.
Ki-hinésh hetsetáv avár
hagéshem chaláf halách ló.
Hanitzaním nir'ú ba'áretz,
et hazamír higía',
vekól hatór nishmá' be'artzénu.
Hate'enáh chaneotáht fagéha
vehagefaním
semadár nátenu réyach.
Kúmi lách ra'yatí yafatí ulchi-lách.

Hinach yafa rayati

Hinach yafa rayati,
hinach yafa.
Einayich yonim miba'ad
letsamatech,
se'arech ke'eder ha'izim
shegalshu mehar Gil'ad.
Shinayich ke'eder haktsuvut
she'alu min harachatsa,
shekulam mat'imot.

God zal goed zijn voor de mens die jou straft
voor wat je Jeruzalem hebt aangedaan.
God zal goed zijn voor de mens die jouw
kinderen zal verpletteren op de rotsen.

Luister! Ik hoor mijn liefste roepen!
Kijk, daar komt hij,
Hij springt over de bergen,
huppelt over de heuvels.
Mijn liefste lijkt op een gazelle,
of op een hertenjong.
Kijk, nu staat hij achter onze muur.
Hij kijkt stiekem door de ramen,
gluurt tussen de tralies door.
Mijn liefste wil me spreken. Hij zegt:
"Mijn schat, sta op, mooi meisje, en kom!
Want de winter is voorbij,
het regent niet meer.
De bloemen bloeien en de vogeltjes zingen.
Overal hoor je de tortelduiven koeren.
Er hangen al vijgen in de vijgenboom.
De wijnstruiken staan al in bloei
en geuren heerlijk.
Mijn schat, sta op, mooi meisje, en kom!"

"Mijn liefste, wat ben je mooi!
Ik vind je zo mooi!
Je hebt de ogen van een duif,
zo tussen je lange haar.
En je haar golft als een kudde geiten
die op de bergen van Gilead grazen.
Je tanden zijn zo mooi
als een kudde pasgeschoren schapen
die net in de beek zijn gewassen.

Veshakula ein bahem.
Kechut hashani.
siftotaich umidbarech nave,
kefelach harimon
rakatech miba'ad
letsamatech.
Kemigdal David tsavarech
banui letalpiot,
elef hamagen talui alav,
kol shiltei hagiborim.
Shnei shadayich kishnei ofarim
te'omei tsvia haro'im bashoshanim.
Ad sheyafuach hayom
venasu hatslalim,
elech li el har hamor
ve'el giv'at ha levona.
Kulech yafa rayati
vemum ein bach.

Shchora ani ve'nava

Shchora ani ve'nava
bnot Yerushalaim,
ke'ohalei Kedar,
Kiri'ot Shlomo.
Al Tir'uni shani shcharchoret
She'shazafni hashamesh.
Bnei imi nicharu vi,
samuni notera
et hakramim,
karmi sheli lo natarti.
Hagida li she'ahava nafshi,
eicha tir'e?
eicha tarbits
batsaharayim?
Shalama ehye ke'otya
al edrei chaverecha?

Het zijn allemaal tweelingen.
Er ontbreekt er niet één.
Je lippen zijn zo rood als roodgeverfde wol,
je mond zegt heerlijke dingen,
je wangen tussen je lange haar zijn zo mooi
als doorgesneden granaatappels.
Je hals is zo mooi als de toren van David
waaraan duizenden schilden van helden
hangen. Je borsten zijn glanzend bruin
als twee jonge gazellen,
een gazellentweeling
die tussen de lilies in het gras graast.
Als de dag aanbreekt
en het donker verdwijnt,
ga ik naar jou: een berg van mirre,
een heuvel van wierook.
Je bent van top tot teen mooi, mijn liefste,
je bent werkelijk volmaakt.

Mijn huid is bruinverbrand, maar ik ben
mooi. Meisjes van Jeruzalem, mijn huid
is zo donker als de tenten van Kedar,
donker en mooi als de tapijten van Salomon.
Let er niet op dat mijn huid zo donker is,
dat hij donkerbruin is van de zon.
Mijn broers waren hard voor mij.
Ik moest van hen de wijngaard bewaken.
Maar voor mijzelf, mijn eigen wijngaard,
heb ik niet gezorgd.
Allerliefste, zeg me toch
waar jij je kudden laat grazen!
Vertel me waar je 's middags
je dieren laat rusten.
Of moet ik bij de kudden van je vrienden
langsgaan om je te zoeken?

Messaggier di speranza

Messaggier di speranza,
amato sì degl'occhi miei conforto,
lume di due pupille,
ove m'hai scorto?
Di quanti miei tormenti
oggi fassi cagion il tuo splendore?
E de tuoi raggi ardenti,
quanto, oh quanto,
potria dolersi il core?
Ma sì mi vince amore,
ch'omai sommerso
fra tempeste e morto,
amo non men che s'io mi fossi in porto.

Yitgadál veyitkadásh

Yitgadál veyitkadásh sheméyh rabá
be'almá divrá chir'utéyh veyamlích
malchutéyh
bechayeichón uvyomeychón uvchayéy
dechól beyt
Yisra'él ba'agála uvizmán karív,
ve'imrú amén.
Yitbarách veyishtabách
veyitpa'ár veyitromám
veyitnasé veyithadár
veyit'aléh veyithalál
sheméyh dekudshá berich hu.
Le'éyla le'éyla min kol birchatá shiratá
tushbechatá venechamatá da'amirán
be'almá, ve'imrú amén.
Titkabál tzelotehón uva'utehón
dechól beit Yisra'él
kodám avuhón devishmayá,
ve'imrú amén.
Yehé shelamá rabá

Boodschapper van de hoop,
o welkome vertroosting van mijn ogen,
licht van mijn ogen,
waar leid je mij heen?
Van hoeveel martelingen zal jouw
verschijning weer de oorzaak zijn?
Hoe hevig zal mijn hart
worden gepijnigd
door jouw felle stralen?
Maar als de liefde wint,
voel ik mij,
opgejaagd door dood en stormen,
alsof ik de haven reeds had bereikt.

Moge de groetheid en heiligheid van Zijn
naam worden vermeld in de wereld die
Hij heeft geschapen naar Zijn wil.
En moge Hij Zijn koninkrijk vestigen
tijdens uw leven en uw dagen en tijdens
het leven van het gehele huis van Israël,
binnenkort en spoedig, en zeg nu: amen.
Moge gezegend, geprezen, gevierd
en hoog en steeds hoger verheven,
verheerlijkt, gehuldigd en bejubeld
worden, de naam van de Heilige,
Hij die is gezegend.
Boven alle uitingen van prijzen, gezang,
hulde en troost die in de wereld worden
geuit. En zeg nu: amen.
Moge het gebed en het smeken
van het gehele huis Israël bij hun Vader
in de hemel worden aangenomen.
En zeg nu: amen.
Moge er veel vrede uit de hemel komen

min shemayá vechayím
tovím aléynu ve'ál kol Yisra'él,
ve'imrú amén.
Osé shalóm bimromáv hu
berachamáv ya'asé
shalóm aléynu ve'ál kol Yisra'él,
ve'imrú amén.

en een goed leven,
Voor ons en voor heel Israël.
En zeg nu: amen.
Hij die vrede sticht in Zijn hoge sferen
zal ook vrede brengen voor ons
en voor heel Israël.
En zeg nu: amen.

Vertaling: Linguapolis, Ike Cialona

ZONDAG
27.08.17

19.15
Concertinleiding door
Frederic Delmotte

20.00
Concert

St.-Pauluskerk

Choeur de Chambre de Namur & Ensemble Clématis

Leonardo García Alarcón, *artistieke leiding* *artistic director*

Lucia Martin Carton, Elke Janssens, Amélie Renglet, Lieve Van Lancker, *sopraan soprano* | Lieselot De Wilde, *mezzosopraan mezzo-soprano* | Guillaume Houcke, Cecil Gallois, Jérôme Vavasseur, *contratenor countertenor* | Valerio Contaldo, Peter De Laurentiis, Serge Boubioud, Maxime Melnik, *tenor tenor* | Philippe Favette, Javier Cuevas Jimenez, Jagoba Fadrique, Emmanuel Junck, *bas bass* | Lambert Colson, *cornetto & fluit cornett & flute* | Stéphanie De Failly, *viol violine* | Jérôme Lejeune, Sylvia Abramowicz, Françoise Enock, Sarah Van Oudenhove, *viola da gamba viol* | Matthias Spaeter, *luit lute* | Alessandro Urbano, *orgel organ*

Magnificat super Ancor che col partire di Cipriano, à 5 *Orlandus Lassus (1532-1594)*

Missa Susanne un jour, à 5

Kyrie
Gloria
Credo
Sanctus
Agnus Dei

Canticum canticorum

Veni in hortum meum, à 6
Tota pulchra es, à 4
Vulnerasti cor meum, à 6
Surge propera amica mea, à 6
Quam pulchra es, à 5
Veni dilecte me, à 5
Audi dulcis amica mea, à 4
Osculetur me osculo, à 8

Orlandus Lassus – Canticum canticorum

Orlandus Lassus baseerde zijn missen graag op wereldlijke chansons of madrigalen, ook al werd dat door de Kerk ten tijde van de Contrareformatie niet altijd geapprecieerd. Een voorbeeld hiervan is de *Missa Susanne un jour* die Lassus in 1577 in een misbundel liet publiceren. Als basis hanteerde Lassus zijn eigen vijfstemmige chanson *Susanne un jour*, verschenen in het *Livre de Meslanges* (1560). Dat lied, op tekst van Guillaume Guéroult (die zich op zijn beurt door een bijbels verhaal had laten inspireren), gaat over de kuis Susanna die de avances van twee oudere mannen afslaat. Ze sterft liever in onschuld dan de Heer te krenken door een zonde te begaan. Conform de courante parodietechniek verwerkte Lassus in de mis complete vijfstemmige passages van het chanson. Zocht hij daarbij naar verbanden tussen het bijbelse verhaal en de liturgische tekst? De passage uit het lied, "Mais j'aime mieux périr en innocence que d'offenser par péché le Seigneur", past hij bijvoorbeeld toe op het "Miserere nobis" uit het *Agnus Dei* van de mis.

De verstrengeling van het wereldlijke en religieuze komt ook naar boven in de motetten die Lassus op teksten van het *Hooglied* baseerde. In tegenstelling tot da Palestrina (cf. openingsconcert) stelde Lassus echter geen uitgebreide

Orlandus Lassus – Canticum canticorum

Orlandus Lassus liked to base his masses on secular songs or madrigals, even though the Church could be disapproving of such practices during the Counter-Reformation. An example of this is the *Missa Susanne un jour*, which Lassus had published in a collection of masses in 1577. It was based on Lassus' own five-part song *Susanne un jour*, published in the *Livre de Meslanges* (1560). That song, set to words by Guillaume Guéroult (who had been inspired in turn by a Bible story), is about the chaste Susanna who rejects the advances of two older men. She prefers to die in innocence than offend God by committing a sin. In accordance with the parody technique in use at the time, Lassus incorporated whole five-part passages of the song into the song. Was he looking for links between the Bible story and the liturgical text? For example, he uses the passage from the song, "Mais j'aime mieux périr en innocence que d'offenser par péché le Seigneur", for the "Miserere nobis" in the *Agnus Dei* of the mass.

The intertwining of worldly and religious music also occurs in the motets Lassus based on texts from the *Song of Songs*. Unlike Palestrina (see opening concert), Lassus did not create an extensive cycle: instead he

cyclus samen, maar zette hij slechts acht verzen op muziek die hij in diverse bundels in 1555 en 1585 publiceerde. Het motet *Tota pulchra es* werd zelfs nog postuum door Lassus' zonen uitgegeven in de anthologie *Magnum opus musicum* in 1604. Stylistisch sluiten deze vijf-, zes-, of achtstemmige motetten aan bij het contrapuntische idioom van Josquin des Prez. Elk vers krijgt een eigen muzikaal motief toegekend, dat in imitatieve inzetten verder te horen is. Hij speelt ook met contrasten tussen hoge en lage stemmen, of met een vorm van dubbelkorigheid in het achtstemmige *Osculetur me osculo*. Merkwaardig genoeg blijft Lassus ver van alle exuberante stijlkenmerken van het madrigaal, die bij de teksten van het *Hooglied* zouden kunnen passen. De emotionaliteit roept hij daarentegen op met intensiteit en concentratie.

set a mere eight verses to music that he published in various collections in 1555 and 1585. The motet *Tota pulchra es* was even published posthumously by Lassus' sons in the anthology *Magnum opus musicum* in 1604. Stylistically, these five, six and eight-part motets resemble the contrapuntal idiom of Josquin des Prez. Each verse is given its own musical motif that can be heard elsewhere in imitative versions. He also plays with contrasts between high and low voices, or with a form of polychorality in the eight-part *Osculetur me osculo*. Strangely enough, Lassus steers well clear of all the exuberant stylistic features of the madrigal that might suit the words of the *Song of Songs*. Instead, the emotion in the motets is evoked with intensity and concentration.

Magnificat

Magnificat anima mea Dominum
et exultavit spiritus meus
in Deo salutari meo.
Quia respexit humilitatem
ancillae suae;
ecce enim ex hoc beatam me dicent
omnes generationes.
Quia fecit mihi magna,
qui potens est,
et sanctum nomen ejus.
Et misericordia ejus
a progenie in progenies,
timentibus eum.
Fecit potentiam in brachio suo,
dispersit superbos
mente cordis sui.
Deposuit potentes de sede,
et exaltavit humiles.
Esurientes implevit bonis
et divites dimisit inanes.
Suscepit Israel puerum suum,
recordatus misericordiae suae.
Sicut locutus est ad patres nostros,
Abraham et semini ejus in secula.
Gloria Patri et Filio
et Spiritui Sancto.
Sicut erat in principio et nunc et semper
et in saecula saeculorum. Amen.

Kyrie

Gloria

Crede

Sanctus

Agnus Dei

Voor de misdelen, zie p. 98-100.

Mijn ziel prijst hoog de Heer
en mijn geest heeft zich verheugd
in God, mijn Redder.
Omdat Hij de nederigheid
van Zijn dienstmaagd heeft gezien:
want zie, van nu af aan
zullen alle generaties mij zalig prijzen.
Omdat Hij voor mij grote dingen heeft
gedaan, Hij die machtig is,
en heilig is Zijn naam.
En Zijn barmhartigheid
gaat van geslacht tot geslacht
voor hen die Hem vrezen.
Hij heeft macht uitgeoefend met Zijn arm,
en hen uiteengeslagen,
die trots zijn in het denken van hun hart.
Machtigen heeft Hij van de troon gestoten
en bescheiden mensen verheven.
Behoeftigen heeft Hij overladen met gunsten
en de rijken met lege handen weggestuurd.
Gesteund heeft Hij Israël, Zijn knecht,
en Zijn barmhartigheid kenbaar gemaakt.
Zoals Hij aan onze voorvaders heeft gezegd,
Eer aan de Vader, de Zoon
en de Heilige Geest.
Zoals het was in het begin, nu en altijd,
en tot in eeuwigheid. Amen.

Veni in hortum meum

Veni in hortum meum,
soror mea, sponsa;
messui myrrham meam
cum aromatibus meis;
comedi favum cum melle meo;
bibí vinum meum cum lacte meo.
Comedite, amici, et bibite,
et inebriamini, carissimi.

Tota pulchra es

Tota pulchra es, amica mea,
et macula non est in te.
Favus distillans labis tua,
mel et lac sub lingua,
odor ungentorum tuorum
flores apparuerunt vineae
florentes dede runt
odorem suum,
et vox turturis audita
est in terra nostra.
Surge, amica mea,
veni de Libano,
veni, coronaberis.

Vulnerasti cor meum

Vulnerasti cor meum,
soror mea, sponsa;
vulnerasti cor meum
in uno oculorum tuorum,
et in uno crine colli tui.
Quam pulchrae sunt mammae tuae,
soror mea sponsa!
Pulchriora sunt ubera tua vino,
et odor unguentorum tuorum
super omnia aromata.

Kom in mijn tuin,
mijn zuster en bruid,
ik heb mijn mirre geplukt
en mijn welriekende kruiden,
in heb mijn honingraat met honing gegeten;
ik heb mijn wijn en melk gedronken.
Vrienden, kom, eet mee en drink,
mijn beste, geef je over aan de roes.

Wonderschoon zijt gij, mijn vriendin,
en er is geen gebrek in u,
van honing druipen uw lippen;
honing en melk is er onder uw tong:
de geur van je zalven
overtreft alle aroma's:
de bloemen in de wijngaard
zijn verschenen en geven hun zoete geur,
en de roep van de duif
is te horen op het land.
Kom, haast u, mijn vriendin,
kom van Libanon,
kom, om te worden gekroond.

Je hebt mijn hart verwond,
mijn liefste, mijn bruid,
je hebt mijn hart verwond
met één oogopslag van jou
en één haarvlecht in je Hals.
Hoe mooi zijn je borsten,
mijn zoetste, mijn bruid!
Je boezem is heerlijker dan wijn
en de geur van je welriekende oliën
overtreft alle aroma's.

Surge propera amica mea

Surge, propera, amica mea,
columba mea, formosa mea, et veni:
aam enim hiems transiit;
imber abiit, et recessit,
flores apparuerunt in terra nostra.
Tempus putationis advenit:
vox turturis audita est
in terra nostra;
ficus protulit crassos suos;
vineae florentes
dede runt odorem suum.

Surge, amica mea, speciosa mea,
et veni: columba mea,
in foraminibus petrae,
in caverna maceriae,
ostende mihi faciem tuam,
Sonet vox tua in auribus meis:
vox enim tua dulcis,
et facies tua decora.

Quam pulchra es

Quam pulchra es,
et quam decora,
carissima, in deliciis!
Statura tua assimilata est palmae,
et ubera tua botris.
Dixi: ascendam in palmam,
et apprehendam fructus ejus;
et erunt ubera tua
sicut botri vineae,
et odor oris tui sicut malorum.

Guttur tuum sicut vinum optimum,
dignum dilecto meo

Sta op, haast je, mijn liefje,
mijn duifje, mijn mooie meisje, en kom:
want de winter is al voorbij,
de stortregen is gestopt en verdwenen,
en op onze akkers zijn weer bloemen
verschenen. De snoeitijd is aangebroken,
in onze contreien kan men de roep van de
tortelduif horen,
de vijgenboom heeft zijn dikke vruchten
voortgebracht, de bloeiende wijnranken
hebben hun geur verspreid.

Sta op, mijn meisje, mijn knappe lieveling,
en kom, mijn duifje,
daar in de spleten van de rots,
in de holte van de schutting,
en toon me je gelaat.
Dat je stem in mijn oren mag weerklinken:
want ze is zacht
en je gelaat is bekoorlijk.

Hoe mooi zijt gij
en hoe bevallig,
duizendmaal lieflijk, een genot!
Uw gestalte is als een palm
en uw borsten als druiventrossen.
Ik heb beloofd: ik zal in de palmboom
klimmen en zijn vruchten plukken;
en je borsten zullen
als de druiven van de wijngaard zijn
en je parfum zal naar appels geuren.

Je keel zal zijn als de allerbeste wijn,
waardig om door mijn geliefde

ad potandum,
labiisque et dentibus illius ad
ruminandum.

Veni dilecte me

Veni, dilecte mi,
egrediamur in agrum,
commoremur in villis.
Mane surgamus
ad vineas videamus
si floruit vinea,
si flores fructus parturiunt,
si floruerunt
mala punica.
Ibi dabo tibi ubera mea.

Audi dulcis amica mea

Audi dulcis amica mea,
auribus percipe verba oris mei.
Nigra es sed formosa
et macula non est in te.
Ideo amore tuo languo
et quia tribulor ad te fugio.
Exaudi deprecor orationem meam.

Osculetur me osculo

Osculetur me osculo oris sui;
quia meliora sunt ubera tua vino,
fragrantia unguentis optimis.
Oleum effusum nomen tuum;
Ideo adolescentulae dilexerunt te.

Trahe me, post te curremus
in odorem unguentorum tuorum.
Introduxit me rex in cellaria sua;
Exsultabimus et laetabimur in te,

met volle teugen te worden gedronken,
en om er met lippen en tanden
telkens weer van te genieten.

Kom, mijn liefste,
laten we de velden intrekken,
laten we in landhuizen gaan verwijlen.
Dan klimmen we 's ochtends
naar de wijngaarden om te zien
of de wijnstok al is uitgelopen,
of de bloesems al vruchten voortbrengen
en de granaatappelen
al in bloem hebben gestaan.
Op die plek zal ik je mijn borsten schenken.

Luister, mijn lieve vriendin,
neig je oren naar mijn woorden.
Donker ben je, maar welgevormd,
en vlekkeloos is jouw verschijning.
Daarom smacht ik naar jouw liefde
en zoek ik in kwelling troost bij jou.
Verhoor, zo smeed ik, mijn bede.

Laat hij me kussen met de kussen van zijn
lippen, uw borsten zijn beter dan wijn,
welriekend als de zachtste parfums
en uw naam is als vloeiende olie
en daarom geliefd door maagden.

Neem me mee en laat ons vluchten
in de geur van uw parfum.
De koning bracht me in zijn kamer,
we zullen vreugdevol en vol verrukking zijn,

memores uberum tuorum
super vinum.
Recti diligunt te.

wanneer we denken aan uw borst,
beter dan wijn.
Alle rechtshapenen houden van u.

Vertaling: Jan Gijssels, Brigitte Hermans, Capilla Flamenca

Verklarende woordenlijst

Ambitus: het bereik van een partij of de toonumfang van een melodie.

Antifoon: Gregoriaanse melodie die voor of na de psalm wordt gezongen; ook bepaalde liturgische gezangen voor Maria worden met deze term aangeduid.

Ballade: Een Frans wereldlijk lied met drie strofen met een gelijk metrisch patroon en rijmschema en eindigend op hetzelfde refrein. De muziek voor elke strofe volgt het patroon I-I-II.

Ballata: Een poëtische vorm (AbbaA) voor Italiaanse wereldlijke liederen in de 14de en vroege 15de eeuw. Opgebouwd volgens een 'ripresa' (refrein, A), twee 'piedi' op een ander rijmschema (b en b), een 'volta' (a, zelfde rijmschema als het refrein, maar andere tekst) en het refrein (A). De ballata correspondeert met het Franse virelai.

Basso continuo: doorlopende instrumentale baslijn als fundament van de harmonie in composities vanaf de vroegbarok.

Cantus firmus: Vaste, terugkerende, meestal ontleende melodie (bv. geput uit het gregoriaanse repertoire), die dient als basis voor een polyfoon werk en waarmee nieuw gecomponeerde contrapuntische partijen worden gecombineerd.

Chanson: Meerstemmige compositie op Franse tekst.

Contrapunt: Compositietechniek waarbij meerdere melodische lijnen die alle een zelfstandig verloop kennen, worden gecombineerd.

Diminutie/diminueren: het vervangen van lange door kortere noten(reeksen), vaak als virtueuze versiering van een gegeven melodie.

Dissonant: Samenklank die of interval dat een spanning opwekt (en oplost in een consonant).

Formes fixes: 15de-eeuwse chansonvormen met vaste structuren, waartoe naast het rondeau ook de ballade en het virelai behoren.

Frottola: Een laat-15de- en vroeg-16de-eeuwse volkse, Italiaanse vocale vorm, a.h.w. een eenvoudig madrigaal. Verschillende verzen werden op dezelfde muziek gezongen, en de melodie in de bovenstem bleef daarbij steeds gelijk.

Homofonie (homofoon): meerstemmige compositietechniek, waarbij alle partijen op hetzelfde ritme musiceren of een tekst declameren

Hymne: Gregoriaans loflied met strofen.

Introïtus: Het eerste gezang van het misproprium. Het wordt gezongen bij het

binnenkomen van de celebrant en zijn misdienaars aan het begin van de mis.

Koorboek: handschrift (of druk) waarbij alle partijen op twee tegenover elkaar liggende bladzijden zijn genoteerd/(gedrukt).

Lauda (laude, mv.): Een- of meerstemmige Italiaanse lofzang.

Madrigaal: Muziekvorm op basis van een gedicht met twee of drie stanza's, elk bestaande uit drie lijnen en op dezelfde muziek getoonzet. De muziek is meestal tweestemmig, soms driestemmig, en sterk melismatisch, vooral in de bovenstem. Het ritme is levendig, en hoewel imitatieve texturen zeldzaam zijn, komen in sommige madrigalen canontechnieken voor. De term madrigaal komt ook voor in de 16de en 17de eeuw, maar is vrijer qua vorm.

Melisme: Een groep van meerdere noten op één lettergreep.

Modus: kerktoonsoort, een reeks van tonen die dient als materiaal voor de opbouw van gregoriaanse melodieën. Voor elk van de acht modi geldt een andere toonreeks, die verschilt door de ligging van de halve tonen.

Monodie/monodisch: synoniem van monofonie of eenstemmigheid; ook de term waarmee 17de-eeuwse sololiederen met continuobegeleiding worden aangeduid.

Motet: Een polyfone compositie waarin verschillende teksten worden gecombineerd, vaak zelfs in verschillende talen (Latijn en Frans). Kan zowel een religieuze als wereldlijke inhoud hebben.

Officie: Het geheel van gebedsdiensten op vaste uren buiten de mis. In volgorde van het dagverloop: metten, lauden, kleine uren (priem – terts – sext – none), vespers, completeen.

Ordinarium: Het 'gewone' van de mis, de terugkerende delen op dezelfde tekst (Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus – Benedictus, Agnus Dei), in tegenstelling tot het proprium (zie Proprium).

Parodie: compositietechniek waarbij een meerstemmige compositie als uitgangspunt dient voor een nieuw werk.

Polyfonie: Meerstemmigheid, compositietechniek waarbij onderling verschillende partijen worden gecombineerd.

Proprium: Het 'eigene' van de mis, de delen die in elke misviering van tekst verschillen, al naargelang van het feest (introïtus, graduale, halleluja, tractus, offertorium, communio, sequens en trope); deze gezangen staan opgetekend in een graduale.

Psalm: Een van de 150 gezangen uit het Oude Testament, toegeschreven aan koning David, die worden gereciteerd tijdens het officie.

Responsorium: Melismatisch, gregoriaans officiegezag waarin sologedeelten en

koorfragmenten elkaar afwisselen in vraag- en antwoordspel.

Rondeau: Frans wereldlijk lied met vier coupletten. Het eerste couplet, ook refrain genoemd, wordt op het einde herhaald. Muzikaal bevat het rondeau twee secties.

Sequens (sequentia): Gregoriaans gezang met meerdere strofen, die meestal per twee op dezelfde melodie zijn getoonzet.

Stemboek: handschrift of druk waarin slechts een partij is opgenomen. Tegenhanger: koorboek.

Tabulatuur/intabulatie: Muzieknotatie aangepast aan specifieke (snaar- en toetsen-)instrumenten, vaak zonder muzieknoten, maar met letters, cijfers, of andere symbolen als basisbestanddelen.

Tenor: zie cantus firmus

Virelai: Een Frans wereldlijk lied met meestal drie strofen en een refrain dat voor de eerste strofe wordt gezongen en opnieuw na elke andere strofe. Elke strofe volgt het patroon AbbaA, waarbij A staat voor het herhaalde refrain, a voor een vers op de melodie van het refrain, en b voor de overblijvende verzen op andere muziek.

Biografieën

Aerts, Alexandra

Alexandra Aerts studeerde dans bij Lieve Curias, piano bij Maria Tomasino en theater aan de Kleine Academie. Van 1999 tot 2009 maakte ze deel uit van de artistieke kern van Compagnie Carlotta, ze speelde er Grieg, Ravel, Pergolesi, Wagner, Satie, Cimarosa en Bach voor een jong publiek. Sinds 2011 creëert ze projecten voor kleuters met barokmuziek als uitgangspunt. Hiervoor werkt ze samen met Romina Lischka, Sofie Vanden Eynde, Karel Schoofs, Ludo Mariën, Annelies Decock en Dimos de Beun. Haar voorstellingen, waaronder *Zinding* met muziek van Marin Marais en *Watermuziek* naar *Water music* van Georg Friedrich Händel waren o.a. te zien op meerdere muziek- en kindertheaterfestivals.

Andueza, Raquel

Na haar muziekopleiding in haar thuisstad Pamplona studeerde sopraan Raquel Andueza aan de Guildhall School of Music and Drama in Londen. Ze werkte reeds samen met ensembles als L'Arpeggiata, Gli Incogniti, B'Rock, La Tempestad, Al Ayre Español, Orquesta Barroca de Sevilla, El Concierto Español, Private Musicke, La Real Cámara, Hippocampus en Orphénica Lyra. Sinds 2003 maakt ze deel uit van het vocale kwartet La Galanía. Met teorbepeler Jesús Fernández Baena vormt ze La Galanía, dat zich toelegt op het 17de-eeuwse Italiaanse repertoire. Ze geeft geregeld zangcursussen aan het Teatro Real in Madrid en aan de conservatoria van Burgos en Alcalá de Henares.

Arblaster, John

Dr. John Arblaster is postdoctoraal onderzoeker aan de faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven en het Ruusbroecgenootschap, Universiteit Antwerpen. Zijn onderzoek richt zich op middeleeuwse mystieke literatuur in het algemeen, en op mystieke auteurs uit de Lage Landen in het bijzonder. Samen met prof. Rob Faesen gaf hij *A Companion to John of Ruusbroec* (Brill, 2014) en *Mystical Anthropology: Authors from the Low Countries* (Routledge, 2016) uit.

Beasley, Marco

Marco Beasley werd in 1957 geboren als zoon van een Engelse vader en een Napolitaanse moeder. Eind jaren zeventig leidde zijn passie voor zang hem naar Bologna waar hij zich aan de universiteit inschreef voor de disciplines muziek en theater. Hij verdiepte zijn kennis van de literatuur van de 16de en 17de eeuw, meer bepaald van de twee voornaamste stilistische richtingen van die tijd: het 'recitar cantando', en de sacrale en profane polyfonie. Omstreeks deze tijd ontmoette hij ook zangeres Cathy Berberian, bij wie hij enige tijd les volgde. Zijn Napolitaanse afkomst kleurt ongetwijfeld zijn vocale mogelijkheden, hij zingt vol karakter en passie, maar zijn Engelse 'roots' koppelen die aan een enorme beheersing, een bijzondere gevoeligheid voor klank en een zeer geraffineerd timbre, dat hem toelaat om een uitgebreid kleurenpalet te gebruiken in elk register van zijn stem. Zijn interesse gaat eveneens uit naar de populaire muziek van Zuid-Italië. Van 1984 tot 2014 was hij lid van het ensemble Accordone, dat hij mee oprichtte.

Berentsen, Niels

Niels Berentsen studeerde compositie en zang aan het conservatorium in Den Haag. Hij volgde masterclasses bij oudmuziek specialisten als Evelyn Tubb, Marcel Pérès, Jill Feldman en Eric Mentzel. Naast zijn activiteiten als zanger doceert hij muziektheorie en uitvoeringspraktijk van middeleeuwse en renaissancemuziek aan het conservatorium van Den Haag, en leidt er ook regelmatig het renaissance-ensemble. Ook verzorgde hij gastlessen en lezingen voor onder andere Musica (België), de Fondazione Cini (Venetië), de Gnessin Russian Academy of Music (Moskou) en het Israel Conservatory of Music (Tel-Aviv).

Biffi, VivaBiancaLuna

VivaBiancaLuna Biffi studeerde aanvankelijk cello en trad op als solist en in kamer-muziekverband. Ze besloot zich verder toe te leggen op strijkinstrumenten uit de middeleeuwen en de renaissance en vatte daartoe studies aan in de Schola Cantorum Basiliensis, waar ze eveneens zang en vocale technieken volgde bij Richard Levitt en Dominique Vellard. Bij Bernard Maurer vervulde ze zich in het bespelen van de barokcello. Met Evelyn Tubb en Anthony Rooley legde ze zich toe op het Italiaanse frottolarepertoire, de instrumentale en vocale muziek van Ottaviano Petrucci en 15de- en 16de-eeuwse Engelse muziek.

Bossuyt, Ignace

Prof. Ignace Bossuyt is emeritus gewoon hoogleraar musicologie aan de KU Leuven.

Zijn onderzoeksgebied spitste zich toe op de renaissancepolyfonie. Op zijn naam staan tevens talrijke publicaties bedoeld voor een ruim publiek. Bij Davidsfonds Uitgeverij verscheen o.m. een handige inleiding tot de muziektheorie: *Van noten en tonen. Wegwijs in muzikale begrippen*.

Bovi, Patrizia

Patrizia Bovi is afkomstig uit Assisi. Ze studeerde zang in Perugia en raakte al snel geboeid door oude muziek. Samen met Adolfo Broegg, Gabriele Russo en Goffredo Degli Esposti richtte ze in 1984 het ensemble Micrologus op dat zich toelegt op het musicologische onderzoek naar en de uitvoering van middeleeuwse muziek. Patrizia Bovi is een van de adviseurs van het CERIMM (Centre Européen pour la Recherche et l'Interprétation des Musiques Médiévales). Met Micrologus verzorgde ze de muziek van diverse dansvoorstellingen, waaronder *Myth* en *Icon* van de Belgische choreograaf Sidi Larbi Cherkaoui. Ze richtte ook het ensemble Medusa op.

Bull, Stratton

Contratenor Stratton Bull studeerde zang aan het conservatorium van zijn geboortestad Toronto, aan het conservatorium in Den Haag bij tenor Marius Van Altena en bij bariton Max van Egmond in Amsterdam. Hij trad op met toonaangevende ensembles als Tafelmusik Toronto, Hesperion XXI, Cantus Cölln en Capilla Flamenca en met dirigenten als Andrew Parrott, Sigiswald Kuijken en Bernard Labadie. Zijn interesse gaat in het bijzonder uit naar de vertolking van renaissancemuziek vanuit de bron, en naar de interpretatie van oudmuzieknotatie. Deze voorliefde kan hij botvieren met de ensembles Cappella Pratensis en Thamyris, waarin hij zowel de rol van zanger als van dirigent op zich neemt. Stratton Bull is ook projectmedewerker bij Alamire Foundation en docent van cursussen renaissancemuziek.

Cantoría

Het opkomende vocale ensemble Cantoría wordt gevormd door de stemmen van Inés Alonso (sopraan), Samuel Tapia (contratenor), Jorge Losana (tenor en oprichter) en Valentín Miralles (bas). Cantoría wil het Spaanse repertoire van de 15de en 16de eeuw, de Spaanse gouden eeuw, onder de aandacht brengen en streeft daarbij naar nauwkeurige en hoogwaardige interpretaties zonder de dynamiek en levendigheid die Cantoría kenmerken, te verliezen. Bijgestaan door specialisten oude muziek en historische interpretatie gaan ze op zoek naar een nieuwe kijk op de relatie tussen stem, tekst, lichaam en emotie.

Cappella Pratensis

Het vocale ensemble Cappella Pratensis specialiseert zich in de uitvoering van de 15de- en 16de-eeuwse polyfonie. Zoals gebruikelijk in die tijd voeren de zangers de muziek uit terwijl ze samen rond een gemeenschappelijke muziekstaander staan, waarbij ze zingen uit grote koorboeken met mensurale notatie. Cappella Pratensis geeft de verworven inzichten over de uitvoering van vocale polyfonie vanuit de originele notatie door aan professionelen en amateurs door middel van cursussen, presentaties en masterclasses.

Choeur de Chambre de Namur

Sinds zijn oprichting in 1987 werpt Chœur de Chambre de Namur zich op als voorvechter van het muzikale erfgoed van zijn geboortestreek. De zangers concentreren zich daarbij op het uitgestrekte koorrepertoire, van middeleeuwen tot hedendaags. Sinds 2010 staat Chœur de Chambre de Namur onder leiding van Leonardo García Alarcón, een samenwerking die onmiddellijk werd bekroond met enkele successen, zowel op scène als op cd.

Cinquecento

Het in 2004 opgerichte ensemble Cinquecento is nu een van Europa's meest voornamelijk vocale sextetten. Cinquecento wil het minder bekende koorrepertoire dat tijdens de 16de eeuw aan het keizerlijke hof in Oostenrijk weerklonk terug onder de aandacht brengen. Hun belangstelling gaat eveneens uit naar de gevarieerde renaissancepolyfonie en de diversiteit van de verschillende composities die in omloop waren. Cinquecento's opnamen van de Habsburgse hofcomponisten worden alom gelauwerd.

Contrapunctus

Ontstaan uit het vocale ensemble A Capella Portuguesa is Contrapunctus als vocaal consort verbonden aan de universiteit van Oxford. Zo koppelt het musicologisch onderzoek aan een levende uitvoeringspraktijk van het vocale repertoire uit de 16de en 17de eeuw uit Portugal, Spanje, de Nederlanden, Engeland en Duitsland. De wetenschappelijke omkadering van Contrapunctus biedt de perfecte mogelijkheden om ook onbekende en verloren gewaande composities te reconstrueren en opnieuw onder de aandacht te brengen van het publiek van vandaag.

Danilevskaia, Anna

Anna Danilevskaia bespeelt de vedel en de renaissancegamba en legt zich toe op

muziek van de 14de tot de 17de eeuw. Ze studeerde in Barcelona bij Pedro Memelsdorff en voltooit momenteel haar studies aan de Schola Cantorum in Bazel bij Paolo Pandolfo. Ze werkte samen met ensembles als La Morra, Currentes en Qualia. In 2014 richtte ze Sollazzo Ensemble op.

De bruyn, Jurgen

Jurgen De bruyn behaalde zijn masterdiploma's gitaar, kamermuziek en luit aan het Lemmensinstituut in Leuven. Hij werd laureaat van verschillende wedstrijden en richtte later Zefiro Torna op waarmee hij te gast was op vele festivals. Hij verleende zijn samenwerking aan Huelgas Ensemble, Ex Tempore, de Vlaamse Opera en andere. Momenteel is Jurgen De bruyn als leerkracht verbonden aan de academies van Bornem en Tienen.

Delgadillo, Sandra

Sandra Delgadillo-Porcel volgde na haar middelbare school een dansopleiding aan het HID in Lier. Tijdens haar eerste jaar toerde ze met de Ultima Vez-productie *Scratching The Inner Fields*. In 2015 werd ze door de Vlaamse Gemeenschap ondersteund met een artistieke residentie in Isola Comacina, Italië en in 2016 in Cité des Arts in Parijs waar ze aan eigen voorstellingen werkte. Delgadillo geeft ook les, workshops en artistieke educatie als freelancedocente. Daarnaast geeft ze bewegingsadvies aan theatergezelschappen en ontwikkelt ze nieuwe concepten en nascholingen voor Musica i.v.m. dans en muziek. In 2014 richtte ze De Dansfabriek op, een school voor hedendaagse dans voor kinderen vanaf 3 jaar. Met Sidi Larbi Cherkaoui werkte ze van 2010 tot 2017 samen voor de voorstelling *Babel(words)*.

Delmotte, Frederic

Frederic Delmotte studeerde musicologie aan de KU Leuven en de TU en HU in Berlijn. Hij was als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Architecture Museum La Loge in Brussel. Vervolgens was hij adjunct-archivaris in de Munt. Momenteel is hij assistent programmatie en dramaturgie in AMUZ en verzorgt hij inleidingen en lezingen voor de Munt en het Davidsfonds.

De Wilde, Lieselot

Sopraan Lieselot De Wilde studeerde aan het Lemmensinstituut. Als zangeres heeft ze een voorliefde voor hedendaagse opera en muziektheater, maar ze is ook bijzonder actief in het barokrepertoire. Samen met jazzgitarist Peter Verhelst heeft

ze haar eigen barokensemble Bel Ayre. Met pianiste Gabi Sultana legt ze zich dan weer toe op improvisatie en de creatie van hedendaagse muziek. In 2014 werd ze geselecteerd voor de prestigieuze Luzern Festival Academy waar ze als eerste sopraansoliste zong in Luciano Berio's Coro onder Sir Simon Rattle. Ze zong en creëerde werken van hedendaagse componisten als Frank Nuyts, Thomas Smeytrins en Alain Craens en ze werkte mee aan diverse producties van LOD muziektheater waarmee ze regelmatig samenwerkt.

Diepenhorst, Wim

Wim Diepenhorst studeerde muziekwetenschappen in Utrecht en orgel aan het Sweelinck Conservatorium van Amsterdam. Hij verdiepte zich in de geschiedenis en de techniek van de orgelbouw. Sinds 2003 is hij consulent voor orgels en klokken voor de Nederlandse Rijksdienst voor Monumentenzorg. Wim Diepenhorst was docent orgel aan het conservatorium van Amsterdam. Samen met Capella Pratensis maakte hij een opname van de *Missa Paschalis* van Heinrich Isaac met geïmproviseerde orgelversetten. Hij geeft cursussen en concerten in binnen- en buitenland. Wim Diepenhorst is organist van de Oude Lutherse en Ronde Lutherse Kerk te Amsterdam.

Dunford, Thomas

Thomas Dunford studeerde luit aan het Conservatoire Supérieur de Paris en zette zijn studies voort aan de Schola Cantorum in Bazel. Van 2003 tot 2005 trad hij op als luitenis in de *Twelfth Night* van Shakespeare. Sindsdien was hij te gast in New York's Carnegie Hall en London's Wigmore Hall en stond hij op enkele prestigieuze festivalpodia. Samen met toonaangevende ensembles zoals Cappella Mediterranea, Ensemble Clématis, La Serenissima, À Deux Violes Esgales, Capriccio Stravagante, Pygmalion and Arcangelo werkte hij aan verschillende opnamen.

Duo Octavie Dostaler-Lalonde & Artem Belugurov

Octavie Dostaler-Lalonde en Artem Belugurov ontmoetten elkaar in 2015 aan het conservatorium van Amsterdam. Samenwerken leek al snel een evidentie gezien hun gedeelde visie op esthetiek en uitvoeringspraktijk. Beiden vinden ze inspiratie in historisch onderzoek, stilistisch bewustzijn, improvisatie en historische instrumenten. Hun volgende project focust zich op Bachs complete werken voor piano-forte en cello.

Edelman, Albert

Albert Edelman is artistiek coördinator bij Concertgebouw Brugge. Bouwend op zijn ervaring bij het Festival Oude Muziek Utrecht werkt hij aan de toekomst van de historisch geïnformeerde uitvoeringspraktijk en klassieke muziek in het algemeen. Hij werkte als vertaler en klassiek zanger en ambieert al sinds zijn vroege jeugd een carrière als professioneel toerist.

El gran teatro del mundo

Inspiratie voor hun naam vonden de muzikanten in het gelijknamige barokke toneelstuk van dichter Pedro Calderón de la Barca. El gran teatro del mundo concentreert zich op muziek uit de 17de en 18de eeuw. Verenigd onder één artistiek ideaal zorgt de individualiteit en het temperament van ieder instrument dat er telkens weer een dynamische voorstelling ontstaat.

Ensemble Clématis

Ensemble Clématis werd in 2001 door Stéphanie de Failly opgericht en heeft als doel het minder bekende repertoire van de 17de eeuw op te voeren. Het ensemble heeft niet alleen belangstelling voor het Duitse, Franse en Italiaanse repertoire, maar besteedt ook bijzondere aandacht aan de vergeten werken van componisten uit de Lage Landen zoals Nicolaus a Kempis, Carolus Hacquart en Giuseppe Zamponi. De directie van Ensemble Clématis gebeurt afwisselend door Stéphanie de Failly en Leonardo García-Alarcón. Sinds de oprichting werden er cd's uitgegeven met composities van de Belgische componisten Nicolaas a Kempis en Carolus Hacquart, de Italiaanse virtueuze barokviolist Carlo Farina, Girolamo Frescobaldi en Mateo Romero.

Ensemble Leones

Sinds de oprichting in 2008 concentreert Ensemble Leones zich specifiek op de middeleeuwen en renaissance. De zoektocht naar onbekende composities – rekening houdend met historische bronnen – resulteert telkens in erg geïnspireerde interpretaties en uitvoeringen. Ook stelt het ensemble zich het herintroduceren van zelden gehoorde instrumenten tot doel. Samenwerking vond plaats met Andreas Scholl en Benjamin Bagby.

Ensemble Ozio Regio

De vier muzikanten van Ozio Regio vinden hun inspiratie in historische bronnen, en in de interpretatie daarvan. Ozio Regio speelt met de diversiteit aan klanken en kleuren

zonder de interactie tussen de muzikanten uit het oog te verliezen. In 2016 waren ze finalist in Le Concours International de Cuivres Anciens de Toulouse.

Flanders Boys Choir

Het Flanders Boys Choir is gegroeid uit het knapenkor In Dulci Jubilo, dat in 1931 in Sint-Niklaas werd opgericht. Het koor biedt jongens vanaf 9 jaar de kans om zich muzikaal te ontwikkelen in een professionele omgeving. De unieke klankkleur van het knapenkor veroverde binnen- en buitenland. In 1993 nam Dieter van Handenhoven, die zelf begon als knaap bij IDJ, het roer in handen. Hij zette het werk van zijn voorgangers voort, met uitvoeringen van onder meer *The Messiah*, *The Coronation Anthems* en *Chandos Anthems* van Händel, *Dido and Aeneas* van Purcell, *Weihnachtsoratorium* van Bach, *Gloria* van Vivaldi en *Requiem* van Fauré.

García Alarcón, Leonardo

De Argentijnse klavecijnist, organist en dirigent Leonardo García Alarcón vervulde zich na zijn basisopleiding in Argentinië aan het conservatorium en het Centre de Musique Ancienne in Genève. Hij was assistent van dirigent Gabriel Garrido van het Elyma Ensemble. In 2005 richtte hij Cappella Mediterranea op, waarmee hij zich aanvankelijk specialiseerde in het barokrepertoire van het Iberische schiereiland en van Latijns-Amerika. Sinds 2010 is hij ook artistiek leider van Choeur de Chambre de Namur, en in 2015 richtte hij het Millenium Orchestra op. Sinds 2004 leidt hij de klavecimbel- en barokzangklas van het conservatorium van Genève.

Hallock, Andrew

Andrew Hallock studeerde compositie aan de universiteit van Texas en zang aan het conservatorium van Den Haag. Sinds 2010 is hij als contratenor een vaste waarde binnen Cappella Pratensis. Andrew bouwt ook muziekinstrumenten, m.n. cornetti. Op dit moment volgt hij een opleiding als cornettist aan de Hochschule für Künste in Bremen.

Hamon, Pierre

Pierre Hamon is fluitist en oprichter van het ensemble Alla francesca. Samen met met Brigitte Lesne neemt hij de muzikale leiding van het ensemble op zich. Al op jonge leeftijd was Pierre gepassioneerd door oude muziek, toch studeerde hij wiskunde en fysica voor hij besloot zich uitsluitend op muziek toe te leggen. Pierre Hamon is professor aan het Conservatoire National Supérieur de Musique et Danse de Lyon.

Horst, Valerie

Musicologe Valerie Horst was betrokken bij de oprichting van Early Music America en werd er later voorzitter van. Ze is eredirecteur van Amherst Early Music, een non-profitorganisatie die de appreciatie, het onderricht en de uitvoeringen van oude muziek stimuleert. Ze was vele jaren ondervoorzitter van de American Recorder Society. Sinds 1982 is ze lid van de faculteit Historical Performance van het Mannes College of Music, ze was er jarenlang programmator van concerten oude muziek. In 2003 ontving Valerie Horst de Distinguished Achievement Award van de American Recorder Society voor haar jarenlange carrière in en bijdragen tot het oudemuziek-landschap.

Huelgas Ensemble

Huelgas Ensemble werd in 1970 opgericht door Paul Van Nevel en is uitgegroeid tot een begrip in de internationale muziekwereld. Vanuit een focus op de middeleeuwse en renaissancepolyfonie weet het ensemble steeds weer te verbluffen met zijn originele programmering, historisch geïnspireerde en vanuit de bronnen gestuurde interpretaties, een opmerkelijke vocale zuiverheid, technische virtuositeit en spontane levendigheid.

Jongen, Ludo

Dr. Ludo Jongen was tot zijn pensionering in 2013 als docent Middel-Nederlandse letterkunde verbonden aan de Universiteit Leiden. Al ruim dertig jaar bestudeert hij middeleeuwse heiligenlevens. Bij Davidsfonds Uitgeverij verscheen van zijn hand *Heilig in de Lage Landen* (2005).

Kabátková, Barbora

Barbora Kabátková studeerde koördirectie en kerkmuziek in Praag. Ze is artistiek directeur van Tiburtina Ensemble en speelt middeleeuwse harp en luit. Ook is ze zeer actief in het onderzoek naar de Tsjechische traditie van de gregoriaanse muziek. Kabátková volgde masterclasses bij gerenommeerde muzikanten en werkte met o.a. Collegium Marianum, Collegium Vocale en Doulee Mémoire.

La Favorita

Het ensemble La Favorita werd in 2016 opgericht door enkele studenten en alumni van het Koninklijk Conservatorium Den Haag. De naam weerspiegelt het idee achter vele composities die werden geschreven voor het Habsburgse Hof in Wenen in de

18de eeuw: muziek moest de glorie en het decorum van de keizerlijke familie, en vaak die van de vrouwelijke familieleden, als mecenas van de kunsten versterken. Bij de keuze van het repertoire laten ze zich leiden door hun interesse voor de combinatie van een traverso en een chalumeau, een instrument dat in de eerste helft van de 18de eeuw in de mode was aan het Weense hof. Vanwege zijn zachte klank is de chalumeau een ware verrijking voor de vocale muziek.

Lewon, Marc

Marc Lewon heeft zich niet alleen verdiept in de Germaanse talen en literatuur, maar ook in de familie van de luiten. Hij is master in de musicologie en middeleeuwse Duits. Met Ensemble Leones, waarvan hij de oprichter is, maakte hij diverse radio- en tv-opnamen. Momenteel werkt hij aan zijn proefschrift aan de universiteit van Oxford en onderzoekt hij het muzikale leven in Oostenrijk in de late middeleeuwen.

Lux Musicae London

Het in 2014 opgerichte Lux Musicae London verkent de overgang van renaissance naar vroege barok. Het ensemble weet door middel van hun diverse instrumentarium kleurrijk en expressief hun teksten en melodieën te benaderen. De muziek van de turbulente 16de en 17de eeuw verbinden ze vaak met de poëzie, filosofie en beeldende kunsten van die tijd.

Mala Punica

Het ensemble Mala Punica werd opgericht in 1987 en legt zich toe op een repertoire van de Italiaanse 'musica colta' uit de 14de eeuw. De muzikale interpretaties van Mala Punica onthullen de onverwachte en overveldigende expressiviteit van deze muziek. Het ensemble kiest voor gedurfde expressietechnieken om de rijke taal en de vele nuances van deze middeleeuwse muziek tot hun recht te laten komen. De onmiskenbare stijl van het ensemble is te danken aan de combinatie van traditionele en geschreven contrapuntsystemen, wat resulteert in een boeiende en virtueuze improvisatiestijl.

Memelsdorff, Pedro

Pedro Memelsdorff, blokfluitist en onderzoeker van de middeleeuwse muziek, studeerde aanvankelijk piano en viool in Buenos Aires. Daarna nam hij les bij verschillende blokfluitisten en genoot zijn opleiding aan de Schola Cantorum in Bazel en het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam. Hij was lid van een aantal kamerorkesten waaronder Hespèrion XX, en vormde met Andreas Staier een blokfluit-

klavecimbelduo. In 1987 richtte hij het ensemble voor laatmiddeleeuwse muziek Mala Punica op. Hij gaf concerten in Europa en Amerika en maakte opnamen voor een groot aantal Europese radiozenders. Hiervoor ontving hij internationale prijzen.

Meunier, Lionel

Na zijn blokfluitstudies in Frankrijk studeerde Lionel Meunier zang bij Rita Dams en Peter Kooij aan het conservatorium van Den Haag. Hij zong bij ensembles als Collegium Vocale, Ex Tempore, Cappella Pratensis, I Favoriti de la Fenice en werkte samen met specialisten als Ton Koopman, Christophe Rousset, Gustav Leonhardt, Paul Dombrecht, Rinaldo Alessandrini en Jean-Claude Malgoire. Samen met Francis Penning stichtte hij in 2004 het vocale ensemble Vox Luminis, waarvan hij de artistieke leiding waarneemt.

Micrologus

Micrologus staat bekend om zijn baanbrekende interpretaties van Italiaanse muziek uit de middeleeuwen, die een hernieuwde interesse in dit repertoire hebben bevorderd. Het ensemble werd in 1984 opgericht door Patrizia Bovi, Goffredo Degli Esposti, Gabriele Russo en Adolf Broegg en realiseerde sindsdien jaarlijks een of twee thematische voorstellingen met afwisselend profane en religieuze muziek uit de 12de tot de 15de eeuw.

Orlando Consort

Orlando Consort ontstond in 1988 in de schoot van het Early Music Network of Great Britain. Het ensemble specialiseerde zich in het vocale repertoire van 1050 tot 1550 en was hiermee te gast op alle belangrijke oudmuziekfestivals in Europa, Noord- en Zuid-Amerika en Japan. De indrukwekkende discografie van Orlando Consort omvat diverse gelauwerde cd's. Meer en meer profileert de groep zich met uitvoeringen van hedendaagse composities en cross-overprojecten. Orlando Consort is momenteel ook verbonden aan de Nottingham University als artist in residence.

Profeti della Quinta

Het ensemble Profeti della Quinta concentreert zich in zijn onderzoek en uitvoeringen vooral op vergeten of verwaarloosd repertoire zoals Emilio de' Cavalieri's *Klaagliederen* (1600) en Salomone Rossi's *Hashirim asher li'Shlomo* (1623), de eerste polyfone publicatie in het Hebreeuws. In 2011 won het ensemble de York Early Music Young Artists Competition.

Psallentes

Psallentes werd in 2000 opgericht door Hendrik Vanden Abeele. Het ensemble gaat met professionele stemmen op zoek naar het wezen van het gregoriaans in verschillende historische stadia, met bijzondere aandacht voor de late middeleeuwen en de renaissance. Inzichten hierover worden gevoed door praktijkgebaseerd onderzoek. Waar Psallentes oorspronkelijk alleen in mannengedaante verscheen, is sinds 2007 ook een vrouwenversie van Psallentes actief. Het is frappant te merken hoe de initieel gelijkaardige intenties inzake uitvoering van laatmiddeleeuws gregoriaans in de twee gedaanten van het ensemble toch in een totaal verschillende (doch compatibele) esthetiek resulteren. Zo dragen beide ensembles op hun manier bij aan het uitdiepen van onze omgang met gregoriaans en aanverwante polyfonie.

Rees, Owen

Owen Rees is zowel musicoloog als uitvoerder, waarbij zijn onderzoek een constante voedingsbodem is voor zijn concertpraktijk. Als koordirigent heeft hij talrijke mees-terwerken uit de renaissance en de barok uitgevoerd, waaronder vele voorheen onbekende werken uit Spanje en Portugal. Zijn interpretaties van dit repertoire gelden als toonaangevend. Owen Rees is als wetenschapper verbonden aan de universiteit van Oxford. Hij publiceerde onder andere over de Spaanse componisten Cristobal de Morales en Francisco Guerrero en over de Engelse componist William Byrd.

Rekers, Emma

Emma Rekers genoot haar muzikale, dansante opleiding bij Het Nationaal Kinderkoor en Don't Hit Mama. Aan het conservatorium van Amsterdam volgde zij de opleiding zang. Tijdens haar werk als muziekvakdocent bij Het Concertgebouw Amsterdam specialiseert zij zich als workshopleider gebaseerd op de in Engeland ontwikkelde methoden Collaborative creative practice en Creative music making. Door te werken met compositie- en improvisatietechnieken daagt zij mensen uit om zelf muziek te maken. Als freelancekoordirigent, -adviseur en -ontwikkelaar werkt zij onder andere voor Nationale Opera & Ballet in Amsterdam, Het Concertgebouw Amsterdam en Musica.

Rondeau, Jean

Jean Rondeau studeerde meer dan tien jaar klavecimbel bij Blandine Verlet, gevolgd door een opleiding basso continuo, orgel, piano, jazz, improvisatie en

directie. Hij zette zijn muziekopleiding voort aan het conservatorium van Parijs en de Guildhall School of Music and Drama in Londen. Op 21-jarige leeftijd werd hij de jongste winnaar van het internationaal klavecimbelconcours in Brugge, tijdens het MA festival 2012. Datzelfde jaar mocht hij ook de EUBO Development Trust prize in ontvangst nemen, uitgereikt aan de meest beloftevolle jonge musicus in de Europese Unie. Ook recentelijk viel hij meermaals in de prijzen. Jean Rondeau is ondertussen een veelgevraagd artiest voor solorecitals, kamermuziek of als solist in klavecimbelconcerti.

RossoPorpora

RossoPorpora bestaat uit een groep jonge musici die zich verzamelden volgens het principe van een 'renaissance cappella musicale': een koor, een instrumentaal ensemble en een basso-continuo-groep. Hieruit ontstond in 2011 een sextet dat zich specialiseerde in het madrigaalrepertoire. Dankzij de veelzijdige combinatiemogelijkheden kan RossoPorpora een zeer ruim repertoire uitvoeren, van kleinschalige a-capellamadrigalen tot grotere werken uit de barokperiode voor solisten en/of koor en instrumentaal ensemble. In het voorjaar van 2014 verscheen de eerste cd-opname van RossoPorpora, met Dietrich Buxtehudes *Membra Jesu Nostrī*. Het ensemble werkt momenteel onder andere aan het project *Italia mia*, een reeks opnamen uitsluitend gewijd aan de geschiedenis van het Italiaanse madrigaal. Sinds 2011 wordt RossoPorpora geleid door Walter Testolin.

Rotem, Elam

Elam Rotem, klavecinist, componist en zanger, is de oprichter en dirigent van Profeti della Quinta. Hij specialiseerde zich in de praktijk van de historically informed performance aan de Schola Cantorum in Bazel waar hij zijn master Continuo behaalde alsook een master Compositie. In 2016 rondde hij ook zijn doctoraatsonderzoek, *Early basso continuo practice: Implicit evidence in the music of Emilio de' Cavalieri*, af.

Rulli, Sarah

Sarah Rulli behaalde haar eerste prijs voor fluit aan het conservatorium van Pescara, en studeerde verder met Antonio Amenduni, Nicola Mazzanti en Patrick Gallois in Pescara, Rome en Parijs. Als soliste concerteerde ze met verschillende orkesten op diverse podia. In 2013 startte Rulli een muzikale samenwerking met het Accordion Quintet Torrefranca, waarmee ze een programma over Astor Piazzolla opbouwde, gecombineerd met werken van beroemde filmmuziekcomponisten, zoals Ennio

Morricone, Nino Rota, Nicola Piovani en Hans Zimmer. In 2016 maakte Sarah Rulli haar debuut als soliste in België met het Mechels Kamerorkest o.l.v. Tom Van Den Eynde.

Simoens, Elise

Elise Simoens is musicologe en pianiste. Haar brede interesse zorgde ervoor dat ze werkzaam was aan de afdeling musicologie van de KU Leuven, aan het centrum voor nieuwe muziek MATRIX, als programmator in AMUZ en als recensent voor De Standaard. Momenteel is ze directeur van de academie voor muziek, woord en dans van Jette.

Sollazzo Ensemble

Sinds de oprichting in 2014 in Bazel staat Sollazzo Ensemble onder leiding van Anna Danilevskaia. Het ensemble bestaat uit muzikanten met verschillende muzikale achtergronden en legt zich toe op muziek van de middeleeuwen en de vroege renaissance. In 2014 won Sollazzo Ensemble de Vier Jahreszeiten, een kamermuziekwedstrijd van de Schola Cantorum, en in 2015 de York Early Music International Young Artists Competition. Een samenwerking met de BBC leverde in 2016 een eerste cd op.

Stas, Pieter

Pieter Stas begon zijn muzikale carrière als zanger in het koor In Dulci Jubilo, studeerde cello aan de muziekacademie van Sint-Niklaas en aan de conservatoria van Gent en Antwerpen bij France Springuel en Ilja Laporev. Hij volgde masterclasses bij Anner Bylsma, Pieter Wispelwey, Sigiswald Kuijken en het Europees Barokorkest, maar nam ook zanglessen bij Lucienne Van Deyck en behaalde diverse prijzen voor kamermuziek. Momenteel is hij vooral actief als zanger bij Cappella Pratensis, als lesgever aan de muziekacademie van Bornem, als dirigent van ensemble Ootresjoos en als cellist van Goeyswaerts Strijktrio dat hij mee oprichtte.

Stile Antico

Het Britse ensemble Stile Antico legt zich toe op vocale muziek uit de renaissance en vroege barok, met een bijzondere interesse voor de muziek uit de Tudorperiode. Sinds de oprichting in 2001 koos de groep ervoor om zonder dirigent te musiceren. De zangers worden geprezen voor hun toewijding, levendige uitvoeringen en expressieve tekstbehandeling. De cd-opnamen van Stile Antico wisten meerdere prijzen in de wacht te slepen en de masterclasses en workshops van het ensemble

kennen veel succes. Stile Antico toerde uitgebreid met Sting als onderdeel van zijn Dowlandproject *Songs from the Labyrinth*.

Taes, Sofie

Sofie Taes is alumna van de KU Leuven, waar zij in 2004 afstudeerde in de musicologie en in 2005 een masterdiploma in Medieval and Renaissance Studies behaalde. Vanaf 2004 werkte zij onder de vleugels van de Alamire Foundation als wetenschappelijk medewerker aan de Onderzoekseenheid Musicologie van de universiteit. Tussen 2008 en 2013 was ze als muziekdramaturg verbonden aan AMUZ. Sindsdien is ze werkzaam als muziekdramaturge en communicatieverantwoordelijke bij Anima Eterna. Daarnaast verzorgt zij als freelancer programmateksten, artikels, concertinleidingen en interviews voor diverse ensembles, concerthuizen en festivals.

Testolin, Walter

De Italiaanse zanger en koordirigent Walter Testolin werkte samen met dirigenten als Sigiswald Kuijken, Alan Curtis, Andrew Lawrence-King, Fabio Bonizzoni, Diego Fasolis en Ottavio Dantone. Hij stond aan de wieg van het vocale ensemble De Labyrinth dat zich toelegde op het renaissance-repertoire en in het bijzonder op het oeuvre van Josquin Des Prez. Hij doceert op de zomercursus Early Music Rovigo en leidt sinds 2011 RossoPorpora.

Tiburtina Ensemble

Tiburtina Ensemble werd in 2008 opgericht door leden van het Schola Benedicta Ensemble en vertolkt gregoriaans, middeleeuwse polyfonie en hedendaagse muziek. Onder artistieke leiding van Barbora Kabátková staat het ensemble garant voor een zuivere tekstdeclamatie en een gefundeerde muzikale uitvoering, gestoeld op uitgebreid bronnenonderzoek en historische uitvoeringspraktijk. Het ensemble trad op met collega's als Collegium 1704, Bach Collegium Japan en het Dorůžka jazztrio.

Tomb El-Hage, Fadia

Fadia Tomb El-Hage is een van de weinige professionele zangers die zowel oosterse als westerse zangtechnieken beheerst. Na haar debuut als zangeres in verschillende producties van de Rahbani-broers (Libanese componisten van musicals) studeerde ze klassieke zang aan het conservatorium van München, waar ze zich specialiseerde in opera en oratorium. Haar repertoire omvat muziek van de middeleeuwen

tot vandaag. Geregeld betreft Fadia El-Hage in haar projecten de beide muzikale werelden waarin ze werd opgeleid.

Vaganée, Frank

Altsaxofonist Frank Vaganée studeerde jazz aan het conservatorium van Antwerpen en aan de Jazzstudio. In 1993 stichtte hij samen met enkele andere musici het Brussels Jazz Orchestra waarvan hij artistiek leider is. Met het BJO concerteerde hij in Europa en de VS en werkte hij samen met de grootste internationale jazzartiesten. Naast zijn werk als musicus en componist/arrangeur is Frank als docent verbonden aan het Lemmensinstituut in Leuven. In zijn Frank Vaganée Trio speelt hij samen met contrabassist Jos Machtel en drummer Lionel Beuvers.

Vanden Abeele, Hendrik

Hendrik Vanden Abeele is artistiek directeur van het ensemble Psallentes, dat zich toelegt op gregoriaans en polyfonie van de late middeleeuwen en de renaissance. Aan de universiteit van Leiden promoveerde hij op de ontwikkeling van een hedendaagse uitvoeringspraktijk van laatmiddeleeuws gregoriaans. Hij is gastdocent aan Vlaamse en Nederlandse conservatoria, postdoctoraal onderzoeker bij Alamire Foundation (KU Leuven), en docent oude muziek bij Amarant. In 2011 lanceerde hij zijn eigen platenlabel Le Bricoleur.

Vanden Eynde, Sofie

Sofie Vanden Eynde begon haar muzikale traject als gitariste, maar raakte door haar interesse in de renaissance- en barokmuziek in de ban van de luit en de toerbe. In 2002 studeerde ze af aan het conservatorium van Gent in de klas van Philippe Malfeyt, waarna ze haar studies voortzette aan de Schola Cantorum in Bazel bij Hopkinson Smith. Sofie Vanden Eynde verleende als specialiste in historische tokkelinstrumenten haar medewerking aan diverse operaprojecten, ze treedt op met ensembles als La Cecchina, Les Cornets Noirs en Capriccio Basel en legt zich samen met sopraan Rebecca Ockenden toe op het repertoire van de 'lute songs'. In de voorbije jaren werd ze reeds meermaals gelauwerd en uitgenodigd op belangrijke concertpodia en bouwde ze een uitstekende reputatie op met haar eigen ensembles Le Jardin Secret en Imago Mundi.

Vanhees, Astrid

Astrid Vanhees studeerde muziekpedagogie aan LUCA School of Arts, Campus

Lemmens. Naast trombone bespeelt zij nog een hele reeks andere blaasinstrumenten. In het kader van haar masterproef gaf ze muziekles aan kinderen met een gehoorbeperking. Aan de hand van soundpainting en grafische notatie zette zij tien leerlingen op weg om een blaasinstrument te leren bespelen in groep. Astrid componeert ook voor allerlei instrumentale en vocale bezettingen. Voor haar is het leukste aan muziek maken, zingen en spelen in groep; die ervaring probeert ze zoveel mogelijk te delen met kinderen en jongeren.

Van Heyghen, Peter

Peter Van Heyghen studeerde blokfluit en zang aan het conservatorium van Gent. Hij concerteert wereldwijd als solist, met zijn kamermuziekensemble More Maiorum en blokfluitconsort Mezzaluna en als dirigent van het barokorkest Les Muffatti. Peter Van Heyghen is ook actief als onderzoeker, publicist, referent en docent aan de conservatoria van Brussel en Den Haag. Daarnaast verzorgt hij wereldwijd masterclasses, workshops, lezingen en gastcolleges. Sinds enkele jaren legt hij zich eveneens toe op het barokke operarepertoire. Samen met regisseuse en choreografe Sigrid T'Hoofst leidde hij vanaf meermaals de operaworkshop van de Handel-Akademie in Karlsruhe. Peter Van Heyghen was met Les Muffatti ensemble in residence bij AMUZ van 2006 tot 2009.

Van Nevel, Paul

Paul Van Nevel richtte in 1970 Huelgas Ensemble op dat internationale faam verwierf met zijn uitvoeringen van muziek uit de middeleeuwen en de renaissance met een accent op de Vlaamse polyfonie en onontgonnen repertoire. Van Nevel benadert de muziek vanuit de originele bronnen en trekt jaarlijks een aantal maanden uit om in Europese bibliotheken oude muziek te bestuderen en te transcriberen. Met zijn interpretaties betracht hij een accurate weergave van de tijdsgeschiedenis van het repertoire, en dat vanuit de kennis van historische uitspraak, voordrachtattitudes, tijdservaring en tempo, geïmproviseerd contrapunt enz. Paul Van Nevel is ook actief als gastdirigent, docent en auteur en werd al meermaals gelauwerd voor zijn rijkgevulde carrière.

Vanscheeuwijck, Marc

Marc Vanscheeuwijck is barokcellist en professor musicologie aan de universiteit van Oregon. Hij doceert muziekgeschiedenis, maar ook podiumvaardigheden en barokcello. Hij dirigeert tevens het Collegium Musicum dat zich toelegt op oude muziek. Zelf studeerde Vanscheeuwijck cello en kamermuziek aan de conservatoria

van Brugge en Gent, bij Wouter Möller verdiepte hij zich in de barokcello. In 1995 behaalde hij zijn doctoraatstitel aan de universiteit van Gent. Zijn huidige onderzoek richt zich op de laat-17de-eeuwse muziek in Bologna en op de geschiedenis en het repertoire van basviolen.

Vanvolsem, Els

Els Vanvolsem studeerde musicologie aan de KU Leuven en volgde vervolgens de opleiding 'vocale oude ensemblemuziek' aan de Fontys Hogeschool voor de Kunsten in Tilburg. Ze doceerde middeleeuwse muziektheorie en coördineerde de educatieve programma's van de Koninklijke Muntchouwburg in Brussel.

Vox Luminis

Het in Namen gevestigde vocale ensemble Vox Luminis werd opgericht in 2004 en legt zich toe op Italiaans en Duits repertoire van de 16de tot de 18de eeuw. Het wordt geprezen om zijn heldere en homogene ensembleklank, maar evenzeer om de kwaliteiten van zijn individuele zangers in solistische passages. Het gezelschap bracht drie cd's uit met muziek van respectievelijk Domenico Scarlatti, Samuel Scheidt en Heinrich Schütz, die in de internationale vakpers op veel bijval konden rekenen. Hun laatste opname is gewijd aan drie voorgangers van Johann Sebastian Bach: Johann, Johann Michaël en Johann Christoph.

Zefiro Torna

Het Vlaamse vocaal-instrumentale ensemble Zefiro Torna werd opgericht in 1996 om vanuit een diep respect voor het verleden het muzikale erfgoed te laten herleven voor een publiek van vandaag. Het ensemble kiest voor historische instrumenten en een historische benadering van de uitvoeringspraktijk – waarvoor het zich laat bijstaan door musicologen – maar voegt er ook eigen elementen aan toe, vaak onder de vorm van literatuur, theater, hedendaagse dans, beeldende kunst, actuele en etnische muziek.

Uitgevoerde werken

Agricola, Alexander (1446-1506)

Sancte Philippe

369

Anoniem

Adieu vous dy l'espoir de ma jonesse

141

Agnus Dei

151

Alle stamegne donne

339

Alleluia

151

Amor que t'o fat hio

339

Ave maris stella

151

Ave maris stella

115

Ave regina celorum

151

Ayuhal Saki

85

Ballo delle fantinelle da marito

339

Ben lo sa Dio se sum vergine e pura

141

Benedicamus Domino

151

Berricuocoli e confortini

339

Catholicorum concio

85

Che mangerà la sposa?

339

Chi la castra la porcella

339

Chiara fontana de belli costumi

141

Chiave chiave

339

Comme ung homme desconforté

141

Corten espadas afiladas

57

Da'ani

85

Danse 'De'confortini'

339

De mia farina fo le mie lasagne

339

Deo gratias

151

Deus in adiutorium meum intende

151

Dixit Dominus

115

Fortune, par ta cruaulté

141

Gagliarda Catacchio	219
Gagliarda Gonella	219
Gagliarda Moneghina	219
Gloria	151
Hec est regina	151
Hélas, n'aray-je jamais mieulx	141
Hobbi Zourni	85
Hont peur	327
In questo ballo	339
Io son Maistro Barileto	339
Kyrie [Cunctipotens genitor Deus]	151
Kyrie [Orbis factor]	151
L'autre jour, par ung matin	141
La bonne et belle	327
La vida de Culin	339
Lahen Tayyah	85
Laudate pueri Dominum	151
Laude novella	327
Lo mio padre e la mia madre	339
Ma bouche plaint	141
Magdalena degna da laudare	327
Magnificat	151
Noi siam qui per buractar	339
Nostr'avocata se' et sempre fosti	151
O pelegrina, o luce, o clara stella	141
Or sus, vous dormés trop	327
Otep myrry	233
Pan de miglio	339
Pavana Piana fusi	219
Per verità portare	151
Perla mya cara, o dolce amore	141
Pour che je ne puis	327
Ramani	85
Sera ne lo cor mio dolgia e tormento	219
So stato nel inferno tanto tanto	219
Stabat mater, à 1, 2 & 3	317

Quicquid hec deuote lege
 rit. habet tres annos in
 Dulgētiar q̄s clemēs q̄r?
 stulit ob rogatū sc̄i ludo
 ma frācie reḡ iunctissimi

Benedictum sit dul
 ce nomē domini
 nostri ihesu x̄ri et glori
 osissime virginis maie
 ris eius et totius cele
 stis curie metūū ⁊ ult. a?
 ⁊? Nos cū ple pia. Qu
 dicat virgo maia. Coll:

Staralla ben cusi? 219
 Sub tuum presidium 115
 Terriblement suis fortunée 141
 Una vecchia sempiternosa 339
 Universi qui te expectant 151
 Va fortune 327
 Vilana che sa tu far? 219
 Voca la galiera 339
 Voltati in za Rosina 339

Bach, Johann Sebastian (1685-1750)

O wir armen Sünder, BWV 407, à 4 101

Bernhard, Christoph (1628-1692)

Missa super Christ unser Herr 179

Béthune, Conon de (ca. 1160-1219/20)

Ahi! Amors dure departie 233
 Bien me deüsse targier 233

Biffi, Viva Bianca Luna (*1974)

Eno sagrado, en Vigo (cantiga de amigo) 165
 Quand'eu vejo las ondas (cantiga de amor) 165

Bologna, Jacopo da (1340-1386?)

Non al suo amante piú Diana piacque 205

Browne, John (fl. ca. 1480-1505)

Salve regina 159

Bull, John (1562-1628)

Ophelia's Walsingham 73

Burck, Joachim a (1546-1610)

Die deutsche Passion nach Johannes 179

Busnoys, Antoine (ca. 1430-1492)

In hydraulis

369

Byrd, William (1542-1623)

From the depths of sin

73

Byzantijs gregoriaans

Innal Bayara (hymne aan de maagd Maria)

85

Istaniri

85

Caldara, Antonio (1670-1736)

Non v'è pena ne l'amore

69

Campion, Thomas (1567-1620)

Ode on the 5th of November

73

Campra, André (1660-1744)

Air pour le deuxième cavalier espagnol, uit: L'Europe galante

77

Menuets I & II, uit: L'Europe galante

77

Prélude pour le premier cavalier espagnol, uit: L'Europe galante

77

Caprioli, Antonio (fl. 16de eeuw)

Sotto un verde e alto cipresso

219

Cara, Marchetto (ca. 1465-1525)

Cantai mentre nel cor lieto fioria

219

Forsi che sì, forsi che no

219

Le son tre fantinelle tutte e tre da maritare

339

Per fuggir d'amor le punte

219

Cárceres, Bartomeu (fl. 1546)

Sus, sus, sus (La Trulla)

57

Cascia, Giovanni da (fl. 1340-1350)

La bella stella

327

De s' petro & paulo ap'lis
 gloriosi p'ncipes Xii.
 terre quomodo in vita di
 legerunt se. ita & in morte

Castello, Dario (fl. eerste helft 17de eeuw)

Sonata nona a 3

61

Champagne, Thibaut de (1201-1253)

Au tans plain de felonie

233

Ciconia, Johannes (ca. 1370-1412)

Ligjadra donna

327

Cima, Giovanni Paolo (ca. 1570-1630)

Sonata à 3

61

Clemens non Papa, Jacobus (ca. 1510/15-1555/56)

Ave maris stella

277

Ego flos campi

115

Magnificat

277

Codax, Martín (fl. 1240-1270)

Ay Deus, se sab'ora meu amigo

165

Ay ondas que eu vin veer

165

Mandad'ei comigo

165

Mia irmana fremosa, treides comigo

165

Ondas do mar de Vigo

165

Quantas sabedes amar amigo

165

Compère, Loyset (ca. 1445-1518)

Nous sommes de l'ordre de Saint Babouyn

339

Officium de cruce, à 4

317

Omnium bonorum plena

369

Conti, Francesco Bartolomeo (1681-1732)

Lontananza dell'amato

69

Coperario, John (ca. 1575-1626)

Gray's inn

73

Costeley, Guillaume (ca. 1530-1606)

Noblesse gist au coeur, à 4

101

Crema, Ioan Maria da (fl. 1540-1550)

Saltarello alla Bolognesa

219

Dalza, Joan Ambrosio (fl. 1508)

Pavana alla Veneziana, Saltarello e Piva

219

De bruyn, Jurgen (*1971)

Een jonge vrouw in 't groen van een laurier

205

des Prez, Josquin (ca. 1450/55-1521)

Nymphes des bois

369

Stabat mater, à 5

317

D'India, Sigismondo (ca. 1582-1629)

Voi ch'ascoltate in rime sparse il suono

205

Dinis, Dom (1261-1325)

A tal estado mi adusse, senhor

85

Non sei como me salva a minha senhor

85

O que vos nunca cuidei a dizer

85

Poys que vos Deus, amigo, quer guisar

85

Senhor fremosa, no posso eu osmar

85

Du Fay, Guillaume (1397-1474)

Dona gentile he bella come l'oro

141

Gloria

369

Vergine bella, che di sol vestita

205

Encina, Juan Del (1468-1529)

Señora de hermosura

57

Fayrfax, Robert (1464-1521)

Ave Dei Patris filia

265

Firenze, Andrea da (?-ca. 1415)

Dal traditor non si può l'uom guardare

327

Firenze, Lorenzo da (?-1372/73)

Sanctus

85

Firenze, Paolo da (ca. 1355-1436)

Perchè vendetta

327

Flecha, Mateo 'el Viejo' (1481-1553)

La Bomba

57

Teresica hermana

57

Frank, Melchior (ca. 1579-1639)

Ein feste Burg ist unser Gott

179

Frescobaldi, Girolamo (1583-1643)

Canzon La superba

61

Canzon prima, à 3

61

Fux, Johann Joseph (1660-1741)

Partita in g, K 324

69

Gareth, Benedetto (ca. 1450-1514)

Amando e desiando

219

Gero, Jhan (fl. 1540-55)

Amor, quando fioriva

255

Ghizeghem, Hayne van (ca. 1445-1476/97)

De tous biens plaine est ma maistresse

141

gregoriaans

Adest dies novae laeticiae

233

Adoremus victoriosissimum

277

Agatha in Sicilia

277

Agathae sacrae virginis	277
Agnes beatae virginis	277
Altare thymiamatis	233
Andreas Christi famulus	277
Ave Maria gratia plena	277
Ave maris stella	277
Ave maris stella	115
Ave Roche sanctissime	277
Benedicamus	115
Benedicta sis maiestas	277
Christe caput ecclesie	233
Conductus Gaude, felix Francia	233
Confessor dei venerande	277
Deus in adiutorium	115
Dixit Dominus (psalm 109)	233
Dominus vobiscum	115
Gallia plaudat canticis	233
Incipit oratio Jeremiae prophetae	233
Iudei viri sanguinum	233
Magnificat	233
Mentem sanctam spontaneam	277
Missus est Gabriel angelus	277
Nativitas tua dei genetrix	277
O Huberte dedicatam	277
O meriti clari regio	233
Occidentem illustrat oriens	233
Oculi tui	115
Oremus. Ascendat ad te	115
Plebs fidelis iocundetur	277
Post Petrum primum principem	277
Quem terra pontus aethera	277
Quis es tu qui venisti	277
Regem virginum Dominum	277
Regem virginum Dominum	277
Reges Tharsis et insulae munera offerent	295
Regis et pontificis	233

Salve crux	277
Salve regina	277
Scysma mendacis Grecie	233
Speciosa facta es	277
Spinis Christus coronatus	233
Tota pulchra es	115
Unicornis captivatur	233
Venite exsultemus Domino	277
Videns Andreas crucem	277
Videns Dominus	295

Guerrero, Francisco (1528-1599)

O crux splendidior, à 5	317
-------------------------	-----

Guerrero, Francisco (1528-1599) ?

Si la noche haze escura	57
-------------------------	----

Hammerschmidt, Andreas (1611/2-1675)

Wie lieblich sind deine Wohnungen	179
-----------------------------------	-----

Improvisatie

Ave maris stella	115
Derde meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	165
Eerste meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	165
Interlude op het thema van Ondas do mar de Vigo	165
Interlude op het thema van Quantas sabedes amar amigo	165
Prelude op het thema van Ondas do mar de Vigo	165
Salve regina	115
Sub tuum presidium	115
Tweede meditatie op het thema van Quand'eu vejo las ondas	165
Ua dona que eu quero gram bem (cantiga de amor)	165

Jenkins, John (1592-1678)

Fantasia & Air No. 10	73
-----------------------	----

Jones, Robert (fl. ca. 1520-1535)

Magnificat 159

Lanier, Nicholas (1588-1666)

Hero's complaint to Leander 73

Lassus, Orlandus (1532-1594)

Audi dulcis amica mea, à 4 395

Canticum canticorum 395

Magnificat super Ancor che col partire di Cipriano, à 5 395

Missa Susanne un jour, à 5 395

O crux splendidior, à 6 317

Osculetur me osculo, à 8 395

Quam pulchra es, à 5 395

Stabat mater, à 8 317

Surge propera amica mea, à 6 395

Tota pulchra es, à 4 395

Veni dilecte me, à 5 395

Veni in hortum meum, à 6 395

Vulnerasti cor meum, à 6 395

Lawes, Henry (1595-1662)

A boat, a boat 73

Anacreon's ode 73

Le Jeune, Claude (ca. 1530-1600)

Cigne ie suis de candeur, à 3 & 5 101

Povre coeur entourné, à 5 101

Liszt, Franz (1811-1886)

Pace non trovo, e non ho da far guerra 205

Lorenzi, Vito De (°1977)

Suoni di terra 219

Lully, Jean-Baptiste (1632-1687)

Air pour les démons et les monstres, uit: Amadis	77
Ouverture, uit: Roland, LWW 65	77
Petit air, uit: Phaëton	77
Sommeil, uit: Atys	77

Luther, Martin (1483-1546)

Ein feste Burg ist unser Gott (Choral)	179
--	-----

Machaut, Guillaume de (ca. 1300-1377)

Dame, se vous n'avez aperceue	357
Dix et sept, cinq, trese, quatorse et quinze	357
Le lay de bonne esperance	357
Nes que on porroit	357
Ploures, dames, ploures vostre servant	357
Quant Theseus, Hercules et Jason / Ne quier veoir la biaute d'Absalon	357
Sans cuer, dolens de vous departiray	357
Se pour ce muir qu'amours ay bien servi	357

Manchicourt, Pierre de (1510-1564)

O crux splendor, à 5	317
----------------------	-----

Marais, Marin (1656-1728)

Air des furies, uit: Sémélé	77
Chaconne, uit: Sémélé	77
Prélude, uit: Alcyone	77
Ritournelle, uit: Alcyone	77
Tempête, uit: Alcyone	77
Tremblement de terre, uit: Sémélé	77

Marenzio, Luca (1553/54-1599)

Crudel acerba, inexorabil morte	255
Fuggito è 'l sonno a le mie crude notti	255
Non vidi mai dopo notturna pioggia	255
Solo e pensoso i più deserti campi	255

Mauduit, Jacques (1557-1627)

Pardon et justice (psalm 150), à 4

101

Monte, Philippe de (1521-1603)

In qual parte del ciel, in qual idea

255

Monteverdi, Claudio (1567-1643)

Oimè 'l bel viso, oimè 'l soave sguardo

Vago augelletto che cantando vai

Zefiro torna, e' l bel tempo rimena

255

205

205

Morley, Thomas (1557/58-1602)

Fire, fire

73

Moscheles, Ignaz (1794-1870)

Grande sonate concertante, opus 34

65

Mouton, Jean (ca. 1459-1522)

Nesciens mater

115

Obrecht, Jacob (1457/58-1505)

Benedicamus in laude Jesu

Missa de Sancto Donatiane

115

369

Ockeghem, Johannes (ca. 1410-1497)

Alma redemptoris mater

Ma bouche rit et ma pensée pleure

369

141

Othmayr, Caspar (1515-1553)

Mein himmlischer Vater

O Mensch, beweine dein Sünde groß

179

179

Palestrina, Giovanni Pierluigi da (1525/26-1594)

Adiuvo vos

Canticum canticorum

Caput eius aurum

41

41

41

Crucem sanctam subiit, à 5	317
Dilectus meus mihi	41
Ecce tu pulcher es	41
Fasciculus myrrhæ	41
Guttur tuum	41
Introduxit me rex	41
Laeva eius	41
Nigra sum	41
O crux ave spes unica, à 4 & 5	317
Osculetur me	41
Pulchrae sunt genae	41
Quam pulchra es	41
Si ignoras te	41
Sicut lilium inter spinas, à 5	41
Surgam et circuibo civitatem	41
Surge, amica mea	41
Surge, propera amica mea, à 5	41
Tota pulchra es	41
Trahe me post te	41
Veni, veni, dilecte mi	41
Vineam meam	41
Vox dilecti mei	41
Vulnerasti cor meum	41
Perugia, Matteo da (fl. 1400-1416)	
Dame d'honour	327
Piacenza, Domenico da (ca. 1445-1518)	
Rostibolly	339
Piccinini, Alessandro (1566-ca. 1638)	
Passacaglia	381
Pipelare, Mattheus (ca. 1450-ca. 1515)	
Magnificat	115
Salve regina	115

Playford, John (1623-1687)

Divisions on Paul's steeple	73
Down in a dungeon deep	73
Faronel's ground	73

Plice, Jannes (fl. 16de eeuw)

A la pesca	339
------------	-----

Praetorius, Michael (1571-1621)

Herre, nun lässt du deinen Diener in Frieden fahren	179
Regina coeli jubila, à 3	101
Salve regina, à 4	101
Übers Gebirg Maria geht, à 4	101

Pygott, Richard (ca. 1485-1549)

Salve regina	159
--------------	-----

Regis, Johannes (ca. 1425-ca. 1496)

Missa Ecce ancilla domini	369
---------------------------	-----

Resinarius, Balthasar (ca. 1485-1544)

Vater unser der du bist im Himmel	179
-----------------------------------	-----

Romberg, Bernhard (1767-1841)

Thema & variaties, opus 50	65
----------------------------	----

Rore, Cipriano de (1515/16-1565)

Io canterei d'amor sì novamente	205
Per mezz'i boschi inhospiti et selvaggi	255

Rossi, Salomone (1570-ca. 1630)

'Al naharót bavél (psalm 137)	381
Cor mio, deh non languire	381
Elohim hashivénu (psalm 80: 4, 8, 20)	381
Haleluyáh, Haleli nafshi 'et 'adonái (psalm 146)	381
Hashkivénu (gebed)	381

Lamnatséah 'al hagitit (psalm 8)	381
Mizmór letodá (psalm 100)	381
Rimanti in pace	381
Shir hama'alót (psalm 128)	381
Tirsi mio, caro Tirsi	381
Udite, lacrimosi spirti d'averno	381

Rotem, Elam (*1984)

Hinach yafa rayati (Hooglied 4:1-7)	381
Kol dodí hineh-zéh bá (Hooglied 2:8-13)	381
Messaggier di speranza	381
Shchora ani ve'nava (Hooglied 1:5-7)	381

Schütz, Heinrich (1585-1672)

Selig sind die Toten	179
----------------------	-----

Selle, Thomas (1599-1663)

Die mit Tränen säen	179
Veni Sancte Spiritus	179

Senfl, Ludwig (1490-1543)

Ach Elslein, liebes Elselein / Es taget vor dem Walde, à 4	101
Ave Rosa sine spinis, à 5	101
Mollis inertia, à 4	101
Non usitata, à 4	101

Senlèche, Jacob de (fl. 1382-1395)

En ce gracieux tamps	327
----------------------	-----

Sheppard, John (ca. 1515-1558)

Verbum caro	265
-------------	-----

Tallis, Thomas (ca. 1505-1585)

Gaude gloriosa Dei mater	265
Magnificat	265
Videte miraculum	265

Taverner, John (ca. 1490-1545)

Mater Christi

265

Traditioneel / Kaddish gebed

Yitgadal veyitkadash

381

Tromboncino, Bartolomeo (1470-na 1534)

Ai Maroni

339

Ave Maria

219

Che debb'io far, che mi consigli Amore

255

Ostinato vo' seguire

219

Su, su, leva alza le ciglia

219

Vale diva mia, va' in pace

219

Vergene bella

219

Tye, Christopher (ca. 1505-1571/73)

In Nomine 'Crye'

73

Uccellini, Marco (ca. 1603/10-1680)

Aria sopra la scatola da gli aghi

61

La luciminia contenta, sonate voor viool solo

61

La vendramina

61

Sonata vigesimasesta sopra la Prosperina, à 3

61

Van Laethem, Els (*1973)

La gola e 'l sonno et l'otiose piume

205

Mille piagge in un giorno et mille rivi

205

Una candida cerva sopra l'erba

205

Vaet, Jacobus (ca. 1529-1567)

Continuo lacrimas, à 6

295

Ferdnande imperio, à 6

295

Filiae Jerusalem, à 5

295

Missa Ego flos campi, à 6

295

O quam gloriosum, à 4

295

Reges terrae congregati sunt, à 5

295

Salve regina, à 4 & 5	295
Videns Dominus, à 5	295
Vaqueiras, Raimbaut de (1150/60?-1207)	
Ara pot hom conoisser e proar	233
Vásquez, Juan (ca. 1500-1560)	
Con qué la lavaré	57
Walter, Johann (1496-1570)	
Beati immaculati / Vive Luthere, à 7	101
Verley uns Friden, à 4	101
Wir glauben all an einen Gott	179
Wert, Giaches de (1535-1596)	
Gratie ch'a pochi 'l ciel largo destina	255
Vago augelletto che cantando vai	255
White, Robert (ca. 1538-1574)	
Magnificat, à 6	159
Regina caeli	265
Tota pulchra es	265
Willaert, Adrian (ca. 1490-1562)	
Quando fra l'altre donne ad ora ad ora	255

Selectieve bibliografie

- Alden, J.**, *Songs, Scribes, and Society: The History and Reception of the Loire Valley Chansonniers*, Oxford, 2011.
- Alden, J.**, *On the Aesthetics of 15th-Century Chansonniers*, in *Danish yearbook of Musicology*, 33, 2005, p. 17-30.
- Ausloos, H. & Bossuyt, I.** (eds.), *Hooglied, bijbelse liefde in beeld, woord en klank*, Leuven, 2008.
- Ausloos, H.**, *La lecture du Cantique des cantiques et ses résurgences culturelles*, in M. Watthee-Delmotte & A. Bonord (eds.), *Le sacré dans la littérature contemporaine: expériences et références (Recherches en littérature et spiritualité; 25)*, Bern, 2015, p. 129-140.
- Burkholder, P.J., Grout, D.J., Palisca, C.V.**, *A History of Western Music*, New York, ed. 9, 2014.
- Einstein, A.**, *The Italian madrigal*, Princeton, 1949.
- Fallows, D.**, *Chansonnier de Jean de Montchenu (ca. 1475) : Commentary to the Facsimile of the Manuscript Rothschild 2973 (I.5.13) in the Bibliothèque Nationale de France*, Valencia, 2008.
- Fenlon, I. & Haar, J.**, *The Italian Madrigal in the Early Sixteenth Century*, Cambridge, 1988.
- Filippi, D.**, *Sonic Afterworld: Mapping the Soundscape of Heaven and Hell in Early Modern Cities*, in I. Biddle & K. Gibson (eds.), *Cultural Histories of Noise, Sound and Listening in Europe, 1300-1918*, Londen, 2017, p. 186-204
- Galvez, M.**, *Songbook: How Lyrics Became Poetry in Medieval Europe*, Chicago, 2012.
- Kirkman, A.**, *The cultural life of the early polyphonic mass: medieval context to modern revival*, Cambridge, 2010.
- Leach, E.E.**, *Guillaume de Machaut: secretary, poet, musician*, Ithaca, 2011.
- Memelsdorff, P.**, *The Codex Faenza 117: Instrumental Polyphony in Late Medieval Italy. Introductory Study and Facsimile*, Lucca, 2012.
- Memelsdorff, P.**, *The filiation and transmission of instrumental polyphony in late medieval Italy; the codex Faenza 117*, Utrecht, 2010.
- Newman, B.**, *Medieval Crossover: Reading the Secular against the Sacred*, The

Conway Lectures in Medieval Studies, Notre Dame, 2013.

Palisca, C.V., *Studies in the history of Italian music and music theory*, Oxford, 1994.

Pesce, D. (ed.), *Hearing the motet, Essays on the Motet of the Middle Ages and Renaissance*, Oxford, 1999.

Rothenberg, D., *The Flower of Paradise: Marian Devotion and Secular Song in Medieval and Renaissance Music*, New York, 2011.

Walters Robertson, A., *Guillaume de Machaut and Reims: Context and Meaning in His Musical Works*, Cambridge, 2002.

Praktische info

Festivalsecretariaat

Het festivalsecretariaat wordt ingericht aan de balie van AMUZ, Kammenstraat 81. U kan er terecht voor alle informatie over de activiteiten tijdens Laus Polyphoniae 2017. Ook kan u er de festivalgids met bijbehorende cd, en concerttickets kopen.

Openingsuren

Het festivalsecretariaat is van 18 tot en met 27 augustus elke dag open van 10 tot 17 uur.

Tickets

Festivalsecretariaat AMUZ

Van 18 tot en met 27 augustus dagelijks open van 10 tot 17 uur. Aan de balie van AMUZ kan u contant, met bancontact of met creditcard (Visa of MasterCard) betalen. Ook AMUZ-geschenbonnen, Ticket Compliments Supreme Awards en Ticket Compliments Sport & Cultuur worden als betaalmiddel aanvaard.

Aan de balie van de concertlocatie

Vanaf één uur voor aanvang van het betreffende concert. Op andere concertlocaties dan AMUZ kan u enkel contant betalen.

Online

www.amuz.be of tickets@amuz.be

Telefonisch

+32 (0)3 292 36 80

Festival Office

The festival office will be located at the counter of AMUZ, Kammenstraat 81. There you are welcome with all your queries about the activities of Laus Polyphoniae 2017. The Festival guide cum sample CD as well as tickets for the festival concerts are on sale there as well.

Opening hours

The festival office will be open from 18 August, daily from 10 a.m. until 5 p.m.

Tickets

On sale at the festival office

The festival office will be open from 18 to 27 August, daily from 10.00 until 17.00. At the ticket desk of AMUZ you can pay in cash, with Bancontact/Mister Cash or with a credit card (Visa or MasterCard). AMUZ Gift Vouchers, Ticket Compliments Supreme Award and Ticket Compliments Sport & Cultuur are also accepted.

At the door

Ticket sales at the door start one hour before the start of each concert. At the ticket desk of other locations than AMUZ you can only pay in cash.

On line

www.amuz.be or tickets@amuz.be

By telephone

+32 (0)3 292 36 80

Cd-verkoop

Muziekwinkel La Boîte à Musique uit Brussel is op geregelde tijdstippen aanwezig met cd's van de festivalensembles.

Festivalcafé

Het festivalcafé in AMUZ vormt het ideale trefpunt voor publiek en artiesten. De foyer van AMUZ is elke dag vanaf zaterdag 19 tot en met zaterdag 26 augustus open van 12 tot 15 uur en één uur voor aanvang van elk concert in AMUZ.

Lunch

Elke dag vanaf zaterdag 19 tot en met zaterdag 26 augustus, vanaf 12 uur, in de AMUZ-foyer. Bruschette tegen diverse prijzen volgens aanbod van de dag. Zonder reservatie.

Resto Tavola d'amore

Voorafgaand aan de avondconcerten in AMUZ kunt u genieten van een festivalmenu. Het festivalmenu bestaat uit een voor- en een hoofdgerecht en kost € 21. Desserts zijn de avond zelf verkrijgbaar voor € 6. Vooraf reserveren is noodzakelijk via AMUZ. Het festivalmenu wordt op zaterdag 19, maandag 21, woensdag 23 en zaterdag 26 augustus in de AMUZ-foyer geserveerd om 18 uur.

Voorgerecht: frisse salade met buffelmozzarella en gegrilde groenten of duo van focaccia of melanzane alla parmigiana

CDs

Music shop La Boîte à Musique from Brussels is present with CDs of the performing ensembles.

Festival café

The festival café at AMUZ offers the ideal meeting place for audience and artists. The AMUZ café will open every day from Saturday 19 until Saturday 26 August from 12.00 until 15.00 and one hour before the start of each concert there.

Lunch

Every day from Saturday 19 until Saturday 26 August, from 12.00 onwards in the AMUZ foyer. Daily selection of bruschetta at various prices depending on availability that day. No reservation required.

Resto Tavola d'amore

Enjoy a festival menu before the evening concerts at AMUZ. A festival menu costs € 21 and includes a starter and a main course. Desserts are available each evening for € 6. Advance reservation required through AMUZ. The festival menu will be served in the AMUZ foyer on Saturday 19, Monday 21, Wednesday 23 and Saturday 26 August at 18.00.

Starter: fresh salad with buffalo mozzarella and grilled vegetables or focaccia duo or melanzane alla parmigiana (baked

(ovenschotel van aubergine met mozzarella en verse basilicum).

Hoofdgerecht: cannelloni met krab en kabeljauw of kalfsrollade met parmaham, rode pesto & taleggio of lasagne met groene asperges, ricotta & spinazie.

Goed om te weten

Laatkomers

De voorstellingen beginnen stipt. Laatkomers worden niet meer in de concertzaal toegelaten.

Gsm's en elektronische horloges

Gsm's en geluidssignalen van elektronische horloges moeten worden uitgeschakeld voor aanvang van het concert.

Beeld- en geluidsopnamen

Het is verboden beeld- of geluidsopnamen te maken tijdens de concerten zonder expliciete toelating van de directie van AMUZ.

Kinderen toegelaten

Het publiek van morgen is vandaag al welkom op alle concerten van AMUZ. U wil uw (klein)kinderen meebrengen naar een concert? Dat kan. Dat mag. Heel wat concerten zullen hen kunnen bekoren. Welke voorstelling het meest in aanmerking komt, kan u wellicht zelf het best inschatten.

aubergines with mozzarella and fresh basil)

Main course: cannelloni with cod and crab or veal roulade with Parma ham, red pesto and taleggio or lasagne with green asparagus, ricotta and spinach

Good to know

Latecomers

All concerts start exact. Latecomers will not be admitted.

Mobile telephones and digital watches

Mobile phones and signals from digital watches must be switched off before the start of the concert.

Audio and visual recording

It is forbidden to make any audio or visual recordings during the concerts without explicit permission from the AMUZ management.

Kids admitted

Tomorrow's audience is welcome today. Would you like to take your children or grandchildren to a concert? That's ok! A lot of the concerts will appeal to them. We leave it to you to determine which productions are most suitable, as you know your children best.

Organisatie AMUZ

Algemene Vergadering **General Assembly**

Philip Heylen, voorzitter **president** | Michaël Scheck, ondervoorzitter **vice president** | Axel De Schrijver | André Gantman | Anne Giveron | Bob Hulstaert | Mieke Janssens | Mark Lambrechts | Luk Lemmens | Karel Moens | Luc Muylaert | Ramsey Nasr | Reinder Pols | Dirk Renard | Dirk Roctus | Lieve Stallaert | Axel Vandeputte | Joachim Van Meirvenne | Steven Thielemans | Jo Vermeulen

Medewerkers **Staff**

Bart Demuyt, algemene & artistieke directie **general & artistic director** | Veerle Braem, zakelijke directie **financial director** | Tine Hubrechts, assistentie directie **executive assistant** | Robin Steins, assistentie programmering & educatie **artistic planning assistant & educational programmes officer** | Frederic Delmotte, assistentie programmering & dramaturgie **artistic planning assistant & dramaturge** | Greet Coenegrachts, communicatie **communication** | Julie Hendrickx, public relations **public relations** | Tine Clevers, eindredactie & ticketing **final editing & ticketing officer** | Koen Koninx, foyer **foyer** | Mona Heyrman, productieleiding **production management** | Evelyne Van Mieghem, productie & zaalhuur **production & hall rent officer** | Jan Tambuyser, productie & techniek **production & technician** | Bart Tambuyser, techniek & gebouwbeheer **technician & premises management officer** | Sahil Ghafari, administratie (stagiair) **administration (intern)** | Thomas Zaman, assistentie productie (stagiair) **assistant production officer (intern)** | Sam Verhaegen, assistentie productie (stagiair) **assistant production officer (intern)**

Vrijwilligers **Volunteers**

Anne Blondiau | Chris Bruyninx | Herman Ceulemans | Lieve Claus | Siegfried Crabbe | Veerle De Laet | Yvonne De Roose | Seppe Desein | Jean Foesier | Els Maesschalk | Raf Meukens | Maria Mertens-De Bie | Gerd Portocarero | Tine Soete | Marcel Stevens | Jan Theuns | Gert Van Den Bergh | Lea Van Hoecke | Paul Van Mechelen | Marleen Van Pottelberge | Paul Van Schoors | Anne Vercauteren | Heidi Verstockt | Herman Viaene | Vera Vuylsteker

Subsidiënten & partners

Met de steun van

Partners

- 1 AMUZ**
Kammenstraat 81
- 2 St.-Pauluskerk**
Veemarkt 14
- 3 Cultureel Centrum Berchem**
Driekoningenstraat 126
- 4 HETPALEIS**
Theaterplein
- 5 St.-Jacobskerk**
Lange Nieuwstraat 73
- 6 St.-Andrieskerk**
Waaistraat
- 7 Rubenshuis**
Wapper 9-11
- 8 KU Leuven,
(Kapel) Campus Carolus**
Korte Nieuwstraat 33

Concept & samenstelling

Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Eindredactie

Tine Clevers | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Robin Steins

Redactie

Tine Clevers | Greet Coenegrachts | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Julie Hendrickx | Robin Steins

Auteurs

Jane Alden | Stratton Bull | Anna Danilevskaia | Frederic Delmotte | Bart Demuyt | Daniele V. Filippi | Philippe Heylen | Anne MacNeil | David J. Rothenberg | Hendrik Vanden Abeele | Marc Vanscheeuwijck

Vertalingen

Capilla Flamenca | Cappella Pratensis | Ike Cialona | Chantal Coppens | Jeanine De Landtsheer | Walter Geerts | JAMM | Jan Gijssels | Anton Hendriks | Brigitte Hermans | Marianne Lambregts | Linguapolis | Steven Marien | Hanneke Po | Psallentes | Noël Reumkens | Robin Steins | Ben Terstegge | Marjolein van Zuylen | Peter Versteegen | Helen White

Met dank aan

Alamire Foundation | Els Debodt, HETPALEIS | Ann Kelders | Koninklijke Bibliotheek van België

Afbeeldingen

p. 23 © Rob Stevens | p. 51, 82, 194, Israhel Van Meckenem (ca. 1440/45-1503): Sint-Barbara (fol.rés. S.II.4665) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 140, 302, Meester E S (fl. 1445/50-ca. 1467): Sint-Christoffel (fol.rés. S.II.2506) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 40, 150, 380, Martin Schongauer (ca. 1450-1491): Sint-Paulus (fol.rés. S.II.2383) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 174, 178, 216, 338, Martin Schongauer (ca. 1450-1491): Sint-Maarten, zijn mantel delend (fol.rés. S.II.2397) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 60, 316, 404, Martin Schongauer (ca. 1450-1491): Johannes De Doper (fol.rés. S.II.4647) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 56, 276, 326, Martin Schongauer (ca. 1450-1491): Sint-Sebastiaan (fol. rés. S.II.2398) © Koninklijke Bibliotheek van België | p. 426-456, Simon Bening (ca. 1483-1561): miniaturen uit het Imhof manuscript (1511), privébezit, © Alamire Foundation

Grafisch ontwerp

Yellow Submarine

Druk

Drukkerij Paesen, Opglabbeek

Wettelijke depot

D/2017/0306/99

V.U. Bart Demuyt, Kammenstraat 81, 2000 Antwerpen | www.amuz.be

FESTIVAL VAN VLAANDEREN KEMPEN

MUSICA
DIVINA

Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde

15 tot 30 september 2017

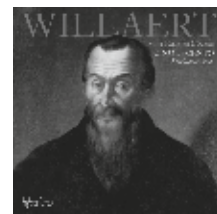
Benedicte Maurset, Capriola Di Gioia
Goeyvaerts Trio, Cappella Amsterdam
Ricerca Consort, Les Surprises
niniwe, Lautten Compagney
Calmus Ensemble, Ausonia...

www.musica-divina.be

INQULENTIO
Connaissance Vierge

hyperion

www.hyperion-records.co.uk

Gebrevetteerde Hofleverancier van België

open 7/7 la boîte à musique

80.000 CD's en DVD's op www.laboiteamusique.eu

+32 2 513 09 65
74 Coudenberg 1000 Brussels

Bertrand de Wouters d'Oplinter
en zijn medewerkers,
specialisten in klassieke muziek,
wensen u veel luisterplezier.

duyck.com

RICERCAR PRESENTS...

IN CONCERT
SUNDAY 27.08.17 | 20.00
ST.-PAULUSKERK
Chœur de Chambre de Namur
& Ensemble Clematis
Leonardo García Alarcón
Roland de Lassus:
Canticum canticorum

outhere MUSIC

info@outhere-music.com / www.outhere-music.com /

Theater Hotel

Antwerpen

Conveniently located in the old theater area of Antwerp, this elegant 4-star hotel offers comfortable guest rooms and a restaurant with modern cuisine.

The Theater Hotel adds classic style to your relaxing stay in bustling Antwerp. Decide to start your day with a wholesome breakfast buffet.

From this central location in the middle of the historical centre, you can easily explore the city on foot.

Theater Hotel CVBA
Arenbergstraat 30
B-2000 Antwerpen
Tel +32 3 203 54 10
Fax +32 3 233 88 58

www.theater-hotel.be
reservations@theater-hotel.be

ALLES WETEN OVER ERFGOED?

WERKELIJK ALLES?

Neem dan een abonnement op
faro | tijdschrift over cultureel erfgoed.

www.faro.be/tijdschrift

faro

Vlaanderen
verbeeldt werlt

AMUZ